E48
Yale
v.1

E48
744

ДОБРОСАВ Ј. МИЛЕНКОВИЋ
дивизиски ђенерал у пензији

I

ШУМАДИСКА ДИВИЗИЈА I ПОЗИВА

1915.

Са предговором ђенерала пешадије ФОН ЛОХОВА, шадањег команданта 3. Краљевско-пруског арм. корпуса.

СА ЈЕДНОМ СЕКЦИЈОМ, ТРИ СЛИКЕ И 13 СКИЦА.

СВА ПРАВА ЗАДРЖАВАЈУ СЕ.

Цена 45 дин.

ДОБРОСАВ Ј. МИЛЕНКОВИЋ
дивизиски ђенерал у пензији

1-3
100.—
24. III. 1940
Београд.
Миленковић

I

ШУМАДИСКА ДИВИЗИЈА I ПОЗИВА

1915.

Са предговором ђенерала пешадије **фон Лохова,** тадањег команданта 3. Краљевско-пруског арм. корпуса.

СА ЈЕДНОМ СЕКЦИЈОМ, ТРИ СЛИКЕ И 13 СКИЦА.

СВА ПРАВА ЗАДРЖАВАЈУ СЕ.

Цена 45 дин.

БИБЛИОТЕКА
349

Инв.-7634

СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ • БИБЛИОТЕКА

ГОСУД. ПУБЛИЧНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА РСФСР
№ 19813 1990

КРАГУЈЕВАЦ

Штампарија „Шумадија" А. Јовановића — Вилсонова ул.

1930.

Geleitwort!

Zum Feldzuge gegen Serbien im Herbst 1915 sollte nach den Anordnungen der Obersten Heeresleitung das kampferprobte III Armeekorps – bestehend aus der 5. und 6. Infanterie-Division – geschlossen eingesetzt werden. Doch wurde die 5 Infanterie-Division auf dem französischen Kriegsschauplatz nachträglich festgehalten. An ihrer Stelle wurde die vom russischen Kriegsschauplatz kommende 25. Reserve-Division dem Korps zugeteilt.
Nach dem Übergang über die Donau stiess das III Armeekorps bald auf die Königlich Serbische Schumadina-Division. Ungefähr 3 Wochen hat diese uns gegenüber den heimatlichen Boden mit Tapferkeit und Zaehigkeit verteidigt und sich dabei ausserordentlich geschickt in der Anpassung an das Gelände wie in ihren taktischen Maßnahmen, sowie im Waffengebrauch gezeigt. Wir haben den Eindruck gewonnen, einen vom besten militärischen und vaterländischen Geiste beseelten Gegner von uns zu haben, der bei vortrefflicher Führung gewillt war, jedes Opfer für sein Vaterland zu bringen.
Der Feldzug im Herbst 1915 in Serbien gehört zu den wertvollsten Erinnerungen der Führer und Truppen des ehemaligen Königl. Preussischen III Armeekorps. Sie erfüllen mich

mit

mit Dankbarkeit für die Bewährung meiner Truppen
aber nicht minder mit Hochachtung für unseren tap
feren serbischen Gegner. Mit ihm weiss ich mich e
in der Ehrung des auf serbischem Boden gefallene
serbischen und deutschen Helden. Ihrem gemeinsa
men Andenken möchte ich dieses Geleitwort wid
men.

v. Lüttwitz
General der Infanterie a. D.
seiner Zeit Kommandierender General
des Königl. Preussischen III. Armeekorps.

ПРЕДГОВОР

За рат против Србије у јесен 1915. требало је по наредби Врховне Команде да буде одређен цео у борби прекаљени Краљевско-пруски 3. армиски корпус, који се састојао из 5. и 6. пешадиске дивизије. Али је 5. пешадиска дивизија пред само своје транспортовање била накнадно задржана на француском војишту. Место ње била је додељена корпусу 25. резервна дивизија, која је долазила са руског војишта.

По прелазу преко Дунава наишао је 3. армиски корпус ускоро на Краљевско-српску Шумадиску дивизију. Одприлике три недеље бранила је она од нас родну груду храбро и жилаво, и притом се показала изванредно вешта у коришћењу земљишта, као и у својим тактичким мерама и употреби оружја. Ми смо добили утисак да имамо пред собом противника прожетог најбољим војничким и патриотским духом, противника који је под изврсним вођством био готов да за своју Отаџбину поднесе сваку жртву.

Рат у јесен 1915. у Србији спада у најдрагоценије успомене вођа и трупа 3. тадањег Краљевско-пруског армиског корпуса. Оне ме испуњавају захвалношћу према мојим трупама с тога што су одговориле очекивању, али не мање високим поштовањем према нашем храбром српском противнику. Са њим имам исто осећање уважења према српским и немачким јунацима погинулим на српском тлу. Њиховој заједничкој успомени желео бих да посветим овај предговор.

Фон Лохов

ђенерал пешадије ван службе, бивши командант 3. Краљевско-пруског армиског корпуса.

УЗ ОВО ДЕЛО

Дело је посвећено борцима и једне и друге стране, палим за добро своје Отаџбине. А сви преживели борци ових догађаја из Шумадиске дивизије I позива биће горди и веома захвални на датој оцени о своме раду, од стране тадањег команданта 3. Краљевско-пруског армиског корпуса.

Дело је израђено двострано, захваљујући тадањем команданту 64. пешад. пука, сада ђенералу пешадије у пензији, г. Еделбителу и саветнику немачког државног архива, коњичком капетану ван службе (у пензији), г. К. фон Регенауеру.[1]

Трудио сам се да изнесем истину, разуме се у границама могућности. Дани беде најбоље показују величину душе и карактера, како појединаца тако и народа. И ова 1915. година даје највише поука и у војничком погледу, јер се радило и борило под очајно тешким приликама. Обухваћени од надмоћнијих снага, и по јачини трупа, наоружању и техничкој опреми, били смо свесни своје немоћи, јер нада, једина нада у помоћ савезника, није се испунила.

При изради овога дела било је тешкоћа због недостатка података, и зато мора бити празнина. Операциски дневник III армије вођен је 1915. године закључно са 23. септембром, а Шумадиске дивизије I позива закључно са 4. октобром. Срећом, постоји и ако непотпуна, оперативна архива Шумадиске дивизије I позива. Тадањи помоћник начелника штаба, приликом прикупљања материјала после рата о раду Шумадиске дивизије I позива, унео је и телефонске разговоре у колико их је тада забележио.

Од архиве Смедеревског отсека (Одбране Смедерева) ништа није сачувано.[2] Од пуковских операциских дневника постоје у ратном архиву само 5. и 19. пешад. пук I позива, и Шумадиског дивизиског коњичког пука I позива. Од учасника, у колико су остали у животу и које сам могао пронаћи, многи

---

[1] Други део овог дела, одприлике исте величине, изаћиће крајем ове године.

[2] Благодарећи личним забелешкама тадањег трупног лекара 10. комбинованог пука III позива, рез. санитетског ппуковника Др. Рафаила Алфандарија, и његовој доброј вољи да ми на лицу места пружи извесне податке, створена ми је могућност за даље истраживање.

су ми радо изашли на сусрет и дали потребне податке.[1] Сувише је времена протекло од ових догађаја и сувише се преживело, те није увек сигурно да доцнији догађаји нису потисли оне раније у сећању учасника. С тога сам, по могућству, њихове изјаве проверавао.

Нисам могао а да не изађем на сусрет жељама млађих другова у трупи, да укратко изнесем и своје мишљење, сем о раду 19. пешад. пука I позива, јер сам њиме командовао. Ово у толико пре, што је рад у трупи најбоља школа за рат. Познавање само теорије не даје оно, што је битно за командовање и вођење трупа у рату.[2] Али млађи другови могу имати користи само ако проуче ове догађаје, извуку поуке и донесу свој суд, основан на принципима науке, не губећи из вида прилике под којима се борило и радило.

[1] У овоме погледу изненађен сам следећим: Половином прошле године обратио сам се мајору Ф. Солфу молбом, да провери податке које сам имао о мерзеру 420 м.м. Међутим мајор Солф умро је пре мога писма на годину дана, и његова супруга, помоћу покојникових другова, упутила ме на дела о коме и послала ми његову студију „*Немачка оруђа 42 см.*", штампану у једном швајцарском војном часопису.

[2] Покојни маршал Бојевић рекао ми је у Целовцу (Клагенфурт) за фелдцајгмајстера Потиорека: То је био даровит и спреман официр, сјајан теоретичар али није познавао трупу и није умео да држи своје команданте у руци. То је била сва његова зла судбина!

ОБЈАШЊЕЊЕ

1. Сви су датуми по новом календару.

2. Време је означавано од 0—24 часа. Време стављено у загради озн
чава време или кад је наређење односно извештај писан, или кад је при
љено, што се види из самог текста.

3. Називи појединих јединица само су у почетку наведени у потпуност
а доцније скраћено.

4. Бројни назив јединица на секцији и на скицама, поред картографско
знака, скраћено је. Тако, код пешадије: $^1/_3$ 5. значи, 1. чета 3. батаљона
пешад. пука, а $^2/_3$ 10. значи, 2. чета 3. батаљона 10. комбинованог пука
позива, пошто 10. пешад. пук I позива није био у саставу Шумадиске див
зије I позива. Браничевски комбиновани батаљон III позива означен је са *Б*
Пионирска чета са *п.*

Код Немаца су чете у пуку носиле бројни назив од 1—12. Јегерск
батаљон означен је са *j*, а пук Квицова са *Кв.* Коњички пукови: хусарск
са *хус.* а драгонски са *др.*

Како је код нас на Смедеревском одсеку било батерија из разних с
става, то су поред картографског знака и њиховог редног броја скраћено
обележене. Батерије Шумадиског пољског артилериског пука обележене су
ш.; Дринског пољског артилериског пука са *др.*; Дунавска пољска батери
са *д.*; позициске батерије са *п.*; турска крупова заплењена хаубичка батери
са *т.* и градска опсадна батерија са *г.* Хаубичке брзометне батерије, с
свога редног броја, немају нарочите ознаке.

Немачке батерије означене су разломком. Тако, $^1/_3$ значи: 1. батери
3. артилер. пука. Дивизиони (односно батаљони) означени су римским броје
нпр. II/$_3$ значи 2. дивизион 3. артилериског пука. Ако су груписане ви
батерија истог пука, тада су обележене $\frac{39.}{1.\ 2.\ 3.}$, што значи: 1., 2. и 3. б
терија 39. артилер. пука.

5. Немци су се за време рата служили секцијама Бечког географск
института, које су биле нетачне као и наше. Делу је приложена ново изр
ђена секција и скице су по њој израђене.

Како су заповести издаване и извештаји писани по старим секцијам
то је и сада оригинал остао непромењен, али је у загради поред коте и
месног назива у оригиналу стављена нова кота или нови назив. Нпр. Врано
брдо на старим секцијама означено је са котом 160 а сада 169, те сада глас
к. 160 (169); на старим секцијама стоји Локма к. 216 а сада Парлог к. 21
те сада гласи: Локма к. 216 (Парлог к. 217).

Како на новој секцији не постоји к. 106, јужно од Вучачког потока
друм прелази преко потока, о којој се врло често говори, то је обележе
и исписана плавом бојом за разлику од садањих.

6. Потребно је предходно у књизи извршити исправке изнете на кра
књиге.

Распоред

старешинског кадра 19. пешад. пука I поз. на дан 1. октобра 1915. године[1]

Штаб пука:

Командант, потпуковник	Добросав Ј. Миленковић
Ађутант, поручник	Милан М. Ивановић
Благајник, поручник	Душан П. Максимовић
Лекар, санитет. капетан I кл.	Др. Риста Ж. Пешић-Гостушки
Лекар, санитет. капетан II кл.	Др. Ђорђе С. Сибер
Иследник, судски капет. II кл.	Сава Павловић
Свештеник	Светозар Р. Богдановић
Командир бојне коморе, резервни поручник	Танасије М. Марковић
Командир трупне коморе, резервни потпоручник	Витомир Ж. Грковић
Командир профијант. коморе, резервни капетан I кл.	Новак П. Плећевић

1. батаљон:

Командант, мајор	Војислав С. Бумбаширевић
Ађутант, рез. капетан II кл.	Милан Љ. Рамадановић

1. чета:

Командир рез. капетан I кл.	Арсеније А. Недић
Водник, поручник	Светозар С. Чивовић
Водник, рез. поручник	Манојло М. Николић
Водник, рез. потпоручник	Миљко В. Никић
Водник, рез. наредник	Сава Ђукић

2. чета:

Командир, капетан I кл.	Милорад Ј. Денић
Водник, рез. капетан II кл.	Живадин В. Гашић
Водник, рез. поручник	Јеремија Н. Тијанић
Водник, рез. наредник	Драгутин Васиљевић
Водник, рез. наредник	Чедомир М. Главашевић

3. чета:

Командир, капетан II кл.	Душан М. Стојковић
Водник, рез. капетан II кл.	Душан М. Антонијевић
Водник, потпоручник	Живојин Љ. Ђаковић
Водник, рез. потпоручник	Живојин Р. Глишовић
Водник, рез. наредник	Милан Спасенић

[1] Свака је чета, према тада постојећем наређењу, морала имати четири водника, а у недостатку официра подофицире. Сада је тешко утврдити тачан распоред старешинског кадра.

4. чета :

Командир, рез. капетан 1 кл.	Живојин М. Савић
Водник, поручник	Миле П. Максимовић
Водник, рез. потпоручник	Младен Г. Толић
Водник, рез. наредник	Чедомир Перуничић

2. батаљон:

Командант, мајор	Драгољуб М. Динић
Ађутант, рез. коњич. наредн.	Лазар М. Дамњановић

1. чета :

Командир рез. капетан I кл.	Тихомир П. Николић
Водник, поручник	Божидар Б. Милановић
Водник, рез. поручник	Вукашин С. Лукић
Водник, рез. поручник	Срећко Р. Лазаревић
Водник, рез. потпоручник	Милутин Ж. Милетић

2. чета :

Командир, рез. капетан I кл.	Аксентије П. Маринковић
Водник, потпоручник	Светолик Ј. Николић
Водник, рез. потпоручник	Живадин Ј. Петровић
Водник, рез. потпоручник	Драгољуб А. Лазаревић
Водник, наредник	Милош М. Ристивојевић

3. чета :

Командир, рез. капетан II кл.	Борисав М. Борисављевић
Водник, поручник	Милован Н. Вујадиновић
Водник, рез. потпоручник	Богомир Ј. Томић
Водник, рез. потпоручник	Драгољуб Ј. Јаношевић
Водник, рез. потпоручник	Данило Б. Таврић

4. чета :

Командир, капетан I кл.	Драгомир П. Сарић
Водник, потпоручник	Љубомир Д. Живадиновић
Водник рез. потпоручник	Будимир А. Димитријевић
Водник, рез. наредник	Милутин Спасић
Водник, рез. наредник	Милан Милекић

3. батаљон:

Командант, мајор	Милутин Ј. Симић
Ађутант. рез. коњич. наредн.	Живојин Јаковљевић

1. чета:

Командир, капетан I класе	Радослав П. Јеремић
Водник, поручник	Светомир К. Марковић
Водник, рез. потпоручник	Алекса А. Радовић
Водник, резервни наредник	Радомир Усињанин

2. чета:

Командир, рез. капетан II кл.	Милован Ј. Бојовић
Водник, рез. потпоручник	Петар А. Гавриловић

Водник, рез. потпоручник — Риста М. Милосављевић
Водник, рез. наредник — Петроније М. Дебељак
Водник, рез. наредник — Владимир Милошевић

3. чета:

Командир, капетан II класе — Михаило С. Голубовић
Водник, поручник — Јован П. Милошевић
Водник, потпоручник — Божидар А. Милановић
Водник, рез. потпоручник — Максим Б. Миленковић
Водник, рез. наредник — Радомир Карапанџић

4. чета:

Командир, капетан II класе — Бранислав М. Јованчић
Водник, рез. капетан II кл. — Душан Н. Стојадиновић
Водник, рез. потпоручник — Радомир М. Мршовић
Водник, рез. наредник — Властимир Мајсторовић
Водник, рез. наредник — Божидар С. Миловановић

4. батаљон:

Командант, мајор — Михаило Јов. Васић
Адјутант, рез. потпоручник — Борисав Љ. Нешић

1. чета:

Командир, рез. капетан I кл. — Лазар Љ. Ђурчиновић
Водник, рез. капетан II кл. — Коста С. Петровић
Водник, поручник — Никодије С. Аранђеловић
Водник, рез. наредник — Милош С. Јовановић

2. чета:

Командир, рез. капетан I кл. — Драгутин С. Красојевић
Водник, рез. поручник — Бошко М. Панић
Водник, потпоручник — Сава С. Ђурановић
Водник, рез. потпоручник — Радоје С. Крстић

3. чета:

Командир, рез. капетан I кл. — Алекса Н. Томић
Водник, рез. капетан II кл. — Светислав М. Ћатић
Водник, поручник — Милосав М. Спасенић
Водник, рез. потпоручник — Миљко М. Џодић
Водник, рез. наредник — Михаило Трифуновић

4. чета:

Командир, капетан II класе — Милан А. Мијушковић
Водник, поручник — Славко Ј. Јоксимовић
Водник, рез. потпоручник — Бошко П. Рашић

Митраљеско одељење:

Командир, капетан I класе — Боривоје Љ. Марковић
Водник, поручник — Захарије М. Илић
Водник, поручник — Радоје М. Панић

Допунска чета:

Командир, капетан II кл. — Дамњан В. Рашић
Водник, рез. потпоручник — Слободан А. Пајевић.

I ДЕО

ЗАТИШЈЕ

1. Рад од 1. јануара до 26. септембра

Први јануар 1915. године затекао је 19. пешад. пу
I позива смештеног по земуницама и колебама на Торлаку
одмах јужно од Београда.

По наређењу, 19. пук имао се преместити у мешовит
кантоман у селу Реснику. Упућени коначари, 8. јануара, изв
стили су, да према изјави председника општине у селу влада
заразне болести, и услед овога пук се вратио са пута исто
дана на Торлак. Према изјави трупног лекара, било је у сел
неколико случајева оболења од трбушног тифуса и велики
богиња, те су одмах код ових домова постављене и страж
Сутра дан, у 11 часова, пук је стигао у село Ресник, г
се већи део сместио по кућама а за остале отпочело се
израдом земуница, као и за стоку. Овога дана, командант Ш
мадиске дивизије извештава, да према добијеним извештајим
са разних страна, непријатељ предузима журне припреме
попуни својих армија, које су се већ биле противу Србиј
те није искључена могућност да ускоро будемо нападнути,
услед овога наређује, да се предузму све мере ради попу
људством, стоком и осталим материјалом.

Овоме пуку додељени су 253 рекрута, стигли су 15. јан
ара и дати: 1. батаљону 62; 2. батаљону 90; 3. батаљону 60
4. батаљону 41; 11. маја примљено је још 367 рекрута.

Рђаве хигијенске прилике, хладни и кишни дани, поја
заразе, све је ово захтевало да се побољшају смештајне прилик
Село Пиносава није се могло узети, јер су у селу влада
заразне болести, те је 14. фебруара један батаљон (4. батаљо
смештен у село Рушањ, а у Реснику 3. батерија Шумадиск
артилериског пука. На овај начин могло се све људство см
стити по кућама.

Командант Шумадиске дивизије, под 3. априлом, достав
наређење Врховне Команде, да ће са обзиром на садању пол
тичку и војничку ситуацију код наших савезника, веровати
у мају отпочети општа офанзива код свију савезника, а рус
Врховна Команда већ је ово дала на знање, и зато наређу
да се припремимо.

25. маја, командант Шумадиске дивизије доставио је наредбу Врховног Команданта за 21. мај следеће садржине:

„После славно и срећно завршеног првог периода рата, после јуначке и дивљења достојне одбране наше Отаџбине, мојој храброј војсци предстоје у овоме рату против Аустрије још два врло важна задатка, а то су: кооперација војсци нашег моћног савезника Велике Словенске Русије и окупација територије на које полажемо право. Одавде се иставља као неминовна и апсолутна потреба наше офанзиве, без које се рат не би могао никад окончати. Кад ће се и у коме моменту прећи у офанзиву, ствар је државне политике, али ја захтевам од мојих команданата да ми припреме трупе за тај моменат, те да би моја храбра војска, као најмоћније средство у рукама државне политике за остварење великих српских задатака, била у предстојећој нам офанзиви онако спремна у погледу морала одушевљења, као што је била на Јадру, као што је полетела на Церу, као што је уништила непријатеља на Колубари.

„Команданти ће издати потребна наређења и упуства да од стране официра искористи свака прилика за популарисање идеје о офанзиви и са гледишта чисто српског и са гледишта савезничког. Тако исто објашњавати војницима да тај моменат треба очекивати сваког часа нарочито данас, кад је већ готово извесна ствар, да ће ускоро и Италија и Румунија ступити против Аустрије. Ја ћу се као Врховни Заповедник војске старати, да се офанзива предузме само у по нас најповољнијем **војно-политичком тренутку,** *али зато захтевам од команданата да ми припреме моје храбре трупе и за тај моменат, као и на стрпљиво очекивање свршетка рата.“*

И достављајући ову наредбу, командант Шумадиске дивизије додао је: „Ја сам убеђен, да ће г. г. официри Шумадиске дивизије I позива задахнути осећајима дужности и љубави према Отаџбини, а на успоменама величанствених и вечитих споменика свога јунаштва и победа у прошлом рату, још више разбуктати пламен патриотизма за идеју за коју се боримо, и колећи их да јуначки истрају у предстојећим борбама и у савлађивању напора са чврстом надом у победу.

„Имајући пуног поверења у подручне ми команданте, у прву г. г. официре ове дивизије, ја енергично захтевам од њих, да сваку малаксалост код наших војника у одушевљењу за будуће операције сузбију, а свако јавно негодовање енергично пресеку, те да храбри Шумадинци, та елита војске српске, тај најпоузданији стуб и ослонац нашег Врховног Команданта, оправдају Његове наде и очувају неоскрњављену стару славу својој победној Шумадиској дивизији I позива.“

У Реснику и Рушњу пук је остао све до 29. маја. За ово време водила се борба са заразним болестима; редовно се водила обука и настава као и гађање са упућеним војницима и рекрутима; вршила се попуна и снабдевање за пред-

стојеће догађаје, који су се и очекивали, и, по наређењу, давана је помоћ у радној снази мештанима за орање и сејање.

Шумадиска дивизија имала се кренути ка Убу. Наређени покрет 28. маја обустављен је услед рђавог времена.[1] Али, 29 маја, у 5.30 часова, пук се кренуо из села Ресника прек села Рушња, Мељака, Степојевца и Лајковца за село Гуњевци У селу Мељаку дат је велики одмор од 10.30 до 14 часова па је пук даље продужио. У Степојевцу пук је преноћио у би ваку, али услед оскудице у шаторским крилима већина војник јако су покисли, јер је између 18 и 19 часова пала веома јак киша. Сутра дан, у 6 часова, пук је продужио марш за Лајко вац, где је стигао у 17 часова. За време марша овога дана киш је падала на махове све до 11 часова као и у 17.30. И овде ј пук провео ноћ у биваку под малим шаторчићима без про стирке (сламе или сена). 31. маја, у шест часова, пук је продужи марш за село Гуњевци, где је стигао у 10.30, и убиваковао с на југоисточној ивици села. Одмах су постављене бивачн straже и стражари код бунара, да се вода за пиће не б узимала пре лекарског прегледа.[2]

Овога дана, 31. маја, командант дивизије наредио је, д „пошто пук нема шаторе за биваковање, то укантоновати пу у селу Гуњевцима и околини, користећи и бивак са мали шаторима у колико их има." И поводом овога, поднет је исто дана следећи извештај:

„У Гуњевцима пук се сместио у бивак, користећи шатор у колико их има. Они који немају шаторских крила, напр вили су колибе, које привремено могу послужити за биваковањ

„Према извештају пуковског коначара, у селу Гуњевцим има одприлике 50 кућа. По извештају председника општин у селу болују од тифуса 10—15 лица, те би се за кантонован могло искористити свега 30—35 кућа.

„Задржао сам пук да и даље остане у бивак, ова како се и сада сместио, док не добије шаторска крила, а случају рђавог времена сместиће се у кантоман, у колико буде могуће".[3]

Сутра дан, морало се предузети чишћење бунара, да б се избегло оболење од трбушног тифуса.

Већ 3. јуна пук је отпочео оправку пута Уб—Коцељев (до Пресади), и то: 3. батаљон од Уба, па до сеоског пут

---

[1] Командант Шумадиског коњичког пука у своме извештају од 27. ма вели, да „пут Ресник—Рушањ—Цветков Гроб, на делу испред и кроз се Рушањ, апсолутно је непролазан за комору. На овоме делу, и ако га је п шадија оправила и насула, услед кише и растреситости земље, кола про дају до главчина, и не могу се ни са дуплом запрегом извући. На ово делу налази се једна наша батерија заглављена, која ће се тешко извући

[2] У току ова три дана марша изостало је свега шест војника.

[3] И командант 12. пука извештава, 1. јуна, да се кантоновање ни могло употребити „јер у селу, у око 50 домова, влада зараза."

за село Звиздар; 2. батаљон од овог сеоског пута па до села Чучуге; 1. батаљон даље, западно, а 4. батаљон до Пресади. Већ 16. јуна, 11. пешад. пук I позива примио је деоницу за оправку пута од Уба до моста на реци Буковици, те је пук заузео и нов део од Пресади до јужне ивице села Коцељева. Дати путеви за оправку повећани су 23. јула, јер је додељен и део од Пресади до Близанских висова, који је дат 2. батаљону.

Ради јаче контроле око поправке путева, штаб пука прешао је 4. јуна у село Чучуге.

Услед оскудице у радној снази, почев од 13. јуна, пук је потпомагао косидбу траве у селима: Зукве, Новаци, Трлићу, Памбуковици, Чучуге, Слатини и у Радуши. И поводом овога наређено је командантима батаљона да одреде по једног официра, који ће у споразуму са председницима општина ових села учинити распоред дате помоћи у радној снази, како би се избегле жалбе, а 23. јуна наређено, да се прикупљена летина слаже на склонита места, како не би била запаљена бомбама са непријатељских аероплана. Већ 8. јула наређено је, да се услед киша и других непогода приступи најинтензивнијем раду на косидби и сређивању летине, и да се реони (дотле удаљени од пута до пет км.) прошире до крајњих могућих граница.

Командант Шумадиске дивизије 3. јула наређује да се извести: да ли је пук са обзиром на добивену спрему способан за операције? И, сутра дан, обавештен је командант дивизије да пуку недостаје резервне хране за два дана, као и логорска и обмундировна спрема, али да у случају потребе пук је ипак спреман и за покрет и за операције.

Оправка путева и извођење наставе код војничара, регрута и митраљеског одељења, продужена је све до 2. септембра, када су, у 7 часова, позвати сви команданти пукова код команданта дивизије на Убу, и том приликом авизиран је покрет дивизије на просторију између железничке пруге Младеновац—Паланка—Аранђеловац и реке Кубршнице, с тим да полазак неће бити пре шестог, и да се све трупе прикупе и припреме.

И 6. септембра, у 6 часова, пук се кренуо преко села Гуњевци, Кладничке механе за Лајковац, где је дат одмор од 12 до 13.30 часова, и војници ручали, а потом је продужен марш преко села Петке за Лазаревац, где је стигао у 16 часова и убиваковао се код Луковичке школе. Сутра дан, у 6.10 часова, пук је продужио марш за село Даросаву, где је са застанцима у селу Бистрици и Трбушници, стигао у 12 часова, и убиваковао се северно и јужно од железничке станице. Одатле је пук наставио покрет 7. септембра преко села Буковика и Аранђеловца и у 12 часова стигао у село Копљаре, где се поред села и убиваковао.[1]

[1] За време овог марша, од села Чучуга до Копљара, нико се није разболео нити изостао.

СКУПШТИНА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ БИБЛИОТЕКА

Како је у општини Копљарској владао трбушни тифус, то је пук, 12. септембра, преместио свој бивак јужно и југоисточно до села Пружатовца, између реке Турчића и потока Јабланице. И овде се одмах приступило интензивном извођењу обуке и наставе.

19. септембра свечано су предата одликовања одликованим у пуку, и то: руски Крст Св. Ђорђа IV. степена резервном потпоручнику Миљку М. Ћодићу и поднареднику Владимиру Фијату; француска одличја редову 4. чете 2. батаљона Захарију Димитријевићу и једном каплару 3. чете 2. батаљона.

20. септембра вршио је преглед командант II армије. И ради овога, пук се кренуо у 5.30 часова из бивака и постројио се на левој обали Милатовачке реке, поред друма Топола—Младеновац, у близини Милатовачке механе. За дочек пук је био постројен у смакнутом поретку, и то: у I реду батаљони а у II митраљеско одељење, бојна и трупна комора. У 7 часова обишао је пук командант дивизије, а у 7.30 дочекан је командант армије. По извршеном прегледу, командант армије похвалио је пук, а потом је пук прошао парадним маршем.

23. септембра саопштена је пуку следећа наредба команданта II армије:

„Славни Шумадинци!

„По повратку ваше Шумадиске дивизије I позива у састав II армије, у којој је прошле године својим победама окитила своје заставе венцима неугасле славе — ја сам жудно желео да вас видим: јесте ли спремни да довршимо велико дело Ослобођења, и да вас поздравим.

„На прегледима 20. и 21. овог месеца ја сам вас видео, и са пуно вере у вашу силу и моћ, ја сам вас оценио, као и ваше ратне другове из Моравске и Тимочке дивизије I позива раније на прегледима, а то је: Да сте спремни као Соколови да полетите одмах у бој, и снажни као Орлови, да не заостанете ни да се одморите док не стигнете на дворове Краља Будимског и Ћесара Бечког; да сте силни као лавови и страшни као громовници. Од вас ће дрхтати Беч и Пешта, као што је дрхтао Стамбол и Софија.

„Са великим задовољством додајем још, да сте ви, својом спремношћу и надмашили моја очекивања.

„Са пуно вере и поуздања у ваше осведочено и несаломљиво јунаштво, ја вас поздрављам Орлови Српски: Очекујте час да полетите у бој, кличући: „С вером у Бога!"

2. Стање пука

а) *Морално стање.* После слома и пребацивања аустроугарских трупа преко Саве и Дрине у 1914. години, морално је стање било на завидној висини. И на лицу сваког војника,

и поред дубоко урезане патње после тешко преживелих дана, огледала се радост, задовољство, понос и гордост. Сваки је схватио, да су поднете жртве биле и потребне и неминовне.

И преживели дани, када се старешине нису одвајали од својих војника, ојачали су ону чврсту и невидљиву везу између старешина и војника, и ојачали веру војника у спрему и способност својих старешина; и ови су дани били непресушно врело за старешине у погледу спреме, подизања и одржања морала код својих војника, изношењем херојских дела појединаца и целих јединица.

Али за одржање и подизање морала морала се трошити огромна енергија. Било је потребно прво физички ојачати војнике, савладати заразне болести, изазвати у њима душевно задовољство и појачати и одржати ред и дисциплину, а обуком и наставом спремити и отклонити уочене недостатке. Није се изгубило из вида и вршење верских и националних обичаја, као духовна храна. И на свему овоме радило се колико се могло, знало и умело. И ко је у пуку уложио више труда и био способнији постигао је више успеха, што се јасно показало у насталим борбама.

И у колико су заразне болести опадале, а обука и настава напредовале, и морално се стање појачавало. И тек 6. јуна забележено је у операциском дневнику да је морално стање врло добро, а 28. септембра: „Здравствено и морално стање одлично. Осећа се велико расположење код официра и војника, што иду на источни фронт и да се боре противу Бугара".

б) *Здравствено стање код људи.* Непрекидне борбе у 1914. години под тешким приликама, дању и ноћу, исцрпеле су физичку снагу храбрих бораца. О смени и одмору није могло бити ни помена. Услед оскудице у трупама јурило се из једне борбе у другу, са једног краја на други.

Наступила је и тешка душевна депресија, као последица напуштања дела Србије 1914. године до Колубаре и страшних призора, који су се одигравали код избеглица на очиглед пука, као и долазак на територију одакле се пук рекрутује — и све је ово ослабило и телесну снагу храбрих бораца.

Крајња се оскудица осећала за време борбе у 1914. год. у оделу, обући, преобуци и храни. Војници су били без шињела; ноћу нису имали чиме да се покрију, а јесења киша пробијала је до сржи.

И под овакво тешким душевним, материјалним и хигијенским приликама, заразне болести нашле су плодно земљиште за своје развијање. И тада оскудица у лекарима и потребним средствима; оскудица у удобним локалима за болнице, заразне болести почеле су се нагло развијати. Мало позната болест пегави тифус (пегавац) задавала је тешке бриге.

Војници у селу Реснику нису се могли сачувати од већ затеченог трбушног тифуса, и први случај оболења утврђен је 14. јануара. Први случај повратне грознице (рекуренса) утврђен је 16. јануара, а прва два случаја оболења од пегавог тифуса 22. јануара.

Потребно је било уништити ваши као преносиоце рекуренса и пегавог тифуса, јер их је сувише било и код војника и у селу. Предузето је одмах парење одела и чишћење, али то није дало повољне резултате. Није било ни довољно судова, да би било једновременог парења одела, нити потребне количине дрва, и дрва су се морала преносити и на леђима. Сваке суботе сво људство пука доносило је дрва за кување јела и гориво са Авале.

Фебруара месеца сазидана је пећ, која је била укопана у земљи, и отпочело се, 18. фебруара, систематски са уништавањем вашију помоћу загрејаног ваздуха и код војника и код мештана. Али се тада увидело, да се на високој топлоти уништавају ваши, али ситне по шавовима и њихова јаја тешко су се могла уништити. Виша топлота која би уништила и јаја, није се смела употребити, јер би и одело сагорело, а другога није било. И морало се одело дезинфековати по неколико пута.

26. априла извршено је пелцовање у Кијеву противу колере од стране енглеских лекара, а 3. маја поновљено. Пелцовање противу трбушног тифуса извршено је 25. септембра у селу Пружатовцу, а по други пут, 4. октобра, у Пироту.

Наступио је општи страх од заразе. Од ове заразе нико није био сигуран. Војници су падали као сноп̀ље и школа у Реснику, претворена у амбуланту, била је препуна и 22. марта било је 114 болесника. Наступио је страх и од болнице. Нико није хтео ићи у болницу, и лечили се сами сирћетом и белим луком, а завладало је и уверење: да ко оде у болницу, тај се жив и не врати! Као жртва истински предане дужности пао је млади лекар, љубимац пука, резервни санитетски поручник Др. Александар П. Весић, који је умро 12. марта, и искрено оплакан од свију.

Ипак се није клонуло. Старешине су се бориле истински предано и без страха и победило се. Трупни лекари обилазили су сваког дана оболеле војнике у амбуланти, као и командант пука. Од официра свега се један разболео од повратне грознице (рекуренс). И даље је настављено парење веша, одела и осталих ствари, све док зараза није потпуно угушена. Последњи случај појаве заразних болести био је 8. јула.

Преглед упућених војника у болницу у 1915. години

ВРСТА БОЛЕСТИ	Јануар	Фебруар	Март	Април	Мај	Јуни	Јули	СВЕГА
Трбушни тифус (Tiphus abdominalis)	44	28	6					78
Пегави тифус (Tiphus exantematikus)	26	40	206	143	25	9	3	452
Повратна грозница, рекуренс (Febris rekurens)	6	374	86	161	54	1	5	687
Црвени ветар (Erisipelas)			1					1
Заушњака (Parotitis)			8	12				20
Гушобоља (Diphteritis)				1	1			2
Остале болести			38	51	4		1	94
						УКУПНО:		1334

Код стоке. У пуку 1. јануара било је 390 коња и 158 волова. И код коња појавила се заразна болест шуга, која се нагло ширила. И предузето је одмах лечење. Оболела места шишана су, прана топлом водом, сапуном и цеђом, и зисипана сумпорним цветом. И после дужег лечења успело се да се и стока излечи.

в) *Исхрана људи.* У овоме погледу није било никакве сметње и недостатака. Било је увек хлеба, меса, варива и зачинака у прописној количини.

Војници су имали увек кувано јело. О Божићу имали су и увећани оброк и печеницу, а о Ускрсу и јаја. Иначе за храну давано је од варива: пасуљ, кромпир, пиринач и гриз. 18. маја примљено је за резервну храну 9700 кутија конзерве.

Стоке. Са исхраном стоке ишло је врло тешко. Није се ништа могло набавити у селу или околини и морало се ослонити на дотур из позадине. И 23. марта „издато је стоци по два килограма сламе и четири килограма кукуруза. Већ од дужег времена са сточном храном веома се рђаво стоји, те је стока омршавела, а има и велики број коња оболелих од шуге, који се лече.“

Тек од 2. маја отпочело је боље снабдевање пука сточном храном, и ако сувише недовољно, нарочито у сену. И овога дана примљено је за 390 коња и 158 волова: 500 кгр. зоби, 700 кгр. сена и 300 кгр. сламе; 4. маја: 1600 кгр. сена; 9. маја: кукуруза 1900, мекиња 700, сена 1000, и 100 кгр. сламе; 10. маја: зоби 1000, кукуруза 1400, мекиња 300 и сена 250 кгр.

Упућена су кола у село Мељак да од начелника станице приме и превуку 10.000 кгр. кукуруза.[1]

г) *Оружје и материјална спрема.* Пушке су услед вишегодишњег ратовања биле у већој мери неисправне. Занављање делова било је могуће, али је био знатан део пушака са надувеним и проширеним цевима, али није било резервних цеви. Више од једне трећине пушака биле су без ножева.[2] И остала је оружна спрема била дотрајала али се није могла занављати.

Стање обмундировне спреме било је веома слабо. Занављање поцепаног одела било је једва могуће и појединцима.[3] Војници су преобуку (кошуље и гаће) доносили од својих кућа. Са обућом се боље стајало.

Шаторских крила са прибором скоро и није било. Тек у селу Чучугама, око половине јуна, примљена су и издата свакоме батаљону по 760 шаторских крила.

У опште материјално стање ни у чему није било боље но у 1914. години. Оно се само у неколико допунило заплењеним од непријатеља, и за то се и могло видети одело и остала спрема аустро-угарске војске.

Поводом употребе аустриског одела, посланик Северо-Америчких савезних држава доставио је нашој влади извештај по жељи аустро-угарске војне управе, да се за време операција више пута дешавало, да су заробљени српски војници били у униформи аустро-угарских војника, и вели се, на случај да се ово усвоји на један општи начин и са очигледним циљем да се обмањују аустро-угарске трупе, да ће се са нашим заробљеницима поступити по ратним законима. И команданту Шумадиске дивизије поднет је извештај 22. фебруара: „Да у овоме пуку има војника обучених у шињелима аустриске војске, услед оскудице у оделу, али да аустриско одело није никада употребљавано у циљу обмане непријатеља."

---

[1] И командант Шумадиске дивизије 21. марта, учинио је преставку д ће, услед недовољне количине фуражи у јануару и фебруару упутити Александровац и околину три одељења профијантске колоне (штаб и I, II III одељења) и III и IV одељења муниције колоне из II степена колонск коморе.

[2] Колико је пушака било без ножева нема података. Може се узет да је стање код свију пукова било приближно исто. 11. пешад. пук имао на дан 4. октобра 3911 пушака, од којих су 1775 биле без ножева.

[3] 22. јануара добијено је 35 кратких зимских капута и панталона штофа разне боје, примљено из Русије, и подељено четама за војнике Јужне Србије, а 4. септембра „издаје се обућа и помало одела." Дневни рез. капетана II кл. Борисава Борисављевића.

Командант Шумадиске дивизије, 4. јула, поднео је следећи извешта „Са обзиром на до сада примљену целокупну недостајућу спрему, ова је ди визија спремна за покрет и операције; само јој недостају блузе, чакшире 7900 шаторских крила, колико још није добијено по требовањима," извеса број кола са стоком и без стоке, као и да је потребно да јој се дотура дневн 8000 хлебова, јер су јој одузете шест пољских пекарница.

3. Обука и настава

Затишје у селу Реснику искоришћено је за обуку и наставу примљених рекрута и војничара; даље, да се спреми и успособи послуга код митраљеског оделења, која је упућена ради попуне губитака у прошлој години; да се уочени недостатци код бораца у прошлој години отклоне, да се попуна у старешинском кадру спреми за свој позив; и да се код свију подигне морал, ред и дисциплина. Код старешина „циљ ће бити да се спреме за вођење, да држе трупу у својим рукама и да имају иницијативе, а не да све остављају случају, нарочито да се сепаратизам умањи и да се што јаче развије потреба узајамног потпомагања.

„Код војника увидела се нарочито слабост у следећем: при наступању — извијање, јављање и одржавање везе; при кретању — коришћење земљишта у циљу тајности; у борби — намештање гајке, оцена одстојања и штедња муниције; при нападу — прелазак просторије у разним брзинама, употреба ножа и бомбе, уништавање препречних средстава; на месту, дужност стражара; ноћу — извијање, предстражарска служба и борба.

„Код резервних официра и наредника-ђака: командовање водом и десетином; дужност на маршу — маршева дисциплина. Брзо развијање из маршеве колоне и са одмора у свима правцима. Поступак старешина у случају панике. При нападу: избор правца за наступање и разлози за то; коришћење земљишта; управа ватром и одржавање ватрене дисциплине; употреба бочне и косе ватре, јер се она ретко користи; употреба и дужност разних патрола. Рад командира предњег и задњег оделења и мртве страже.“

Обука код рекрута и војничара изводила се засебно и отпочела је одмах по њиховом доласку, и они се нису смели употребљавати за радове. Обука се изводила по одобреном скраћеном плану и у почетку трајала дневно четири а доцније пет часова. Исто тако и обука код митраљеског оделења стално је извођена. Митраљески водови придавани су и појединим батаљонима и учествовали у обуци.

Зимско време и оскудица у времену и локалима чинило је, да о каквој поступној обуци није могло бити ни говора. Користио се сваки погодан сув дан, био хладан или снежан, за обуку свију у пољу, колико да се људи освеже толико и да се одаје проветре. За време рђавих дана били су теорни часови у вези са наставом за гађање (ставови, нишањење, и окидање).[1]

---

[1] 23. јануар: „Ветар југоисточни, ведро и снег се топи, и услед тога у селу ужасно блато. Било је занимање теорија, али по тремовима и таванима.“ Дневник рез. капетана II кл. Борисављевића.

РАСПОРЕД РАДА

1. батаљона 19. пешад. пука за дане 13., 14., 15., 16., 17. и 18. септембар 1915. године

Дани	ПРЕ ПОДНЕ: Од 6.30 до 9.30 часова	ПО ПОДНЕ: Од 15 до 18 часова
Понедељак	*Десетична обука*: развијање десетине у стрељачки строј из разних стројева на месту и у кретању. Кретање стрељачког строја обзиром на даљину непријатеља и његову ватру; коришћење земљишта и заклона, коришћење ашовчића. Пажње (јединачна, брза и плотунска). Штеђња муниције. Употреба пиштаљке; прекид пажње; јуриш; збор. Поступак у случају напада коњице.	*Нишањење.* Објаснити уређење нишана и појмове о нишањењу и нишанској тачки на мети. Вежбање у затварању левог ока и нишањењу помоћу сточића или наслона; правилно узимање мушице и држање пушке; нишањење преко сталног нишана и преко гајке. *Обука у окидању;* седњењена обука у нишањењу и окидању. Нишањење и окидање из разних стројева и положаја тела и иза земљишних предмета. Вежбање ока у брзом изналажењу циља и у оцени одстојања.
Уторак	*Водна обука*: подела и разброј вода; стројеви (развијени фронт, колоне простих и двојних редова и колона по један). Равњање на месту, кретање и окретање. Радње пушком, пажње. Престројавање и захођење. Поступак при појави непријатељских аероплана. Водна стрељачка обука: развијање вода у стрељачки строј из разних стројева на месту и у кретању; развијање у стрељачки строј кад се да вољно. Кретање стрељачког строја обзиром на даљину непријатеља и његову ватру; коришћење земљишта и заклона, коришћење ашовчића. Пажње: јединачна, плотунска и брза; о штедњи муниције; употреба пиштаљке; прекид ватре; јуриш; збор. Поступак при нападу коњице.	*Обука десетара и водника*: а) десетара: у командовању десетином; оцени ситуације; брзој и тачној оцени одстојања, употреби ватре, контролисању гајке, осматрању дејства ватре, изналажењу циља, штедњи муниције, коришћењу земљишта и заклона у интересу тачнијег и прецизнијег гађања, употреби пиштаљке. Поступак у нападу коњице. Подношења извештаја писменог и усменог. б) водника: у издавању заповести и у свему предвиђеном за десетаре. За то време код војника: дисциплинска уредба и војно-казнени законик у ратно доба.
Среда	*Чешна обука*: подела и разброј чете; смакнути стројеви; развијени фронт, колона простих и двојних редова; водна и четна колона. Равњање; кретање и окретање. Пушчане радње. Престројавање на месту и у кретању; захођење; збор. Борба чете: развијање за борбу (стрељачки строј и четна резерва), место резерве обзиром на непријатеља и земљиште; обезбеђење бокова; кретање борбеног поретка; пажње; објављање стрељачког строја; припрема за јуриш и јуриш; збор и збор напред. Поступак при нападу коњице.	*Пољско утврђивање*: коришћење природних заклона, израда стрељачких заклона и надстрешница, постављење препречних срестава и савлађивање истих. По могућству обука у руковању макзама за сечење жице. Обука у бацању бомби. Од 19 до 21 часа ноћно извињење.
Четвртак	*Рашна служба*: наступни марш: вежбање свију патрола у поступак патрола у разним случајевима и нарочито при нападу на слабија или јача непријатељска одељења. Дужност командира предњег одељења у свима приликама а нарочито при додиру са слабијим или јачим непријатељским снагама. Употреба знакова за брже јављање код патрола.	*Стражарска служба.* Скидање капе; поздрављање у свима приликама с оружјем и без; приступање; ословљавање.
Петак	*Рашна служба* — предстражарска служба: дужност стражара стражарећих одељења, командира мртве straже; дужност спољних и унутарњих патрола, тајних патрола и официрских патрола. Поступак у разним случајевима а нарочито кад непријатељ нападне.	*Обука десетара и водника*: а) десетара: у командовању десетином; оцени ситуације; брзој и тачној оцени одстојања, употреби ватре, контролисању гајке, осматрању дејства ватре, изналажењу циља, штедњи муниције, коришћењу земљишта и заклона у интересу тачнијег и прецизнијег гађања, употреби пиштаљке. Поступак у случају напада коњице. Подношење извештаја усменог и писменог. б) водника: у издавању заповести и свему предвиђеном за десетара. За то време код војника нишањење и оцена одстојања.
Субота	*Рашна служба* — одступни марш: поступак патрола у извињању и задржавању непријатеља; рапортирање и т. д. Поступак командира задњег одељења у разним случајевима а нарочито при надирању непријатеља кад је главнина још близу.	Од 19 до 21 часа ноћна стражарска служба.

Из **практичне наставе** рађено је:

а) *Пешадиско егзерцирно правило:* десетична, водна и четна обука. Нарочито је обраћена пажња на десетичну и водну обуку, и рад бојних патрола. На ово је употребљено двадесет радних дана у селу Реснику.

б) *Ратна служба.* Извођена је двострано. Нарочито је пажња обраћена на предстражарску службу и рад свију патрола у борби, на маршу и предстражи (дању и ноћу).

в) *Настава за гађање.* Обраћена је пажња на нишањење, брзо намештање гајке, окидање и оцену остојања. Бојна гађања, прописана у Настави за I годину под Бр. 5., 6. и 7., отпочела су са рекрутима и војничарима 15. фебруара. Са митраљезима извршено је и једно бојно гађање.

16., 17. и 18. марта, команданти батаљона држали су предавање официрима: о значају, употреби и дисциплини ватре, и нарочито је скренута пажња на узајамно потпомагање и употребу косе и бочне ватре. Ових истих дана по подне држали су командири чета иста предавања својим подофицирима и капларима. Наредници и поднаредници спремали су се за самосталне дужности, дужности водника односно десетара и тада су им давани мањи задатци, и то се изводило под личним надзором команданта батаљона.

г) *Утврђивање.* И поред обуке са ратном службом и егзерциром, подигнути су на ивици Раковачке шуме стрељачки заклони за стојећи став са апласманима за митраљезе и прекама: мрежом од жица (три реда кола), курјачке рупе и засеке. Овде се прво изводила обука код официра под руководством команданта пука. И

д) *Стражарска служба.*

На везу између пешадије и артилерије није обраћена потребна пажња.[1]

Теориска настава:

а) *Правило Службе I део.* У кратким потезима историјако нашег народа и значај последњих ратова по наш народ, и морални део са изношењем светлих примера појединаца.

б) *Читање карата и планова* код официра и водника (наредника): топографски знаци, оријентација и мерење одстојања.

---

[1] Врховна Команда одобрила је 17. септембра потребан кредит за набавку сигналних барјачића. Командант дивизије наредио је 26. септембра да се за сваку чету израде по два сигнална барјачића, ради „обележавања места и линија до којих су при наступању, одступању или активној одбрани дошли предњи делови наше пешадије, као и да се нашој артилерији омогући распознавање наших од непријатељских трупа, и отклоне могуће пометње да буду тучене сопствене трупе."

Код ових барјачића окренута страна непријатељу била је маслинасте а супротна црвене боје.

Командант Шумад. артилер. пука доставио је тек 14. октобра 19. пешад. пуку уговорене знаке за везу између пешадије и артилерије.

Циљ је теориске наставе био да се, поред изнетог, војници упознају са свима њима упућеним наређењима или потребним упуствима. Тако: о штедњи муниције у борби, коју никад немамо довољно услед великог утрошка, те је често нестаје у најкритичнијем часу; да о појави непријатељских аероплана одмах извештавају и склањају се и т. д.

Нарочито им је обраћена пажња да се чувају шпијунаже и да у опште не говоре о војсци и војним стварима, као: о покретима трупа, пошто је то војничка тајна; да у својим писмима не стављају место одакле пишу; да се не дописују са војницима у ропству, јер се види намера непријатеља „да наши војници јављају где се и у коме пуку налазе, сами тиме и нехотице издају распоред наше војске.“ Даље, да све оне који распитују о војсци одмах спроводе својим старешинама, јер „тајна војна полиција у Сарајеву, шаље у Србију шпијуне, који се преоблаче у војничко одело и сами се предају, да би из Србије слали извештаје о распореду српске војске.“

Особита је пажња обраћена да се сви убеде: од колике је вредности нађена и најнезнатнија забелешка код бегунаца и заробљеника пред почетак и у току саме операције. Јер „како заробљеници и бегунци у првим тренутцима прво дођу у додир са нашим војницима на предстражи, који не разуму значај овога, то се врло често дешавало да су наши војници претресали заробљенике и војнике (бегунце), и одузимали им све забелешке, а нарочито нотесе, и из њих цепали и бацали исписане стране, а нотес задржавали за своју употребу.“

И поводом овога наређено је, да први официр, коме они буду спроведени, одузме све хартије, забелешке, бележнике (нотесе), књиге, провери да ли им војници нису што одузели, па спаковано шаљу редовним путем.

Недељом и празником није било занимања; сваке суботе чишћење оружја а недељом пре подне смотра.

По одласку из села Ресника, престала је свака обука, сем код митраљеског оделења, и радило се једино на оправци путева. Али је сваке суботе по подне било чишћење оружја, одела и остале спреме, а недељом пре подне смотра.

По доласку у село Пружатовац отпочело је најинтензивније да се изводи обука и настава.[1]

---

[1] 4. септембар: „У 7 часова били смо сви официри 2. батаљона код команданта батаљона, где нам је држао предавање: о опхођењу, дисциплини озбиљним приликама на Балкану.“ Дневник капетана Борисављевића. 16. септембра било је занимање: пре подне код 1. и 2. батаљона ратна служба по подне предстражарска служба, код 3. и 4. батаљона водна обука и настава за гађање. 17. септембра: код 1. батаљона ратна служба; по подне: обука водника и десетара а код војника нишањење и оцена остојања. Код батаљона: стрељачка обука а по подне водна обука: код 3. батаљона: ратна служба, по подне водна обука; код 4. батаљона: водна обука, по подне настава за гађање и оцена остојања. Слично овоме била је обука и осталих дана.

Официри и подофицири упознати су са стеченим искуствима и опажањима, до којих су дошле поједине јединице ове дивизије у рату прошле године, и која је командант дивизије доставио у следећем:

„а) *Распоред у борби.* У почетку рата, непријатељ се кретао на напад у једно за другим густим стрељачким стројевима, што је било скопчано са великим губитцима. Доцније се непријатељ кретао у напад у више ређих стрељачких стројева, један за другим. Чим би непријатељ у нападу наишао на јачи отпор зауставио би се, и под заштитом јаке ватре са фронта, тежио је да својим резервама обухвати крила наше одбранбене линије ради извршења бочних напада, користећи се јаком уздужном ватром. Непријатељ је увек имао јаке резерве са митраљеским оделењима.

„б) *Употреба ватре.* Непријатељ придаје ватри велики значај. Јаком артилериском ватром непријатељ тежи да поколеба браниоца у стрељачким заклонима, и потом предузима напад пешадијом.

„Непријатељ увек тежи да управи своју ватру уздужно.

„Осматрање је код непријатељске артилерије врло добро, и ниједан део наше пешадије не може да прође неопажено. Но ипак се дешавало, приликом борбе у равници, да непријатељска артилерија избаци масу метака на извесну просторију без икаквог резултата.

„Наши осматрачи метака обично остају даље уназад, и у најтежим моментима борбе, када је највише била потребна помоћ артилерије, ова је прекидала своју ватру из бојазни да не туче нашу пешадију. Ово би се отклонило када би осматрачи били истакнути више унапред и када би наша артилерија била у свако доба тачно оријентисана о распореду и кретању наше пешадије.

„Брдска оруђа непријатељ је пласирао врло често позади стрељачког строја, те је тако одлично искоришћавао њихово дејство. Пољска пак артилерија врло је ретко прилазила на блиска одстојања. Али како се у опште непријатељска оруђа због конструкције нишанских справа (зависна нишанска линија) нису могла дубоко заклањати, мада је врло вешто маскирао своје батерије, то су врло брзо биле уочене и обасуте тачном ватром наше артилерије. Поводом овога непријатељ је био принуђен да врло често мења место својих оруђа, и да дању туче са већег а ноћу са ближих одстојања, у чему је врло добро успевао.

„Морално дејство артилерије појачава се ако се после сваке избачене серије шрапнела избаци и по које разорно зрно. Пешадија врло брзо и слободно прелази просторију обасуте само шрапнелима, а врло тешко и споро када су тучени и разорним зрнима.

„Исто тако дејство шрапнелске ватре противу пешадије у заклонима без настрешница слабо је, а са настрешницама готово никакво, док је дејство разорних зрна јако, како у материјалном тако и у моралном погледу, а нарочито у зони јаке артилериске ватре на даљини 2 до 3000 м.

„Непријатељ митраљезе веома вешто употребљава, користећи сваки природан или вештачки заклон ради изненађења наше пешадије, маскирајући их веома добро. Непријатељ је био увек јачи са бројем и вештином употребе својих митраљеза, чиме нам је отежавао успех у борби. Чешће пута добијена борба била је изгубљена због силне, изненадне и косе непријатељске митраљ. ватре.

„Непријатељски митраљези стално и одлично потпомажу своју пешадију, али често пута отварајући своју ватру са кратким серијама од 5 до 10 метака, нису постизавали никакве резултате, а међутим одавали су места својих митраљеза.

„Непријатељска пешадија не може да издржи нашу косу и унакрсну ватру, за коју су најпогоднији митраљези.

„Дисциплина и тачност ватре много је већа код непријатељске пешадије него код наше. Наша пешадиска ватра доста је неуредна и нетачна — војници високо гађају. Брза паљба употребљавана је често пута где јој није било места, што је изазвало велики утрошак муниције.

„Непријатељска пешадија и артилерија у тешњој су вези и исту боље одржавају но наша пешадија и артилерија.

„в) *Бајонет.* У одбрани непријатељ не сачекује удар бајонетом, (што се има највише приписати дејству нашим бомбама), нити у нападу предузима удар бајонетом. У опште, до употребе ножа у ширем смислу није долазило.

„г) *Бомбе.* Непријатељска пешадија веома респектује дејство наших бомби и обично баца оружје и предаје се, избегавајући бајонетску борбу или благовремено окреће леђа.

„Употреба бомби веома је корисна у шумовитом или планинском земљишту, при борбама у насељеним местима, при прелазу преко реке и пред јуриш — удар бајонетом.

„д) *Јуриш.* Наши војници по извршеном јуришу врло брзо излазе из руку старешина и у више прилика били су изгубљени златни моменти, јер су наши војници прекидали гоњење ватром у тежњи да сваки ухвати непријатеља живог и што више на броју, и да га опљачка.

„ђ) *Гоњење.* Гоњење није вршено у потребној мери ни код нас ни код непријатеља.

„е) *Утврђивање.* Непријатељ приликом утврђивања није обраћао довољно пажње на правилно постављање ватрене линије, поводом чега је било често великих мртвих углова испред њихових стрељачких заклона. На утврђивање крила непријатељ је нарочито обраћао пажњу, подижући више сте-

пенастих утврђених линија снабдевених препречним средствима, као и на прикривени саобраћај.

„ж) *Поседање положаја.* Непријатељ је вршио поседање положаја у више линија. Наша пешадија тежила је увек да поседне положај непрекидном линијом, па чак и она места која су одлично стављена под унакрсну ватру суседних стрељачких заклона, што је ишло, разуме се, на уштрб распореда по дубини, поводом чега су почасне резерве биле слабе, а често се остајало и без њих, што је било на штету парирања непријатељских бочних напада.

„з) *Испад.* Непријатељ је врло вешто вршио изненадне делимичне испаде.

„и) *Обезбеђење и извиђање.* Непријатељ се на маршу обезбеђује слично нама. На свима правцима увек има коњичких патрола, а за коњицом се одмах креће пешадија, и то више прикупљена, која се брзо развија за борбу, чим их наше заседе изненаде ватром.

„Непријатељске коњичке патроле често су биле заробљене или уништене. Слабије пешадиске патроле до десетине виђале су се у почетку рата и обично су биле побијене, а у другој половини рата више се нису виђале. Обично су маршовале више прикупљене т. ј. са предњом трупом предходнице развијене за борбу, спремне сваког тренутка да и оне ступе у борбу.

„На месту непријатељ се увек обезбеђивао бојним предстражама, али је на место стражарећих одељења одређивао целе и полу водове. Поједини војници из ових водова целе су ноћи отварали ватру против наших предстража у циљу отежавања слободног саобраћаја код наших преграда, као и у циљу спречавања приближавања наших извиђачких патрола.

„При дужем стојању на месту, непријатељ нерадо шаље патроле за извиђање. Обично врши препаде изненадном ватром (пешадиском, митраљеском и артилериском), осветљавајући предтерен ракетлама и светлећим куглама, те на тај начин врши проверавање да ли се и даље налазимо на месту где смо били. Овако ватрено извиђање и проверавање непријатељ је вршио нарочито ноћу по неколико пута. Извиђањем је доста тешко сазнати јачину непријатеља. За овај податак најзгоднији су искази заробљеника, само исте треба проверити.

„ј) *Начин напада.* Непријатељ изводи напад увек систематски са тежњом наткриљавања браниочевог положаја. У равници се непријатељски војници много боље боре него на брдовитом земљишту.

„При нападу непријатељ врло често користи покривено земљиште, обрасле долине и јаруге, за упућивање колона за обухват или пробој.

„к) *Лукавства у борби.* У борби непријатељ употребљава разна лукавства, нарочито када је у незгодној ситуацији, као нпр. облачење својих војника у одело наших војника, употреб

белих барјачића и марама за лажну предају, паљење ватре при нападу у висини нашег стрељачког строја, те да артилерија обустави своје гађање и т. д.“

Обука није престајала ни по доласку у Пирот.[1]

*

Рад осталих јединица Шумадиске дивизије био је мање више сличан раду 19. пешад. пука, све до конца маја. И све су се имале борити са истим недаћама. По доласку код Уба, рад дивизије састојао се у оправци путева и утврђивању.[2] Овде је дивизија остала до почетка септембра, када је премештена код Аранђеловца.

---

[1] 17. септембра: „Ја сам командовао са комбинованом четом рекрута из целог батаљона, и вршио напад на транспорт који се креће из села Пружатовца за Младеновац. Напад сам почео од села Црквине.“ 28. септембра: „Из ратне службе: транспортовање војске железницом.“ Дневник рез. капетана Борисављевића.

25. септембра: „Пре подне занимање а по подне сви официри код команданта пука, који нам је цело после подне држао предавање како треба да се држимо у борби, а нарочито када наступе најкритичнији моменти.“

3. октобра: „Командант пука позва све официре пука, те нам даде поуке и савете, како да се понашамо у борби које имају да настану.“ Дневник поручника Радоја М. Панића.

6. октобра. „Данас је била смотра код војника над оделом и обућом. Код десетара оцена одстојања помоћу пушке и реглете. Ово је било и код официра.“ Дневник рез. капетана Борисављевића.

[2] На основу групног утврђивања наређено је да се утврде извесне коте иа десној обали реке Вукодраже, „ради везе утврђене групе I армије Јазовик (јужно од села Крнића) са утврђеном групом III армије Дрен и затварања њиховог међупростора.“ За овај циљ одређени су два батаљона 11. пука са три вода 2. пионирске чете.

II ДЕО

УЗРОЦИ И ПЛАН НАПАДА

Немачке, Аустро-Угарске и Бугарске

Тешке борбе на Дарданелима скренуле су пажњу немачке и аустро-угарске војне управе, да је неопходно потребно Турској што пре потпомоћи. Одсечена од својих савезника, Турска се могла бранити само са тешком муком. Али ако Турска подлегне, тада ће Русији бити отворен пут на запад и моћиће своју војску снабдети неисцрпним изворима својих савезника док би Централне Силе биле изложене јаким нападима и са истока и са запада.

Борбе на руском фронту већ су се завршавале, и није било никаквог разлога страховању, као да би се могло нешто нарочито десити. Како на западу борбе малаксавају то је немачка Врховна Команда била спокојна.

Према изнетом било је потребно и могуће да се са Турском успостави веза сувим, и да се отклони стална опасност јужне границе Аустро-Угарске монархије од стране Србије.

Према закључцима конференције од 6. септембра, Немачка и Аустро-Угарска обавезале се, да ће у року од 30 дана бити спремне за напад на Србију. За ово су сем аустро-угарских трупа које су већ осигуравале границу, Немачка и Аустро-Угарска имале дати за напад на северни фронт по шест дивизија (126 батаљона), а Бугарска је обећала за источни фронт четири дивизије (88 батаљона), као и да ће са једном армијом (две дивизије) наступати ка долини Вардара, у циљу да пресече железничку пругу Ниш—Солун.

За време припрема за напад, стање се код Срба знатно погоршало у корист савезника због држања Бугарске, и услед тога бачени су знатни делови српске војске на источну границу Србије.

Географски положај Аустро-Угарске и Бугарске омогућавао је обухват Србије, али се ово није могло потпуно искористити, јер железничке пруге Босне и Херцеговине ускотрага нису допуштале концентрацију јачих снага. И на овај начин одсудни напад могао се извести само са севера и истока

У тактичком погледу напад на северни фронт Србије био је веома тежак, јер је требало прећи тешко савладљиву преграду реку Саву и Дунав.[1] Али је тај напад био погодан, јер су долинама притока Саве и Дунава ишле најудобније комуникације на овом брдовитом земљишту, које је тако сиромашно у комуникативном погледу.

У току месеца септембра вршена је концентрација трупа у јужној Мађарској под командом ђенералфелдмаршала Макензена, и то: источно од реке Тамиша XI немачка армија, јачине седам дивизија (66 батаљона), под командом ђенерала артилерије Фон Галвица, а западно III аустро-угарска армија, пет дивизија, под командом ђененерала коњице Тершћанског, а доцније Кевеша, од којих су три биле немачке и сачињавале ударну групу. Западно од Колубаре прикупљао се 19. аустро-угарски корпус за заштиту десног бока III армије. Скица 1.

Тешко је било веровати, да ће концентрација тако јаких снага и припреме за тако велико предузеће, као што је прелаз преко Саве и Дунава, остати неопажено, те је непријатељ био у могућности да благовремено припреми против-мере. Према овоме Макензен је имао да изведе напад противу једне добро утврђене и добро брањене речне линије. Бројно јака артилерија требала је да савлада непријатеља; пољска пак артилерија да отера непријатељску пешадију са обале, а потом, под заштитом артилерије, имале су прећи трупе.

У нападноме одсеку армија услови за прелаз река били су и тактички и технички мало повољни. Непријатељска обала надвишавала је нашу; пружала је добре и многобројне артилериске положаје са добрим осматрачницама са којих се могло видети далеко у мађарску равницу. Проходност леве обале Дунава и Саве била је зависна од времена, а постављање артилерије било је ограничено на мали број тачака.

И још су најповољнији услови били на левом крилу XI армије. Овде, код Рама, било је добрих артилериских положаја са обухватним дејством противу испадног дела непријатељске обале, а сем тога били су и услови за осматрање и укрцавање повољни. Овде је постојало и преимућство над осталим у могућности обухватног напада.

Западно, код Костолца, могао се нападач прикупити на острво Острово-(Темеш—Сигет), који су држали Аустријанци, те са њега било могуће извршити фронтални напад, прелазећи само 200—300 м. широки рукав Дунава.

Код Смедерева налази се једно острво. Услед мочарног земљишта оно је било погодно само за прикупљање пешадије, али једва у јачини до једног пука. Оно је ипак омогућавало прикривено укрцавање.

[1] Сава је широка 400—1000 м.; Дунав просечно 1000 м.; водостој врло променљив. На Дунаву често прекидају речни саобраћај олује, које доноси ветар „кошава".

Земљиште код Београда дозвољавало је артилерији д добро фланкира нападни циљ. Прелаз је био могућ источно и западно од Земуна. Западно је намерно била поплављена обала ради заштите, и са њеним исушивањем, које је почело на неколико недеља пре напада, само се делимично успело На Сави налазе се острва велика и мала Ада Циганлија, која је држао непријатељ и која су се морала приликом напада заузети и искористити. Источно од Земуна прелаз је би могућ укрцавањем на обема обалама Дунава.

Према изнетом, XI армија одредила је за прелаз код Рам 10. резервни корпус (101. и 103. пешад. дивизија), код Костол 4. резервни корпус (11. Баварска, 105. и 107. пешад. дивизија и код Смедерева 3. армиски корпус (6. пешадиска и 25. р зервна дивизија).

Аустро-Угарска сматрала је заузеће Београда питање своје части. Према томе напад источно од Земуна имао је д изведе 8. аустро-угарски корпус, а преко обеју Ада Циганли 22. немачки резервни корпус. Трећа дивизија 22. резервно корпуса, 26. немачка дивизија, била је у армиској резерви, имала је да демонстрира код Оструж ице.

Прелаз преко Дунава са формациски прописним сре ствима био је могућ само ако је време тихо јер понтони ни били у стању да издрже јаче таласе. Али при јакој кошав потпуно је било искључено подизање моста са овим средствим XI армија могла је у почетку да рачуна само са оним превозни средствима, која су се затекла на лицу места или која су могла дотурити железницом. Пошто се непријатељ протер са обале између Београда и Смедерева, и пошто се Дуна очисти од мина, тек тада се могло рачунати са дотурање материјала са горњег Дунава. Аустро-Угарска је приликом св одступања у зиму 1914. године потопила све лађе, које су затекле на Дунаву испод Београда.

Земљишне прилике на аустриској обали Дунава прим равале су артилерију да се много удаљује од својих циљев услед чега је била врло отежана концентрација артилериј ватре. Исто тако и пешадиски напад могао се у почетку извес само и једино фронтално.

Истина, да су извесне околности препоручивале одлаган прелаза, али важни разлози били су противу овог одлаган Почетком октобра потврдиле су се вести, које одавно кру о искрцавању трупа Антанте код Солуна. Ово не би било са од рђавог утицаја по држање Бугарске, већ се требало пл шити и нечег горег, а то је да би могла и Грчка бити пр добивена да ступи у рат противу Бугарске. Само успеси мог су привезати новог савезника, и само брзим радом могло успети да задоцни помоћ Антанте упућена Србима.

Целокупна јачина непријатеља ценила се на 242—264 батаљона.[1] Према извештајима, који су примљени до 30. септембра, обезбеђење Саве и Дунава вршио је у главном III позив. Главна снага српске војске стајала је позади, са обеју страна Мораве и западно све до Дрине. Али није могло измаћи из вида, да се од неког времена врши јаче пребацивање трупа. Држање Бугарске очигледно је изазвало образовање једне нове армије источно од Ниша. Тамо су стигли и делови Моравске и Тимочке дивизије I позива. У одсеку за напад XI немачке армије предостављало се да се налази II српска армија, јака отприлике 55 батаљона. Изгледало је, да се на обема обалама Мораве налази Дунавска дивизија I позива; западно од ове Тимочка дивизија I позива; до сада се налазила Тимочка дивизија I позива око села Ковачевца; сматрало се да је код Паланке Коњичка дивизија. Према последњим извештајима померена је Дринска дивизија I позива из рејона Шабац—Ваљево, као резерва, ка Параћину. И поред оваквог распореда снага морала је XI армија, и поред своје надмоћности, очекивати жилав отпор.

[1] Јачина целокупне српске војске износила је: 288 и по батаљона, 40 ескадрона и 678 топова. Велики рат Србије и т. д. књига IX, стр. 20.

III ДЕО

КОНЦЕНТРАЦИЈА

Скица 2.

26. септембра командант Шумад. дивизије налазио се у Аранђеловцу. У 2.15 часова примљено је наређење „да Шумадиска дивизија I поз. одмах изврши припрему за покрет, а затим да јединице дивизије по достављеној маршрути одмаршују на одређена им места". Превожење има да отпочне одмах. Први дан превожења одредиће шеф војно-железничке инспекције у Јагодини, пошто се превезе штаб II армије и Моравска дивизија I позива. „Делови дивизије који маршују сувим отпочеће покрет 27. ов. месеца".[1] И командант дивизије по овоме издао је у 16.30 часово потребна наређења.

У 19 часова примљено је наређење Врховне Команде, по коме, да не би било укрштање јединица, „Моравска дивизија кретаће се сувим преко с. Белосаваца и Тополе, а Шумадиска дивизија преко Аранђеловца, како је то предвиђено маршрутама".

28. септембра шеф војно-железничке инспекције извештава, да ће се 30. септембра превозити железницом од Влашког Поља за Пирот, и то:

„1.) 12. пешад. пук возовима 92, 94 и 97. Први воз полази у 2.25 а трећи у 6.25.

„2.) Штаб Шумад. дивизије са својим телеграфским одељењем и војном поштом воз Бр. 76 у 8.26 час.

„3.) 1. пољ. дивизион са делом пуковског штаба возовима Бр. 80, 82 и 86, који полазе у 12.25, 14.25 и 18.25 часова.

„4.) Штаб команде дивизиске инжињерије и пионирски полубатаљон полазе возом Бр. 88 у 20.25 час.

„5.) Болничарска чета, митраљ. оделење Шумад. коњичког пука возом Бр. 92, који полази 1. октобра у 12.25 час."

1. октобра ујутру стигао је у Пирот дивиз. штаб, 10. и 12 пешад. пук, телеграфско оделење, војна пошта и пекарска чета

---

[1] Шумад. коњички пук и колонска комора имале су се кретати сувим преко Аранђеловца и Крушевца.

У 6.45 часова наређено је команданту 10. пешад. пука „да ее припреми за покрет, који ће отпочети још данас, 1. октобра пре подне, чим зато будете добили накнадно наређење.“

За бивакованье дивизије наређено је да се „убивакује на одређеној просторији западно од Пирота фронтом на исток, а са обе стране друма Пирот—Бела Паланка, почев од потока који протиче кроз село Гњилан па ка западу.“ И према томе наређено је:

„1. Северно од друма, почев од Гњиланског потока, 12. пешад. пук, па за њим пионирски полубатаљон, па за овим болничарска чета, која да буде у висини раскршћа к. 418.

„2. Јужно од друма, почев од Гњиланског потока па на запад, 19. пешад. пук, па за њим 11. пешад. пук, за овим коњички пук (и коњичко митраљеско оделење) до друма који води за село Блато, и напослетку артилериски пук између друма за село Блато и друма који води од раскршћа к. 418 за Белу Паланку.

„Дивиз. штаб, команда дивиз. инжињерије, телеграфско оделење и војна пошта на јужној ивици села Великог Суводола.

„Пекарска чета — Пирот (код Градиња).

„10. пешад. пук и 1. пољ. брзометна батерија привремено су деташовани из састава ове дивизије, и за сада су непосредно под командом II армије.

„За остале установе и јединице следоваће накнадно наређење.

„Телефонску везу одмах подићи са дивиз. штабом.“

2. октобра у 14.30 час. стигла је болничарска чета, а 3. октобра Српско-Енглеска пољска болница мисија „Стобарт.“[1]

5. октобра, у 8.30 час., примљено је следеће саопштење Врховне Команде од прошлога дана: „Савезничке француске трупе, које су упућене нама, искрцавају се једним делом у Солуну. Оне ће приспети код нас у најкраћем времену.“

6. октобра, у 14.30 час. саопштено је телефоном да дивизија буде спремна за покрет; у 15.20 примљено је и писмено наређење, а у 15.25 наређен је покрет који је и отпочео у 16.50. У 17.15 часова издата је следећа заповест за покрет трупа:

„На основу наређења Врховне Команде ОБр. 21577 и команданта II армије ОБр. 8617 од данас, Шумадиска дивизија I позива има да се крене одмах преко с. Калне у Књажевац, где да се стави на расположење команданту Тимочке војске, с тим да деташовани делови на правцу Дашчани Кладенац остају где су.

„Поводом овога наређујем:

„1.) Да се Шумад. коњички дивиз. пук, артилериски пук, 19. пешад. пук, 12. пешад. пук, 11. пешад. пук и пионирски

[1] Српско-Енглеска пољска болница госпође Стобарт била је у Крагујевцу. Састав: 69 људи (19 енглеза), седам коња, 30 волова, 19 кола и седам болничких аутомобила.

полубатаљон крену још данас, 6. по подне, правцем: Пирот—Темска, тако да се коњички пук одмах крене, а остале јединице напред изложеним редом на одстојању један до два километра, с тим да вечерас заноће, и то:

а) Коњички пук — код Темске;

б) артилериски пук — на Дубравици (спрам села Сопота);

в) 19. пешад. пук — на Дубравици (одмах до артилер. пука);

г) 12. пешад. пук — код сопотске механе;

д) 11. пешад. пук — јужно од сопотске механе до 12. пешад. пука.

ђ) Пионирски полубатаљон — до 11. пешад. пука.

„2.) 7. ов. мес. исте трупе продужиће покрет следећим редом: коњички пук, 19. пешад. пук, артилериски пук, 12. пешад. пук, 11. пешад. пук, па пинонирски полубатаљон, тако да одстојање између пукова буде око једног километра, сем за коњички пук који може измаћи напред на 6—10 километра. Полазак чела 19. пешад. пука као и коњич. пука да буде у 5 часова, а команданти осталих позадњих пукова да према овоме подесе полазак својих пукова са преноћишта.

„Овога дана (7. октобра) да се крену истим правцем и остали делови ове дивизије, овим редом:

„Дивизиски штаб са командом инжињерије и војном поштом; затим телеграфско одељење, болничарска чета, прва комбинована Српско-Енглеска пољска болница, па пекарска чета са пољским пекарницама, с тим да полазак дивизиског штаба буде у 5 часова, а остале јединице подесиће полазак према овоме и напред изложеном реду маршовања, тако да између појединих јединица не буде веће одстојање од 500 м.

„Преноћиште за овај дан (7. октобра) одређујем:

„Коњичком пуку — с. Доња Каменица.

„19. пеш. пуку и артилер. пуку — с. Горња Каменица.

„12. и 11. пеш. пуку и пионирском полубатаљону у висини села Калне, дивизиском штабу, команди инжињерије и војној пошти — Кална; телеграфском одељењу, болничарској чети, првој комбинованој Српско-Енглеској пољ. болници и пекарској чети — с. Стањанци.

„3.) 8. ов. мес. продужити марш са места својих преноћишта истим маршевим поретком као и 7. октобра до Књажевца, с тим да полазак са места преноћишта отпочне у 5 часова.

„4.) По доласку у Књажевац, наредиће накнадно за преноћиште 8. ов. месеца.

„5.) За време преноћишта обратити што већу пажњу на сигурност бивака, а за време покрета обратити пажњу на правце који са бугарске границе изводе на с. Темску и Калну.

„6.) Исхрана за време марша из својих трупних комора.

„7.) За остале јединице и колонске делове који су још на

путу у циљу извршења концентрације, наредиће се промена правца њиховог кретања.[1]

„8.) О пријему овог наређења одговорити."

8. октобра у 14.07 час. примљено је од команданта Тимочке војске наређење од прошлог дана, следеће садржине (у изводу):

„1. По доласку дивизије у Књажевац заузмите распоред око Књажевца такав, да се са борачким деловима дивизије можете ставити у покрет правцима: а) Књажевац—Кална—Свети Никола; б) Књажевац — село Алдинац; в) Књажевац—Шарбановац — село Ново Корито; г) Књажевац—Зајечар.

„2. Дивизија ће остати у том распореду код Књажевца на расположењу ове команде до даљег наређења.

„4. По доласку изрекогносцирајте путеве за покрет у означеним правцима и ступите у везу са трупама које обезбеђују границу.

„6.) Исхрану дивизије у прво време вршићете из слагалишта у Књажевцу док се ово не испразни, а потом из слагалишта у Сврљигу."

У 14.07 примљено је следеће саопштење Врховне Команде: „Сутра, 8. ов. мес., отпочеће транспортовање француских и енглеских трупа за Србију из Солуна. Велики транспорти француских трупа искрцани су и на путу су за Солун."

9. октобра, у 6.15 час., начелник штаба Тимочке војске телефоном авизира да дивизија буде спремна за покрет, а у 8 часова да дивизија увече треба да буде на Грамади, а један пешад. пук да се одмах укрца за Зајечар. У 9.15 наређено је команданту коњичког пука да се спреми за покрет, а у 9.30 и команданту 11. и 12. пешад. пука.

У 10.15 час. примљено је наређење команданта Тимочке војске следеће садржине:

„По наређењу Врховне Команде од данас, имате са дивизијом кренути одмах за Осипаоницу, где ћете се ставити под команду команданта III армије, чији је штаб у Пожаревцу. Марш извршити као што иде:

„1. Један пешад. пук превози се од Књажевца преко Зајечара.

„2. Остале трупе имају одмаршовати сувим преко Сврљига у Ниш, одакле ће се превозити железницом.

---

[1] Колонска комора упућена је преко Аранђеловца за Крушевац а 6. октобра преко Алексинца и Соко Бање за Књажевац. Када је 9. октобра наређен покрет из Књажевца за Осипаоницу наређено је команданту колонске коморе да се врати у Алексинац, одакле ће се железницом транспортовати за Велику Плану као и рез. вод муниц. колоне из Ниша.

Пошто је 1. батерија са 10. пешад. пуком упућена на Тумбу а 3. дивизион у састав Одбране Београда, то је наређено да им се упути припадајући део муниције и профијантске колоне.

„Маршрута за трупе које маршују сувим: 9. преноћиште Грамада, 10. долазак у Ниш и превожење железницом. За превожење трупа железницом те дивизије наређено је шта треба."

Заповест за покрет дивизије, издата у 12.15 часова, гласи:

„Према наређењу Врховне Команде ОБр. 2186 и команданта Тимочке војске ОБр. 189 од данас, трупе ове дивизије кренуће се одмах за Осипаоницу, где ће се ставити под команду команданта III армије. Поводом овога наређујем:

„1. — Да се 19. пеш. пук одмах крене на књажевачку железничку станицу ради транспортоваања железницом преко Зајечара.

„2. — Остале трупе ове дивизије да се крену још данас сувим преко Сврљига у Ниш, одакле ће се транспортовати даље железницом. Марш до Ниша извршиће се по следећој маршрути:

а) Коњички пук, 9. октобра, полазак у 10.30 часова, преноћиште Сврљиг (на левој обали Сврљишког Тимока а југозападно од Сврљига); 10. октобра полазак у 5 часова и долазак у Ниш (Црвени Крст), где ће одмах отпочети укрцавање у железничке возове.

б) Шумадиски пољски артилер. пук, 9. октобра полазак у 11 часова, преноћиште Сврљиг (на десној обали Сврљишког Тимока); 10. октобра полазак у 6 часова, долазак у Ниш (Црвени Крст), одакле ће се транспортовати даље железницом;

в) Остале трупе које се налазе код Књажевца кренуће се за артилер. пуком овим редом: 11. пешад. пук, 12. пешад. пук, пионирски полубатаљон, телеграфско одељење, болничарска чета са првом комбинованом Српско-Енглеском пољ. болницом, па пекарска чета са пољским пекарницама. Полазак 11. пешад. пука да буде 9. ов. мес. у подне, а остале јединице подесиће полазак према 11. пешад. пуку, тако да између 11 и. 12. пешад. пука буде одстојање до два километра, а између осталих јединица 500 м. Преноћиште да буде 11. пука код Тијове Појате, 12. пуку на Тресибаби код раскрснице путева за Сврљиг и Белу Паланку; осталих јединица на Тресибаби, од 12. пешад. пука па до Оштрог Врха, у распореду у коме су и маршовали.

„3. — 10. ов. мес. полазк свију јединица са преноћишта у 5 часова, са преноћиштем тога дана и то:

„11. пешад. пуку код села Доње Врежине, 12. пешад. пуку код Горње Врежине, осталим јединицама код села Малче, у истом распореду како су маршовали.

„11. октобра полазак свију јединица са преноћишта у 5 часова, долазак у Ниш на станицу Црвени Крст, где ће отпочети укрцавање ради даљег транспортовања железницом.

„4. — Оба ешалона колонске коморе, који су маршовали сувим, кренуће одмах за Алексинац, с тим да 9. октобра заноће код Соко Бање а 10. октобра код Алексинца, где ће командант колонске коморе ступити одмах у споразум са

шефом железничке станице ради транспортовања железницом свију јединица из оба ешалона од Алексинца.[1]

„5. — Дивизиски штаб са командом инжињерије и војном поштом полазе из Књажевца 9. октобра у 14 часова са преноћиштем у Сврљигу, а 10. октобра полазак из Сврљига у 5 часова за коњич. пуком — долазак у Ниш на станицу Црвени Крст ради даљег транспортовања железницом.

„6. — 3. дивизион Шумад. артилер. пука, по наређењу Врховне Команде, упућен је из Лапова привремено на расположење команданту Одбране Београда, а остатак пуков. штаба задржат је у Лапову до даљег наређења.

„7. — Болесне војнике оставити у резервној болници у Књажевцу.

„8. — Пред полазак снабдети се храном и фуражи из склагалишта у Књажевцу, а успут: 19. пешад. пук у Зајечару, а остале трупе и установе у Сврљигу и Нишу (колонска комора из Алексинца).

„9. — За време марша код трупа и коморе одржавати најстрожију маршевску дисциплину.

„10. — О пријему ове заповести одговорити.“

У 13.15 час. послат је следећи извештај Врховној Команди:

„Наређење ОБр. 21806 од данас примљено је преко команданта Тимочке војске у 10.15 часова, и покрет отпочео у 10.30 са коњицом и артилеријом на челу, с тим да преноћиште буде у Сврљигу, а сутра до мрака у Нишу. Остале трупе заноћиће вечерас на Тресибаби, а у Нишу биће 11. ов. мес. пре подне ради транспортовања железницом. Преноћиште јединица за данас ближе је но што је наређено, јер је наређење примљено доцкан, трупе су довде вршиле два и по дана усиљени марш по рђавом времену и синоћ доцкан стигле на преноћиште; што је већи број војника изастао на маршу и што су трупе морале да се попуне храном пре поласка.

„Са дивизиским штабом биће вечерас у Сврљигу, а 10. ов. мес. у Нишу.

„У 12.40 кренуо се први воз са 19. пуком I позива.“

У 20.55 час. примљено је из Врховне Команде следеће наређење:

„Ситуација захтева да убрзате марш ваших трупа, тако да сутра, 10. ов. месеца, до мрака буде у Нишу бар један пук ради укрцавања.“

10. октобра у 5 часова, поводом горњег наређења, извештена је Врховна Команда да је наређено команданту 11. пешад. пука да данас до мрака буде у Нишу, како би се одмах могао транспортовати железницом.

У 21 час послат је следећи извештај команданту III армије:

[1] 10. октобра у 23.30 часова примљен је извештај команданта колонске коморе из Алексинца, да „превожење не може да отпочне ни сутра, а одржавам везу са шефом станице, и како добијем возове отпочећу.“

„Трупе ове дивизије отпочеле су транспортовање дана у 18.30 часова, овим редом: пет пољских батерија, 11. пешад. пук, дивизиски штаб, 12. пешад. пук и остале ситне части.

„Молим да се до доласка дивиз. штаба ове трупе при хвате и снабду храном."

11. октобра, у 6.10 часова, полази последњи воз артилер пука, а у 7.40 полази 1. батаљон 11. пешад. пука. У ово време стиже чело 12. пешад. пука код желез. станице Црвени Крст У 9.30 часова полази 2. батаљон 11. пука, а у 9.55 стиже чело пионирског полубатаљона. И у 11.43 часова полази штаб 11. пешад. пука са 3. батаљоном.

Командант дивизије полази возом у 14.20 часова са штабом и војном поштом за Осипаоницу.

РАД 19. ПЕШАД. ПУКА. 28. септембра у селу Пружа товцу примљено је наређење команданта дивизије, од 16.30 часова, следећег садржаја:

„Пошто ускоро, за дан два, престоји покрет трупа сва дивизије, то наређујем: да се учине све потребне припреме а наређење за покрет следоваће. Командант 19. пука доставиће ово наређење и команданту пионирског полубатаљона."

И одмах су предузете све потребне припреме.

27. септембра, од људства које претиче преко формацискоі састава, образована је допунска чета, и за командира одређен је резервни капетан II кл. Дамњан В. Рашић, а за водника резервни потпоручник Слободан А. Пајевић. Овога дана примљено је наређење, по коме ће се трупе ове дивизије прикупити на источни фронт и транспортовати железницом за Пирот. Исхрана код пукова биће из пуковске коморе, коју пре поласка попунити из магацина у Младеновцу.

29. септембра примљено је наређење команданта дивизије од 10.50 часова, следеће садржине:

„Према накнадном телефонском извештају шефа желез ничке инспекције, измењен је ред вожње као и полазна желез станица. Према новом распореду, тај ће се пук транспортовати железницом од Влашког Поља до Пирота 1. октобра.

„Поводом овога, тај пук извршиће покрет сувим од свог бивака до Влашког Поља још сутра, 30. ов. месеца, тако да на преноћишту буде код Влашког Поља, где нека се командан понова извести од команданта желез. станице о тачном поласку свију возова."

30. септембра, у 13 часова, пук се кренуо преко села Кораћице за железничку станицу Влашко Поље ради укрцавања где је стигао у 16 часова, и убиваковао се источно од станице

[1] Састав возова: један вагон за официре, 38 за људство и стоку, два вагона за кола. Последњи воз имао је један вагон за официре, 20 за људе и стоку и 18 за кола.

1. октобра отпочело је укрцавање пука и транспортовање железницом за Пирот у пет возова — ешалона, и стигао у Пирот у току 2. октобра.[1]

У први воз (ешалон) укрцано је: 1. батаљон са осам официрских и 23 товарна коња, осам магараца и троја кола; из бојне коморе 46 људи и 74 коња, а из трупне коморе 10 људи, 20 волова и шестора кола. Ешалон је пошао у 9.25 часова.

У други воз (ешалон) укрцано је: 2. батаљон и допунска чета са 30 коња, три магарца, четвора коњска кола, две саке и две баквице за воду; из бојне коморе 39 људи, 52 коња, двоја кола и 150 сандука муниције, а из трупне коморе 11 људи, 10 коња, 14 магараца, двоја коњска и четвора волујска кола. Овај ешалон пошао је око 16.30 часова.

У трећи воз (ешалон) укрцано је: пуковски штаб, 3. батаљон, осам јахаћих и 29 товарних коња, осам магараца, троја кола и четири саке. Из бојне коморе 121 војник, седам коња, 54 вола и једна коњска кола, а из трупне коморе 10 војника, четири коња, 12 волова и шестора кола. Овај је ешалон пошао у 19.10 часова.

У четврти воз (ешалон) укрцано је: 4. батаљон, шест јахаћих и 22 товарна коња, осам магараца и четири саке за воду. Из бојне коморе 40 војника, 18 волова, једна сака и двоја двоколица, а из трупне коморе девет војника и 13 коњских кола. Овај је ешалон пошао у 23 часа.

У пети воз (ешалон) укрцано је, сем митраљеског одељења Шумадиског коњичког пука, из бојне коморе: 22 војника и седам волујских кола; из трупне коморе 123 војника, три коња, 68 волова, једна коњска и 38 волујских кола.[2]

По доласку у Пирот, сваки се батаљон убиваковао тамо куда је по искрцавању био упућен. И 2. октобра у 21 час послат је команданту Шумадиске дивизије следећи извештај:

„Трећи транспорт овога пука стигао је на пиротску железничку станицу данас у 13 часова.

„Четврти транспорт у 16.45, а пети и последњи у 18.30 часова, и овога тренутка пристигли у бивак.

„Према овоме цео је пук приспео у Пирот, и убиваковао се на одређено место.“

4. октобра, пук се преместио у село Гњилан, и убиваковао се северно од пута Пирот—Бела Паланка.

---

[1] Поред осталог прописаног за укрцавање наређено је, да се тачно преброји и забележи муниција код војника, да не би било шенлучења из вагона.

[2] У ствари било је шест ешалона. У одређени воз за болничарску чету и митраљеско одељење Шумадиског коњичког пука укрцано је митраљеско одељење 19. пука, пошто је коњичко митраљ. одељење задоцнило. Митраљеско одељење 19. пука било је јачине: 115 људи и 42 коња, а сем тога из трупне коморе 12 људи, 26 коња, двоја кола и једна сака. Ешалон је пошао у 8 часова.

6. октобра, у 15.25 часова, командант дивизије усмено је наредио да дивизија има бити спремна за покрет преко села Темске и Калне за Књажевац, где ће се ставити под команду команданта Тимочке војске. У 16 часова већ је наређен форсирани покрет за Књажевац, а у 17 часова, позади артилериског пука крenуо се пук за Књажевац, и стигао око 21 час на Војиловац, где су коначари припремили простирку и дрва, и пук је преноћио у биваку поред пута.

7. октобра, у 5 часова, пук је продужио марш. У селу Темској дат је одмор од пола часа, а у Кални од 14 до 15.30 где су војници ручали, и у 18 часова пук је стигао на преноћиште у с. Горња Каменица. Марш је био веома напоран услед великог блата, јер је целога дана падала киша.

8. октобра, у 5 часова, пук је продужио марш, и у 10.2[illegible] стигао код Књажевца и убиваковао се поред друма северно од пешадиске касарне.

9. октобра, у 9.15, позвати су сви команданти пукова телефоном у штаб дивизије, и у 10 часова командант дивизије наредио је: да се 19. пешад. пук одмах транспортује железницом Књажевац — Зајечар — Параћин — Осипаоница. Болесни војници упутиће се у Књажевачку резервну болницу, а из слагалишта у Књажевцу и Зајечару снабдети се храном.

И по подне отпочело је транспортовање пука за Зајечар. I ешалон (1. батаљон) од 31 вагона, крenуо се у 12.45 часова, II ешалон (2. батаљон) у 14.15, III ешалон (3. батаљон с митраљеским оделењем) у 15.45, IV ешалон (4. батаљон у 20.0[illegible] и V ешалон (допунска чета са комором) у 23.45 часова. И како је који батаљон пристизао у Зајечар, одмах се и убивао ковао поред станице.

Бројно стање пука износило је овога дана: 78 официра 1 свештеник, 1002 подофицира и каплара и 3620 редова; пу шака 4069, карабина 40 и митраљеза 4; коња 391, волова 13[illegible] и магараца 48; коњских 34 и волујских кола 65.

10. октобра, у 5 часова, отпочело је транспортовање пук узаним колосеком за Параћин, где се вршио претовар у возов нормалног колосека. I ешалон (1. батаљон и 1. и 2. чета 2 батаљона) чим је стигао у Осипаоницу, одмах је упућен з Пожаревац. **И 1. батаљон 19. пука више није ушао у састав пука све до напуштања предратне Србије.**

САСТАВ

Смедеревског одсека (Одбране Смедерева)

Командант, арт. пуковник Драгомир Ж. Стојановић—старији

Начелник штаба, инж. потпуковник Радисав Г. Зечевић

Командант артилерије, мајор Александар И. Срб

Вод Дунав. коњ. пука III позива, рез. поручник Никола Месаровић

Балон (1), инж. капетан I кл. Јован А. Југовић

Рефлекторско одељење (1), инж. потпоручник Божидар Г. Симовић.

Дрински коњички пук

Командант, пуковник Владимир В. Пековић

1. ескадрон, мајор Петар Н. Вучићевић

2. ескадрон, кап. I класе Милан Р. Анђелковић

3. ескадрон, кап. I класе Милојко Б. Јанковић

Митраљеско одељење (4), кап. II кл. Иван С. Јовановић.

5. пешад. пук

Командант, потпуковник Стеван Г. Милетић

1. батаљон, мајор Стеван П. Вилотић

2. батаљон, мајор Димитрије Ђ. Дамњановић

3. батаљон, мајор Радиша Ј. Николић

4. батаљон, мајор Богољуб С. Молеровић

2. и 4. чета 3. батаљона 6. пука I поз., кап. I кл. Павле Г. Павловић

Митраљеско одељење (4) ппоручник Чедомир Т. Митровић.

10. комбиновани пук III позива

Командант, ппуковник Светомир К. Цвијовић

1. батаљон, рез. мајор Миливоје Л. Марковић

2. батаљон, рез. кап. I кл. Владимир М. Радивојевић

3. батаљон, рез. кап. I кл. Боривоје П. Бошковић

4. батаљон, рез. кап. I кл. Марко А. Илић.

Браничевски комбиновани батаљон III позива, капетан класе Младен П. Марић.

3. позициска батерија Дунавске дивизиске области (6 капетан I класе Радивоје Н. Томић.

5. позициска батерија Тимочке дивизиске области (6 капетан I класе Јеврем А. Стевановић.

5. дунавска пољска батерија (4), капетан I класе Чедом П. Петрићевић.

2. дивизион дринског пољ. артилер. пука I позива, пу ковник Миливоје Ђ. Димитријевић.

4. пољска батерија (4), мајор Миливоје Г. Лазаревић

5. пољска батерија (4), кап. I кл. Милутин Љ. Вучет

6. пољска батерија (4), кап. I кл. Теодосије А. Луков

9. пољска батерија (4), кап. I кл. Добривоје С. Нешић

Турска крупова заплењена спорометна хаубичка батери 120 м.м. (4), кап. II класе Чедомир Ј. Пејковић.

6. хаубичка брзометна батерија 120 м.м. (4), кап. I к Антоније С. Стошић.

1. батерија 120 м.м. Мод. 97. *Шнајдер—Кане Пироп градског артилериског одреда* (2), кап. I класе Богољуб Јовановић.

Дрински пионирски полубатаљон, кап. I кл. Драгош Ђелошевић.

IV ДЕО

СМЕДЕРЕВСКИ ОДСЕК

Прилог I

I

Стање на одсеку до почетка прелаза

1. — Процена Смедеревског одсека

Одсек је обухватио простор од Мораве западно до потока Средњака (село Сеона), дуг око 25 км. Важност овог одсека припада му по самоме месту где се налази, као саставни део главног операциског правца за дејство са севера на југ; правца, где се према свима околностима треба да појаве главне непријатељске снаге и одиграју пресудни догађаји.

а) *У топографском погледу* овај одсек има два јако различита пододсека, чија је граница друм и железничка пруга Смедерево—Велика Плана. Према средини овога одсека лежи на Дунаву Смедеревска ада, дуга око шест км., под шумом, и веома погодна за прикупљање јачих снага за време сушних дана, као и за пребацивање на супротну обалу.

Десни пододсек је равница, покривена културом (кукурузима), шумама, баруштинама и испресецана са више кривудавих речица и мртвих отока и са неколико насељених места. Због овога је и прегледност само толика, у колико је не ограничавају шуме, врбаци, трска и шевар, насељена места и култура; нема надвишавајућих природних тачака са већом прегледношћу, до у неколико са високог дрвећа. Али ово, са друге стране, омогућава прикривено кретање трупа, нарочито мањих, а тиме и изненађење.

Осматрање са обале Дунава са земље немогућно је, јер су обе обале у истоме нивоу, и обале обрасле врбацима. Дунав је широк до једног километра (рукав између аде и острва).

Природно јаких отпорних тачака нема. Шуме, баруштине, обале речица и т. сл. требало је претходно вештачки уредити за одбрану.

Леви пододсек чини вододелница између Дунава и рек Раље. Земљиште је брежуљкасто, просечне релативне висин до 200 метара, са јасним топографским линијама и тачкам Избраздано је већим бројем малих потока и јаруга, али н сувише дубоких, те и представља таласасто, маневарско земљ ште. И ако је покривено културом (виноградима и кукурузима шумарцима и са више насељених места, ипак је са највећ броја тачака врло добра прегледнотт у свима правцима. П висини знатно надвишава Дунав, и има добру прегледност непријатељској страни, у колико није ограничена обрасло левом обалом. Природне отпорне тачке јесу узвишења (кот на самоме гребену и насељена места, која су се могла вештачк организовати за упорну одбрану прилаза гребену, као и међусобну одбрану.

б) *У тактичком погледу.* Имајући Дунав пред собом це је одсек веома јак са фронта. Приступи овоме одсеку, прек Дунава, на пловним објектима, изложени су јакој артилериск и пешадиској ватри. И за успешан напад на фронт услов врло јака надмоћност у артилерији. Приступи овом одсеку крила, врло су тешки, јер треба прво прећи Дунав. И док се не пређе Дунав тактички су услови повољнији за браниоц јер је могућна врло јака одбрана ватром.

Иначе цео је одсек велики и по фронту и по дубини, могућ је размештај великог броја трупа, а има довољно пр стора за кретање и маневровање.

На одсеку нема много вештачких комуникација, али им доста и добрих сеоских путева, који су у ово јесење киш доба тешко били употребљиви. Мочарно земљиште на десно пододсеку јаче је отежавало и ограничавало кретање возов нарочито за време киша.[1]

Одсек је добро наслоњен на десном крилу, на Морав знатну препону, која се без предходних припрема не мо брзо да пређе и у маси. На левом крилу одсек је наслоњ на суседни одсек и трупе, где земљиште има исте особи пошто је овај одсек природно продужење Грочанског одсек

По прелазу Дунава, на десном пододсеку, у равни услови су скоро подједнаки и за браниоца и за нападача; а су ипак за нападача у толико тежи, у колико је мање упоз са земљиштем. Овде су могућа изненађења за обе стране. Теш је благовремено и ефикасно потпомагање пешадије од стра артилерије. Речице, баруштине, насељена места, шуме, врба високи кукурузи и т. д., скоро су од подједнаке користи и штете по обе стране.

На левом пододсеку услови су повољнији за браниоц Испресецано земљиште на левом пододсеку, са више земљ

[1] Командир 4. Дринске пољ. батерије вели: „Потоци су били раз вени. На мостовима су се морали често сви возови испрезати и на рук пребацивати, јер је ширина мостова била ужа од колотрага возова."

ших неравнина и објеката, омогућава бољу узајамну одбрану појединих тачака, боље искоришћавање ватре и активну употребу резерава, докле на десном пододсеку са напред изнетим карактерним особинама, дејство ватре мање је због покривености, невидљивости и мањег брисаног простора.

Позади левог пододсека има прихватног положаја, докле нема позади десног пододсека.

Фортификациско уређење левога пододсека било је могуће брже, јер се уређењем за одбрану само појединих отпорних тачака, може брже добити један организовани одбранбени систем, где се са једне тачке бране и суседне, докле уређење за одбрану на десном пододсеку, мора да обухвати утврђивање сваке шуме, насељеног места, обале бара и речица, т. ј. да се сваки такав земљишни објекат удеси за одбрану у више праваца, јер се теже може да рачуна на ефикасну ватрену помоћ са суседних тачака.

Према свему изнетом, десни је пододсек и тактички и топографски слабији од левога. Али, ако се посматра одсек у односу на цео операциски правац, који води долином Мораве, обадвема њеним обалама, према коме је Смедеревски одсек један део овога операциског правца, онда десни пододсек добија у тактичком погледу већу важност, јер је брдовито земљиште, западно од Смедерева, више у страну, на крилу, и дејством са овога не би се могло много утицати на операције у долину Мораве, нарочито на десној обали.

2. — Стање на одсеку до прелаза

5. октобра III армија налазила се на граничном фронту од потока Песаче (западно од Доњег Милановца) па до потока Средњака (источно од Гроцке).

Сам гранични фронт осигуравао је *Браничевски одред,* који је заузимао следећи распоред:

а) *Градиштански одсек* од потока Песаче до Ђураковачке реке.

б) *Рамски одсек* од Ђураковачке реке до ушћа Млаве.

в) *Пожаревачки одсек* од ушћа Млаве до ушћа Мораве; и

г) *Смедеревски одсек* од ушћа Мораве до потока Средњака.

Као резерва за одбрану целог армиског фронта, налазила се Дунавека дивизија I позива на просторији: село Михајловац — село Касидол—Пожаревац—село Мала Крсна. Привремено је стављена на расположењу команданту III армије Дринска дивизија I позива, која је овога дана била размештена на просторији: село Влашка—Младеновац — село Међулужје.

Прикупљање јачих непријатељских снага у Банату није остало незапажено. Већ аеропланским извиђањем 25. септембра уочено је да непријатељ железницом довлачи нове трупе. 1. октобра непријатељ је пребацио један батаљон на Смедеревску

аду, а на непријатељској обали према Пожаревцу и Смедереву већа живост; 2. октобра пребацује и артилерију, и врши рекогносцирање. Целога дана 3. октобра запажено је исељавање становништва са линије Ковин—Молдава.

Врховна Команда у овом погледу послала је 5. октобра у 8.55 часова, директиву команданту III армије у Сопоту, која је унета у заповест команданта армије. И заповест команданта III армије, издата 6. октобра у јутру, у изводу гласи:

„У Банату а нарочито на фронту Бела Црква—Ковин, осећа се прикупљање и притисак јаче непријатељске снаге вероватно у циљу прелаза на десну обалу Дунава. Ова је снага видније групована у два главнија центра, код Беле Цркве и Ковина. Изгледа да је јача група код Беле Цркве. Трупе III армије својим распоредом и акцијом обезбеђиваће фронт на Дунаву од Добре (Песаче) па узводно до потока Средњака код села Сеоне, западно од Смедерева, и спречавати непријатељу прелаз преко Дунава на десну обалу. Десно, источно, од III армије налазе се трупе Крајинског одреда, а лево, западно, трупе Одбране Београда." И командант наређује:

1. *Десни одсек* — Браничевски одред, командат пуковник Панта Грујић, два ескадрона, 12 батаљона (два ескадрона и осам батаљона III позива), и 14 топова (од ових 10 дебанжових). Поседа, обезбеђује и брани одсек од Добре (поток Песача) до Ђураковачке реке, као и острво код Кисељева.

2. *Средњи одсек* — Дунавска дивизија I позива, командант пуковник Миливоје Анђелковић, три ескадрона, 12 батаљона и 28 топова. Поседа, обезбеђује и брани одсек (Пожаревачки) од Ђураковачке реке до Мораве.

3. *Леви одсек* — Дринска дивизија I позива, командант пуковник Никола Стефановић, три ескадрона, 12 батаљона и 36 топова. Поседа, обезбеђује и брани леви (Смедеревски) одсек од Мораве до потока Средњака код села Сеоне.[1]

4. Армиска резерва: нет батаљона и два топа.

„6. Задатак: спречити непријатељу прелаз на десну обалу реке упорном и активном одбраном положаја, који непосредно и најбоље запречавају прелаз преко реке и упорно задржавати даље непријатељско надирање ка позадњим положајима, до доласка појачања са суседних одсека и из позадине.

„7. Везу одржавати између одсека и са армиским штабом што тешњу, и огарантовати је у свако доба употребом свих средстава.

„8. Узајамно потпомагање како трупа истога, тако и суседних одсека, да буде брзо, енергично и свесрдно, без изговора, како ватром тако и свом снагом.

„9. Сваки командант одсека да има што јачу резерву ради што јачег потпомагања угрожених тачака.

[1] Дринска дивизија није имала 36 топова, јер је 1. дивизион ранije упућен на Власину.

„10. Положаје, како предње на самој обали, тако и главне за спречавање прелаза, фортификациски што више и непрекидно обрачавати и доправљати, удешавајући их за удобније бављење бораца у њима.

„11. Покрете за заузимање одсека и нов распоред трупа, извршити у току 7., 8. и 9. октобра и што прикривеније како од угледа са аероплана тако и од осматрача са леве обале. Маршовати у малим ешалонима, са великим растојањима и крај ограде и шума, смену вршити у зору.

„12. Магацин за снабдевање: Паланка и Свилајнац.

„13. Армиски штаб биће у Пожаревцу.“

У директиви Врховне Команде наглашено је да се осећа „притисак јаче непријатељске снаге“, вероватно у циљу прелаза, и да трупе III армије „својим распоредом и акцијом“ треба да обезбеде дати фронт. Па ипак заповест команданта III армије издата је тек сутра дан, и за извршење остављено је три дана да би се постигла тајност. Међутим непријатељ је већ извршио делом прелаз на фронту I армије и Одбране Београда. У зору 7. октобра, непријатељ је отпочео артилериску припрему према Раму и Костолцу, и у седам часова успео је да пребаци прве ешалоне а на фронту Смедеревског одсека бомбардовање је отпочело око седам часова.

Изгубила се из вида брзина а тиме и сигурност као много важније за одбрану, јер одбрана је, по речима фон дер Голца, као затегнути конац, који ма где да се пресече пада. У одбрани је потребно време које никада није довољно. И тако је непријатељ предухитрио извршење горње заповести, и командант армије био је принуђен да 7. октобра по подне подели армиски фронт у командном погледу на одсеке, без обзира на измешаност јединица, која је наступила утурањем Дунавске и Дринске дивизије I позива у дотадањи пространи фронт Браничевског одреда. И та заповест гласи:

„1. Трупама од Добре до Ђураковачке реке командује мајор Љубомир Бајић;

„2. Од Ђураковачке реке до Млаве, командант Дунавске дивизије I позива, пуковник Миливоје Анђелковић;

„3. Од Млаве до Мораве пуковник Панта Грујић;

„4. Од Мораве до Сеоне артилериски пуковник Драгомир Стојановић;

„5. Армиском резервом, Дринском дивизијом I позива, пуковник Никола Стефановић;

„6. Ја ћу бити код Кленовика за време борбе, а иначе у Пожаревцу.“

На овај начин изгубљена је иницијатива и наше трупе нису дале непријатељу онај отпор који се према јачини могао очекивати.

И овога дана, 7. октобра у 17 часова, командант Дринске дивизије I позива добија телефоном наређење да се са

два пешадиска пука и дивизионом пољске артилерије крене из околине Осипаонице и заузме положаје северно од Пожаревца, а свој коњички пук да упути у Годомин. И командант Дринске дивизије I позива наређује:

„Команду над трупама на одсеку, на левој обали Мораве примиће артилериски пуковник Драгомир Ж. Стојановић; 5. пук остаће на досадањем одсеку на левој обали Мораве, а тако исто и пионирски полубатаљон и остатак артилерије (4., 5. 6. и 9. батерија); коњички дивизиски пук према истом наређењу команданта армије, упућен је у Годомин ради обезбеђења.

3. — Спрема и уређење положаја

а) *Фортификациско уређење положаја*

Изгледа као да је израђен известан план за фортификациско уређење положаја, али по њему, по свему судећи, тешко да је што више урађено до у 1914. години. Непријатељска страна износи да су се и на самој српској обали, као и на падинама западно од Смедерева, видели заклони за стражаре као и делови стрељачких заклона, али како су ови заклони подигнути пре годину дана, то су били и зарасли и врло се се тешко распознавали. Битно се разликовало утврђивање Годомину до Језаве од дела западно од Језаве.

Десни пододсек. У Годомину коришћен је за одбрану насип поред обале Дунава, звани „дама“ (Der Damm), подигнут ради заштите од поплаве. У самом насипу били су урезани заклони за поједине стрелце, који су делимично били са на стрешницама. За пролаз стражара и патрола на саму обалу насип је био прорезан. Два дебанжова топа 5. позиције батерије код Багера била су укопана у самом насипу, а испред њих, на самој обали, била је подигнута мрежа од жица четири реда.[1]

За одбрану Годомина био је израђен низ стрељачких заклона отприлике од села Вранова поред реке Језаве до висину Царине, а потом поред железничке пруге до Смедеревског града. Ровови су били недовољне дубине; ништа није било предузето у погледу израде склоништа, препрека маскирања и за прикривен саобраћај. Ништа није предузето да се добије коса и уздужна (анфиладна) ватра.

Организација везе била је врло слаба. Телефонска веза са једном контролном станицом, врло несигурна и слаба, како у погледу материјала тако и у погледу њене организације те је за везу у главном примењена ордонанска служба.

Леви пододсек. Од утока Језаве па западно подигнут низ стрељачких заклона на самој обали Дунава са пасивни

[1] Багер се зове место на нашој обали, отприлике 200 м. низводно к. 73, где се налазио велики шлеп са багером за чишћење плићака.

заклонима позади за резерве. Ови стрељачки заклони били су делом плитки и делом без настрешница.

Позади ових стрељачких заклона, на првој коси поред Дунава, почев од Карађорђевог брда (к. 143) преко Павлице и Белог брега налазио се скоро низ стрељачких заклона.[1] Заклони су у главном били израђени за стојећи став фронтом ка Дунаву.

На јужном излазу из Смедерева, на Царини, подигнут је стрељачки заклон почев од друма Смедерево—М. Крсна, поред гробља, к. 164, и даље ка западу. Испред овог заклона на Царини, између вучачког и коларског пута код основне школе, подигнута су два, један позади другог, стрељачка заклона са надстрешницама и обезбеђени мрежом од жица.

Од Стризова и Врановог брда преко села Вучака, села Петријева и даље у вези са Грочанским одсеком изгледа да су делом подигнути стрељачки заклони. Југозападно од села Вучака, западно од села Петријева, и на Мађарској равни, изгледа, по једној скици, као да су требала бити подигнута затворена утврђења.

Позициске батерије, као и 5. Дунавска пољска брзометна батерија, биле су постављене скоро отворено, са нешто укопаним заклонима за људство али недовољне димензије, и маскиране грањем. Једино заплењена крупова хаубичка и градска батерија 120 м.м. биле су солидније утврђене. Заклони за оруђа код ових двеју батерија били су ојачани талпама или железничким шинама, а изнад заклона градске батерије засејана пшеница; топовска места била су везана саобраћајницама дубоким 1.70 до два метра и у њима израђене нише за муницију. Али како је земља била више растресита, то су се сви објекти рушили од силног потреса зрна калибра 305 и 420 м.м., само ако би зрна пала далеко и на 50 м.

За рефлектор израђено је и резервно место, и било је везано саобраћајницом дубоком 1.80 м., и широком да може проћи рефлектор. Израђена су два склоништа за послугу, осматрачница и велико склониште за моторна кола.

б) *Запреке.* Једна торпедна батерија била је постављена близу утока потока Јаблана и требала је да туче југозападни врх Смедеревске аде а остале на утоку Језаве.

Пловеће мине биле су постављене од Језаве до кеја. У самом граду налазиле су се преко 100 комада.[2]

---

[1] Карађорђево брдо зове се само ћувик к. 143, западно и одмах изнад Смедерева. На њему постоје остатци Карађорђевог шанца.

Узани гребен од Карађорђевог брда изнад Провалије до Записа к. 188 зове се Молеров шанац, а даље настаје Павлица (правилно је Павловица).

[2] Командир 1. чете 1 батаљона 5. пука, поручник Михаило М. Мацаревић вели: „Нисам био обавештен да се у граду налазе некакве пловеће мине. Одједном, 8. октобра по подне, дотрча код мене један млађи енглески официр и саопшти ми. Одмах сам предузео са два своја вода да их пренесем, склоним и разредим. Овом приликом лако су ми рањена два војника."

Изгледа да је било шест цеви за бацање торпеда.

в) *Везе* је било недовољно. Услед оскудице у пољским телефонима и материјалу користило се зидним телефонима узетих из државних надлештава и приватних кућа у Смедереву. Све су телефонске линије биле прост ланац и подигнуте на земљом.

На Царини, код штаба одбране Смедерева, постојала је централа и одавде су полазиле следеће линије: поред друма за Паланку а преко села Липа за Пожаревац; за финансиску стражару у Годомину; за команду места у Смедереву (у згради гимназије код цркве) и даље за Смедеревски град; за Карађорђево брдо, за штаб 2. батаљона 10. комб. пука III позива и даље до градске (опсадне) батерије.

Како је телефонска веза убрзо уништена, то су се везе једино одржавале помоћу ординанаса.

Сигнална веза није постојала.

4. — Трупе и распоред

Нови командант одсека, командант Дринског артилеријског пука, пуковник Драгомир Ж. Стојановић (старији) примио је дужност команданта Смедеревског одсека (Одбране Смедерева) 7. октобра увече, и одсек је остао подељен на два пододсека: десни, од Мораве до реке Језаве, под командом команданта Дринског коњичког пука, коњичког пуковника Владимира Петковића, и леви, од Језаве до потока Средњака, под командом команданта 10. комб. пука III позива, пешадиског потпуковника Светомира К. Цвијовића.

Штаб одсека на Царини по земуницама.

Јачина трупа била је: Дрински коњички пук (три ескадрона и четири митраљеза) и један вод Дунавског коњичког пука III позива; 5. пешад. пук I позива и 10. комбиновани пук III позива (по четири батаљона), девет батерија, Дрински пионирски полубатаљон, један балон и један рефлектор.

Распоред трупа на дан непријатељског прелаза био је следећи:

Вод коњице Дунавског коњичког пука III позива ва одсека, на линији Рујиште—Брестовик, за осматрање и одр жавање везе са Грочанским одсеком Одбране Београда.

Балон капетана Југовића, подигнут код села Радинца, би је кратко време у ваздуху 9. октобра, а потом је отишао.

а) *Десни пододсек.* Јачина посаде у Годомину била је Дрински коњички пук, две чете 4. батаљона 10. комб. пук III позива, два дебанжова топа 5. позиције батерије и 9 Дринска пољска батерија.

Распоред је био следећи:

Од Мораве до Скеле посео је десно 1. ескадрон а лев једна чета III позива, са два дебанжова топа 5. позиције

батерије код Багера, под командом командира 1. ескадрона. У резерви пола ескадрона код села Кулича.[1]

Лево посео је 2. ескадрон, а потом једна чета III позива до Језаве. Митраљеско одељење постављено је на десном крилу. У резерви задржан је по један вод из ескадрона и из чете. Командант овог крила био је командир митраљеског одељења.

Резерва: 3. ескадрон и 9. Дринска пољска батерија налазила се западно од пута Липе—Шалинац, на Бресју, где је био и командант пододсека.

б) *Леви пододсек.* Овај је пододсек посео и бранио 10. комб. пук III позива са једном четом 5. пешад. пука. Распоред је био следећи:

1. чета 1. батаљона 5. пука посела је град.[2]

3. батаљон посео је од града закључно са Расадником, и то две чете на предстражи на самој обали а две у резерви у кантоману позади Карађорђевог брда у Петријевском потоку. Штаб испод Карађорђевог брда у кафани „Девет Југовића".[3]

2. батаљон посео је од Расадника до потока Средњака, и то: 1. чета од Расадника закључно са Симоновићевим виноградом, а 3. чета лево, и одржавала везу на потоку Средњаку са 4. батаљоном 15. пука III позива (Грочански одсек). У резерви 2. и 4. чета на Павлици, западно од к. 196.

1. батаљон и две чете 4. батаљона са штабом у пододсечној резерви на Царини, североисточно од к. 200.

Распоред артилерије био је следећи:

а) 3. позициска батерија Дунавске дивизиске области: четири топа на Молеровом шанцу, а два топа северно од села Удовице, на северној ивици Белог брега, код к. 204. Задатак: спречавање непријатељског прелаза према својим одсецима.

б) 5. позициска батерија Тимочке дивизиске области: два топа у округлој кули Смедеревског града изван градског платна на самом утоку Језаве и два топа на јужном излазу из Смедерева. Задатак: спречавање непријатељског прелаза према својим одсецима. Вод на јужном излазу из Смедерева, раније код циганских кућа (на Убилци) са командиром и у улози противаеропланског вода.

в) 5. пољска брзометна батерија Дунавског артилериског пука кал. 75 м.м. М. 907 западно од Молеровог шанца, на Запису, испред к. 196. Задатак: непосредно дејство противу непријатељских монитора, и непосредна одбрана одсека на рејону свога дејства источно и западно од вароши.

---

[1] Вод топова био је под командом рез. поручника Божидара Станисављевића, сада писара општине Смедеревске.

[2] За потребе команде места налазило се у самом граду одељење од 54 људи III позива, под командом резервног поднаредника Мике Милијевића, наоружано берданкама.

[3] До ратова постојао је расадник за винову лозу, а сада је тамо подигнута фабрика „Сартид" за оправку вагона.

Ова је батерија раније била постављена западно, на Ј
гову, одакле је могла да туче десну обалу Дунава уздужно
ватром, али је била осмотрена, тучена и зато је уклоњена.

г) Турска заплењена крупова хаубичка батерија 120 м.
југоисточно од вароши, на Лештару (Катанско брдо), западн
од виле Пере Максимовића адвоката. Задатак: потпомага
одбране одсека од Скеле па узводно до западне ивице См
деревске аде, дејствујући првобитно противу непријатељс
артилерије.

д) 1. батерије Пиротског градског артилеријског одре
120 м.м. М. 97. Шнајдер-Кане, на положају код села Удовице
Задатак: дејство према одсеку од Смедеревске аде до Гр
чанског острва искључно; спречавање непријатељског прела
на томе одсеку дејством противу непријатељских батерија,
дејством противу непријатељских мониторе.

Вод 3. позициске батерије на северној ивици Белог бре
стављен је под команду командира ове батерија.

ђ) 2. дивизион Дринског пољског артилеријског пук
Мод. 907., калибра 75 м.м.

4. батерија постављена је у два часа 9. октобра на М
леровом шанцу, са задатком: да потпомаже одбрану прела
непријатељу преко Дунава, на реону од западне половине а
па до узводног врха аде.[2]

5. батерија задржана је на Царини, и зором 9. октоб
кренута и постављена на југоисточној ивици вароши, и у 11.
часова била спремна за дејство. Реон дејства источна полови
Смедеревске аде, ради спречавања прелаза непријатељу.

6. батерија постављена је у 18.30 часова, 8. октобра
Павлицу, западно и нешто унапред од 5. Дунавске пољс
батерије; 9. батерија налазила се у Годомину.

Све су батерије, сем 5. Дунавске пољске батерије и
терија 2. Дринског дивизиона, биле споротетне. Позицис
батерије, калибар 80 м.м., имале су по шест дебанжов
оруђа, опсадна батерија два а остале по четири оруђа. Запре
је код свију, сем код 5. Дунавске пољске батерије, би
волујска.

---

[1] Један је топ постављен на западној ивици Белог брега, а други
северозападној ивици села на путу за Дачин до, удаљен један од дру
отприлике за 200 м.

[2] Командир 4. Дринске пољске батерије, који је више година слу
у смедеревском гарнизону, вели, да његов предлог да се батерија пост
западно од Молеровог шанца, по потреби да спусти и ниже а изнад К
љевог винограда, није одобрен, мада би могао да стави под ватру и на
обалу. Даље, вели, да је нарочито нагласио противу одређеног места да
због висинског надвишавања наше обале морати да извуче топове на пред
нагиб. И батерија је изведена на положај под најјачом артилеријском ватр
тешке артилерије. Пошто на шанцу није било места, то су постављена св
два топа, а остала два више западно и позади.

Домет позициских батерија био је за шрапнел 4000 м., за гранату 6500 м. а за картеч на живе циљеве 200 м.; пољске брзометне батерије за шрапнел 5100 а за гранату 7000 м.. Заплењена спорометна крупова хаубичка батерија домет за шрапнел 6000 а за гранату 6800 м.; она је имала и запаљиве гранате и могла је на минут да избаци 3—4 зрна. Домет градске (опсадне) 120 м.м. батерије за шрапнел 6000 м., за разорну и панцирну гранату 8100 м.

Муниција. Пешадиске муниције било је довољно али је било мало бомби, свега по 16 комада на чету код 10. комб. пука III позива. Дрински пионирски полубатаљон имао је свега око 20 метака на пушку (аустриске манлихерове). Артилериске муниције било је недовољно и морала се штедити и чувати. Врховна Команда већ је 10. октобра обавестила, да за градске топове М. 97. нема више друге муниције до обичних граната; за хаубице М. 1910. има мало муниције а за позициске батерије мора се чекати на малодимни барут.

Рефлектор 75 см. постављен је на Молеровом шанцу над самом Провалијом, где је 1914. године уништен један аустроугарски батаљон. Моторна кола склоњена су у винограду пуковника у пензији Светозара Пауновића.

в) *Општа резерва:* 5. пешад. пук I позива размештен у биваку изнад села Вучака, а Дрински пионирски полубатаљон у селу Радинцу.

5. — Непријатељске припреме за прелаз

Од 1. октобра уочавала се на Смедеревском одсеку све јача непријатељска активност. У 10 часова, овога дана, видела су се три непријатељска официра на западном делу Смедеревске аде, где врше осматрање наше обале, друга група официра у истом циљу видела се у покрету од ковинске железничке станице па узводно. 2. октобра, у 16 часова, видела се у покрету једна непријатељска артилериска колона са запада ка селу Плочици, а наступајуће ноћи био је много јачи железнички саобраћај са Ковином но до тада. Сутра дан, 3. октобра, уочене су више батерија у борбеном положају јужно од села Плочице и западно од ковинске железничке станице. У опште, „чести покрети мањих непријатељских оделења, довлачење материјала, долазак возова ноћу до саме обале и т. д.“.

Целог дана, 6. октобра, непријатељ је дејствовао артилериском ватром на положај код Смедерева, и избацио је извесан број метака калибра преко 150 м.м. са врло велике даљине. Овога дана, у 10 часова, непријатељ је отпочео да гађа тешком артилеријом прво варош Смедерево, потом нашу артилерију, осматрачнице и стрељачке заклоне. У 16 часова непријатељ је отпочео снажном ватром из оруђа већег калибра да туче излаз из Смедерева и пут ка селу Мала Крсна, по

коме се кретала комора 18. пешад. пука, превозећи сено. Ал
ова ватра није дуго трајала. Оруђа су била калибра 210—280 м.м

У току ноћи, 6/7. октобра, непријатељ је више Смедере
ске аде скидао неке дрвене и гвоздене предмете као и нек
блех и блехом оковане предмете; од 18—22 часа прим
ћено је кретање коњских кола у касу од Ковина, изгледа д
су топови или каре; од 18—24 часа прошла су шест аутом
била према Куличу за Ковин; од 18—21 часа чула се на ад
сеча дрва. Од 18 часова па преко целе ноћи непријатељ је р
флектором осветљавао нашу страну, Дунав и Мораву, узводно

7. октобра, у 4.20 часа, даван је према Куличу сигна
плавкасте боје, а већ око седам часова непријатељ је отпоче
да бомбардује све положаје око Смедерева па узводно, као
саму варош. „Тешком артилеријом непријатељ је тукао поло
жаје, а лаком обалу Дунава. Примећено је осам тешких топова
а поред досадањих десет цеви још три батерије лаких оруђа.
И непријатељска артилериска зрна пресекла су електрични
спроводнике код рефлектора дебеле 30 м.м., и уништил
телефонску везу, која је поправљена у току ноћи.

У току наступајуће ноћи „непријатељ је непрекидно бом
бардовао положај целог одсека из тешких топова кал. од 18
до 210 м.м. и из пољских брзометних топова. Бомбардован
је вршено час јаче час слабије, а више пута понављани с
рафали из пољских топова у правцу Скеле на Годомину. Наш
артилерија није одговарала; пешадиске ватре није било, н
са наше ни са непријатељске стране. Чуо се жагор људи, лупа
сеча дрвета, препирка код непријатељ. војника на немачко
језику, други се језик није чуо. По свему овоме, а нарочит
по јачини непрекидне артилериске ватре, сигурно је да се не
пријатељ још припрема за покушај прелаза.

„У току ноћи било је губитака: погинуло осам, рањен
20. У материјалу уништено четири каре 3. позициске батери
Дунавске дивизије."

8. октобра „непријатељ је преко целог дана бомбардова
све положаје са тешком и пољском артилеријом. Данас су с
појавила четири оруђа од 305 м.м., која су од Ковина бомбар
довала град, варош и поглавито фронт левог пододсека узводно
Срушена је кула у граду у којој је био вод 5. позициске ба
терије; топови затрпани, послуга делом уништена, и то: дв
погинула и четири рањена. Срушена је још једна кула у град
и део градског платна. Наређено је да се топови откопају, ак
за сада буде могуће."[2]

---

[1] Артилерија јачега калибра уочена је од Ковина до села Плочице
западно од цркве у Плочици била су оруђа од 305 м.м., а код Ковина т
кођер оруђа великог калибра.

[2] Извештај команданта Смедеревског одсека од 21.15 часа.

У 14 часова разрушена је осматрачница градске батерије са две гранате 305 м.м., и уништен батериски дурбин и два телефона, али није било губитака у људству.

У 17 часова упућена је 1. чета 1. батаљона 5. пука у Смедерево, да смени једну чету 10. комб. пука III позива у Смедревском граду.[1]

И командант одсека вели: „Непријатељски војници слободније се крећу на својој обали него до сада. На ади чује се лупа и рад. Предузете су све могуће мере опрезе.“

Губитци: погинуо командант 3. батаљона 10. комб. пука III позива, резервни капетан I класе Боривоје П. Бошковић, и командир 2. чете истог батаљона, поручник Живко Караклајић. „Овај пук има већи број погинулих и рањених, али командири не могу да утврде услед сталног бомбардовања.“ Код крупове заплењене хаубичке батерије два војника рањена; код 3. позициске батерије два а код Дринског коњичког пука један војник рањен.

[1] Ова чета заузела је следећи распоред: два вода посела су обалу Дунава, од Језаве узводно до соларе, а два вода у резерви, која је смештена у две куле на источној страни града, и које су остале нетакнуте до напуштања Смедерева.

САСТАВ

3. армиског корпуса[1]

Командант: ђенерал фон *Лохов*
Начелник штаба: мајор *Вецл*

А. — 25. резервна пешад. дивизија:

Командант: ђенерал фон *Јароцки*
4. рез. драгонски пук: три ескадрона са 240. и 25 брдским митраљеским оделењем.

50. резервна пешад. бригада:

83. рез. пешад. пук са 248. и 249. брдским митраљески оделењем
168. пешад. пук са 239. брдским митраљеским оделење
118. рез. пешадиски пук са 247. брдским митраљески оделењем.

---

[1] Бројно стање ескадрона износило је отприлике 140 коњаника. На ружање: карабин, копље и бајонет.

Пешадиски су пукови од по три батаљона и једне митраљеске че од шест митраљеза. Брдска митраљ. оделења имала су такође по ше митраљеза. Митраљези били су на двоколицама а брдски на товарним коњи Батаљони су били од четири чете по три вода. Нормална јачина чете 2 људи, али услед откомандовања, није прелазила 200. Наоружање: пуш бајонет и ручна бомба.

Артилериски пукови били су од два до три дивизиона. Дивизион по три батерије. Број оруђа у ово време варирао је између четири и ше У колико је број оруђа познат он је и наведен. Тешке пољске хаубиц батерија и батерије од 100 м.м. имале су 4 до 6 оруђа а најтеже батер 2 до 4 оруђа.

Код инжињерије није постојала подела на пионире и понтонир пионири су били обучени и у понтонирској служби. Мирнодопски батаљ за време рата попуњен обвезницима образовао је 1. и 2. пионирски батаљ са нумером мирнодопског батаљона. Штаб мирнодопског батаљона улазио у штаб корпуса и командант је вршио дужност стручног референта.

За време мира постојао је у корпусу 11. пионирски батаљон, који за време рата образовао 1. и 2. батаљон Бр. 11.

27. пољска артилериска бригада:

13. пољски артилериски пук:
1. дивизион, три батерије по 6 пољских топова
2. дивизион, три батерије по 6 пољских топова.

25. резервни пољски артилериски пук:
2. дивизион: 4., 5. и 6. батерија (по 4 пољска топа)
7. батерија лаких пољских хаубица (4 оруђа)
3. батерија 11. аустриског брдског артилериског пука (4 топа)
2. батерија 2. аустриског брдског хаубичког пука (4 оруђа).

2. батаљон 5. рез. тешког артилериског пука:
5. батерија пољских тешких хаубица (4 оруђа)
8. батерија пољских тешких хаубица (4 оруђа)
5. батерија тешких пољских хаубица, 6. рез. тешког артилериског пука.

Рововске батерије: 245., 246., 291. и 293. лаки брдски водови по два оруђа
198. средњи брдски вод (два оруђа).

Инжињерија: 1. и 2. рез. чета 2. пионирског батаљона Бр. 11.

Рефлектори: 20. вод и 13. тешки градски рефлекторски вод.

Телефонски вод.
27. лака брдска бежична станица.
97. и 98. сигнално одељење.
25. резервни дивизиски мостовни трен.

Б. — 6. пешадиска дивизија:

Командант: ђенералмајор фон *Роден*
3. хусарски пук — три ескадрона.

12. пешадиска бригада:

20. пешад. пук, са 241. и 243. брдским митраљеским одељењем
24. пешад. пук, са 242. и 244. брдским митраљеским одељењем
64. пешад. пук, са 245. и 246. брдским митраљеским одељењем.
Пешадиски пук Квицова: 1. батаљон (3. јегерски батаљон са митраљеском четом), 2. и 3. батаљон
Митраљеска чета 12. пешадиске бригаде (8 митраљеза).

6. пољска артилериска бригада:

3. пољски артилериски пук:
1. дивизион, три батерије по 4 оруђа
2. дивизион, три батерије по 4 оруђа.

39. пољски артилериски пук:

1. дивизион, три пољске батерије по 4 оруђа
2. дивизион, три лаке пољске хаубичке батерије по 4 оруђ
1. батерија 7. аустриског брдског артилериског пука.
109. тешка батерија (топови 100 м.м.).
6. батерија тешких пољских хаубица 6. рез. тешко арт. пука.

Рововске батерије: 238., 239. и 240. лаки брдски водов

Инжињерија: 3. и 5. чета 1. пионирског батаљона Бр. 3

Рефлектори: вод 3. пионирског батаљона и 5. тешк градски рефлекторски вод.

28. лака брдска бежична станица.
99. и 100. оделење за сигнализацију.
6. дивизиски мостовни трен.

В. — У саставу корпуса:

Штаб пионирског батаљона Бр. 3.
30. оделење аероплана.
15. балонско оделење.
23. и 119. вод контрааеропланских топова.
4. тешки и 254. рефлекторски вод.
3. телеграфско оделење.
44. тешка бежична станица.
3. и 11. корпусни мостовни трен.

Г. Придата тешка артилерија:

4. тешки артилериски пук:

8. батерија тешких обалских мерзера 280 м.м. — 1 оруђ
1. батерија кратких маринских топова 420 м.м. — 2 оруђ
Вод 1. батерије тешких маринских топова 150 м.м. — 1 оруђе.

2. батаљон 7. тешког артилериског пука:

5. батерија маузерска 4 оруђа
6. батерија маузерска 4 оруђа
110. тешка батерија (100 м.м. топови)
7. батерија 9. тешког артил. пука, тешке пољске хаубице

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. а) **Припреме.** Ђенералфелдмарша фон Макензен издао је 21. септембра прва упутства за прела преко Дунава. Према овима, 3. армиски корпус имао је д пређе Дунав код Смедерева под заштитом артилерије и посад са Смедеревске аде, која се имала образовати из пешадије митраљеза и брдских оруђа. Корпус је имао прећи са извесни деловима западно од Смедеревске аде и напасти фронтално а главном снагом источно, с тим да се главни напад на поло жаје јужно од Смедерева изврши са североистока. Даље с

вели: „Остаје, да се реши: да ли ће се прелазити северо-источно од аде у току ноћи, и дохватити се Језаве? Мостови материјал треба понети.

„Пошто успе прелаз, први је операциски циљ корпуса, да заузме линију: Вртлог к. 178 — к. 216 (217) — Враново брдо к. 160 (169).

„Сем неутралисања непријатељске артилерије на положајима јужно од Смедерева и протеривања пешадије, која се на њима налази, задатак је артилерије да онемогући бочно дејство са запада на место прелаза.

„Код Смедерева треба подићи мост и успоставити железничку везу између обеју обала."

27. септембра стигао је у Панчево командант 3. армиског корпуса, ђенерал пешадије фон Лохов, са оперативним делом свога штаба. Искрцавање борачких делова 6. пешад. дивизије имало је бити завршено 27. септембра, а 25. рез. дивизије неколико дана доцније.

Од 25. септембра преузела је 11. Баварска дивизија већи део осигурања Дунава на одсеку XI армије. У току ноћи, 29./30. септембра, сменио је ову дивизију пешадиски пук Квицова и осигурао део одређен корпусу.[1]

Рекогносцирање од дужег времена вршили су команданти артилерије и инжињерије, а од дана доласка команданта корпуса вршено је под његовим руководством, а њему су за основ служила упутства Макензена од 21. септембра.

Подела превозних средстава и јединица. Све је било под командом команданта 3. пионирског батаљона. Он је располагао са једним паробродом са шест шлепова и два штека, четири тешка и два лака моторна чамца.

25. резервна пешад. дивизија имала је у свом саставу: 1. и 2. резервну чету 2. пионирског батаљона Бр. 11; две трећине 3. чете 5. и три четвртине 3. чете 4. понтонирског аустриског батаљона; 180 веслача из пешадиских пукова и 80 аустриских морнара, као и свој дивизиски мостовни трен.[2] Дивизији је додељен: 11. корпусни мостовни трен, један аустриски мостовни трен, 25 полупонтона, 50 чамаца и један моторни чамац.

6. пешад. дивизија имала је у своме саставу: 3. и 5. чету 1. пионирског батаљона Бр. 3, једну четвртину 3. чете 4. аустриског понтонирског батаљона, 240 веслача из пешадиских пукова, 120 морнара, као и свој мостовни трен. Дивизији је додељен 3. корпусни мостовни трен, један аустриски мостовни трен, 25 полупонтона, 50 чамаца и један моторни чамац.

---

[1] Од Хомоличког острва (код села Ритопека) до ушћа Дунавца (Ковин), а доцније и до ушћа Мораве. У прво време пук је осигуравао са једним, а доцније са непуна два батаљона.

[2] За време припрема за прелаз преко Дунава у јужној Мађарској, војници из пешадиских пукова вежбали се у веслању.

Одређени одсек за напад корпуса, на коме се завршавају последњи изданци београдског брдовитог земљишта, одвојено је од мађарске низије Дунавом. На средини одсека лежи на српској страни варош Смедерево, а источно низина Годомин

Западно од Смедерева Дунав се дели на више рукава и ствара малу и велику Смедеревску аду, које су биле поседнуте нашим трупама. На самој српској обали, као и на падинама западно од Смедерева, видели су се заклони за стражаре, као и делови стрељачких заклона. Како су ови заклони подигнути још пре годину дана, то су били и зарасли и врло су се тешко распознавали. Према свему изгледало је да је непријатељска артилерија пласирана ни висовима, а како је већ месецима био прекинут сваки борбени рад, то се о свему није ништа де тањије знало.

Најлакше би било за напад да се трупе пребаце са велике Смедеревске аде преко 400—700 метара широког рукава Дунава, јер је густа шума на ади заклањала од угледа, али је тле било толико мочарно, да се исто могло узети у обзир само за пребацивање незнатног дела трупа. Дуж саме ивице аде ишла је једна тешко пролазна стаза, а саобраћај код посаде вршио се преко једног уског пута средином аде, који је подигнут на мостићима. Па ипак је, како велика и мала Смедеревска ада, тако и лева обала Дунава, услед пошумљености, заклањала од непријатељског угледа, те је било могуће не само да се припреме превозна средства на широком фронту већ да и понтони и чамци могу заклоњено обићи западни или источни врх аде.

Обилазак око западног врха аде био је и тактички и технички тежи. Леви рукав Дунава могао се осматрати са запада; српска обала, западно од Смедерева, потпуно је до минирала место где су се морали појавити понтони; требало је дуже времена веслати узводно и прећи Дунав на месту, где се нарочито шири. Искрцавање би се морало извршити на подножју Павлице, где је уочен велики број непријатељских заклона, али како су овде аустро-угарске трупе прешле пре годину дана преко Дунава, то није било искључено, да не пријатељ и очекује напад на овом месту.

Управа над прелазом у техничком погледу поверена је команданту пионира 3. армиског корпуса.

Превожење је требало извршити под заштитом артиле рије и одређених трупа за заштиту прелаза, и то у почетку са појединим понтонима, а потом обичним, моторним или парним скелама. Овде се могао наћи врло мали број чамаца које употребљава становништво. Срећним случајем успели су аустро-угарски понтонири да оспособе за вожњу паробро „Оршава“ са шест шлепова и два штека, који се налазио из

Смедеревске аде.[1] Од ових шлепова направљена су два сплава, од којих је сваки могао да прими по 3000 људи, односно одговарајућу количину оруђа, возова и коња.

На изнети начин било је изгледа, да ће се моћи пребацити на српску обалу већи, и за борбу довољно јаки одреди, чим престане опасност по сплавове од стране непријатељске артилерије.

Као укрцна станица узета је у обзир железничка станица Ковин—дунавска обала, а за искрцавање на српској страни, место код к. 73.

Командант пионира обеју дивизија надао се, да ће средством свију превозних средстава моћи, у року од пет и по часова, пребацити на српску обалу: 22 чете, шест оруђа са карама и 32 коња, али под условом да непријатељ не омета или да ће мало ометати превожење, односно да је наша артилерија дорасла датом задатку. И ради овога корпусна је артилерија појачана на девет тешких и две и по батерије најтежих калибара.

Целокупна припрема за прелаз стајала је пред решавањем многобројних и опсежних задатака; ова су повећана потребом да се трупе успособе за борбу на будућем ратишту, те је пешадија добила место муниционских и санитетских возова товарну стоку а јахаће трупе само самаре, а не и товарну стоку те су се имале помоћи само својом стоком. Како је изгледало да ће бити немогуће да се одмах, првог дана превожења, пребаци на српску обалу целокупна бојна комора, то су предузете нарочите мере за дотурање муниције и хране. Ешалони за пребацивање подељени су у две групе: првој групи додељено је половина муниционских товарних коња код пешадије и митраљеских јединица, санитетска товарна стока, пољске кујне и један део официрских коња. За прво превожење сведен је број запрега пољске артилерије на најмању меру.

Непријатељ није нарочито ометао припремне радове. Већ 18. и 19. септембра покушавале су немачке и аустроугарске трупе на Сави и Дунаву, да покретима у близини обале обману непријатеља о концентрацији већих тела па су и тукли српске положаје. И немачки војни извештај, на дан 20. септембра, вели:

„Са северне обале Дунава отворила је немачка артилерија ватру противу српских положаја јужно од реке код Смедерева. Непријатељ је протеран, а његова артилерија ућуткана."

На одсеку XI армије, Срби су једва и одговорили на ову демонстрацију, и ни по чему није се могло закључити, да су непријатељске трупе свесне опасности која им грози. Тек по смени аустро-угарских трупа за осигуравање обале, и пошто је отпочео живљи саобраћај са леве обале Дунава на

[1] И на левом крилу XI армије извађен је из Дунава један пароброд са неколико шлепова.

Смедеревску аду, отворила је српска артилерија 1. октобр ватру. Овом приликом јако су оштећени више шлепова, ал се успело да се оправе до дана преласа, јер се непријате ограничио сваког дана на мали број артилериских зрна.

Ипак је гађање на дан 1. октобра била озбиљна опомена Командант корпуса реши се, да скрене пажњу непријатељ са овога места. Од 3. октобра покушавало се да се непријате обмане нарочито многобројним извиђањем у околини Хомо личког острва. У томе циљу израђени су ампласмани з артилерију, показивани су мостовни тренови, пласиране с батерије, да би у погодном тренутку прихватиле борбу.

4. октобра одредио је Макензен 6. октобар за почета акције. Овога дана требала је аустро-угарска III армија н Дрини и Сави да врши демонстрацију, а обе армије требал су да отпочну са артилериском припремом. 7. октобра треба је да отпочне напад пешадије III армије и левог крила X армије (10. резервни корпус) код Рама, а 8. октобра прелаз 4 резервног корпуса са острва Острво (Темеш—Сигет).

Прелаз 3. армиског корпуса био је предвиђен за 8. ил 9. октобар. Мислило се, да ће се оваквим неједновремени нападом XI армије моћи олакшати нарочито тешки прелаз 3 армиског корпуса. И овде су се околности за прелаз 3. кор пуса, у првим данима октобра, не мало погоршали. Дунав ј надошао, брзина воде појачана, те је настало питање: да л ће људска снага бити довољна да понтони, напуњени људством 25. резервне дивизије, могу обићи око западног врха Смеде ревске аде? Тешким срцем командант 3. корпуса увиђао је да прелаз на овом месту постаје све више немогућ. И ак ово наступи, тада не остаје ништа друго, до да се 25. рез дивизија пребаци на српску обалу обилажењем око источно дела Смедеревске аде после 6. дивизије. Према томе припрем љено је све, да се превозна средства 25. рез. дивизије привуч ка месту прелаза 6. дивизије.

По одобрењу команданта XI армије, наредио је командан 3. корпуса да његов корпус отпочне са прелазом 9. октобр рано у зору.

б) **Рад артилерије на припреми од 6. до 8. октобра** Тешке и најтеже батерије корпуса, сем 1. батерије кратки маринских топова, биле су пласиране на својим положајим већ 4. октобра и добиле потребне елементе од 7. оделења з реперисање. У току ноћи 5/6. и 6/7. октобра пласиране су пол ске батерије. Како је 7. октобра у зору пласирана код Ко вина и батерија кратких маринских топова, то је била спремн сва корпусна артилерија за отварање ватре. У колико су с открише погодне мете, поједине су батерије већ и раније отва рале ватру. Тако је 6. октобра после подне, 6. батерија 7 тешког артил. пука гађала артилериска оруђа јужно од Сме дерева, која су већ раније у више махова гађала немачке ав

ње. Експлозија муниције на положају непријатељске батерије показала је, да је ватра добро управљена.

7. октобра пре подне све су батерије извршиле коректуру гађања на додељене им циљеве. У подне отпочело је бомбардовање. Бомбардовање Смедерева изазвало је код непријатеља велику узнемиреност. Са осматрачница могло се видети живо кретање, нарочито на западном излазу из вароши. Вероватно да су Срби у ишчекивању напада посели кеј на пристаништу, те је исти обасут ватром једне мерзерске батерије. Бомбардовање вароши, батерија и стрељачких заклона продужено је са извесним прекидима, а преко целе ноћи одржавана је узнемиравајућа ватра.

8. октобра рђаво време онемогућило је свако осматрање и тек око подне било је могуће појачати ватру, која је са прекидима продужена и целе идуће ноћи.

Српска артилерија, која је 7. октобра само слабо одговарала, међу осталим и са појединим тежим оруђима, 8. октобра са свим је ћутала.

У току 8. октобра показало се, да ситуација код осталих корпуса дозвољава, да се може са прелазом 3. армиског корпуса отпочети 9. октобра у зору, како се и намеравало.

И 9. октобра у зору, мало се водило рачуна о киши, која је лила као из кабла и раскаљала путеве, учинивши их скоро непроходним, већ је сва артилерија отворила ватру. На нашој обали свуда се видело живо кретање. Извршене су и последње припреме за прелаз.

Поглед на догађаје и рад до 9. октобра

Рат 1915. затекао је Србију изнурену после три године рата и исцрпљену.

Борбе на Дарданелима задавале су озбиљне бриге Централним Силама. И Турска је преживљавала тешке дане. Пад Дарданела омогућио би Русији непосредну везу са својим савезницима, и у томе случају Румунија посигурно, ако не и Бугарска, пришле би Антанти.

Било је потребно по сваку цену спасти Турску и успоставити са њоме сигурну везу преко Србије; пресећи везу Русије са својим савезницима и привући Бугарску, а Румунију бар неутралисати и користити се њоме у економском смислу. На овај начин била би и Аустро-Угарска монархија обезбеђена од сталних претњи Србије.

Немачка је била још раније решена да покори Србију. Већ у пролеће 1915. године вршили су немачки ђенералштабни официри тајно рекогносцирање Дунава и њене десне обале. Сви напори Немачке били су управљени Бугарској, јер би њен удар у бок а нарочито на јужни део Србије, пресекао

једину везу са Солуном, и српска би војска била бачена на тешко проходну обалу Јадранског мора.

Савез Централних Сила са Бугарском потписан је 6 септембра а следећег дана и политички уговор, по коме Бу гарска добија Источну Србију до Мораве и већи део Јужне Србије; Турска јој уступа део западно од Марице ради лакше прилаза Дедеагачу. У случају да Грчка ступи на страну Ан танте, тада Бугарска добија Драму, Серез и Кавалу.

21. и 22. септембра почиње на западу, у Фландрији, Арто- и Шампањи, француско-енглеска артилериска припрема у јачин до тада непознатој. Напад у Фландрији и Арто-у имао је сам пролазан успех, докле су Французи продрли у Шампању н широком фронту. Немци су успели да задрже Французе и Шампањи. Али ово није задржало Централне Силе од наме раваног напада на Србију, пошто је Русија за дуже врем била неспособна за подухвате већег стила.

И тако је 7. октобра отпочео прелаз на северном фронт Србије, а 14. октобра почиње бугарски напад на источни фронт

Положај Србије у стратегиском смислу био је врло тежа јер је била обухваћена. У погледу снаге а нарочито у погледу наоружања, муниције и техничке спреме, непријатељ је би сувише у надмоћности. И то није било непознато. Једини спас лежао у помоћи савезника. Тежило се да се непријате на свима фронтовима што упорније задржава и да се помоћ савезника пређе у контраофанзиву.

Унапред потребно је напоменути, да је за одбрану Сме деревског одсека било и сувише недовољно снаге те би непри јатељ сигурно прешао било раније или доцније, са мањим ил већим губицима. Једино долази у питању: *да ли су преду зете све мере и употребљена сва средства са којима се распо лагало, да се прелаз бар што више ограничи и отежа?*

Командант Смедеревског одсека имао је на расположењу на дан прелаза: три ескадрона, осам батаљона, осам митра љеза и девет батерија (18 спорометних и 20 брзометних оруђа а непријатељ: шест ескадрона, 21 батаљон, осам митраљески чета и 12 брдских митраљеских оделења. Свега 122 митраљеза 16 рововских оруђа и 36 и по брзометних батерија, калибр почев од брдских топова до мерзера 420 м.м.

1. — **Командовање.** После пребацивања Аустро-Угарске војске из Србије крајем 1914. год., примио је команду на Смедеревским одсеком командант 10. комб. пука III позив и командовао све до 7. октобра у вече. И тада прима одсе нови командант, командант Дринског артилериског пука I по зива, који је имао на расположењу само 8. октобар рад упознавања и евентуално предузимања потребних мера. Дакл дан најјачег бомбардовања, када командант одсека није мога да напусти своје место и да обиђе одсек. Према томе нов

командант могао је да ради само по интенцијама старог команданта, можда често и противу свога убеђења.

Улога новог команданта на оваком непознатом и широком фронту, на покривеном земљишту, са слабом и недовољном снагом и сувише је тешка, нарочито када је веза слаба и кад одсек није имао свој раније организовани штаб. Познавање свију потчињених, њихову вредност и способност, било за самосталан рад или у заједници, први је услов успешног командовања.[1]

Промена команданта у овоме тренутку много је ослабила саму одбрану. Командант је тај који мисли и чије мисли и идеје потчињени спроводе и извршују. Само писмено општење и писмени извештаји, сувише мало дају. Нови командант није био у могућности да обиђе положај, да упозна потчињене и да покаже свој утицај, било да их духовно подиже, да лично сазнаје њихова мишљења, било правилна или не, и да према томе утиче на њих. Јер личност командантова, његова спрема и способност, треба да успостави унутрашњу везу и хармонију у команди. Јединство мисли и погледа постиже се само личним општењем и на лицу места расправљањем многобројних питања у погледу подизања морала и дисциплине, у погледу утврђивања, везе, поседања положаја и т. д., као и у погледу предузимања мера у случају непријатељског прелаза.

И нови командант могао је да утиче само на распоред батерија 2. Дринског пољског дивизона.

2. — **Пешадија.**

а) *Морал и дисциплина.* Од децембра прошле године налазио се на овоме одсеку 10. комб. пук III позива. Несумњиво да трупе III позива нису способне за овако тешке подухвате, а слабост овог пука била је „појачана сувише слабим официрским бојним стањем. Поред тога, резервни официри у III позиву у маси су врло слабе спреме а известан број слаб је и духом осећајем дужности, тако да се њихов утицај на њихову команду није ни у чему осећао."

Командант овог пука, даље вели: „Моје, пак, трупе још су у овоме смислу слабије и од трупа III позива у опште, за што ми је главнина комбинованог пука III позива састављена и прекобројних батаљона 1., 8. и 9. пука и активног батаљона 19. пука III позива. Батаљони из 1., 8. и 9. пука јесу прекобројни и састављени из обвезника последњег квалитета дотичног пуковског округа, од којих су огромним делом необучени,

[1] За време затишја командант Шумадиске дивизије наредио је да се преместе два официра у 19. пук а командант 19. пука да упути друга два официра. Премештајем не могу постати бољи, а ради извесних несугласица или грешака могу се разместити у самом пуку, али је потребно сувише времена да се упознају нови официри. И командант дивизије усвојио је изнете разлоге и повукао своју наредбу у колико се односила на 19. пук.

нису служили војску и никада нису били на вежби и т. д. Једном речју, последњи квалитет људства за трупу.

„Батаљони овога пука преставници су најразличитији елемената, којих има у нашем народу. Унутрашње везе у пук није било. Батаљони образују за себе неке целине. Дисциплин у почетку образовања пука није било никакве.

„У овом пуку далеко ми је одмакао по квалитету 4 батаљон (1. батаљон из 10. пука III позива), а од остала тр батаљона не зна се који је од кога лошији.

„Ја успевам да одржим задовољавајућу дисциплину способност овог пука за вршење службе, једино праведним крајње репресивним средствима. Напусти ли се ово средств за одржавање дисциплине, мој би пук постао гомила низашт употребљива."[1]

И овај пук од четири батаљона, са врло мало бомби без митраљеза, посео је и бранио Смедеревски одсек д отприлике 25 км., са горе изнетим слабим моралом, дисцип ном и спремом.[2]

Командант овог пука вели, да је за одржање реда и дисц плине употребио следеће мере: „непрекидну контролу и уп ћивање на дужност; оштро кажњавање и недозвољавање ос ства за време затишја." Несумњиво да је непрекидна контрол и упућивање на дужност, битни услов за одржање реда.

Многи схватају да је довољно само наредити, а не ко тролишу да ли је наређење извршено или не, да ли у по пуности или не. Иначе, често се наређења или не изврше ил не онако како је наређено. У тим случајевима дотични стар шина губи углед. Греше они, чије се командовање састоји са у издавању дугих и многобројних наређења, и који се у сл чају одговорности заклањају за издата наређења.

Остала употребљена средства не слажу се са мојим рани изнетим гледиштем.[3]

б) *Обука.* Обука је вршена, према обавештењу кома данта пука, у гађању „за оне, који су изјавили да нису в шили гађање у кадру, или нису ни служили, а таквих је бил много у овом пуку, где је било много људства из последн одбране.

„Нарочито је вршена вежба команданата и командира задацима на фронту одбране мога одсека по претпоставка

---

[1] Релација команданта овога пука од 28. децембра 1914. године.

[2] За јачину овога пука нема података. Бројно стање 3 чете 2. батаљо износило је: 1 официр, 4 водника (наредника), 5 поднаредника, 20 капла 150 редова и 9 небораца. Према овоме јачнина пука није прелазила 30 пушака.

[3] Види „Улога и Рад 19. пешад. пука I позива 1914. године" стр. 3 —397. Пуштање на осуство била је неминовна потреба ради обрађива земље и издржавање породица, те ово не би могло да уђе у мере за од жавање реда и дисциплине, јер је то била прешна државна потреба.

стварне борбе, која може да наступи. У том циљу вршени су ноћу покрети јединица, које су вршиле задатак."

Са свим је правилно да се врши обука старешина, а у овоме случају на одсеку кога дотичне старешине требају и да бране. Али је исто тако било потребно да се врши обука и људства, јер старешинама, ма како да су спремни, потребни су извршиоци, а то су подофицири, каплари и редови. И у овоме се, по обавештењу, изостало, мада је било и погодног особља.[1]

Командант пука вели, да је „смена вршена у кругу батаљона а батаљони нису желели да се смењују са својих положаја где су навикли, а у резерви нису желели бити по искуству из прошлих борби (прелаз 1914. код Смедерева)." По обавештењу ни чете нису смењиване. Није било никакве опасности све до краја септембра, а било је много јачих разлога да се врши смена. Несумњиво да се обука није могла да изводи на обали Дунава, на очиглед непријатеља, и без јаког и сталног надзора. И тај надзор био је овде потребнији но код ма кога другог пука. Командант једино може да упозна и утиче на старешине и људство кад су у резерви. У резерви може људство да се одмори и уреди. Специјално овде, у виноградарском крају, постојала је оправдана опасност од пијанства.

Људство јединица има и своје веће потребе и ако се не смењује, настаје отворено шетање по положају, једна општа штетна појава, која одаје и положај и распоред. Командир десадне батерије вели, да његову осматрачницу не би непријатељ пронашао, да се нису прикупили неки војници из овога пука и ускакали у ров.

На опомену да се не крећу отворено већ прикривено, војници обично одговарају: нису ме видели, само зато што они нису видели непријатеља. Разни ордонанси из позадине још су непажљивији, веле, неће ме погодити! И заиста, њега можда неће погодити јер се бави кратко време, али зато излаже својом непажњом смрти своје другове. Често су у овоме непажљиве и саме старешине.

в) *Распоред.* Расматрајући по секцији и на лицу места одређени одсек дошло би се до закључка, да се непријатељ на супротној обали према Смедеревском одсеку може прикупити на линији: Ковин — село Плочица — село Брестовик. Када се ова линија анализира видеће се, да је већа вероватноћа прикупљања на линији Ковин—Плочица, но на линији Плочица—Брестовик. Ово из разлога, што до Ковина и даље до обале Дунава води једина железничка пруга нормалног колосека, која је неминовно потребна за груписање јачих снага са

[1] У пуку су били: рез. капетан I класе Боривоје П. Бошковић, који је свршио нижу школу Војне Академије; активни поручници Обрад Кокотовић и Живко Караклајић и т. д.

свима њеним потребама и за снабдевање; одавде је ближ
прикривенији и лакши прилаз обали и на овој просторији леж
обрасла густом шумом Смедеравска ада, тако погодна з
прикривено прикупљање и брзо пребацивање трупа. По пр
лазу напад са ове линије врши се на бок браниочевог пол
жаја. Обратно овоме било би са линије Плочица—Брестови
нарочито обзиром и на јесење кише, које су могле да учин
не само земљиште већ и све комуникације непроходним ба
за извесно време.

Али сва размишљања падају пред стварношћу, јер инач
наступа изненађење, а то је први услов за успех у прелаз
И ова размишљања потврђивали су и сви аеропланski изв
штаји, као и сви извештаји потчињених. И томе се мора
да поклони пажња.

Али се тада, мени изгледа, било у заблуди, а то је д
ће прелаз посигурно бити само код Смедерева под сугестијо
непријатељског прелаза 1914. године. И у томе смислу изда
вана су наређења потчињеним. Бранилац је у веома тешки
околностима, јер нема иницијативу у својим рукама, те избо
места, времена и јачине снаге зависи једино од нападача,
зато бранилац мора да предвиди и да предузме све мере
случају да главни прелаз не буде тамо, где бранилац пре
поставља.

Делу левог пододсека, од Језаве закључно са Расадник
правилно је одређена важност и улога. Он је износио око д
и по км. За одбрану саме обале биле су две чете а резер
позади Карађорђевог брда, а позади овог дела пододсека н
лазила се на дан прелаза пододсечна резерва на Царини (1
батаљон 10. комбинованог пука III позива) и општа резерв
цео 5. пешад. пук I позива изнад села Вучака, и две пионирск
чете у селу Радинцу. Дакле и пододсечна и општа (одсечн
резерва према средини одсека.

Део левог одсека, од Расадника до потока Средњака (сел
Сеона), дат је једном батаљону, који је саму обалу посео
двема четама а две у резерви на Павлици. Правилније би бил
да је резерва била код села Удовице, јер би била не само
средокраћи свога реона, већ би могла брже да парира могућ
покушаје на левом боку борбеног распореда. И ако је тај д
важан, јер је овде веза између III армије и Одбране Београд
ипак би припрема, прелаз и напад у тактичком погледу би
врло тежак.

И докле је све груписано и предузете све мере на дел
левог пододсека према Смедереву, дотле према десном по
одсеку није било довољно снаге ни за први отпор. Остало
при застарелом схватању, да положаји морају бити само
висовима а не и у равници, а заборавило се да су положаји
висовима сувише изложени савременој артилерији, нарочит
кад је бранилац сувише слаб у артилерији.

Јер из јачине снаге на десном пододсеку на дан прелаза — две чете, три ескадрона са четири митраљеза и два дебанжова топа — и распореда, види се да је сва снага распоређена на обали и да је резерва од једног ескадрона и једне батерије на фронту отприлике девет километара, ништавна. Коњица по природи и улози није за ово, нити има отпорне снаге. Несумњиво да је био цео батаљон, да би онда могла бити и резерва у јачини 1—2 чете. Да благовремено стигне помоћ из опште резерве, било известан део или цела, није ништа урађено у погледу савлађивања реке Језаве, јер није био израђен ни један мост, сем постојећег код утока Језаве, који је био сувише близу обале Дунава и видео се, те је могао бити брзо заузет, онеспособљен или у опште да се не може да искористи.

До 31. августа десни пододсек (Годомин) посео је 4. батаљон 6. пешад. пука III позива, под командом рез. капетана I класе Тодора А. Васојевића, када је смењен са двема четама 4. батаљона 10. комб. пука III позива, и овај батаљон 6. пука упућен на Рамски одсек код села Кличевца. И тада је распоред десног пододсека био следећи: саму обалу поселе су две чете овога батаљона и једна прекобројна чета из 9. пешад. пука III позива. Позади самог Багера била су постављена четири дебанжова топа 5. позиције батерије, а у непосредној близини зэмунице командира батерије, била је постављена једна турска заплењена хаубица, са циљем да поруши водоцрпе водовода ковинске општине.

Изнети распоред у Годомину до 31. августа много је бољи био у погледу сигурности. Како је 4. батаљон 10. комб. пука по оцени команданта пука био најбољи, то је свакако њему и било место овде, како обзиром на близину Смедеревске аде, на покривеност Годомина и домет артилерије, тако и обзиром на удаљеност резерве, на подводно земљиште и оскудицу у комуникацијама (т. ј. тешко и ограничено кретање за време кишних дана). У овом смислу требало је учиинти поправку чим је одсек појачан са 5. пешад. пуком. На овај начин командант одсека би био мирнији и могао је, у случају потребе и да тамо не буде прелаза, благовремено да извуче једну или две чете са десног пододсека.

3. — **Артилерија.** Србија је ушла у рат 1912. године са пољским брзометним батеријама а у недостатку употребљене су и спорометне дебанжове батерије. Сем ових оруђа било је свега 22 хаубице мод. 1897. год. са убрзаним гађањем и једна батерија мерзера од шест оруђа. За време рата 1912. примљено је из Француске 32 хаубице мод. 1910. год. калибра 120 м.м. и осам хаубица калибра 150 м.м. Од градских топова калибра 120 м.м. било је свега 12 оруђа, али је неколико дато Црној Гори, и то су била застарела оруђа без повратника.

Одсек је на дан прелаза располагао са: пет пољских брзометних батерија, две дебанжове, једном спорометном хау-

бичком батеријом 120 м.м. и са два градска опсадна топа 120 м.м.

И кад се погледа распоред батерија види се, да су све батерије биле прикупљене код Смедерева и постављене на положају фронтално и да ниједна није могла бити брзо упућена на угрожену тачку. Једина је била са коњском запрегом 5. Дунавска пољска батерија, која је могла да маневрује, али је задржана на левом крилу (на Павлици).

Из самог груписања види се тежња команданта Смедеревског одсека да по сваку цену спречи прелаз непријатељу код Смедерева према узводном делу Смедеревске аде, убеђен да ће прелаз само тамо и бити. Међутим морало се претпоставити да прелаз може бити не само код Смедерева, већ и даље лево и десно, и за сваки вероватни случај требало је израдити места за батерије са свима потребним подацима за гађање.

Даље се у постављању батерија требало водити рачуна не само о фронталном дејству, већ и у случају да непријатељ пређе код Смедерева, те да би могао један део да туче узду жном ватром обалу и да садејствује против-нападу или повратном нападу. Овако мали број батерија није смео остати непокретан. Требало је да има израђених резервних ампласмана, било у случају да батерије буду нађене или бомбардоване, или у случају промене циља.

У Годомину који је био истакнут, није било ништа предузето у случају потребе. Била су постављена само два топа 5. позициске батерије. Командир ове батерије остао је на Царини код циганских кућа (на Убилци) са два топа у улози противаеропланских оруђа све док није нађен, а тада се, пре прелаза, повукао северозападно. И када су додељене још четири брзометне батерије, требало је појачати ова два топа. И да није било прелаза могла би батерија са Годомина да допринесе много користи својом бочном ватром ка Смедеревској ади и Смедереву. И много би учињено за сигурност да је командир са ова два топа био у Годомину, јер да је тога било, била би више заступљена сигурност и не би два дебањжова топа били напуштени неизбацивши ни један метак. Јер за командира ове батерије командант 10. комб. пука у својој релацији вели, да се „одликовао својом особитом хладнокрвношћу као командир батерије и храброшћу као командант батаљона у борби код Брестовика."[1]

9. Дринска пољска батерија остала је на Бресју у очекујућем положају. И сутра дан, на дан прелаза у Годомину,

[1] Пошто је била заробљена 5. позициска батерија, ноћу 7./8. децембра 1914. године, то је командир батерије примио сутра дан батаљон.

остала је без дејства јер у овој покривеној равници није ништа било предвиђено у погледу припреме за гађање. Једино је била у могућности да дејствује у правцу Годомина 5. Дринска пољска батерија на југозападној ивици вароши, којој је дат реон: источна половина Смедеревске аде. Како је место прелаза било ван домета, то је ова батерија остала без дејства на дан прелаза све до 12.55 часова.

На левом пододсеку код села Удовице постављена је 120 м.м. градска опсадна батерија и два позициска топа на Белом брегу. Опсадна батерија једино је могла, и по домету и по ефикасности дејства, да буде контра батерија са широким пољем дејства. И место ове батерије несумњиво да је требало бити према центру, на пр. на Царини, заједно са турском заплењеном хаубичком батеријом. Правилно је урађено што је вод 3. позициске батерије на Белом брегу стављен под команду командира градске батерије, те је рад био обједињен.

Најјача група била је постављена на простору Молеров шанац—Павлица. И ова група од четири батерије (односно две групе по две батерије) била је остављена самој себи. Оне нису биле обједињене у погледу управе ватром, јер је командант артилерије, мајор Срб, задржан и даље у Смедереву, а командант 2. Дринског пољ. дивизиона остао на Царини са својом једном батеријом.

За две батерије на узаној коси Молеровог шанца није било ни места ни потребе. Напротив, западно, на Павлици и Јаблану било је места и могло се удесити, да један део буде ниже спуштен и да бочном ватром туче нашу обалу Дунава.

Али командант артилерије, мајор Срб, вршио је и функцију команданта места у Смедереву и ова споредна дужност потисла је главну. И десило се следеће: Када се једнога дана командир опсадне батерије више удаљио од своје осматрачнице узводно, у циљу рекогносцирања, изненадио се кад је видео лађу са димњаком привучену уз саму северну обалу Смедеревске аде. Сутра рано у јутру дошао је са немачким батериским дурбином, лепо је видео лађу и нашао потребне елементе за гађање. Како је командир имао изрично наређење да дејствује само противу непријатељских монитора, то је обавестио команданта артилерије и команданта одсека. Нису веровали и на томе је остало. Нико није дошао да ово провери. И командир је био принуђен да се лично обрати команданту Браничевског одреда у Пожаревцу, и тада је дозвољено да се гађа али не овом батеријом, која је имала тачне нишанске справе, и разорне и панцирне гранате, већ са 3. позициском батеријом на Моперовом шанцу.

И ова батерија заиста је погодила ову лађу после три

или четири метка, али се на томе и остало. После овога ла
је маскирана грањем. И место да је лађа „Оршава“ уништен
она је оправљена и доцније учинила толике услуге непријатељ
Њу су видели, како је отпловила низ Дунав на дан прелаз
командири 5. Дунавске и 5. Дринске пољске батерије, и мог
су само да известе.

И водник 5 позициске батерије код Багера, тада резерв
артилериски поручник Божидар Станисављевић, вели, да ка
је известио да се са Багера виде неке дереглије и чам
поред непријатељске обале као и лађа, и да се отворено
њима врши оправка, наредио му командант артилерије да о
код вода 3. позициске батерије на Белом брегу и ово провер
И како поручник Станисављевић са места овога вода ни
ништа видео, то је и известио. Тек тада, свега једном, дош
је код њега командант артилерије и одобрио да избаци изв
стан број метака. Даље поручник Станисављевић вели: „
све моје извештаје да се стално доноси материјал и припре
прелаз у Годомину није ми одобрено да гађам ковинско пр
станиште.“

Један од учасника ових догађаја, командир непријатељск
батерије мерзера 420 м.м., вели: „Било је право чудо да
нас Срби оставили на миру. Ковин је био препун трупама
налазио се у домету пољске артилерије. Друмовима и пут
вима текао је жив саобраћај, а ништа мање и возова на ж
лезничкој станици. И свакога дана било је кретање слободни
јер је остало некажњено.

„Напослетку морали су Срби, који су све видели
запазе промену. Али Срби и даље нису дејствовали, и једи
је пало неколико граната у суседно село Плочицу.[1] Доцни
су заробљени официри изјавили да су све ово видели, и
су стога сматрали за обману, јер нису могли да помисле,
би трупе вичне рату, као што су немачке могле онако не
презно да поступају.“

Наведени разлози заробљених официра лишени су свако
основа. Врховна Команда наредила је 9. априла да се
бомбардују погранична насељена места, па је ово и понови
половином августа, јер је уочено да непријатељ у том случа
бомбардује Београд. Али је ово ограничење важило док

[1] На бомбардовање Смедерева 8. октобра, по наређењу, отворила
ватру само градска опсадна батерија на непријатељску батерију источно од се
Плочице. Потом је ватра пренета на само село и запаљено. Ватра је трај
од 9.55 до 10.30 часова. И командир вели: „Непријатељ је отпочео тражи
моју батерију, на коју је избацио масу зрна кал. 180, 210 и 305 м.м., али
није успео наћи, само је порушио неколнко кућа у селу Удовицама.“

Ова је батерија утрошила три шрапнела, обичних граната 11 и панц
них граната 13.

почну операције а изузетно у случајевима особито важним и кад је то неопходно потребно. И ћутало се чак и 7. и 8. октобра кад су отпочела дејства. Узрок неактивности био је бојазни да се батерије не открију. Тадањи командант артилерије није био дорастао за дату му улогу. Он је био самољубљан, а остављен самом себи у вароши, одао се недопуштеном уживању.

Није циљ артилериског дејства само наношење губитака већ и да уништи морал. Ватрени препади, дању и ноћу, били су могући. Требало је туђи насељена места а повремено ноћу и комуникације. Дејство артилерије привукло би на себе ватру и на тај би начин у извесној мери била поштеђена пешадија. То је пожртвовање артилерије за спас пешадије. Та би бојазан отпала да су батерије биле добро утврђене, маскиране, изведена комуфлажа и да су израђени резервни ампласмани, да би се батерије могле премештати. И тада неби било бојазни, јер командир градске опсадне батерије 8. октобра вели: „Ма да се непријатељ помагао балоном и аеропланима ипак није никако могао да нађе моју батерију."

Али ћутањем сувише је учињено да опадне морал код пешадије, што је било обратно на непријатељској страни. У овом погледу командир градске опсадне батерије забележио је у операциском дневнику за 8. октобар следеће: „Морал код војника добар. У почетку су били доста узрујани, јер до сада нису били изложени ватри топова калибра 210, 305 и 420 м.м., али су се доцније навикли, нарочито кад су увидели да од велике масе избачених метака, немамо никаквих губитака." Рањен је свега један коњ у комори.

У артилериској муницији уопште је владала оскудица, и није се могло ни помислити на утрошак муниције као код непријатеља.

Непријатељ је обасипао просторију. И поред бачене огромне количине муниције, губитци су несразмерно мали. За ово недостају податци за сваки дан. 5. Дринска пољска батерија са воловском запрегом, која је упућена 8. октобра на Павлицу да смени 5. Дунавску пољску батерију, не познавајући опасност изашла је на положај у једном винограду за нешто унапред и западно од 5. Дунавске пољске батерије, где је тучена артилериском ватром али није имала губитака.

Веза са пешадијом била је слаба, услед слабог и недовољног телефонског материјала. Исто тако није било ништа предузето у погледу одржавања везе помоћу сигнализације.

Непријатељ је располагао са артилеријом почев од рововских оруђа до мерзера 420 м.м. Ми нисмо тада имали рововских оруђа.

„**Мерзер L/16**“ познат је у јавности под именом „*Крашки маринск шоп*“ и „*Оруђе g*“, дело је немачког професора Раузенбергера и рађена с од 1906.—1909. године у највећој тајности. Конструисан је на принцип обалских оруђа, али који се преноси железницом. За време мира батери су чуване по магацинима и од 1909. год. обучавано је сваке године по 1 војника.

Цев је дугачка отприлике 7 м. са 120 олука и поља и прогресивни увијањем 20/40 калибара. Цев клизи по колевци која одозго има кочницу одоздо ваздушни повратник. Затварач је шрафаст а не клинаст. Колевка леж на горњем лафету а овај на доњем, тако да се горњи лафет може кретат од осе у једну и другу страну по 23°. Цев је над земљом 3.40 м. Елевациј 48°—66°. Депресија при пуњењу 7°. Трзање 1400 м.м. Време летења 60—7 секунди.[1]

Тежина оруђа спремног за дејство износи 150.000 а тежина цев 22.000 кгр. Дужина зрна (гранате) метар и по а тежина 923 кгр. са експло зивним пуњењем (токсит) 106.25 кгр.

Домет 7000—14.200 (стварно 13.000) м. са осам разних пуњења о 52, 6—72 кгр. барута у цевчицама и домет је јако зависан од атмосферски прилика. Почетна брзина код највећих пуњења 440 а крајна 366 м. Средн растурање зрна по дубини 40—80 м. а по ширини 5—10 м.

Брзина гађања шест метака на један час. Рачунало се да је за успешн дејство потребно да се противу једног фора утроши 360 зрна у току тр дана, да би се фор припремио за јуриш. Гађање је вршено само дању кан обзиром на високу цену метка тако и на пламен из уста цеви, који је дост зао висину 80—100 м. и који би открио место батерије.

Цена једног оруђа била је тада отприлике 500.000 а једног метка 300 марака. За сваку батерију било је припремљено по 1000 метака.

За пренос једне комплектне батерије од два оруђа била су потребн два железничка воза по десет специјалних вагона од 20 до 25 тона. Вагон су морали бити уређени по реду постављања појединих делова. Свака гре шка изазвала би враћање воза на најближу железничку станицу са окретницо

Од железничке пруге до места постављења било је потребно израдит нов колосек за довоз оруђа, с тим да последњих 50 м. буде у потпун правој линији и тачно у правцу средине циља.

Постављање је вршено средством дизалице тешке 25.000 кгр., ко се кретала по нарочито израђеном широком колосеку и која је преносил делове из вагона. Да се постави оруђе било је потребно да се ископа земљ за платформу дужине 8.5, ширине 6 и дубине 2 метра. Време за сам постављање износило је 12 до 24 и више часова.

У почетку рата било је свега пет комада ових оруђа и два оруђ „*Крашки маринске шоп 14*“, или краће у званичној преписци „*Оруђа M*“ а поручене су још три батерије оруђа M, које су ступиле у дејство 191 године. Оруђе M било је истог калибра само конструисано за пренос дру мовима. Оно се разликовало од првог, што му је домет био 9.000 м. јер је зрно било лакше (796 кгр.) са јачим експлозивним пуњењем зрна од 137 кгр. и мањим барутним пуњењем (30.75—36.5) те је и почетна (330) и крајња брзина (295) била мања.

О дејству ових мерзера мајор Солф вели, да нису постигли жељен корисно дејство обзиром на рушење белгиских и француских форова, руск нису били савремени, а противу којих су једино и конструисани. Бетонск

[1] Командир заплењене хаубичке батерије вели, да је од опаљења до звука пролазило 35 секунди.

Мерзер 420 м.м.

Дејство једног зрна.

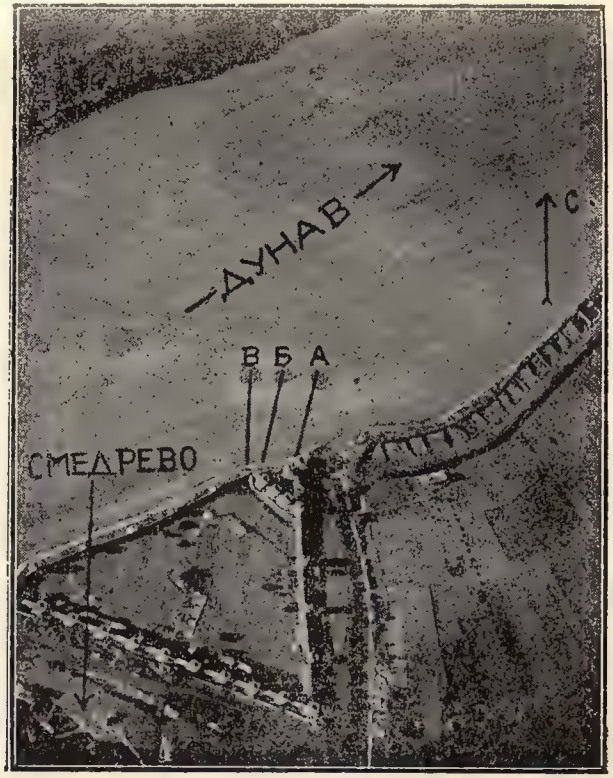

Смедеревски град

А Округла кула. В Кула која се нагнула. В Вреша.

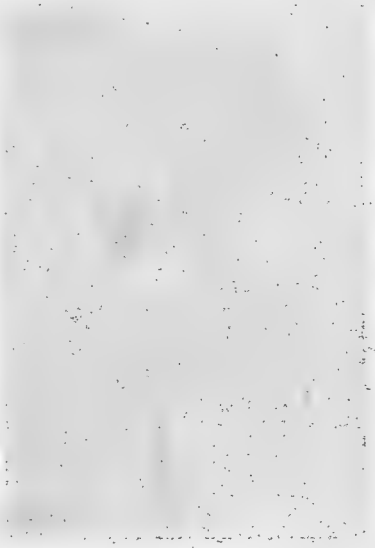

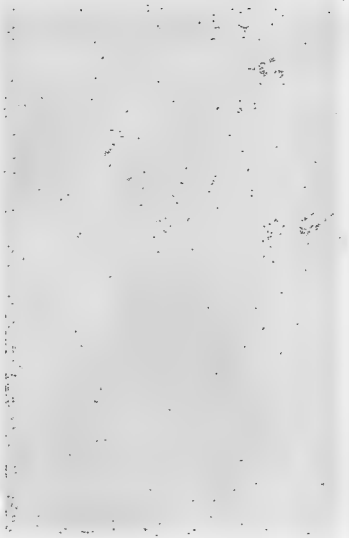

казамати ни код фора Манонвилера ни код Дуомона нису пробијени. „Ни један фор тврђава Лијежа, Намира и Анвера није пао, што би даљи отпор био немогућен потпуним рушењем одбранбених пространења."

Циљ је постигнут једино моралним дејством на посаду, и мајор Солф вели: „Посада није могла да издржи беспрекидну грмљавину удара зрна и распрскавање, изгубила је живце и у већини случајева приморавала команданте на предају."

Мајор Хајгл вели, да се потрес у фору осећао прво на табанима. Удар гранате изазива један чудан психички немир а после три до четири метка и поремећај у равнотежи, као при земљотресу. Ово је трајало свега неколико секунди. Једнога дана пало је на фор Дуомон 48 граната од 10—18 часова и нико није могао да вечера до 22 часа. Овај тешки утисак нестаје после једног часа проведеног на чистом ваздуху.

За фор Дуомон мајор Солф вели, да је заузет после избачених 100 зрна „изненађењем, јер више војство није ни помишљало на заузимање нити се томе надало, пошто на фор није завршена артилериска припрема за јуриш. Панцирне куполе биле су делом разбијене али је у бетонским казаматима немачка пешадија нашла потпуну заштиту од француске артилерије, која је убрзо отворила ватру. Не може се закључити: дали би фор после потпуно завршене артилериске припреме (од још 260 граната) био у немогућности за одбрану."

Доцније су ова оруђа дејствовала и противу пољских утврђења. И мајор Солф вели: „У овој прилици нарочито се јасно видело, колико је огромна промена извршена у психичком осећању бораца. Два пуна часа гађао сам два стрељачка заклона један позади другог, који су, као и међупростор, били пуни левака. И одједном, у међувремену између два метка, један се војник дигао из заклона и сасвим ладно, са рукама у џеповима од чакшира, одшетао у други заклон."

Командант Смедеревског одсека вели, да је после експлозије удар ваздуха био толики, да се повијао назад и имао је утисак као да се покренула земља испод његових ногу.

*

Једна батерија мерзера оруђа гама, под командом тада поручника Солфа стигла је код Ковина и постављена на северној ивици села. Осматрачница је подигнута у врбаку на левој обали Дунава, а помоћна на Смедеревској ади. Батерија је имала циљ: Смедеревски град. И мајор Солф вели: „На први поглед човек би дошао у искушење, ако би ове зидине обзиром на данашњу артилерију, сматрао за ништавне, јер се снага ове грађевине показала невероватно отпорном."

8. октобра по подне батерија је отпочела да дејствује. „Ја сам гађао град. Бацао сам зрно по зрно, али жељени резултат нисам могао да постигнем. Старе зидине биле су невероватно отпорне, и ако је после сваког удара зрна летело у ваздух камење и прашина, ипак су куле и зидине и даље стајале. Једна кула је два пута погођена и само се мало нагнула. И „Тврђава" почела је да ми импонује. Ако зрно није ударило у темељ, дејство је било незнатно. Напослетку успео сам да отворим брешу у градском платну поред обале. Једно зрно пало је у округлу кулу на саставу платна, у којој изгледа да су били митраљези. На све стране покуљала је ватра и дим. Ипак је, горњи део остао, ма да ништа живо није могло да опстане у кули."

У округлој кули ван градског платна, на утоку Језаве, била су два топа 5. позициске батерије, под командом поручника, сада административног мајора артилериско-техничке струке, Драгутина С. Крстића, и вели да је од послуге седам погинуло, четири рањено а Крстић са три послужиоца остао

неповређен. Топови су остали затрпани а запрега је извучена у току ноћ

Једно зрно ове батерије пало је пред општинском зградом, друг ударило у гимназију, треће у цркву, четврто у жупанијску зграду и т. д., изазвало панику у вароши, која се пренела и на војнике III позива.

И командир ове батерије, полазећи за Верден, вели: „Стари Смед ревски град од овог бомбардовања задобио је много часних ожиљака, а је срећом ипак остао сачуван. Поносне куле огледаће се још вековима валима Дунава.“[1]

[1] Податци су узети из дела мајора Ф. Солфа: „Две године рата једн 42 см батерије“, Штутгарт, 1920. и његове студије „Немачка оруђа 42 см штампане у „Schweiz. Vierteljahresschrift für Kriegwissenschaaft“, 1922./23. као и из чланка: „Развитак артилериског материјала од 1914.“ од мајор Фрица Хајгла у „Militärwissenschaftlich und tehnische Mitteilungen“, Бе свеска јануар—фебруар 1929.

Мајор Солф је 1907. год. био додељен артилериском комитету и уча ствовао у свима пробама ових оруђа, а за време рата командовао је дв године батеријом гама.

II

Прелаз 3. армиског корпуса

Прилог I

9. октобра. У току целе прошле ноћи непријатељ је вршио бомбардовање, нарочито је снажно бомбардовао варош Смедерево и непосредну околину.

Командант Смедеревског одсека (Одбране Смедерева) скренуо је пажњу, око једног часа, да се прелаз Немаца очекује овог јутра у свануће, и да се отвори најјача ватра на сваки објект на води чим се примети, а у 2.30 часова издао је заповест О.Бр. 13. следеће садржине:

„Непријатељ је у своме надирању задржан упорном одбраном наших храбрих трупа на линији: Дубравица—Петка—Лештари—Речица—Затоње.

„У духу армиске заповести ОБр. 7237 и 7272 наређујем: да трупе упорно бране додељене одсеке, користећи сваку прилику за прелаз у напад ради пребацивања непријатеља преко реке.

„Нарочито је потребна целисходна употреба артилериске ватре и тесна веза између пешадије и артилерије, што није било задовољавајуће 8. ов. месеца на Пожаревачком одсеку."

„Достављајући предње команданту, наређујем: да команданти издаду потребна упуства за употребу ватре и међусобно одржавање везе, а артилерији још да својим дејством стално потпомаже своју пешадију и олакша јој сву тежину њеног тешког и напорног рада за постигнуће добивеног задатка, а у вези одржавања пошто пото садањег положаја."

После дводневног непрекидног бомбардовања овог одсека, непријатељ почиње овог јутра прелаз преко Дунава код Расадника и у Годомину.[1]

[1] У делу „Велики рат Србије и т. д." књ IX, стр. 126, стоји: „После 65 часова непрекидног бомбардовања целог положаја, непријатељ је 9. октобра у 5 часова отпочео пребацивање трупа на десну обалу Дунава".

Међутим, по изјави учасника, бомбардовање је почело 7. октобра око 8 часова. Непријатељска страна износи да је 7. октобра пре подне вршена коректура а стварно бомбардовање да је почело истога дана у подне. Према томе бомбардовање није трајало више од 45 часова.

Код Расадника прелаз је спречен, али у Годомину, гд су слабији делови засути многобројним зрнима непријатељск артилерије, делом изгинули а делом се повукли, непријате користећи сва превозна средства отпочиње да прелази неу немирено. Поводом овога, упућен је око подне у Годоми прво Дрински пионирски полубатаљон а потом 5. пешад. пу I позива. Борбом се успело да се непријатељ задржи и у Годо мину, али артилерија није могла ефикасно да потпомаже пе шадију, јер је „постављање артилерије према Годомину изве дено под ватром тешке непријатељске артилерије, као и због тога, што су батерије морале мењати своје положаје, а ов потпомагање није изведено у довољној јачини.

„Доцније, пак, кад је добивен извештај да 5. пешад. пу води борбу са непријатељем, артилерија није могла слободн да дејствује због рђаве оријентације а и мрака, као и из бо јазни да не туче и наше трупе."[1]

Поводом тешке ситуације у Годомину, командант III ар мије наредио је команданту Дринске дивизије I позива у 15.1 часова, следеће:

„Упутите две чете преко Брежана у Годомин, да са тру пама Смедеревске Одбране зауставе наступање непријатељ који је прешао код Кулича и Багера а затим га пребаците преко Дунава.[2] Од трупа Смедеревске Одбране налазе се Годомину пионирски полубатаљон, коњички дивизон и коњичка батерија, која је на раскрсници путева северно од Липа."[3]

Већ око 15.30 часова командант Смедеревског одсека из вестио је команданта III армије:

„Код Скеле у Годомину види се једна лађа са два шлепа вероватно превози трупе. По једном коњичком извештају пре бачено је у Годомин један до два пука. Предузео сам мере д зауставим продирање ка селу Липама. Молим да се од Брежан упути цела резерва на леву обалу Мораве ради исте циљи."

Како се командант III армије већ био кренуо из свог штаба за село Ћириковац, код команданта Дринске дивизије I позива, то је начелник штаба доставио команданту Дринске дивизије горњи извештај са следећим спроводом: „Достављам команданту овај извештај на увиђај са мишљењем, да би с обзиром на стање на одсеку овај предлог могао усвојити. Ко мандант армије пошао је к вама. Известите га о овоме."

---

[1] Велики рат Србије и т. д. књига IX, стр. 126.

[2] Ове две чете, 2. и 4. чета 3. батаљона 6. пука I позива, прешле с преко моста код села Брежана у 13.50 часова. Бројно стање овог полуба таљона: 6 официра, 67 подофицира и каплара, 440 редова; 430 пушака 120 бомби, 23 коња и 1 магарац.

[3] У Годомину био је Дрински дивизиски коњички пук I позива са 9 Дринском пољском батеријом (са волујском запрегом) а не коњички дивизио са коњичком батеријом.

Кад је горњи извештај стигао у штаб команданта Дринске дивизије I позива, командант армије већ је напустио штаб дивизије. И командант Дринске дивизије вели: „Како је пак ситуација на фронту одсека између Млаве и Мораве била дефинитивно компромитована, то по овоме тражењу команданта Смедеревског одсека није могло бити ништа учињено."

Непријатељ је у току целог дана „продужио бомбардовање нашег положаја тешком артилеријом 305 м.м., а поред тога и једним топом 420 м.м.

„Од 20 часова владало је у главном затишје. У току целога дана телеграфска линија кидана је непријатељском тешком артилеријом, те због тога није била јака веза међу одсецима. Због овога су на овоме одсеку пропуштени моменти да се предузму мере за парирање свих непријатељских предузећа."[1]

1. — **Леви пододсек.** Већ прошлог дана у 19 часова командир 3. чете 2. батаљона 10. комб. пука III позива, који је био са резервом на Југову, скренуо је пажњу своме команданту батаљона на вероватан прелаз непријатеља код Расадника. Командир у своме извештају вели: „Изгледа ми да је непријатељу намера да пређе код Расадника и у правцу 1. чете, захватајући од Симоновићеве виле. Наредите 2. чети да приђе ближе."[2]

У два часа упућена је 1. чета 4. батаљона 5. пука из с. Вучака ради појачања 3. батаљона 10. комб. пука III позива. Око 2.30 часа видели су се на непријатељској страни неки мали сигнални фењерчићи са зеленом и црвеном светлошћу, а око три часа чуо се знак једне пиштаљке. Око четири часа почиње да се диже магла са Дунава. Нешто доцније непријатељ је појачао дотада веома снажну артилериску ватру, нарочито на нашу обалу према југозападном и југоисточном делу Смедеревске аде, и за 100 метара од обале у сам Дунав, вероватно у циљу уништавања мина.[3]

У 4 часа наредио је командант Смедеревског одсека да 5. пешад. пук буде спреман за покрет, а у 4.40 часа пук се

[1] Велики рат Србије и т. д., књига IX, стр. 126. и 123.

[2] Симоновићева је вила друга зграда узводно од ушћа Јаблан потока, поред саме обале Дунава.

[3] Командир немачке батерије 420 м.м. вели: „У одређено време, на један час пре зоре, целокупна артилерија понова је отворила ватру. Артилерци су радили пуном паром, и Смедерево је гађано колико се само могло. Јака светлост од експлозије осветљавала је град. И од једном све се утиша. Напрегнутих живаца посматрали смо Дунав. Од стране Смедерева један је рефлектор мирно осветљавао српску половину Дунава и обалу. На нашој страни све је било у мраку. Као сенке без гласа, клизили су чамци низ Дунав поред ивице светлости рефлектора, како би низводно нашли мање осветљено место за искрцавање."

кренуо из бивака изнад села Вучака и стигао у 5.30 часова на Царину.

После 4 часа појавила се на југозападном врху велике Смедеревске аде једна група чамаца са људством у шахматном поретку и командир рефлектора одмах извести телефоном команданта Смедеревског одсека на Царини, а командир 1. чете 2. батаљона 10. комб. пука командира 5. Дунавске пољске батерије. Ватра није отворена све док чамци нису прешли половину Дунава.[1]

И командир рефлектора вели: „Одједном одјекну артилериска ватра 5. пољске батерије Дунавског артилериског пука и 4. батерије Дринског артилернског пука.“ У исто време отворила је ватру и турска крупова хаубичка батерија као и остале. И ако тучени ужасном непријатељском ватром, наша артилерија и пешадија отвориле су доста тачну и јаку ватру, и код непријатеља наста колебање. Неки чамци засташе, други се вратише назад, трећи одоше низ Дунав и из којих се чуо јаук рањеника, четврти скренуше источно ка ади а неколико чамаца убрзаше у правцу Расадника (сада фабрика Сартид), отворе митраљеску ватру и успеше да се дохвате наше обале на узводном делу Расадника, где је обала била јаче окомита.

Ужасна артилериска ватра, губитци и појава непријатеља, све је то тешко утицало на браниоца, и 3. батаљон 10. комб. пука III позива напустио је положај и повукао се у нереду код турске заплењене хаубичке батерије, где је стигао до 5.45 часова, прикупљен и задржан у резерви.[2] Овај батаљон није затекла упућена 1. чета 4. батаљона 5. пука, те се чета кренула напред и посела обалу Дунава између града и Расадника. Како је непријатељ прешао само слабом снагом на узводном делу Расадника, то се командир чете, капетан Цвијић, са те стране обезбедио и вршио извиђање. Како је 5. пешад. пук стигао у 5.30 часова на Царину, то је одмах упућен 4. батаљон (три чете) на Молеров шанац да га поседне и брани, а у 5.45 и 1.

---

[1] Командир 4. Дринске пољ. батерије вели, да је рефлектор осветљавао тачно западни врх Смедеревске аде и да је избројао свега 18 чамаца и понтона; да су се 12 вратила а шест прешли на нашу обалу. Међутим на српску обалу упућено је 42 понтона али су прешла свега 10. Ова је батерија утрошила на ове понтоне 144 шрапнела.

[2] Према изјави тадањег командира 3. чете, рез. капетана II кл. Михаила Б. Вељковића, командир 1. чете у Расаднику, рез потпоручник Гавра Аргировић, рањен у очи прелаза у главу а чету примио рез. наредник Сретен Драгићевић; командир 3. чете, који је био до града, јако је контузован у очи прелаза и чету примио рез. потпоручник Милан Лазаревић, једини водни официр у батаљону. Заступник команданта батаљона, командир 2. чете, рез. капетан I кл. Петар Давидовић, није био дорастао за ову тешку ситуацију и био јаче склон пићу. Он није са резервом интервенисао, већ се повукао са резервом.

батаљон (три чете) на Карађорђево брдо к. 143. И 1. батаљон 5. пука кренуо се са Царине еволуционим поретком, тучен непријатељском артилеријом, западно од Лештара и избио на Карађорђево брдо а са 2. четом на Молеров шанац. Како је требен био јако тучен, то се чета спустила нешто унапред.

Ово непријатељско пребачено одељење, јачине одприлике једне чете са два митраљеза, успело је да се склони под стрмом обалом од наше артилериске ватре, да се прикупи и уреди.

Командир 1. чете 2. батаљона 10. комб. пука III позива, пошто је прикупио мртве straже № 2 и 3, кренуо се са друма источно да изврши против-напад (испад). Како је покрет уочен са леве обале Дунава и са Смедеревске аде, то је дочекан најјачом артилериском и митраљеском ватром, и није успео. Чета се повукла и непријатељ користећи ово, заузео је и посео стрељачке заклоне.[1]

Два понтона са људством, који су покушали да се искрцају код града, нису успели. Командир 1. чете 1. батаљона 5. пука, поручник Михаило И. Мацаревић, сачекао је да понтони приђу и посада првог понтона — један кадет са 26 војника и једним лаким митраљезом — заробљена без борбе, док се други вратио са губитцима.

Како је непријатељ прешао и у Годомин, то је упућена 3. чета 3. батаљона 5. пука, у 8.15 часова да поседне источну ивицу Царине, фронтом ка Годомину, и она је ухватила везу са посадом у граду.

Непријатељ више није ништа покушавао западно од Смедерева, и зато је враћен, у 9.50 часова, 4. батаљон 5. пешад. пука са Молеровог шанца у састав свога пука. Командант 1. батаљона 5. пука у 10.30 часова са Карађорђевог брда извештава:

„Овога часа приближавају се десет чамаца источно од Смедерева нашој обали. Молим, наредите артилерији да се то место туче, јер се ту непријатељ стално искрцава, а непријатељска артилерија стално туче Карађорђев шанац.[2]

„Подофицирска патрола јавља, да се у Расаднику лево и испред Карађорђевог шанца налазе непријатељски војници и два митраљеза. Послао сам вод војника под командом официра да извиди целокупан Расадник, и ако буде шта било да се уништи.

„Доцније, по извршењу овога, послаћу извештај."

---

[1] Према изјави тадањег командира ове чете, поручника, сада капетана I кл., Обрада Кокотовића, непријатељ се искрцао на реону његове мртве straже № 1. Чета је обезбеђивала западно закључно са Симоновићевим виноградом, а прихватница се тада налазила на друму, испред винограда Бубе Рајковића (на десној обали Јаблан потока, западно од Краљевог винограда).

[2] Односи се на пребацивање непријатеља код Скеле у Годомину.

Поводом овога извештаја наређено је команданту ово батаљона да се пребачени војници заробе, а у исто врем саопштено му да је наређено команданту десног пододсек да нападне непријатеља који се пребацио код Скеле и Багер

И командир 3. чете 3. батаљона са источне ивице Ц рине извештава, да „непријатељ стално пребацује своје тру код Багера помоћу две дереглије, неколико чамаца и једно лађицом."

Када је командант 1. батаљона 5. пука на Карађорђево брду примио наређење да заробн непријатељске војнике, нар дио је командиру 2. чете на Молеровом шанцу да заробн ил протера ове непријатељске делове. Како би извршење ово задатка за време дана било скопчано са великим губитцима то је командир молио и одобрено му, да ово изврши у ток ноћи.

И наступајуће ноћи кренула се ова чета борбеним ра поредом са Молеровог шанца ка непријатељу, и када су патрол дошле у додир, непријатељ је евакуисао нашу територију. Пошто се непријатељ пребацио на леву обалу, то је чет враћена на своје место, а Расадник су посела два вода 3. чет 1. батаљон са командиром.

Ове вечери командант 1. батаљона 5. пука упутио је дв вода (3. и 4.) 3. чете са Карађорђевог брда да појачају 1. чет у граду. И ова су два вода, под командом рез. потпоручник Живорада Никића, посела градско платно ка Језави.

Дејство многобројне и веома јаке артилериске ватре бил је веома тешко за трупе III позива али је ватра нанела не мање штете и артилерији.[2]

Позициске батерије биле су неутралисане; 5. Дунавск пољска батерија била је осмотрена и тучена, и послуга једв је могла да прилази, те се батерија повукла око 18 часова рањен је резервни потпоручник Василије Аранђеловић, дв војника погинула и један теже рањен. Једно зрно тешког оруђ разрушило је целу осматрачницу рефлектора и теже ранило командира рефлектора по глави, руци и стомаку, и однет. Како се у истој осматрачници налазио и командир 4. Дринск пољске батерије, то је теже контузован.

---

[1] У делу Главног Ђенералштаба „Велики рат Србије и т. д." књ. IX, стр. 127, стоји: „У току ове ноћи, непријатељско одељење које је са дв митраљеза било у Расаднику западно од Смедерева протерано је бомбама.." Ја сам изнео рад 2. чете 1. батаљона 5. пука која је упућена да протер непријатеља са Расадника по изјави командира, сада пешадиског пуковник Јована М Ђурића. Изнет рад пуковника Ђурића потпуно се слаже са изнетим радом непријатеља.

[2] Кокотовић вели, да су од ужасне артилериске ватре „наши старц изгледали као пијани."

Заплењена турска хаубичка батерија, као и цео положај, остављена је поред осталих оруђа, и под ватром једног тешког оруђа постављеног северозападно од Ковина, од чијег опаљења до удара пролазило је 35 секунди. Највероватније да је било постављено на железничкој прузи. Непријатељска артилерија разрушила је осматрачницу ове батерије и једну кућу до осматрачнице у винограду Пере Максимовића адвоката, и уништила седам карица (мале каре за по 12 зрна, које су вукли по један пар волова), један војник рањен и два вола убијена. Од силног бомбардовања нико није чуо експлозију ове муниције, и ако није била даље од 300 м.

Пошто непријатељ није више покушавао прелаз код Смедерева, то је турска хаубичка батерија пренела ватру на дунавски рукав северно од аде.

Како је непријатељ овог јутра прешао у Годомину и код Скеле и Багера, и његова се пешадија кретала у скоковима више ка западу, ка Језави, то је наређено, око 11 часова, да турска хаубичка батерија промени положај. Батерија се отворено повукла, није била тучена, и поставила се југоисточно од вароши, близу гробља, фронтом више ка Скели и Годомину. И она је одмах отворила ватру на Скелу, али је то био крајњи домет. Батерија је била често уњуткана непријатељском артилеријском ватром са правца села Плочице.

5. Дринска пољска батерија, која је била у резерви, упућена је источно ка Језави са задатком, да спречи прелаз Немаца преко Језаве ка Царини. Командир је поставио један вод у напуштене ампласмане 5. позициске батерије код циганских кућа (на Убилци), а други је упућен са водником и он је поставио вод код к. 164. Како су циљеви били ван домета, то је ватра отворена у 12.45 часова на неколико непријатељских чамаца, који су покушавали код Скеле да се пребаце на нашу обалу. У 14.35 батерија је отворила ватру на једну непријатељску колону која се кретала узводно дуж десне обале Дунава поред насипа ка Смедереву, али је осмотрена и тучена.

И заплењена хаубичка и 5. Дринска пољска батерија гађале су са крајњим дометом, то је непријатељ продужио пребацивање источно од Скеле.

Како непријатељ није више покушавао прелаз код Смедерева, то је 6. Дринска батерија враћена са Јаблана и у 15.30 часова постављена на левој обали Вучачког потока са реоном дејства ка Годомину.

6. хаубичка брзометна батерија, која се у три часа кренула из Осипаонице за Пожаревац, упућена је са моста на Морави ка Смедереву, стигла је око подне у Раљу и постављена око 15 часова на левој обали Вучачког потока, а у 16.55

часова отворила је ватру на непријатељску лађу која је та
искрцавала војнике.[1]

Опсадна батерија од 120 м.м. код села Удовице отвори
је ватру у 12.20 часова, са једним топом на непријатељск
батерију поред насипа на левој обали према малој Смедере
ској ади, затим против још једне батерије у близини пр
Увече је ова батерија отворила ватру, у 20.40 часова, на См
деревску аду, у циљу да спречи прикупљање, а око 23 час
пренела је ватру на једну хаубичку батерију северно од ма
Смедеревске аде. Ватра је повремено продужена до једно
часа сутра дан.[2]

2. — **Десни пододсек (Годомин).** Непријатељ, почев о
7. октобра, тукао је и овај пододсек. Овога јутра непријате
почиње да укрцава трупе у чамце и дереглије према Багер
и отпочиње у зору да превози, и командир 1. ескадрона, н
основу примљених извештаја од својих водника, извешта
команданта Дринског коњичког пука.[3]

Командир 1. ескадрона појачава стражарења одељења д
снокрилног вода капетана II кл. Милана Војиновића који
овог јутра погинуо, једним водом из резерве, а лично
креће ка левокрилном (2.) воду. Командир продужава дал
лево ка чети, али тамо не затиче чету III позива, она се ра
бегла. Код вода топова 5. позициске батерије затиче свега дв
војника; муниција привучена али ни један метак није испаљен

Непријатељ почиње да се превози. Напред су ишли четир
до пет чамаца, а за њима три дереглије пуне војника. Ескадро
отвара ватру, и види се како мртви и рањени падају. Непри
јатељ већ прилази обали обраслој врбом. Њихова артилери
преноси своју ватру даље од обале. Непријатељ искрца
своју пешадију која отвара ватру. И ескадрон приморан повла
се под борбом. Командант Дринског коњичког пука наред

---

[1] Батерија је постављена на левој обали Вучачког потока, ближе дру
у винограду свештеника Ђорђа Павловића Сомборца. Домет ове батери
8100 м. Она није имала оригинална зрна, јер су ове батерије остале бе
муниције у 1914. години. Из Русије примљена заплењена аустриска муниц
преправљена је у Крагујевцу, али је и ове муниције било свега по 10
зрна на оруђе (шрапнела и граната).

[2] Ова је батерија после подне утрошила две панцирне гранате и седа
шрапнела, а наступајуће ноћи 15 шрапнела и 15 панцирних граната.

[3] Командир овог ескадрона, мајор Петар Н. Вучићевић, рањен је
време бомбардовања, а ескадрон примио водник, капетан II класе Јеврем Ма
Ђорђевић. Рад је изнет према изјави Ђорђевића.

[4] Водник 5. Тимочке позициске батерије код Багера, тада рез. артиле
поручник Божидар Станисављевић, вели, да није обавештен о прелазу сн
док непријатељ није стигао до мреже од жица. Даље вели, да се мога
повући има да захвали мрежи од жица и једној десетини коњаника, која
отворила ватру. У одступању рањен је шрапнелом на седам места, и н
Бресју затекао је једну (9.) пољску батерију. Код Багера остала су му дв
топа и два предњака.

му да прикупи свој ескадрон код штаба пука, северно од села Липа на Жупанцу.

Код левог крила овог пододсека чује се пешачка ватра у правцу села Кулича. Командир митраљеског оделења примио је извештај да се 1. ескадрон повукао. Одмах су упућене патроле да извештај провере, и био је тачан. Ускоро почиње да се добија даљна пешадиска ватра. Упућене патроле источно да нађу 1. ескадрон и ухвате везу, извештавају да непријатељска пешадиска оделења наступају.

Према оваквој ситуацији, командир митраљеског оделења наређује да резерва поседне и брани обалу баре обраслу вргбама, фронтом ка истоку који је био на граници крила у Годомину, што је извршено и непријатељ задржан, али већ почињу да дејствују и његови митраљези. Непријатељска снага много је јача. Од митраљеске ватре буде рањен у трбух командир митраљеског оделења, који команду преда командиру 2. ескадрона, и нареди му да се под заштитом резерве повлачи преко моста на леву обалу Језаве, и да продужи ка селу Липама, и ухвати везу са 1. ескадроном односно са коњичким пуком.

Према оваквој ситуацији командант коњичког пука упутио је око подне 3. ескадрон у правцу Скеле са циљем да непријатеља задржи, али је командир ускоро добио у покрету наређење да се врати.

а) *Напад Дринског пионирског полубатаљона.*[1] Скица 4. Командант Смедеревског одсека, у 3.40 часова, наредио је телефоном команданту Дринског пионирског полубатаљона у селу Радинцу, да се полубатаљон прикупи и буде спреман за покрет. Тек пред подне командант је примио телефоном лично од команданта одсека следећу усмену заповест:

„Сиђите одмах у Годомин. Непријатељ је пребацио прве своје делове, извршите напад на њих и пребаците их назад. Имате још и ескадрон коњице, који ће ући у састав вашег полубатаљона а стићиће и два батаљона 5. пешад. пука, који ће се такође бацити на непријатеља. Чим дођете у Годомин, јавите се коњичком пуковнику Владимиру Пековићу и одмах нападајте.“

Командант одсека додао је: „да је због тога ситуација критична, и да се по сваку цену ови непријатељски делови сузбију и задрже.“

Полубатаљон се кренуо преко села Липа и стигао на Бресје, на путу Липе—Шалинац, где га је сачекао пуковник Пековић, командант Дринског коњичког пука са једним (1.) ескадроном и 9. Дринском пољском батеријом.

[1] Дрински пионирски полубатаљон имао је у своме саставу две чете. Јачина обеју чета 200 пушака; пушке аустриске заплењене без ножева или бајонета; на пушку по 20 метака; у бојној комори ни један метак. Бомби је било довољно.

На напомену команданта полубатаљона, да би било по годније да сачека долазак 5. пешад. пука, пуковник Пековић остао је при томе да се напада, и ставио му је ескадрон коњице на расположење. И командант пионирског полубатаљона са ескадроном коњице и пољском батеријом предузео је напад.

Пошто се непријатељ већ налазио испред пута Смедерево —Кулич, то се полубатаљон одмах развио за борбу, а ескадрон упућен на лево крило. Један вод пионира упућен је десно, у циљу да у тренутку изненадног напада полубатаљона изврши испад из шуме у непријатељски бок.

Напад је почео у 13 часова, и цео стрељачки строј кренуо се брзим кораком до ивице врбака, а одатле полетео на непријатеља. Овај налет, праћен са *„ура“*, изненадио је непријатељске предње делове, те су у првом тренутку нагло отступили северно од пута Смедерево—Кулич. Али су убрзо ови делови прихваћени од задњих делова и налет полубатаљона преко отвореног земљишта био је тренутно заустављен пакленом ватром великог броја непријатељских митраљеза. Ускоро је и непријатељска артилерија отпочела снажно дејство, те је покрет полубатаљона потпуно укочен.

Тада је, око 13.40 часова, полубатаљон отпочео да дејствује ватром, при чему се морало водити строгог рачуна о штедњи муниције, те су због овога повремено бацане и бомбе, како би се код непријатеља произвео јачи притисак.

Вод пионира 1. чете, који је у моменту извршеног налета био упућен да са десног бока изврши напад, и својом појавом да произведе забуну код непријатеља, није се ни појавио.

Ускоро је непријатељ уочио да је полубатаљон сам у борби, а то је на отвореном Годомину било лака уочити, јер су крила полубатаљона била потпуно откривена и без везе, пошто десно није било никаквих трупа а ескадрон на левом крилу одбачен пакленом ватром митраљеза, те је непријатељ и отпочео опкољавање оба крила борбеног поретка.

Услед овога настала је врло тешка ситуација за полубатаљон, у толико тежа што муниције није било, пушке су биле без ножева, а непријатељ је пришао скоро до удара прса у прса. У оваквој ситуацији једино употреба бомбе олакшавала је ситуацију, и оне су тада затрештале на целом фронту.

У ово време, око 15 часова, улетео је на коњу у стрељачки строј коњички капетан Светозар Анђелковић и довикнуо команданту полубатаљона: „Господине капетане, ја сам из штаба Дунавске дивизије I позива за везу са Дринском дивизијом. Држите се још 10 минута, ево иде 5. пешад. пук.“ И заиста после кратког времена, стигао је 5. пешад. пук у најтежем тренутку, и даље продужио борбу. Овај полубатаљон сменио је 2. батаљон 5. пешад. пука.

Око 16 часова полубатаљон се повукао и прикупио позади шуме, а у исто време примио је командант преко

рдонанса наређење да се полубатаљон повуче на Царину, у езерву одсека, где је и стигао око 20 часова.[1]

б) *Напад 5. пешад. пука.* Скица 4. Поводом тешке ситуације у Годомину, 5. пешад. пук I позива примио је наређење команданта Смедеревског одсека у 11.50 часова, да се одмах крене са остатком пука (два и по батаљона) преко села Липа у Годомин и да „спречи даљи прелаз непријатељу код Багера."[2]

Пук је стигао на северну ивицу села Липа у 14.45 часова, где је командант Дринског коњичког пука упознао команданта пука са ситуацијом.[3] И пук се одмах, по прелазу Бадрике, развио за напад, и то: у I борбени ред лево 2. батаљон а десно 3. батаљон са водом митраљеза; позади 3. батаљона у резерви 4. батаљон. И пук овако развијен кренуо се сеоским путем Липе—Шалинац у правцу Багера. У 15.30 часова отпочела је пешачка ватра која се све јаче развијала али се поступно и утишала. У 16.30 ватра поново почиње али не само пешадиска већ и митраљеска, нарочито према 2. батаљону.

У 16.45 часова командант 3. батаљона извештава:

„По извештају подофицирске патроле упућене бочно, непријатељ се утврђује у једном кукурузу десно и бочно од овог батаљона. Како је други батаљон отишао много улево, то тај простор не могу заузети са мојим батаљоном, већ молим да се упути једна чета из резерве, која ће ми штитити бок, јер добијам бочну ватру."

И упућена је 2. чета 4. батаљона да обезбеди десни бок 3. батаљона. У ово време непријатељ је отворио јаку митраљеску и артилериску ватру са леве обале Дунава.

У 17.15 часова командант Смедеревског одсека наредио је:

„Команду над десним одсеком примиће потпуковник г. Стеван Милетић, који је са два и по батаљона упућен на тај одсек. У састав овог одсека ући ће, поред ових трупа, и 1. чета 1. батаљона поручника Мацаревића, као и две упућене чете, по наређењу команданта III армије, из Дринске дивизије I позива преко Скеле код села Брежана и 9. батерија Дринског артилериског пука I позива, која је већ на положају тога одсека.

„Командант одсека вратиће ми одмах на Царину пионирски полубатаљон за општу резерву.

„Командант Дринског коњичког пука I позива командоваће својим пуком и по предаји дужности команданта одсека, ући ће у састав опште резерве на Царини.

---

[1] Рад овог полубатаљона изнео је тадањи командант, сада инж. пуковник Драгош М. Ђелошевић, према своме личном дневнику.

[2] Бројно стање пука: 52 официра, 680 подофицира и каплара, 15 музиканата, и 3602 редова; 3611 пушака и 1240 бомбе; 488 коња, 18 волова и 19 магараца.

[3] Ситуација је захтевала да командант 5. пука раније стигне и упозна се са ситуацијом, а да пук поведе најстарији командант батаљона.

„Покрет ка Царини извршити што пре и прикривено о непријатеља."

У 18 часова понова је отпочела јака пешадиска, митра љеска и артилериска ватра на целом фронту овога пука, ко је трајала све до 19 часова, када се и утишала.

И пук је заноћио у борбеном распореду.[1]

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 1. — **25. рез. дивизија.** а) *При иреме и намере команданта.* У почетку одређена су за пре лаз само два пешад. пука. Трећи пук (118. рез. пук) са ј јегерским батаљоном 6. дивизије задржан је у корпусно резерви. Командант дивизије намеравао је да изврши прела са западног врха велике Смедеревске аде као и са леве обал Дунава. Детаљније извиђање показало је, да на западном дел Смедеревске аде ипак има погодних места за држање већи снага. 7. октобра у вече пребачени су у три велика чамца н аду они делови, који су одатле имали прелазити, и то: шта 50. резервне пешад. бригаде, штабови пукова, и по пола 168 пешад. и 83. рез. пешад. пука, као и извесне митраљеске р роововске формације. Непријатељски рефлектори код Смедерев осветљавали су целе ноћи, али како је ада била покривен шумом, то се на њој ништа није могло видети.

Прво је требао бити пребачен ешалон образован од 1. ба таљона и 5. и 6. чете 168. пука са 239. брд. митраљ. оделењем за њим је требала да следује посада аде, а потом дивизиска резерва, која се налазила југоисточно од села Плочице (ешалон Ведкеа, пола 83. пука и 248. и 249. брд. митраљ. оделење). Као последњи ешалон требао је да буде пребачен 118. рез пешад. пук, који се налазио два километра северозападно од железничке станице Ковин—дунавска обала, као и корпусна резерва.

б) *Прелаз 1. батаљона 168. пешад. пука.* Пошто је људ ство детаљно обучено, кренуо се I ешалон из села Бре стовца, под командом команданта 1. батаљона 168. рез. пешад пука, 8. октобра у 22 часа, преко села Плочице ка Дунаву. Ноћ је била потпуно мрачна; киша је лила као из кабла. За овај тешки и напорни марш требало је више од пет часова. Са задоцњењем од 45 минута стигло је оделење у 3.45 часова на место укрцавања. То је било време, када су, према наређењу команданта корпуса, требали понтони да крену.

Укрцавање је текло без застоја. Чете су биле постројене по следећем реду, почев са десног крила, и то: 1., 2., 4., 3., 5. и 6. чета, и људи су отпочели да улазе у понтоне почев са десног крила. Отприлике у 4.40 часова могао је да се оти-

[1] У операциском дневнику 5. пешад. пука није наведен утрошак муниције а исто тако ни губитци, до да је тешко рањен резервни поручник Драгиђ Г. Максић, водник 1. чете 2. батаљона.

сне са обале 1. степен под командом рез. инж. потпоручника Шауба. Пет минута доцније кренуо се 2. степен под командом рез. инжињер. потпоручника Ебертса. Свега се кренуло 42 понтона.

Напрегнутих живаца очекивао се на нашој обали развој догађаја. Од 1. октобра Дунав је порастао за 1.50 м., брзина реке знатно је ојачала а јака олуја дизала је високо таласе. Намера, да се ешалон прво крене нешто ка западу уз реку, па да потом у широком фронту скрене ка непријатељској обали, није се могла извести. За ово су биле слабе снаге веслача. Тежило се да се са понтонима дохвати западни врх велике Смедеревске аде, али је у овоме успео само један мали део. Нарочито су заостали аустро-угарски понтони због своје веће тежине. Чим су почели први понтони да обилазе око западног врха аде, почело да се раздањује, а опрезни непријатељ одмах је уочио шта се спрема. Наше батерије већ су много раније пренеле своју ватру унапред, јер још није постојала она примерна веза између артилерије и пешадије, као у доцнијим годинама рата. Да је било везе, артилерија би била брзо обавештена о задоцњењу поласка, те би дуже времена гађала место за искрцавање. Услед овога, понтони су дочекани градом зрна. Српска пешадија и артилерија ујединиле су се у одбрани.

Били су то тешки тренутци када је непријатељ обасипао ватром чамце, који су обилазили око западног врха аде. Пушчана зрна фијукала су над понтонима; гранате и шрапнелске куглице падале су у воду; изгледало је као да Дунав кључа. Губитци се умножавају; за кратко време једва је било понтона без рањених, и који нису били пробушени. Командир 4. чете 168. рез. пешад. пука, капетан Хупе, жури своје веслаче, да се што је могуће пре дохвати непријатељске обале, која се већ могла распознавати. Изгледало је као да постоји нада, да ће се наћи нешто заклона од ватре у мртвим угловима. И није се преварио, јер што су понтони ближе прилазили обали, то су мање били изложени ватри, јер су зрна пребацивала пошто су непријатељска утврђења подигнута на стрмој обали. Већ је људство веровало да ће се моћи несметано искрцати, кад су од стране Срба дочекани кишом бомби из заклона, који су се налазили скоро окомито над Дунавом. Сада би свако оклевање значило сигурну смрт. Скочили су у плитку воду и са узвиком „Ура!“, полетели су уз стрму падину. Командир 2. чете, резервни капетан Шмит, при искакању из понтона пао је смртно рањен, погођен са два зрна. Али ово није могло задржати борце, који полазе на јуриш. Подофициpи и војници свију чета прикупљају се. Капетан Хупе, као најстарији, одмах наређује јуриш на стрељачки заклон, на горњој ивици падине. Неупоредивом храброшћу јуришају храбри борци уз брдо и после кратке борбе, прса у прса, заклон је у немач-

ким рукама. Срби су се повукли у винограде и за извес
време наступио је мир.

Заузети положај одмах је преправљен за одбрану. Ни
стигла ни једна четвртина понтона на српску обалу — свег
десет понтона са 180 људи, од којих су погинули 26, рањен
30, и остали на обали. О рањенима старао се лекар Дојш.
кад се одузму осам носиоца рањеника, остало је за борбу на
више 120 бораца.

Остављени сами себи знали су, да не могу рачунати н
помоћ, јер би по дану свака упућена помоћ пала као жртв
непријатељске ватре. Није било могуће вратити понтоне,
зато је капетан Хупе употребио за борбу и пионире. Код свиј
постојало је самопоуздање. Али је све притискивала тешк
брига за заосталим друговима. Напослетку се видео већи бро
понтона уз обалу Смедеревске аде, што је значило да је по
сада вероватно спасена.

Пошто је учињено све потребно за одбрану, могли су с
војници само кратко време одморити. Али за сво време не
пријатељ није мировао. Он је добро видео да је број искр
цаних мали, и пред положајем у виноградима видело се живљ
кретање. Мања оделења стално су покушавала да се приближ
немачком заклону и да баце бомбе. Али су сви покушаји про
пали пред опрезношћу наших стражара.

Нарочито је био живљи рад непријатеља од стране једн
беле куће, која се налазила на левом боку нашег положаја
Ова је кућа несумњиво била јако поседнута.

Један официр на кулашу пројахао је око 9 часова поред
нашег положаја, долазећи од стране Краљевог винограда до
ове беле куће и убрзо се вратио. Од овога тренутка стално
су се виђали војници, како се под заклоном винограда, крећу
од истока ка западу. Без сумње да се спремао један већи на
пад. Капетан Хупе нареди да се не гађају појединци но да с
муниција, које је било мало, штеди за одбијање јуриша.

У 12 часова непријатељ се кренуо из једне дубоко усе
чене увале на напад противу нашег десног бока. Изненада с
појавило отприлике 150—200 Срба, у густом стрељачком строју
на 100 метара испред нашег положаја. Они су дочекани јако
пушчаном ватром. Са артилериских осматрачница одмах су
уочили овај напад, и одмах су мерзерске батерије и пољски
топови отворили баражну ватру, како са наше обале, тако и
аустро-угарска 3. батерија 11. пољског артил. пука са Смеде
ревске аде. Напад је одмах заустављен; непријатељ је имао
веома велике губитке, и што није погинуло или рањено, по
бегло је у увалу. Неколико смелих Срба, који су пришли на
шем заклону до на 50 метара, побијени су испадом једног оде
лења, а четворица заробљени.

Успешно одбијање напада нанело је и храбрим браниоцима
тешке губитке. Један наш шрапнел убио је командира 1. чете

потпоручника Тенера, и три редова. Својом смрћу они су платили победу. Ван сваке је сумње, да је не мали удео у успеху имала и артилерија својом брзом помоћу, која је морала са великом тачношћу да управља својом ватром, услед малог растојања између наших и непријатеља.

Пошто је одбијен напад настао је за извесно време мир. Срби нису дирали ову шаку људи. После дугих покушаја успео је капетан Хупе, око 16 часова, да давањем знакова дође у везу са великом Смедеревском адом. Са аде примили су следеће: *„По мраку сви прелазе преко реке“*, те се ускоро могао очекивати долазак и осталих делова дивизије. Нада капетана Хупеа појачана је, кад је убрзо примио и наређење: *„Чим буде могуће, вратите пионире. По мраку послаће се за мешадију сигнални пиштољи и бомбе.“* Чим је почео да се спушта мрак, око 18.30 часова, кренуо се потпоручник Ебертс са седам понтона пуних рањеника, који су у неколико оправљени, ка великој Смедеревској ади.

Бескрајно полагано пролазило је време овој шаци људи, и било је питање: да ли ће помоћ стићи пре но што почне ноћни напад, о коме су говорили заробљеници? Код Срба осећала се нека ужурбаност. Српске патроле чешће су покушавале да се приближе нашем положају, али су и сада пропали сви покушаји, јер је посада била на опрези, и њу је озбиљно потпомагала артилерија, нарочито 1. и 2. батерија 13. пољ. артил. пука, које су на сваки метак на српској обали, одмах отварале паклену ватру.

Напослетку, у 20.15 часова, чули су се ударци весала. Приспео је само један понтон са два веслача и једним наредником. Известили су: да је 25. рез. дивизија напустила прелаз западно од Смедеревске аде и да је већ отпочела са превожењем са одсеку 6. дивизије. Сада се тек видело, да је прво примљено наређење знацима било погрешно схваћено, и да је то било наређење да се врате. Како је било само осам понтона на расположењу, то се капетан Хупе споразуме са наредником да се његово људство превезе у два пута, и одлазак првог чела предвиђен је за 21 час. Али је пролазио час за часом, а је стигло и 23 часа, али од понтона ни трага. Понова су покушала српска одељења у више махова да приђу нашем паклону, али без успеха.

Нешто пре пола ноћи стиже потпоручник Шауб са пет понтона. И тако су се храбри борци превезли у два пута. Последњи је ушао у један понтон рез. потпоручник 1. чете Фогл, који је са једним одељењем обезбеђивао укрцавање. 10. октобра у два часа, стигао је на аду и овај други део. Непријатељ није ометао превожење, али је с времена на време тукао шрапнелом западни део Смедеревске аде.

2. — **6. пешад. дивизија.** а) *План за прелаз.* Скица 3. Како је 3. октобра поверено осигурање обале 2. и 3. батаљону

пука Квицова и митраљеској чети 12. бригаде, то је командант дивизије имао на расположењу сва три своја пука.

Сви пукови са митраљезима били су спремни за прелаз код Ковина, као и јужно од њега. Митраљеска чета 24. пука, као и 244. брд. митраљ. одељење пласирали су своје митраљезе на обали Дунава, ради обезбеђења почетка превожења. Командант 6. пољ. артил. бригаде, бригадни ђенерал Крамер, поставио је своје батерије са обе стране места прелаза. 3. батерија 3. пољ. артил. пука постављена је са много тешкоћа, уз припомоћ једне јегерске чете, на источном делу аде. Она није учествовала у артилеријској припреми осталих батерија, да би могла за време прелаза изненада да туче непосредним гађањем нове циљеве, ако би се појавили.

За искрцавање на српској обали било је изабрано место источно од врха Смедеревске аде за 800 м., и ово је место извидела, у току ноћи 4./5. октобра, једна пионирска патрола.

Са прелажењем требао је да почне 1. батаљон 64. пука са митраљезима, а потом остали батаљони овог пука са брдским митраљеским оделењима, и једним водом рововских оруђа. За овим пуком требао је да прелази 24. пук. Први степен требао је бити укрцан западно од железничке станице Ковин—дунавска обала, а доцније ешалони источно од ове станице.

б) *Почетак прелаза.* У 23 часа, 8. октобра, кренуо се 1. батаљон 64. пука са пуковском митраљ. четом, под командом капетана Јакобса, из свога кантомана у Ковину ка железничкој станици Ковин—дунавска обала, где је стигао 9. октобра у један час. Уређење ешалона за укрцавање и остале припреме по мраку трајале су дуже времена.

И овде се задоцнило са поласком за 25 минута, те су понтони кренули у 4.10 часова, који су скоро нечујно клизали кроз веома тамну ноћ. После 20 минута вожње били су понтони удаљени од обале још само 40 до 50 метара. Пољска артилерија већ је пре извесног времена пренела своју ватру са обале унапред, како би расчистила земљиште и заштитила искрцане трупе од противнапада. Али је сада и непријатељ отворио ватру. Пешадиска зрна фијукала су око понтона а српска артилерија гађала је источни врх аде. Пионири су напрегли сву своју снагу и убрзо су понтони били далеко од обале само неколико метара. Пешаци скачу из понтона и полете на непријатеља бомбом и бајонетом. Међу првима на обали био је, и поред јаке непријатељске ватре, поднаредник 2. чете 64. пука Шулце, са својим људима. Ово се мало оделење храбро кренуло напред, и очистивши бомбама две куће, нашло се пред ампласманом једног оруђа. Не обзирући се на непријатељску ватру, војници су секли јаку препреку од жице и јурнули на послугу. Са бока се појавио потпоручник 3. чете 64. пука Конрад, са нешто пешака. Срби се нису могли више одржати и побегли су. И тако су потпоручник Конрад и поднаредник

Шулце на јуриш заузели два оруђа и два предњака са по 70 зрна.

У 4.45 часа већ су скоро сви понтони са 1. батаљоном 64. пука пристали уз српску обалу. Изненадни и енергични напад натерао је непријатеља у бегство, који је напустио своје положаје за обезбеђење обале. Непријатељ се задржао краће време јужно од финасиске стражаре к. 71, докле није и одатле прогеран од стране 4. чете 64. пука, а уз помоћ митраљеске чете. Заробљен је мали број војника српског III позива.

Пошто су се јединице уредиле и исечене препреке од жица, од стране пионира, кренуо се батаљон, напред у шест часова, отприлике за 60 метара, до дунавског насипа, одакле су унапред упућене патроле.

Нешто пре шест часова искрцан је штаб 64. пука са 2. батаљоном и осталим деловима источно од 1. батаљона. И док је 2. батаљон спреман чекао за прелаз на месту укрцавања, био је не мало изложен ватри. Превожење и искрцавање вршено је по утврђеном плану у слабој непријатељ. артилериској ватри. У вези са 1. батаљоном, и овај је батаљон посео дунавски насип десно од 1. батаљона. Убрзо је лево посео и 3. батаљон.

3. — **Употреба возова од шлепова, нове одлуке команданта корпуса.** Командант 3. корпуса, кренуо се 9. октобра у зору, са оперативним делом свога штаба до осматрачнице, која се налазила на пола пута Ђурђево—Ковин. Извештаји, који су овде стигли до 6.30 часова гласили су, да је први ешалон 6. дивизије сретно стигао на јужну обалу Дунава и да је непријатељ давао само незнатан отпор.

Ситуација код 25. рез. дивизије изгледала је далеко мање повољна, јер је само мали број понтона стигао на српску обалу. Јака пешадиска и артилериска ватра наговештавала је, да тамо непријатељ даје озбиљан отпор. Са обзиром на ову ситуацију, у прво време није се могло ни помислити на продужење прелаза ове дивизије. Било је питање, да ли ће успети и у вече, те је изгледало корисније да се са свима средствима убрза превожење 6. дивизије. Према томе наређено је, у 6.30 часова, команданту пионира 3. армиског корпуса, да целокупни превозни материјал 25. рез. дивизије дотури 6. дивизији.

Како напад 25. рез. дивизије није успео, то је непријатељ био у могућности да своје резерве помери ка 6. дивизији. И убрзо, после 6.30 часова, гађале су 1. батерија тешких маринских топова 150 м.м. и 110. тешка батерија једну српску колону, која се кретала преко брдовитог земљишта јужно од Смедерева ка североистоку. И поводом овога, командант корпуса поверио је команданту тешке артилерије корпуса, заштиту десног бока 6. дивизије.

Код 6. дивизије прелаз је и даље продужен по плану. Непријатељски отпор био је као и раније врло незнатан. Отпри-

лике у 7 часова, искрцан је на српску обалу и 3. батаљон 64. пука. Већ су се радила четири сплава на понтонима, те се могло рачунати да ће се убрзо моћи пребацити и прва оруђа.

У 7 часова обратио се командант 6. дивизије команданту корпуса за одобрење, да може употребити шлепове. Ђенерал фон Лохов изјавио је, да пошто командант дивизије са своје осматрачнице, западно од ушћа Дунавца, може боље да цени развој догађаја, то се ово оставља њему да реши у споразуму са командантом пионира. Како је изгледало да је финансиска стражара још у непријатељским рукама, а то је место изабрано за пристајање шлепова, то је командант корпуса већ рано у јутру наредио да се очисти овај део обале. Командант дивизије ставио је ово у задатак првим деловима 24. пука, који су одмах после седам часова били спремни за укрцавање.

У ово време стигао је и 20. пешад. пук, који се налазио југозападно од Ковина, на пристаниште за парне скеле (западно од к. 73). И у 7.55 час., пук је известио да је спреман за укрцавање.

Тешко је било донети одлуку, да ли да се употребе и шлепови. Непријатељ је артилериском ватром стално гађао а чете 1. батаљона 24. пука, одређене да заузму финансиску стражару, тек су се превозиле. Али, како су висови код Смедерева били обавијени маглом, те се са њих није могло видети, а у исто време јавио је и командант 1. дивизиона 3. пољ. артил. пука са своје осматрачнице на ади, да српска артилерија гађа само између аде и спруда јужно од аде, и да је слободан прелаз западно од овог места, то је изгледало да се могу шлепови употребити, само ако се искрцавање не врши источно од финансиске стражаре, него даље низводно. У 8.15 реши се командант дивизије да употреби шлепове, и поручнику Сарачу, који је овим командовао, наређено је да управи шлепове прво дуж леве обале Дунава, а потом да пристане отприлике два километра источно од аде. Без обзира што су шлепови секли и ометали понтоне, који су вршили превожење, командант дивизије нареди, ради веће сигурности, да се у место целог 20. пука укрца и пребаци само један (2.) батаљон са митраљеском четом, а следећи батаљон упућен је да се превезе понтонима. У 9.25 кренули су се први пут шлепови са обале превозећи 2. батаљон и митраљеску чету 20. пешад. пука, и после 25 минута стигли су на одређено место за искрцавање. Неколико избачених метака непријатељске артилерије није нанело никакве штете.

Превожење 6. дивизије није текло онако брзо као што је предвиђао командант пионира, али је изгледало да је развој ситуације код ове дивизије нарочито повољан, те се командант корпуса реши, да пребаци 25. рез. дивизију на српску обалу источно од аде, и нареди команданту пука Квицова да са 2. и 3. батаљоном предузме осигурање обале Дунава.

У 9.40 командант корпуса издао је заповест којом је регулисан даљи рад 25. рез. дивизије. Досадања корпусна резерва враћена је у свој састав.[1] На место досадањих јединица у корпусној резерви одређени су делови 83. рез. пешад. пука, који су се налазили на левој обали Дунава. 118. рез. пешад. пук требао је, као први пук 25. рез. дивизије, да пређе Дунав тек пошто буде пребачена сва пешадија 6. дивизије. Делови 25. рез. дивизије, који су били спремни за превожење на западном делу аде, упућени су на источни крај аде, да би се укрцали и превезли. Сем тога, ова су оделења имала и даље задатак, да непријатељске нападе из Смедерева спрече ватром са јужне ивице аде. Наређено је артилерији 25. рез. дивизије и корпусним батеријама да наступање 6. дивизије помажу колико највише могу и да спрече свако померање непријатељ. снага ка истоку.

4. — **Развој ситуације на јужној обали Дунава од 7 до 12 часова.** У заповести за прелаз одређена је 6. батерија 3. пољ. артил. пука да прва прати пешадију при прелазу Дунава. Зато је командир батерије одмах, по искрцавању првог ешалона, кренуо своју батерију са положаја југозападно од Ковина на место укрцавања код железничке станице Ковин—дунавска обала. Овде су пионири спремали сплавове за пренос батерије. До укрцавања првих оруђа и коња прошло је доста времена. У 8 часова пребачена су на српску обалу два оруђа ове батерије.

Повољан ток превожења дао је повода команданту дивизије, да већ у 7 часова нареди пребацивање и осталих батерија. Наређено је команданту 2. дивизиона 3. пољ. артил. пука да и остале две батерије своје групе, 6. батерију 39. пољ. артил. пука и 5. батерију 3. пољ. артил. пука, крене на место укрцавања. Одласком ових батерија наступила је потреба за нову поделу одсека за бараж. Са обзиром на извештај о прекиду пребацивања 25. рез. дивизије, као и о доласку непријатељских снага са висова, морало се приликом ове поделе водити нарочитог рачуна о обезбеђењу десног бока, јер до извршења свог наређења од стране батерија морало је протећи ипак извесно време, а дотле пешадија неће бити потпуно обезбеђена од стране артилерије. И да би се избегао сваки могући неуспех наређено је, да 64. пук не прелази са већим деловима преко дунавског насипа.

64. пешад. пук имао је и без овога доста свога посла да би се спремио за покрет, и ако није ништа знао о непријатељу. Земљиште испред положаја било је без икакве прегледности; оно неколико заробљених војника III позива, који су осигуравали обалу, изјавили су: да су села Кулич и Шалинац

[1] То су 3. јегерски батаљон 6. дивизије и 118. рез. пук 25. рез. дивизије.

слабо поседнута, али да су јако поседнути висови ко
Смедерева.

Подаци о пролазности Годомина, у колико су прибављен
пре прелаза, били су потпуно противуречни. Било је ист
толико важно да се утврди пролазност за трупе и у колик
се може из Смедерева осматрати, као и извијање непријатељ
И за то су, како командант 64. тако и командант 24. пеша
пука одмах и упутили унапред многобројне патроле. Извијачк
оделења, од којих су нека прешла пут Смедерево—Кули
наишла су на непријатеља само испред десног крила. Пре
центром и левим крилом непријатеља је нестало, али св
знаци показивали су да су се слабија непријатељска оделењ
пре кратког времена повукла ка југу. Земљиште пред десни
крилом било је потпуно пролазно, докле пред центром сам
за пешадију.

За време овог извијања вршено је пребацивање тру
без застоја. Кад је на десној обали Дунава, у 12 часов
примљено наређење за даље наступање, већ су 1. и 3. че
24. пука и 242. брд. митраљ. оделење посели финансиск
стражару на десном крилу мостобрана. Лево и у вези са њим
налазио се 64. пук а даље 2. и 4. чета 2. батаљона 24. пук
Позади левог крила спремао се за покрет 3. батаљон 24. пук
који се тек искрцао из понтона. 2. батаљон 20. пука задржа
је у бригадној резерви позади средине фронта. Овде се нал
зила и артилериска група мајора Курта (штаб и 5. и 6. бат
рија 2. дивизиона 3. пољ. артил. пука, као и 6. батерија 3
пољ. артил. пука).

5. — **Напад 6. пешадиске дивизије у подне.** Скица
У 9 часова упутио је командант 6. пешад. дивизије 3. јегерск
батаљон на пристаниште за парне скела. Кад се увидело д
не треба за први мах очекивати већи напад, то су, у 10.3
час., упућене на место укрцавања и 4. батерија 3. пољ. артил
пука и аустро-угарска 1. батерија 7. брд. артил. пука. У ово
време било је пребачено на српску обалу шест батаљона потпун
снабдевених са митраљезима као и једна батерија. Командан
дивизије сматрао је да може мостобран померити даље и, ок
11 часова, кратким телефонским наређењима упознати су с ови
командант 12. пешад. бригаде и командант 6. пољ. артил
бригаде. Командант артилериске бригаде имао је извести пр
прему ватром од једног часа, а почетак напада одређен је
11 часова. Појединости предвиђала је дивизиска заповест о
11.30 часова, која гласи:

„1. — Непријатељ још држи поседнуту велику шумск
парцелу источно од финансиске стражаре, а у вези са ово
пут Смедерево—Кулич, као и сам Кулич. У шуми, западно о
села Кулича, налазе се наше јаке патроле.

„2. — У 12 часова полази 12. пешадиска бригада у напад
противу ове линије. У прво време не треба је прелазити.

„3. — 6. пољска артилериска бригада припремиће својом ватром овај напад, гађајући нарочито шумску парцелу источно од финансиске стражаре, као и северну и западну ивицу села Кулича.

„4. — 3. јегерски батаљон са митраљеском четом, који је придат дивизији, пошто пређе Дунав, остаје на расположењу команданту дивизије позади левог крила 12. пешадиске бригаде.

„5. — Било би корисно да се што пре утврди: шта се од непријатељских снага налази у Куличу?"

Командант 12. бригаде, ђенералмајор фон Габајн, још пре доласка ове заповести, у 11.30 часова, издао је својим пуковима на српској обали потребна наређења. 64. и 24. пук имали су да наступају, пошто обезбеде своје леве бокове степенастим распоредом, и да се утврде на путу Смедерево—Кулич. Ради осигурања левог бока, требао је 2. батаљон 20. пука да заузме шумицу западно од села Кулича. Финансиску стражару имале су и даље да држе обе чете 24. пука са њиховим брдским митраљеским одељењима.

Време од пола часа, колико је било на расположењу до почетка напада, није било довољно да се доврше припреме. 24. пук известио је, да са покретом може отпочети тек у 12.15 часова. У ово време напад је већ и почео. За напад употребио је командант 64. пука, потпуковник Еделбител, у I борбеном реду 1. батаљон капетана Јакобса десно а 2. батаљон капетана Остерота лево; 3. батаљон капетана Бросера са 264. брд. митраљ. одељењем у резерви. Наступање преко баровитог дела земљишта јужно од дунавског насипа, било је ванредно тешко и пешаци су морали на извесним местима да газе воду до појаса. Шибље и трска, висока преко метра, отежавале су сваку прегледност, а многобројне грешке на секцији онемогућавале су скоро сваку оријентацију. И услед овога требало је скоро два часа да пук стигне до пута Смедерево—Кулич.

2. батаљон је и даље напредовао. Њему се прикључиле 2. и 3. чета, које су осигуравале бок. Тек што су обе ове чете прошле преко пута наишле су на непријатеља. Нарочито је левокрилна (2.) чета 1. батаљона запала у јаку ватру. Изгледало је, као да се непријатељ налази на фронту и на оба бока.

2. батаљон имао је у I борбеном реду почев са десног крила, 5., 6. и 8. чету, а позади кретао се командант батаљона са 7. четом и 245. брд. митраљ. одељењем. Предњи водови прешли су сеоски пут Смедерево—Кулич отприлике за 800 метара, кад су одједном наишли на добро маскираног непријатеља, који је био посео јужну ивицу шуме Годомина.[1] По-

[1] Та је шума некада била на месту где је исписана реч Годомин, али мештани веле да није постојала 1915. године, до само ретки врбаци.

влачење предње линије није било више могуће, јер су Срби отворили јаку ватру и увели у борбу појачања. Водови су појачани и у борбу уведен један вод (три митраљеза) брдског митраљеског одељења. Отпочела је јака ватрена борба за које се време батаљон на брзу руку утврдио. У то време повукла се десно од батаљона 2. чета, те је десно крило батаљона остало необезбеђено. Командир 5. чете покуша да повлачењем своје 5. чете у назад, обезбеди откривени бок, а командант батаљона упути му у помоћ други вод 245. брдског митраљеског одељења.

Изгледало је, да и на другом месту прети опасност. Командир левокрилне (8.) чете тачно је уочио сеоски пут Смедерево—Кулич, и сходно постојећем наређењу команданта батаљона и задржао се. Услед овога наступила је празнина код 6. чете, јер је ова у вези са 5. прешла пут. Командант батаљона утури у ову празнину своју резерву (7. чету). На овај начин командант батаљона бацио је у борбу и последњу резерву. Ватрена борба појачава се до највеће жестине. Око 14.30 часова известио је командант 2. батаљона свога команданта пука: *„Цео батаљон употребљен; у јакој сам борби са две до три чете. Помоћ артилерије хитно потребна."*

Артилериска група Курта (2. дивизион 3. пољског артил. пука) на српској обали Дунава, којој су тада стигле аустро-угарска 1. батерија 7. брд. артил. пука и 4. батерија 3. пољ. артилер. пука, одмах је отворила ватру. Тешкоће, које је стварало непрегледно земљиште пешадији, и услед чега се и прекинула веза између јединица које су наступале, испољиле су се и у вези између артилерије и пешадије. Услед овако тешког осматрања, дејство ватре групе Курта, која је гађана из Смедерева, остало је без стварног дејства. Пешадиска борба 2. батаљона са Србима, који су имали и три до четири митраљеза, продужена је са неумањеном јачином. Према овакој ситуацији, командант 64. пука ставио је команданту 2. батаљона на расположење једну чету из своје резерве. Командант 2. батаљона употреби ову чету (9. чету) на свом десном крилу, али је убрзо затим видео да се поједине српске групице пред његовим фронтом померају с десна на лево, те је било питање: да ли ово није припрема за напад на леви бок? Како је и борбени ред изгубио везу са 24. пуком, то је командант пука, у 16 часова, ставио команданту 2. батаљона на расположење и 11. чету ради осигурања угроженог бока. Чета је употребљена на левом крилу 2. батаљона. У исто време замолио је командант 64. пука команданта 24. пука, да пук крене напред и ухвати везу са његовим пуком, али је већ дотле 11. чета успоставила везу са 24. пуком.

У своме наступању 24. пук имао се борити са истим тешкоћама земљишта као и 64. пук. Није било никакве тачке за оријентацију: ни села, ни куће, ни црквеног торња! Бусола

и положај сунца били су једини путокази. Командант 24. пука, пуковник барон Принц фон Бухау, употребио је за напад две чете (2. и 4.) 1. батаљона десно, а свој 2. батаљон и 11. и 9. чету лево.[1] У резерви пука, позади левог крила, задржане су 10. и 12. чета са митраљеском четом. До циља стигло се без борбе, али је требало доста времена да се нађе сеоски пут Смедерево—Кулич. 11. и 9. чета нашле су се пред једним дубоким, очевидно непроходним мочваром. Командант 3. батаљона нареди, да би уредио чете првог борбеног реда, да се ове чете смене са 12. и митраљеском четом, а остале три чете прикупе позади левог крила свога батаљона.

I борбени ред 24. пука био је у вези са 2. батаљоном 20. пука. Овај батаљон 20. пука, према наређењу команданта 12. пешад. бригаде, имао је при нападу да обезбеди леви бок. Командант овога батаљона употребио је, у почетку, у I борбеном реду само 8. чету. Чета се напред кретала у три таласа. Убрзо је талас, вод потпоручника Муте, први наишао на један широк водени јаз и стало се. Извиђањем се утврдило да се јаз завршава на насипу, који од Дунава води ка Куличу. С тога је командант батаљона наредио, да се ова препрека обиђе, а да остане вод потпоручника Муте ради одржавања везе са 24. пуком. Користећи се дунавским насипом стигле су чете до шумице западно од Кулича, за које су упућене патроле утврдиле, да у њој нема непријатеља. Овде су се чете нашле са 8. четом и водом потпоручника Муте, који су чамцем прешли преко јаза.

Тако се око 14.30 часова стигло на пут Смедерево—Кулич. Како је резервни потпоручник Јоахими, водник 3. вода 7. чете, са једном патролом утврдио да у селу Куличу нема непријатеља, то је командант батаљона наредио, и ако је прешао одређену линију, да се ово село поседне. И убрзо је стигла 6. чета на јужну ивицу села и посела, а вод потпоручника Муте обезбеђивао је леви бок на насипу, који води за село Шалинац. Патроле су утврдиле, да пред фронтом нема непријатеља на даљини од једног и по километра.

Штаб 2. батаљона 20. пука са 5. и 7. четом сместио се у једној шумици северно од села Кулича. Покушај батаљона, да ухвати везу преко Мораве са 11. Баварском пешад. дивизијом није успео.

Према изнетом, 12. пешадиска бригада постигла је на свима тачкама циљ, одређени од стране команданта дивизије, а на неким местима и прешла.

6. — **Прелаз 25. резервне дивизије источно од велике Смедеревске аде и прекид напада 6. дивизије.** За време напада 6. дивизије већ је вршено и превожење 25. резервне

[1] 1. и 3. чета 24. пука већ су биле употребљене на десном крилу 64. пука, код финансиске стражаре.

дивизије источно од Смедеревске аде. Поступајући по упуству команданта корпуса, командант дивизије издао је, у 11 часова, наређење за прелаз источно од аде. Упућен је 118. пешад. пук ка железничкој станици Ковин—дунавска обала, а трупе спремљене за прелаз на западном делу Смедеревске аде, упућене су на источни. Приликом прелаза на српску обалу, остављене су ове трупе, које би могле доцније покрет ка Смедереву потпомагати ватром. Дивизиској артилерији наређено је, да своју ватру помери у главном на простор јужно и западно одмах до Смедерева, као и да штити 6. дивизију од сваког непријатељског покрета. Напослетку јој је поверено и осигурање ешалона Хупе, који је имао бити у 19 часова враћен са српске обале на Смедеревску аду.

Пошто је издао ово наређење, командант дивизије упутио се железничкој станици Ковин—дунавска обала, да одавде управља са превожењем своје дивизије. Трупе ове дивизије, које су биле на Смедеревској ади спремне за превожење, радосно су поздравиле ово наређење, јер не само да на ади није било никаквог смештаја, већ је киша на дан 8. октобра претворила тле у дубоко блато, а како је удаљеност од непријатеља била мала, то се ватре могле ложити само дању, и за сво време превожења и борбе, западни део аде био је стално под фронталном пешадиском ватром, а с времена на време одмах је за њом отварана и непријатељска артилер. ватра. Како се заклони нису могли дубоко копати услед подземних вода, то је непријатељска ватра наносила болне губитке.

Око 13 часова кренуле су трупе са западног дела аде на источни. По узаној и клизавој стази ишло се у колони по један дуж јужне ивице аде. Требало је отприлике два часа док су први делови били спремни за укрцавање, и тада су стигли десет чамаца и 16 понтона.

У 15.20 часова прешли су на српску обалу штаб 50. рез. пешад. бригаде, штаб 83. рез. пешад. пука и извесни делови овог пука. У 16.30 часова било је пребачено шест чета 83. рез. пука а потом је прешло пола 168. пешад. пука.

Када су искрцани први делови трупа са аде, био је на српској обали и 118. резервни пук. У току прошле ноћи овај је пук прешао веома напорним маршем више од 20 км. до места, где се имао задржати, а то је два километра северозападно од железничке станице Ковин—дунавска обала, и тек се овде одмарао до подне, када се, по наређењу команданта дивизије, кренуо ка месту укрцавања. Са пуком прешао је Дунав и начелник штаба 25. рез. дивизије, мајор Унру, да би регулисао употребу трупа на српској обали.

Поводом извештаја, да су први делови 25. рез. дивизије стигли на место укрцавања, и да напад 6. дивизије напредује, наредио је командант корпуса, већ у 14.20 часова, за даљи рад 25. рез. дивизије. Према овоме наређењу, трупе су имале,

колико буду прешле на српску обалу да приме од 6. дивизије одсек: финансиска стражара — источна ивица шуме источно од финансиске стражаре). Јака артилерија имала је остати на левој обали Дунава, да би могла доцније успешно потпомагати напад преко Смедерева на висове југозападно од Шароши, ватром у бок и позадину непријатеља.

6. дивизија имала је да задржи једну артилериску групу на левој обали Дунава, северно од Кулича, која би обезбедила њен бок у долини Мораве. По нахођењу команданта дивизије могло се приступити пребацивању 6. батерије 6. рез. тешког пука и једне тешке пољ. хаубичке батерије, која је до сада била додељена 25. рез. дивизији.

Корпусна артилерија имала је до мрака да пребаци 110· тешку батерију на спремљени положај на дунавском насипу, а на њено место имала да се упути из 25. рез. дивизије 7. батерија 9. тешког арт. пука.

После подне било је погодно време за осматрање, а могли су и авијатичари да извиђају. На обема странама појачано је дејство артилерије. Пољска артилерија 25. рез. дивизије и тешке батерије нашле су на висовима код Смедерева погодне циљеве у српској артилерији. 7. батерија 9. тешког пука и батерија маринских топова са успехом су тукле три српска, чек тада стигла и отворено пласирана топа. Мерзерска батерија ућуткала је артилерију јужно од Смедерева. Експлозија муниције показала је, да је имала успеха и 7. батерија 25. пољ. артилер. пука.

Извештаји о борби 6. дивизије, који су стизали на леву обалу Дунава, били су и даље повољни. Отприлике у 16 часова, известио је 24. пешад. пук да је стигао на сеоски пут Смедерево—Кулич и да је успоставио везу са 64. пуком. После овога наступио је квар речног кабла, те је прекинута телефонска веза. Али је према досадањим вестима изгледало, да непријатељ и не даје озбиљан отпор. За то је, у 16.15 часова, командант дивизије и наредио да се заузме још и село Кулич, а делове који су смењени од стране 25. рез. дивизије, стављени су на расположење команданту бригаде.

Пре него што је издао детаљна наређења, сазнао је командант 12. пешад. бригаде да је 2. батаљон 20. пука већ заузео село Кулич. Напротив изгледало је, да се у шуми Годомин још налазе непријатељске снаге, али се ни по чему није могло закључити да су се тамо развиле озбиљне борбе. Услед овога нареди, у 16.15 часова, да се заузме шума Годомин. Напад је требала да припреми артилерија до 18 часова. Убрзо после тога командант бригаде примио је извештај, да се не може продрети кроз шуму Годомин, и зато нареди да се напад и не предузима.

7. — **Ситуација у 18 часова.** Превожење 6. дивизије продужава се без застоја. У 13.40 часова био је искрцан шта би

1. батаљон 20. пешад. пука, 3. јегерски батаљон са својим митр
љезима, и 1. батеријом 7. брд. аустро-угарског пука; пото
штаб пука и 4. батерија 3. пољ. артилер. пука, као и 1. ешало
пртљажног дела бојне коморе. Превожење појединим понтони
већ је око подне обустављено, а продужено само шлеповима
обичним скелама. Место искрцавања непријатељ је у више
хова обасипао јачом ватром, али није нанео веће штете. О
16 часова кружио је над парним скелама, један непријатељск
аероплан у тренутку када су свих шест шлепова стајали једа
поред другог. То је био моменат крајње опасности, али аеро
план није бацао бомбе, мада би ово могло знатно успорит
даље превожење, ако не би за дуже и прекинуло.

Око 18 часова налазила се сва пешадија 6. дивизије
српској обали Дунава са свима митраљезима и са пет пољски
батерија. Од трупа 25. рез. дивизије било је пребачено источн
од Смедеревске аде скоро седам батаљона са митраљезима
једна пољска батерија. На десном крилу мостобрана већ је
батаљон 83. рез. пука сменио делове 6. дивизије, а 118. пу
тада је примио суседни део фронта. Ради одбијања евентуалног
напада од стране Смедерева, било је овде на расположењу
резерви више батаљона. Резерва 6. дивизије (1. батаљон 2
пука и 3. јегерски батаљон) налазила се позади левог крил
мостобрана, код шуме западно од села Кулича, а 12. пешад
бригаде (3. батаљон 20. пука) у близини дунавске обале.

И тако се на српској обали налазила снага која улив
поштовање, и која је могла бити потпомогнута јаком артиле
ријом са леве обале Дунава, мада су непријатељска оруђ
могла још добацивати до места прелаза. Да је непријатељ
имао на расположењу довољно снаге за један већи напад,
да је у вези са овим успео да артилериском ватром пресеч
или да само знатно омете дотурање преко Дунава, ситуација
немачких трупа могла би постати ванредно тешка. Али је по
свему изгледало да таква опасност скоро не прети, јер су до
сада борбу водиле источно од Смедерева само српске трупе
III позива. Извиђањем из ваздуха није се могло приметити ни
какво веће померање трупа у долини западно од Мораве.
Ипак је изгледало, да је нарочито важно да се бокови мосто
брана обезбеде, јер су заробљеници говорили о јаким српским
снагама на висовима око Смедерева. Сем тога утврдио је
извиђач, коњички капетан фон Врахем, из 30. оделења војних
аероплана да је не само Пожаревац већ и да су сва села
јужно од Пожаревца пуни непријатељских трупа. Користећи
ново сграђене мостове на Морави (један југозападно од села
Батовце, други западно од села Живице, као и два западно
од села Брежана) могао је непријатељ ове снаге упутити про
тиву мостобрана 3. армиског корпуса. Опасност је умањена
тиме, што су један део ових снага привукли на себе 11. Ба
варска пешад. дивизија, која је истог дана заузела село Петку,

и 105. дивизија, која се налазила на висовима јужно од Костолца. Данашње борбе 4. и 10. рез. корпуса биле су делом врло тешке. Ту су се појавили делови Дринске и Дунавске дивизије I позива. 10. рез. корпус заузео је Кличевац, вис Липар и село Затоње, а аустро-угарска III армија Београд.

Поглед на рад овога дана

Непријатељ је за прелаз Дунава изабрао одсек од Ковина до Плочице, отприлике фронт од 10 км. Према Ковину имала је да пређе 6. пешад. дивизија а западно од Смедерева 25. рез. пешад. дивизија.

Према до сада изнетом у војној литератури о овоме прелазу, наводи се као да је 25. рез. дивизија имала демонстративну улогу. Обзиром на одређену снагу (половина корпуса) и на малом удаљењу између дивизија, изгледа да је 3. корпус намеравао да изврши главни прелаз у две колоне.

Несумњиво да изабрани простор за прелаз 25. рез. дивизије према Провалији, није био погодан у тактичком погледу. Непријатељу није могло остати скривено, извиђањем са земље и из ваздуха, да се бранилац прикупио код Смедерева, те се могло претпоставити, да ће сваки покушај скупо стати. Можда се претпостављало да ће успех бомбардовања бити толики, да ће мали број браниочевих батерија бити, ако не уништен а оно бар неутралисан, што се види по груписању непријатељске артилерије и по раду. Само пак место прелаза, Провалија, било је обухваћено од стране браниочевих трупа а излаз на гребен Карађорђево брдо к. 143—Павлица врло тежак и ограничен.

И непријатељ почиње прелаз у зору. Прелаз је требао да отпочне у 3.45 часа, али се задоцнило. Будни бранилац открио је благовремено прелаз према Смедереву и успео да га осујети. Мали део који је прешао био је задржан. Како се разданило, несумњиво да би сваки даљи покушај 25. рез. дивизије био скопчан са тешкм жртвама. Овде је за нападача наступило изненађење услед јаке браниочеве ватре и губитака, а услед тога и неуспех. Последица овога јесте наређење од 6.30 часова, да се возни материјал 25. рез. дивизије пребаци на прелаз 6. пешад. дивизије.

3. батаљон 10. комб. пука III позива, који је бранио Расадник, после незнатног отпора повукао се до 5.45 часова у нереду на десну обалу Петријевског потока. Командант 2. батаљона овога пука на Павлици, није ништа предузео на своме одсеку противу пребачених делова, докле је његов командир 1. чете, активни поручник Обрад Кокотовић, прикупио делове код прихватнице и предузео против-напад (испад), како изгледа сувише доцкан, тек око подне. Његов покрет поред Дунава није могао остати незапажен са леве обале Дунава, стављен је под артилериску и митраљеску ватру и није успео.

Према тадањем распореду артилерије, против-напад није могао бити потпомогнут ни једним топом.

И ако је 3. батаљон 10. комб. пука напустио Расадник, ипак ни поручник Мацаревић који је бранио град, ни поручник Кокотовић, нису напустили своје положаје. Мада је 10. комб. пук III позива био слаб, нарочито старешинским кадром и спремом, а војници чете поручника Кокотовића, како вели, услед ужасне артилериске ватре „изгледали као пијани", ипак је поручник Кокотовић успео да прикупи своје водове и да изврши против-напад (испад).

Овај рад поручника Кокотовића, као и поручника Мацаревића, за похвалу је. Из овога се види сав значај старешине морално јаког, спремног и који је умео да задобије неподељену љубав својих потчињених, без обзира да ли су то младићи или старци.

Помоћ је благовремено упућена. На Молеров шанац стиже 4. а на Карађорђево брдо 1. батаљон 5. пешад. пука. Доцније стигао је на Молеров шанац и командант пододсека са својим 1. батаљоном 10. комб. пука III позива из резерве. Јасно се видело да је прешао само незнатан део. Према овоме на место прелаза 25. рез. дивизије код Расадника прикупљена су три батаљона, те је команданту одсека остало на расположењу два батаљона (2. и 3.) са четири митраљеза 5. пешад. пука на Царини, и Дрински пионирски полубатаљон у селу Радинцу. Ни командант левог пододсека није употребио целу своју резерву, и остале му на Царини две чете 4. батаљона 10. комб. пука са командантом батаљона, где се прикупио и 3. батаљон овога пука.

Једновремено почиње прелаз и 6. пешад. дивизије у Годомину. Све до 8.15 часова није ништа предузето за одбрану Годомина. И тада је упућена 3. чета 3. батаљона 5. пука на леву обалу Језаве само да обезбеди Царину од стране Годомина, и ништа више.

И даље, све до пред подне, командант одсека није ништа предузимао противу непријатеља у Годомину. Командант Смедеревског одсека вели, да је тачно и брзо обавештаван о ситуацији код Расадника. Било му је јасно, до шест часова, да непријатељ није успео у прелазу и није веровао да би по дану понова покушао. Према овоме ситуација на левом пододсеку била је повољна, и зато је враћен у 9.50 часова 4. батаљон 5. пука са Молеровог шанца.

Изгледа, да командант није веровао у озбиљну опасност која му грози од стране Годомина и да је до пред подне остао у убеђењу као да ће главни прелаз ипак бити код Смедерева, иначе је могао још овога јутра да употреби један део а потом и целу своју резерву исто онако у Годомину, као што ју је у подне употребио.

Тек пред подне наређено је команданту Дринског пионирског полубатаљона да се крене из села Радинца преко села

Липа и нападне непријатеља. Кренут је у 11.50 часова и 5. пешад. пук са Царине преко села Липа, али је пук сувише доцкан стигао и ступио у борбу.[1] Командант III армије наредио је у 12.15 часова, и упућене су две чете (2. и 4.) 3. батаљона 6. пука I позива са Забела преко Брежанског моста у циљу напада на непријатеља.

Тек око 11 часова командант одсека увидео је ранији погрешан распоред и груписање артилерије. Опсадна батерија остала је без дејства, јер није имала циљева, док би са Царине учинила велике услуге. Једино су могле да дејствују у првом тренутку према Годомину само два топа 5. позициске батерије са Царине, али је прелаз био ван домета. Командант одсека од артилерије имао је на расположењу 5. Дринску пољ. батерију код резерве на Царини са воловском запрегом, која је кренута, али је за њу било циљева тек после 12 часова. Да је 6. Дринска пољ. батерија, која је прошлога дана упућена на Павлицу да смени 5. Дунавску пољ. батерију тамо и остала, а повучена 5. Дунавска пољ. батерија, командант би имао на расположењу једину брзометну батерију са коњском запрегом која би могла да прати резерву. Командант одсека сада пребацује турску заплењену хаубичку батерију са Лештара на Царину, у близини гробља, и тек после 12 часова могла је ова са 5. Дринском пољ. батеријом да отвори ватру према Годомину. Али је „постављање артилерије према Годомину изведено под ватром тешке непријатељске артилерије.“ Доцније, пак, „артилерија није могла слободно да дејствује због губљаве оријентације а и мрака, као и из бојазни да не туче наше трупе.“

Непријатељ је у Годомину пребацио до седам часова цео 64. пешад. пук. Командант овога пука био је до шест часова на српској обали, а већ у 6.30 извештава: „Пук је посео десну обалу (2/64 лево, 1/64 десно). Непријатељ је после кратке борбе побегао у правцу југа. Дунавски насип поседнут.“

По пребацивању непријатељ се задржао на обали и унапред упутио многе патроле.[2]

---

[1] Време односно брзина играла је пресудну улогу. Командант 5. пешад. пука, у резерви на Царини, примио је наређење у 11.50, стигао је са пуком на реку Бадрику у 14.45 а ступио у борбу у 15.30 часова, што значи да је 5. пук прешао пут отприлике 10 км. за три часа.

[2] Командир 6. чете у 6.45 (7.15), на основу извештаја патрола, извештава:
„1. Мочарно земљиште има тврдо тле — тресет;
„2. Свуда пролазно;
„3. Преко мочвара води колски пут у правцу југозапада;
„4. Непријатељ није више запажен.“
Командир 3. чете, у 7 (7.10), извештава: „У шибљаку, 600 м. удаљен од Дунава, нема непријатеља. Патрола извиђа даље. Наша артилерија има и сувише кратке путање. Попречни јазови пролазни за пешадију. Шума позади шибљака поседнута; извиђа се јачина непријатеља.“

До 8 часова непријатељ је пребацио два топа, које је виде
и командант одсека са Царине, а до 10.30 шест батаљона са ме
траљезима и једну батерију. На овај начин непријатељ је ве
до овога времена прешао са јаком снагом. Услед извлачен
извесних батерија, ради пребацивања на десну обалу Дунав
наступила је потреба за нову поделу и размештај артилериј
и зато се непријатељ задржао на самој десној обали Дунав
користећи насип, ширећи се поред обале и утврђујући се.

Снага у Годомину била је и сувише слаба да би ставил
јачи отпор, а како непријатељ износи да су чамци и понто
добили ватру тек на 40—50 м. од наше обале, то значи д
и осматрање са наше стране није правилно вршено, те је непр
јатељ и могао, скоро без губитака да пребаци први ешало
Посада са обале Дунава после незнатног отпора повукла се
нереду. Командант овога пододсека није благовремено ни по
кушао да интервенише са резервом (3. ескадроном и 9. Дри
ском пољ. батеријом на Бресју), све до подне.

*Командант одсека са своје осматрачнице на Царини лич
је видео и пратио развој догађаја у Годомину.*[1] Веза са ко
мандантом десног пододсека у Годомину била је релејна
зато су извештаји доцкан стизали. Ситуација у Годомину јасн
се видела не само са Царине већ и са Карађорђевог брда.
командант 1. батаљона 5. пука извештава, у 10.30 часова, д
се тога тренутка приближавају десет чамаца источно од Сме
дерева, и додао да се „ту непријатељ стално искрцава."

*На овај начин изгубљено је цело пре подне и пропуште
повољне прилике, које се нису могле више надокнадити, и т
се доцније тешко осветило.* Редак је случај, као овде, да ј
командант у могућности да одмах лично види главни прела
и да прати рад непријатеља. И кад је командант одсека ве
око шест часова знао ситуацију код десног одсека у Расад
нику а видео у Годомину, несхватљиво је зашто тада ни
упућен бар један део из одсечне резерве у Годомин да ба
задржи непријатеља? И да је упућен у први мах само једа
батаљон много би било учињено.

У подне непријатељ предузима покрет у правцу сел
Липа, али је наишао на јак отпор. У 13 часова ступа у борб

Командир 10. чете, у 10.30 (10.45), извештава: „Патрола потпоручни
Требица наступала је у југоисточном правцу, одприлике 300 м. преко пу
Смедерево—Кулич. Мочвар има тврдо тле, у ово време свуда пролазно за пеш
дију (у колони и у стрељачком строју). Трава делом један и по метар висок
делом покошена. Виде се и колски трагови кроз мочвар, где се на појединим
местима налазе стогови сена високи три до три и по метра. С оне стран
наведеног пута висока дрвета, погодна за артилериско осматрање. Непри
јатељ није примећен."

[1] Непријатељска страна износи, као да је Царина пре подне била
магли. Вероватно тренутно, јер је непријатељ видео, после 6.30 часова
покрет једне српске колоне јужно од Смедерева у правцу североистока.

Дрински пионирски полубатаљон а после 15 часова стиже и продужава напад 5. пешад. пук. Упућене две чете 6. пешад. пука I позива са Забела, преко моста код села Брежана, место да су сачекане и упућене да учествују у нападу, како је командант армије наредио, стижу у село Липе и одатле се у току ноћи упућују у Годомин.

Командант одсека увиђајући после подне сву опасност која му грози од стране Годомина, обраћа се око 15 часова команданту армије за помоћ, али је није добио. Упућене снаге у Годомин не ступају једновремено у напад само зато, што није било израђених прелаза преко Језаве, те је 5. пешад. пук упућен у Годомин преко села Липа. Да је било прелаза преко Језаве, на пр. око утока Вучачког потока, чија је долина погодна за прикривено кретање а у вези са постојећим сеоским путевима, који су се могли поправити (помоћу фашина, греса, прућа и т. д.), 5. пешад. пук могао је једновремено да нападне кад и пионирски полубатаљон, и то не фронтално већ косо, а доцније су могле да ступе и две чете 6. пешад. пука I позива у правцу Шалинца и Кулича.[1] У овом случају напад 5. пука могао је бити потпомаган и нашом артилеријом са Царине.

И кад је већ упућен Дрински пионирски полубатаљон, правилно је урађено што је одмах извршен напад. Сваки је тренутак био драгоцен. Али је неразумљиво зашто је овом полубатаљону придат само 1. ескадрон када је командант пододсека требао, под својом командом, да баци у борбу и последњег војника.

Изгледа, да 9. Дринска пољ. батерија није употребљена ово по подне. Упућени водник 1. чете Дринског пионирског полубатаљона, рез. инжињерски потпоручник Јован М. Ђорђевић, да нападне у бок непријатеља, није нашао ову батерију на своме месту, већ је она, по његовом сазнању, повучена у село Липе. Међутим њу је требало искористити. Земљиште за кретање ове батерије са волујском запрегом можда је било теже али не и немогуће, исто онако као што су и Немци користили своје батерије. За осматрачницу била су погодна дрвета на Бресју.

Командант одсека није био решен да продужи са нападом у Годомину и да употреби све упућене снаге. Вероватно из бојазни од могућег прелаза у току наступајуће ноћи у околини засадника. И командант одсека ово после подне прво повлачи на Царину пионирски полубатаљон а увече и коњички пук, те је десни бок 5. пука остао незаштићен. За Смедерево није било тренутне опасности од стране Годомина, јер је Језава

[1] Мост на утоку Језаве није се могао користити, јер је вијен и тучен са Смедеревске аде. Кад већ раније нису били израђени прелази, могао се по доласку искористити Дрински пионирски полубатаљон.

тада била веома озбиљна препрека. После неуспелог прелаз код Расадника било је мало вероватноће, ако не ни мало, д би непријатељ поновио покушај. За своју резерву могао ј извући један део са левог пододсека.

Али предузете полумере од стране команданта одсек нису могле да пруже повољнији резултат у погледу огран чавања и сужавања непријатељског мостобрана. Непријате је до 18 часова пребацио сва три пешад. пука 6. пеша дивизије са митраљезима и пет батерија, а 25. рез. дивизи седам батаљона са митраљезима и једну пољ. батерију. И ак је била наша снага несразмерно мала према непријатељској, ипа покривено земљиште и немогућност да непријатељска арт лерија потпомаже своју пешадију, много би се учинило погледу задржавања и отежавања прелаза, у погледу морал и наношења губитака непријатељу на једном узаном простор где би наша ватра била сасређена. А циљ је био да се непри јатељ што дуже задржава док не стигне потребна помоћ, је је команданту Смедеревског одсека авизиран долазак 19. пе шад. пука, чим је упућен из Књажевца.

Утицај команданта одсека у Годомину, обзиром на ра потчињених, морао је бити јачи, нарочито на употребу арт лерије, која је требала бити и појачана. Као команданту арт лер. пука, ово је њему било и лакше и познатије.

У немачком раду приликом прелаза код Скеле види с методичност и сигурност у раду загарантовану јачином преба чених трупа, солидним утврђивањем, као и јаком везом измеђ пешадије и артилерије. И непријатељ није ништа предузимао на подизању моста преко Дунава, вероватно услед непого дног времена и што би за ово време наступио застој у пре вожењу.[1]

[1] Интересантно је упоредити у овом погледу прелаз главне колон Тимочке дивизије I позива преко Саве 6. септембра 1914. год. код финан сиске стражаре Чевритије и дати јој циљева. Види Велики рат Србије и т. књига II стр. 65—74.

ПРОДУЖЕЊЕ БОРБЕ

Скица 5.

10. октобра. 1. — *Ситуација у току прошле ноћи.* „Од 21.30 до 22 часа две непријатељске чете нападају на град са источне стране и напад је одбијен.“ [1]

„У 23.30 часа непријатељ је отпочео напад на лево крило 5. пешад. пука, а у 0.15 на целом фронту. Ватра је трајала свом жестином до једног часа и постепено се стишавала и понављала.

„Непријатељ је покушавао још неколико пута напад, отварајући јаку артилериску, митраљеску и пешадиску ватру, а у исто време осветљавао је рефлектором и ракетлама цео положај 5. пука. Тако исто отварана је и на непријатеља јака пешадиска и митраљеска ватра, а слабије и артилериска. У неколико махова употребљене су и бомбе, те су сви непријатељски напади осујећени и енергично одбијени.

„У четири часа командант 2. батаљона извештава да се непријатељ рокира улево ка Смедереву, зато је наређено команданту 4. батаљона да одмах упути једну чету на лево крило 2. батаљона, с тим да ухвати везу са 1. четом 1. батаљона, која се налази на источној страни Смедерева.“ [2]

„Батерије са Царине потпомагале су за време сва три ноћна напада слабом ватром, због неизвесности положаја наших трупа.

„С обзиром на ситуацију у Годомину, командант Смедеревског одсека наредио је, да се коњички пук из резерве одмах крене ка селу Липама ради заштите десног бока 5. пешад. пука I позива у висини села Шалинца. Једном четом 5. пука I позива попуњена је празнина између левог крила пука и Смедеревског града на левој обали Језаве. Командант одсека имао је у резерви: једну чету 5. пука I позива; 3. батаљон 10. комб. пука од 400 пушака; пионирски полубатаљон од 200 пушака са по 12 до 13 метака на пушку. Резерва је прикупљена на Царини.“ [1]

---

[1] Велики рат Србије, књига IX, стр. 117. Командир 1. чете 1. батаљона 5. пешад. пука у граду вели, да су Немци нападали ноћу слабијим деловима.

[2] Операциски дневник 5. пешад. пука I позива.

[1] У резерви је био и Дрински коњички пук. Прошле вечери вратио се са Молеровог шанца на Царину и командант левог пододсека.

2. — *Ситуација у току дана.* У 7.30 часова стигао је са Царине у Годомин Дрински коњички пук и упућен да штити десни бок 5. пешад. пука, а прошле ноћи стигле су и две чете 6. пука I позива.

Борба у Годомину продужава се и 5. пешад. пук, према извештају команданта пука, био је приморан да се пре подне повуче на северну ивицу села Липа.

У 10.30 часова упућена је команданту десног пододсека 4. Дринска пољска батерија са Молеровог шанца, која је стигла после подне, а у 15 часова стигао је и Браничевски комб. батаљон III позива. Али је 5. пешад. пук остао у селу Липама до 16 часова а у 18.40 часова већ се кренуо за Царину. Одбрана у долини Мораве поверена је 2. батаљону 5. пешад. пука и Дринском коњичком пуку без и једне батерије. И овај батаљон остао је само кратко време у селу Липама па се повукао на леву обалу Језаве у висини села Липа. И тако је напуштено село Липе без борбе.

На левом пододсеку непријатељ продужава бомбардовање, услед чега је наређено да се људство на обали Дунава разреди и склања.

Доцкан увече стигао је један ешалон 19. пешад. пука I позива (две чете и митраљеско одељење) код села Радинца.

Командант Смедеревског одсека доставио је командантима, у 21.15 часова, следећу заповест команданта III армије:

„У току упорне борбе данас, трупе Пожаревачког одсека ове армије заузеле су утврђене положаје за одбрану на линији: село Брежане—Ћириковац—Млава, а код трупа осталих одсека нема у главном промена.

„За даљу акцију трупа наређујем:

„1. — Означени положаји на Пожаревачком одсеку, као и раније поседнути положаји на осталим одсецима армиског положаја, имају се упорно и енергично бранити до доласка појачања, која су из позадине упућена и која се кроз кратко време очекују.

„2. — На одржавању везе, узајамно потпомагање јединица и родова оружја, обратити нарочиту пажњу. Фортификациске објекте у пуној мери користити а за бољу употребу допунити и поправити.

„3. — Комуникациске линије уредити за Дринску дивизију I позива десном обалом Мораве, а за Дунавску I позива долином Млаве — магацини у Жабару.

„4. — Армиски штаб за сада у Пожаревцу.

„Достављајући предњу заповест наређујем: да се ноћас и сутра нарочито одржи положај левог одсека, и то како пешадиском тако и нарочито артилериском ватром. Приправност целе ноћи под оружјем.“

Десни пододсек. а) *Борба 5. пешад. пука.* У 7.30 часова стигао је са Царине Дрински коњички пук ради осигурања

десног бока а у исто време и две чете (2. и 4.) 3. батаљона 5. пешад. пука I позива и упућене „у село Шалинац."

Непријатељ је продужио „артилериску и митраљеску ватру, а нарочито према 2. батаљону. Услед овако јаке ватре батаљон је почео попуштати и повлачити се, те се услед тога морао повући и 3. и 4. батаљон."[1]

Команданту 4. батаљона одмах је наређено, да заузме леву обалу Бадрике као прихватни положај, а команданту 2. и 3. батаљона и командиру митраљеског оделења издата је следећа заповест:

„Пук ће посести положај ради упорне одбране на левој обали Бадрике.[2] Према овоме наређујем:

„1. — Командант 4. батаљона са својим батаљоном заузеће одсек од утока Бадрике па до моста на истој реци, куда прелази пут из села Шалинца за село Липе.

„2. — Командант 3. батаљона са својим батаљоном заузеће одсек од десног крила 4. батаљона па у десно до моста на путу, који води из села Липа за село Брежане.

„3. — Митраљеско оделење биће позади моста на путу Липе—Шалинац.

„4. — 2. батаљон и две чете 6. пука I позива биће у резерви у селу Липама.

---

[1] Командант овог полубатаљона, сада пешад. пуковник Павле Г. Павловић, вели: „Примио сам овога јутра усмену заповест, по коме ће 5. пешад. пук кренути напред ка Дунаву. Ради обезбеђења десног крила и бока пука, полубатаљон се имао кренути из резерве са једним ескадроном коњице ка селу Шалинцу и Куличу са задатком да избије на ушће Мораве.

„Земљиште, преко кога се кретао полубатаљон ка селу Шалинцу и Куличу, било је сво под високим кукурузима и врбацима, што је нагнало команданта да се полубатаљон креће прикупљеније. Кад је полубатаљон стигао у висину Шалинца, заустављен је да би се извидело ово село, пре но што се крене за Кулич. Ускоро се врате патроле са правца Кулича са извештајем, да су наишле на непријатеља у кукурузима (један војник из патроле 4. чете заробљен). Истовремено извести једна патрола да у селу Шалинцу нема непријатеља.

„За све ово време коњички је ескадрон држан позади полубатаљона и улево, са намером да се употреби за везу са десним крилом 5. пука, које је било доста удаљено.

„Кад се полубатаљон после малог застоја хтео кренути напред, примљен је извештај од патрола за везу, да се 5. пешад. пук повлачи. Ордонанс команданта полубатаљона попет на дрво потврдио је да се цео 5. пешад. пук повлачи ка селу Липама. Незнајући разлог овоме, нечувши никакву ватру и непримивши никакву заповест, командант нареди да се полубатаљон развије за борбу, како га не би непријатељ затекао у колони, и упути команданту 5. пешад. пука патролу с молбом за наређење.

„Чекајући наређење, полубатаљон је остао у истом распореду. Патроле послате ка Куличу известиле су, да до села нема непријатељских делова, али да се у селу чује жагор и лавеж паса.

„Кад се већ 5. пешад. пук повукао, патрола, упућена команданту 5. пука, врати се са наређењем да се и полубатаљон повуче у село Липе."

Бројно стање овог полубатаљона: 6 официра, 67. подофицира и каплара и 440 редова; 430 пушака, 120 бомби, 23 коња и 1 магарац.

[2] У оригиналу стоји река Мртва Морава, што је погрешно.

„5. — Бојна комора код својих батаљона.
„6. — Превијалиште на левој обали Језаве.
„7. — Ја ћу се налазити код цркве у Липама."

Да би се спречило кретање непријатељу од стране села Шалинца уз Мораву, упућен је полубатаљон 6. пука да поседне положај западно од 3. батаљона, између реке Бадрике и Старе Мораве, а команданту Дринског коњичког пука „саопштено, да буде десно од ових двеју чета са задатком: да осигура десни бок одреду и извиђа у правцу Шалинца, и да одржава везу са трупама које се налазе на десној обали Мораве, у правцу Брежане—Ћириковац."

Непријатељ је отпочео да туче село Липе артилеријском ватром од 13 до 14.30 часова, а у 15 часова стигао је Браничевски комб. батаљон III позива, који је задржан у резерви.[1]

Према телефонском наређењу команданта Смедеревског одсека од 16 часова, командант 5. пука одмах је упутио две своје чете (1. и 2.) 2. батаљона са митраљеским оделењем и Браничевским комб. батаљоном III позива на к. 106, а команданту 2. батаљона наредио, да са остале две своје чете и двема четама 6. пука поседне положај пука, пошто пук одлази на Царину.

О овоме је командант 5. пешад. пука обавестио у 17 часова команданта Дринског коњичког пука:

„Пошто ће пук са своја два батаљона и митраљеским оделењем одмах отићи на положај „Царина", а по наређењу команданта Одбране Смедерева, то ће овде остати један батаљон овога пука који ће бранити положај од утока Бадрике у Језаву, па до моста источно од Липа. Ви са вашим пуком имате задатак да осигурате простор Липе до Мораве.

„Две чете 6. пука I позива са којима сте одржавали везу, оне ће још вечерас доћи у село Липе и ући у састав 2. батаљона (од две чете), који остаје на овом месту као посада."

И 5. пешад. пук кренуо се у 18.40 из села Липа форсираним маршем и стигао у 22.20 часа, како изгледа не на Царину, већ код к. 106 или на Стризову. Одмах са зачеља колоне још у покрету упућен је командант 3. батаљона са двема четама да прими под своју команду раније упућене две чете 2. бата-

---

[1] Браничевски комбиновани батаљон III позива осигуравао је железничку пругу Лапово—Смедерево и објекте на Морави. Батаљон је стајао непосредно под Врховном Командом и командант овога батаљона добио је хитно наређење да прикупи батаљон у селу Скобаљу, и крене преко села Вучака на Царину. Командант овога батаљона вели, да чим је прошао село Враново да је примио усмено наређење преко једног официра од команданта Смедеревског одсека, да одмах скрене десно и преко врбака да што пре стигне код села Липа.

Батаљон је био попуњен прекобројним обвезницима III позива, нарочито са територије тадањег Пожаревачког округа и осуђеницима из казненог завода на Забелу. Јачина батаљона: 4 официра, 80 подофицира и каплара, 576 редова и 641 пушка; 6 коња и 2 вола. Наоружање: старе пушке Маузер—Кока са црним барутом и без бомби.

љона и да осигура већ заузети положај. Међутим ове две чете 2. батаљона стављене су одмах по доласку под команду команданта Дринског пионирског полубатаљона ради обезбеђења Језаве, те се командант 3. батаљона задржао на к. 106.

б) *Рад 2. батаљона 5. пешад. пука.* Кад се командант полубатаљона 6. пешад. пука јавио у селу Липама команданту 2. батаљона 5. пешад. пука, мајору Димитрију Ђ. Дамњановићу, саопштено му: да је 5. пешад. пук упућен у село Вучак, да је он остао са својим двема четама (3. и 4.), и да је полубатаљон 6. пешад. пука стављен под његову команду, са задатком да брани село Липе.

Овај батаљон требао је да поседне леву обалу Бадрике, и то: две чете из 5. пука западно од пута Липе—Вис, а две чете из 6. пука источно, у коме се правцу налазио и Дрински коњички пук.

Приликом покрета двеју чета 6. пешад. пука од кафане (северно и одмах до цркве) у селу Липама ка мосту на реци Бадрици ради поседања одређеног положаја, патрола 2. чете на самом путу, под командом поднаредника Игњата, сукоби се услед тамне ноћи са једном непријатељском патролом прса у прса, и ту погине поднаредник Игњат а поред њега нађена је и једна немачка капа. Непријатељска патрола побегла је преко Бадрике.

После овога није се ништа десило. Непријатељ ништа није више покушавао, и чак изгледа да није ни пришао ближе десној обали Бадрике, јер се није чуо никакав шум и покрет. И тада, сасвим изненада, командант 2. батаљона 5. пешад. пука нареди да се батаљон повуче из села и пребаци преко моста на Језави код Каунице баре.

в) *Долазак 19. пешад. пука.* У пет часова отпочело је транспортовање пука узаним колосеком из Зајечара за Параћин, и у Параћину вршио се претовар у возове нормалног колосека. I ешалон (1. батаљон и 1. и 2. чета 2. батаљона), чим је стигао у Осипаоницу, упућен је за Пожаревац. II ешалон (штаб пука, 3. и 4. чета 2. батаљона и митраљеско одељење) стигао је у Параћин у 11.15 и кренуо се из Параћина у 11.30 часова. На железничку станицу у Осипаоници ешалон је стигао у 18.30. Овде је командант пука примио наређење команданта III армије од 9.40 часова, следеће садржине:

„Трупе III армије држе линију: Смедерево — северно од села Липа—Брежане—Ћириковац—Анатема—Градиште, на којој су зауставиле непријатеља.

„19. пук I позива, одмах по искрцавању сваког ешалона, продужиће марш за Пожаревац преко моста код Љубичева. По доласку у Пожаревац ставиће се одмах под команду команданта Дринске дивизије I позива, који је у Пожаревцу."

Пошто се ешалон искрцао, начелник штаба III армије саопштио је команданту 19. пука телефоном наређење коман-

данта III армије, да је стављен под команду команданта Сме-
деревског одсека (Одбране Смедерева), и да одмах са ешалоном
продужи возом за Смедерево, где ће наићи на једног официра,
који ће са лампом дати знак и тамо ће се ешалон искрцати
и доћи на одређено место.[1]

На основу горњег наређења, штаб пука и обе чете поно
су укрцане у воз, а коњи са митраљеским одељењем продужил
су сувим поред железничке пруге за Смедерево.

После извесног времена возовођа је изјавио да не сме
даље да вози, и обе су чете, око 22 часа, искрцане и проду-
жиле железничком пругом до раскрснице железничке пруге
са друмом Осипаоница—Смедерево према селу Вранову. Овде
је ешалон сачекао упућени официр, артилериски капетан
класе Никола А. Илић, и према његовом саопштењу јавио се
командант пука телефоном команданту Смедеревског одсека,
и начелник штаба, саопштио је команданту пука: да остане
на овој раскрсници и да чека даље наређење; да је непри-
јатељ заузео село Липе и да се батаљон 5. пешад. пука
позива повукао на леву обалу реке Језаве.

Око 24 часа саопштио је начелник штаба Смедеревског
одсека (Одбране Смедерева) команданту пука, да се ешалон
крене ка селу Радинцу и ухвати везу са батаљоном 5. пука,
који се ставља под његову команду. Овде се команданту пука
јавио и командир 9. Дринске пољске батерије, капетан I кл.
Добривоје Нешић, који је био остављен самом себи. Батерија
је била са волујском запрегом.

Леви пододсек. Око седам часова наређено је да се
турска крупова заплењена хаубичка батерија повуче са доса-
дањег места и постави јужно од Царина, код 6. брзометне
хаубичке батерије 120 м.м.[2]

Све су батерије са Царина потпомагале 5. пешад. пук у
борби и тукле непријатељску пешадију и артилерију у Го-
домину.

Са обзиром на ситуацију у Годомину и ради обезбеђења
батерија на Царини, командант Смедеревског одсека наредио

---

[1] У делу Велики рат Србије и т. д., књ. IX, стр. 147, стоји, да је на основу
овог наређења командант 19. пука упутио „трупе I ешалона (1. батаљон и
две чете 2. батаљона) у Пожаревац." Међутим кад је командант пука стигао
са II ешалоном на осипаоничку железничку станицу није затекао I ешалон
те није могао ни да изда првом ешалону макакво наређење. I ешалон је
упутио у Пожаревац, по наређењу, потпуковник Лазар Матијевић, који
је био на служби у штабу III армије, а тада се налазио на осипаоничкој
железничкој станици.

[2] Турска заплењена хаубичка батерија кренула се несметано и постав-
љена око 8 часова на левој обали Вучачког потока, западно од железничке
пруге на 200—300 метара у винограду свештеника Ђорђа Павловића Сом-
борца. У близини биле су: два топа 5. позициске батерије, 6 Дринска
пољска и 6. хаубичка батерија. Вод 5. Дринске пољске батерије са командиром
остао је код Циганских кућа (Убилци), где је тучен од мерзера 420 м.м.

је команданту Дринског пионирског полубатаљона у резерви, да одмах после подне поседне израђене стрељачке заклоне од Смедеревског града, кога је бранила 1. чета 1. батаљона 5. пука, па јужно поред железничке пруге. За овај циљ стављено му на расположење: пионирски полубатаљон, 1. и 2. чета 2. батаљона 5. пука под командом командира 2. чете, рез. капетана II кл. Јована Тодорића, два вода 10. комб. пука III позива и Браничевски комб. батаљон III позива, који је имао стићи ове вечери.

Око 18 часова извршено је поседање положаја, и то: од града па јужно пионирски полубатаљон (1. чета, два вода 10. комб. пука III позива па 2. чета); на самој обали Језаве према Царини, на упадном углу, две чете 2. батаљона 5. пука. Браничевски комбиновани батаљон III позива имао је заузети положај десно, и преко утока реке Бадрике у Језаву доћи у везу са 5. пешад. пуком. Овај батаљон стигао је доцкан, и са две чете посео стрељачке заклоне, једна задржана у резерви а друга залутала и задржана код 5. пешад. пука.

У 16 часова истоварена је једна непријатељска пољска батерија и кретала се у касу поред обале од Скеле ка Смедереву. На ову батерију одмах је отворила ватру 6. хаубичка брзометна батерија и 6. Дринска пољска батерија, и неки возови са побијеним коњима остали су, други су се у трку вратили назад, а људство се разбегло. Иначе је 6. хаубичка батерија тукла непријатељску пешадију у Годомину.

Вод 5. Дринске пољске батерије са командиром остао је на јучерашњем положају и тукао непријатељску пешадију по стрељачким заклонима у Годомину. Како је овај вод био истакнут, уочен и јако тучен, то је наређено да се батерија у први сумрак повуче на Стризово.[1]

3. позиц. батерија на Молеровом шанцу, 5. Дунавска пољ. батерија на Павлици и вод 3. позиц. батерије на Белом брегу, остале су на својим местима.

Опсадна батерија кренула се, по наређењу, у 19 часова, преко села Водња, пошто је пут за возове био бољи него преко Претријева, у село Коларе, где је стигла у 22.30 часова.[2]

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. **Проширење мостобрана.** Наређење команданта армије, које је примљено прошлога дана у 20.10 часа, кретало се у границама намере команданта 3. армиског корпуса:

---

[1] Вод код циганских кућа имао је прошлога дана демолиран један предњак а овога дана три рањена војника.

[2] Градска батерија, у току прошле ноћи, дејствовала је од 20.40 на Смедеревску аду, да би спречила прелаз непријатељу, а око 23 часа на једну хаубичку батерију северно од аде. Утрошила је 15 шрапнела и 16 панцирних зрна.

„Пошто се села Кулич и Шалинац очисте од непријатељ 3. армиски корпус избациће обезбеђујуће делове до линије село Липе—Мађарска бара, и одмах предузети припрему обухватни напад, који се има предузети са југоистока на Сме дерево, и на висове југозападно од Смедерева.

„4. резервном корпусу наређено је да заузме сел Брежане."

На основу овог наређења командант 3. корпуса наредио је, да 10. октобра у 10 часова корпус буде потпуно спрема за даље наступање. Главна снага 6. дивизије имала је доцни да наступа ка селу Липама, остављајући слабије обезбеђујуће делове између села Липа и Мађарске баре.

25. рез. дивизија имала је да остави један батаљон с митраљеском четом источно од финансиске стражаре, а дивизија један батаљон код села Кулича, на расположењ команданта корпуса.

Пук Квицова (сем 3. јегерског батаљона са митраљеском четом) и даље је остао да обезбеђује леву обалу Дунава д Смедеревске аде закључно, с тим да од 12 часова буду приправности четири чете у близини јужног излаза из Ковина

Корпусна артилерија стављена је под команду командант 27. пољске артилер. бригаде, ђенералмајора фон Шиперта. Он је имала да осматра непријатељску артилерију, да потпомаж наступање корпуса на линију Смедерево—село Липе, и да кореш туром на јужне висове припреми доцније напад на Смедерево

1. **Ситуација у току ноћи.**

а) *Код 25. резервне дивизије.* Прва ноћ по прелазу на српску обалу текла је у главном врло немирно. Чим је пао мрак утурени су 1. и 3. чета 118. рез. пешад. пука на западном крилу мосто брана између 2. батаљона 83. рез. пешад. пука и 64. пешад пука, смењујући на овај начин, на широком луку налазеће се остатке 1. и 3. чете 24. пешад. пука, који су и упућени у саста свога батаљона. Одмах позади предње линије убиваковале с се 2. и 4. чета 118. рез. пешад. пука, а у близини обале Дунава остали делови пешадије 52. рез. дивизије, изузевши одељењ Хупеа и корпусну резерву (пола 83. рез. пешад. пука). Резерва је и даље остала на левој обали Дунава. Смештајне прилике нису биле завидне. Киша је лила као из кабла. Није било ничег топлог да би се загрејао стомак, пошто још нису пребачене пољске кујне и морала се употребити резервна храна.

Командант 50. рез. пешад. бригаде, ђенераллајтнант фон Кохенхаузен, нарочито је скренуо пажњу да се детаљно извиђа ка Смедереву. Патроле су стигле и до Језаве. Ова је река престављала озбиљну препреку, широку око 30—40 м., и делом се била излила из корита и поплавила околно земљиште до 100 м. Непријатељ се утврдио на супротној обали и у граду. Изгледало је да непријатеља узнемиравају патроле, јер је у 23.15 часа отворио доста јаку пешадиску и митраљеску

ватру. Пошто су се извиђачка одељења потпуно упознала са земљишним приликама, то су се и вратила у своје јединице.

У четири часа понова су Срби отворили ватру, у чему је узела учешће и артилерија са висова код Смедерева; ова је нанела нешто губитака резерви. У зору били су већ спремни пукови 50. резер. бригаде за наступање. У 7 часова упутио је понова 2. батаљон 183. рез. пешад. пука јаке официрске патроле ка Језави, и оне су под слабом артилер. ватром и стигле на реку.

б) *Код 6. пешад. дивизије.* Далеко је немирније прошла ноћ код ове дивизије. Нарочито је било борбе на одсеку 64. пешад. пука. У 19 часова изгледало је, као да ће Срби напасти 2. батаљон. Развила се јака ватра, и у току ове борбе утрошило је брдско митраљ. оделење, које је већ било придато батаљону, сву муницију, па се почела осећати оскудица и код батаљона. И зато је упућена бојна комора 24. пешад. пука на товарним коњима, али је она претрпела доста знатне губитке од фронталне ватре. Противречна наређења дала су напослетку повода команданту 2. батаљона да повуче I борбени ред нешто уназад. Командант пука ставио је команданту батаљона на расположење лака рововска оруђа, која су одмах и употребљена у I борбени ред.

У току ноћи непријатељ је у више махова вршио ватрене препаде, и командант пука био је приморан, да у циљу осигурања везе лево са суседом, појача батаљон и стави му на расположење 12. чету. Ипак Срби, и ако су пришли нашем положају до на 150 м., нису успели да ни на једном месту пробију фронт.

Како је изгледало да услед непрегледног земљишта није осигурано потпомагање пешадије од стране артилерије, то је артилериска група Курта пласирала по једно оруђе 5. и 6. батерије 3. пољ. артилер. пука одмах позади пешадије.

Ватра се у току ноћи код 64. пешад. пука повремено преносила и на 24. пешад. пук, те је командант овога пука напослетку пласирао један вод 244. брдског митраљ. оделења у I борбени ред. Резерва, која се налазила позади левог крила дивизије, била је у више махова, поводом ове ватре напред, стављена под оружјем, али није дошло до њене употребе.

2. **Одлука команданта 3. корпуса у 13.05 часова.** Већ од 9 часова пешадија је била спремна за даљи рад, али је командант корпуса био принуђен да почетак напада одложи, пошто се сувише отегло превожење и ново груписање артилерије. Померање батерија корпусне артилерије, сходно наређењу команданта корпуса од 14.20 час. прошлог дана, извршено је само делимично. Од тешких батерија једино је 7. батерија 9. тешког артил. пука извршила наређену промену положаја. Она је ступила на место 5. батерије 6. рез. тешког артил. пука. Услед раскаљаних путева 110. батерија топова од

100 мм. успела је да извуче само једно оруђе на нови положај, док се друго заглавило у блато, и команднру батерије изгледало је корисније да други вод остави на дотадањем положају. Услед овога морало се одустати од намере, да се крене унапред и батерија тешких маринских топова 150 мм

Командант корпуса наредио је, 9. октобра у вече, да парна скела у будуће буде наизменице на расположењу 25. резервној и 6. пешад. дивизији. Обе су дивизије намеравале да у току ноћи пребаце заостале пољске батерије, а 6. дивизија да пребаци и лаке муниционе колоне пољске артилерије и пољске кујне. Сем тога намеравала је 6. дивизија да до 9 часова пребаци и пласира на српској обали 5. батерију 6. рез. тешког артилер. пука, а 25. рез. дивизија да довуче и овде припреми свој дивизиски мостовни трен, ради прелаза преко реке Језаве.

Пољске батерије кренуле су делом већ 9. октобра после подне а неке и увече ка железничкој станици Ковин—дунавска обала, али су пропале све наде да ће се до девет часова 10. октобра ма и унеколико ово постићи. Превожење у току ноћи захтевало је далеко више времена него дању; од предвиђеног осветљавања места за искрцавање морало се одустати услед непријатељске артилер. ватре. И на левој обали Дунава нагомилале су се батерије и бојне коморе, што је отежавало укрцавање. Од дванајест батерија обеју дивизија, које су упућене на железничкој станици Ковин—дунавска обала, биле су искрцане овога дана до седам часова на српској обали само штаб 2. дивизиона 13. пољ. артил. пука са 4. и 6. батеријом. Како се код трупа 6. дивизије после ноћне борбе осећала оскудица у муницији, то се морала што пре привући на обалу Дунава једна пешад. муниционска колона.

И док су се официри трудили, да у овој мешавини батерија и возова створе ред, почео је непријатељ у 8.30 часова да гађа тешким оруђима са стрмом путањом место, где се вршило искрцавање из парних скела на српској обали. Све горе наведено имало је за последицу поновно задоцњење; ова околност, као и да већи део артилерије 6. дивизије није био спреман за отварање ватре, дало је повода команданту корпуса, да у 8.50 часова одложи напад до 12 часова.

Прикупљени детаљни податци у току пре подне показали су, да се непријатељ повукао испред фронта корпуса. На одсеку 25. рез. дивизије патроле су добиле ватру само са леве обале Језаве. Према извештају команданта 6. дивизије, непријатељ се утврђивао северно од села Липа, где су се, према исказу заробљеника, налазиле јаче непријатељске снаге; изгледало је, као да у шуми где је напис Годомин има непријатељских заштитница; напротив у шумама југозападно и јужно од села Кулича, као и у северном делу села Шалинца

није било непријатеља, и 6. дивизија спремала се да поседне село Шалинац.

Кад су овога јутра заробљени војници 6. пешад. пука I позива, видело се да је посада обале, која се до сада ценила на три батаљона III позива, појачана активним трупама. Према њиховом исказу, заробљени војници припадали су Дринској дивизији I позива, која је 8. октобра у јачини три пука стигла сувим у околину с. Липе—Пожаревац.

Извиђањем из ваздуха видело се, да Срби и даље довлаче појачања; у долини Мораве видео се јак саобраћај возова у правцу севера. Сви извештаји опомињали су да треба искористити моментално повољну ситуацију за проширење мостобрана, али командант корпуса није успео у својој намери да у 12 часова отпочне напад.

До 12 часова било је заиста пребачено 14 пољских и пола тешке батерије, али последње искрцане батерије тек су се уређивале, па им је требало оставити потребно време.[1] На заузимање Смедерева у опште није се могло ни помислити. Командант 25. рез. дивизије известио је, да се преко Језаве може прећи само са понтонским материјалом, и да се друга помоћна средства нису могла нигде наћи. И 25. рез. дивизија покушавала је до сада без успеха да привуче свој мостовни трен и потребан број пионира.

И тако се командант корпуса за данас морао задовољити да само своје трупе привуче ближе линији: Смедерево—с. Липе, и у 13.05 часова издао је потребна наређења. Покрет је требао да отпочне у 14 часова, али како ово наређење не би могло за овако кратко време да доспе до свих трупа, то је почетак напада одложен за 14.30 часова. Као граница између дивизија одређена је линија од додира дивизија — Вучачки поток.

3. **Наступање 25. резервне дивизије.** Командант 25. рез. дивизије већ је овога јутра издао потребна наређења за наступање своје дивизије на Језаву, те примљено наређење у подне за покрет није затекло трупе неспремне.

Непријатељ је пре подне са прекидима гађао место искрцавања корпуса, а понова је отворио ватру баш кад се 2. дивизион 13. пољ. артил. пука (коме је била придата и 3. батерија истог пука) кренуо са свога положаја, који је био у близини места искрцавања, североисточно од финансиске стражаре, како би одавде потпомагао напад дивизије на Смедерево.

---

[1] *6. пешад. дивизија* имала је осам пољских и пола тешке батерије, и то: 4., 5. и 6. батерија 3. пољ. артилер. пука; 1., 2., 3. и 6. батерија 39. пољ. артилер. пука, аустро-угарска 1. батерија 7. артилер. пука и пола 5. батерије 6. рез. тешког артилер. пука.

25. рез. дивизија пет пољских батерија, и то: 3., 4., 5. и 6. батерија 13. пољ. артилер. пука и 2. батерија 2. аустриског брд. хаубичког пука.

У 13 часова искрцане су 4. и 5. батерија 39. пољ. артилер. пука.

Огромна маса артилерије сконцентрисала је своју ватр на варош и град, као и на околне висове. Са леве обал Дунава дејствовала је корпусна артилерија под командо команданта 27. пољ. артилериске бригаде. Обалски мерзер и кратки марински топови бацали су своја тешка зрна на не пријатеља; мерзери су обасипали положаје непријатељске артилерије. Са својих положаја, јужно од Дунава, дејствова је 2. дивизион 13. пољ. артил. пука на варош и висове за једно са 6. батеријом 3. и 6. батеријом 39. пољ. артил. пук из 6. пешад. дивизије. Остали делови групе Курта пома гали су наступање 64. пешад. пука на Језаву. Са предњи линија пешадије могао се осматрати одличан пад зрна. И ка су пукови кренули на Језаву, непријатељска је артилериј само слабо одговарала, али у Смедереву, а нарочито у граду држали су се храбри српски стрелци и поред јаког бомбар довања, и нанели осетне губитке трупама, које су наступале

83. рез. пешад. пук припремио је у многоме напад н Смедерево. Патроле, које је упутио овога јутра 2. батаљон на Језаву, појачаване су постепено упућивањем појединих група. И одмах, после 14.30 часова, наступао је 2. батаљон у ретким таласима преко потпуно откривене равнице око ушћа Језаве, а 6. чета кретала се у резерви лево и позади. Убрзо је 2. батаљон стигао на пут, који од Језаве води ка истоку, задржао се и отпочео утврђивати. Поједина оделења, која су била истурена на обалу Језаве, морала су се повремено и повлачити, јер су била у опасности од ватре наше тешке артилерије, која је управљена на варош и град.

Командант 118. рез. пешад. пука, мајор Кушел, хтео је да изврши напад само са једним (1.) батаљоном у I борбеном реду, док би 2. и 3. батаљон остали у резерви и кретали се у степену. Али како су се на одсеку пука налазили у I борбеном реду и делови 64. пешад. пука, то је морао са 3. батаљоном да их смени. Непријатељска артилерија са висова јужно од Смедерева гађала је оба ова батаљона док су наступали преко јако мочарног и делом трском обраслом равницом, позади левог крила кретао се 2. батаљон. Кад су се батаљони приближили Језави, ступила је у борбу и слаба српска пешадија, али ова није могла да задржи напад. Уз припомоћ 64. и 83. рез. пешад. пука стигао је, у 16.30 часова, 118. рез. пешад. пук на Језаву.

У резерви на дунавском насипу остао је 168. пешад. пук (без оделења капетана Хупеа), где је после подне стигло са леве обале Дунава и пола 83. резервног пешад. пука са 248. брдским митраљ. оделењем. Командант 50. рез. пешадиске бригаде, ђенераллајтнант фон Кохенхаузен, задржао је овде на своме расположењу 1. батаљон, а упућене су 9. и 12. чета у састав свог батаљона.

4. **Напад 6. пешадиске дивизије.** Овој дивизији требало је после борбе прошле ноћи извесно време док је предузела извиђање, које је било наређено још прошле вечери, а било је и нарочито тешко достављати наређења. Како је непријатељска ватра стално кидала телефонске везе, то су се морала наређења, на овом непрегледном земљишту, да преносе преко ордонанаса. У 7.30 часова командант дивизије понова је скренуо пажњу на важност извиђања, и наредио да се поседне село Шалинац, у колико у њему не би било непријатеља.

Пошто је једна патрола утврдила да у Шалинцу нема непријатеља, то је упућена 7. чета 20. пешад. пука. Али услед грешака на секцији, чета је скренула ка истоку и у прво време није успела да ухвати везу са деловима свога батаљона, који су се налазили у селу Куличу.

Југозападно од Кулича утврдио је потпоручник Микелајтис из 4. чете 20. пешад. пука, да се непријатељ повукао. То су потврдили и извештаји осталих пукова, који су добивени пре подне у штаб 12. пешад. бригаде.

Према заповестима команданта корпуса, које су издате у току прошле ноћи, имала је 6. дивизија, пошто обезбеди линију с. Липе—Мађарска бара, да изврши напад на фронт: излаз из долине Вучачког потока — с. Липе. И зато је командант дивизије привукао своје резерве (20. пешад. пук, сем употребљених делова 2. батаљона) позади ненаслоњеног бока дивизије, код села Кулича. У шуми, северозападно од Кулича, налазио се 3. јегерски батаљон у корпусној резерви.

У циљу да би имао што јачу снагу за главни напад, комзндант 6. дивизије учинио је пре подне све, да формира један нарочито комбиновани одред за заштиту левога бока. Ово је наређено команданту 3. хусарског пука, мајору фон Јагову, и који је требао бити пребачен у 12.30 часова на српску обалу. За извршење овог задатка стављено је мајору Јагову на расположање, сем његовог пука, 2. батаљон 20. пешад. пука са митраљеском четом, једна батерија 39. пољ. артил. пука и 99. сигнално одељење.

У вези наређења команданта корпуса за напад, наредио је командант 6. дивизије, у 13.30 часова, команданту 12. пешад. бригаде, да у вези са 25. рез. дивизијом наступа у степену. Као лева граница одсека за напад одређена је линија: с. Кулич — североисточни крај села Липа. Одред Јагова имао је да обезбеђује леви бок дивизије на линији: Бошњачка бара (источно до Бресја)—Морава, у висини села Батовца, и да ухвати везу са 11. Баварском дивизијом. Батаљон који је одређен у дивизиској резерви, имао је да остане на северозападној ивици с. Кулича.

Командант 12. пешад. бригаде, који се већ од јутрос налазио на српској обали, одредио је за граничну линију својих пукова, 64. и 24., и то: од источног угла шуме Годо-

мин — прелаз преко Језаве, на путу из села Липа за Кауниц бару.[1]

64. пешад. пук могао се кренути тек пошто 24. пук буд скренуо ка југозападу, а командант 12. пешад. бригаде наме равао је да са својом резервом (3. батаљон 20. пука и митра љеска чета 24. пука) наступа путем Кулич—Липе. По наређењ команданта артилер. бригаде, 3. артил. пук имао је да потпо маже 64. пешад. пук, а 39. пољ. артил. пук 24. пешад. пук.

Пошто је десно крило 64. пука сменио 118. рез. пу (стр. 122) то је могао командант 64. пешад. пука да повуч свој 1. батаљон у резерву. У I борбени ред одређени су: 2 батаљон десно, а 3. батаљон. лево. Командант 64. пука дост је дуго чекао да се осети дејство напада 24. пешад. пука.

Како командант 64. пешад. пука није примио никаква извештај ни до 16 часова, то се реши да се крене напред, н нареди команданту 3. батаљона да се крене без обзира на 24 пешад. пук. Командант батаљона одмах је развио 12. и 11 чету у I борбени ред, а исто тако развиле се 5. и 7. чета 2 батаљона, које су наступале лево и у вези са суседом. 4. и 5. батерија 3. пољ. арт. пука и аустро-угарска 1. батерија 7. брд. арт. пука трудиле су се да помогну напад тукући висове јужно од Смедерева. Већ се спуштао мрак кад су батаљони без сметње постигли циљ. 1. батаљон са 5. и 7. четом утврдио се на Језави, а 6. чета успоставила је везу са 118. рез. пешад. пуком. 3. батаљон посео је обалу Бадрике на ушћу са три чете. У циљу појачања левог крила, које је већ ухватило везу са 24. пешад. пуком, употребљен је један вод 246. брд. митра љеског одељења. 1. батаљон се убиваковао на 500 м. позади 2. батаљона.

24. пук употребио је за напад 1. батаљон десно, 2. бата љон лево, а 3. батаљон позади левог крила у резерви. У почетку непријатељ није ни овде ометао наступање; 1. чета прешла је преко земљишта, на коме је у току прошле ноћи водио борбу 64. пешад. пук, и нашла је на непријатељском положају 18 мртвих и три рањена српска војника. Тек када је пао мрак стигао је 1. батаљон на реку Бадрику, где се утврдио и ухватио везу са 64. пешад. пуком, али је веза са 2. батаљоном прекинута. И 2. батаљон се услед помрчине задржао и пре доласка на Бадрику.

3. батаљон наступао је у почетку позади левог крила борбеног поретка пука. И кад је командант сазнао, да је непријатељ напустио село Липе, наредио је команданту 3. бата љона да га поседне. Већ је пао мрак кад је батаљон стигао на мост преко реке Бадрике, на северној ивици села Липа. Али овога тренутка батаљон је био изненађен јаком пешадиском

[1] Та је шума постојала када су старе секције рађене. Источни угао шуме налазио се тада код слова „д“ у речи Годомин.

ватром од стране непријатеља, који је посео село. Чете су се одмах заклониле северно од реке. Упућене патроле имале су да утврде: да ли су ово слабије српске заштитнице или је село јаче поседнуто. Једино је подофицир Цабел (из 12. чете) успео да са својом патролом продре у село. Али је овде патрола обасута јаком пешадиском ватром и била би заробљена, да није редов Конек бацио неколико бомби међу Србима који су наступали, и патрола се врати преко моста без губитка.

Према извештајима патрола, изгледало је команданту 3. батаљона да је село јаче поседнуто. Било је питање: да ли треба према овакој ситуацији напасти село? Десно веза са 2. батаљоном била је прекинута; није било сигурно, да ли је одред Јагова успео да продре ка југу, како би на овај начин био бар унеколико обезбеђен леви бок; оријентисање по секцији било је немогуће; напад преко земљишта које трупе нису дању виделе, несумњиво да би коштао веома много жртава, те би било више него питање: да ли ће напад у опште моћи успети? И командант батаљона реши се да напад не врши, и нареди четама, да се утврђују. У I борбеном реду остале су 9., 10. и 11. чета, а 12. и митраљеска чета задржане су на неколико стотина метара позади.[1]

Источно од овог нападног одсека, имао је да обезбеди одред Јагова. Али како се задоцнило са превожењем хусарског пука, то је мајор фон Јагов одмах упутио за обезбеђење 2. батаљон 20. пука, и то: 6. чета од јужног излаза из с. Шалинца до Вирке—Рашиничке баре; 8. чета остављена је десно, позади у степену, отприлике на путу с. Кулич — с. Липе; 5. чета задржана је у резерви на јужној ивици с. Кулича. Са 7. четом, која је пре подне упућена у с. Шалинац, још није била ухваћена веза. Код села Кулича остала је 1. батерија 39. пољ. артил. пука, а око 17.30 часова стигао је и 3. хусарски пук. Како се већ спуштао мрак, то се одустало од даљег наступања. У колико трупе одреда нису биле употребљене у првој линији, оне су се убиваковале у селу и око с. Кулича.

Командант 12. пешад. бригаде, пошто је у подне издао наређење за напад, кренуо се са осматрачнице, на обали Дунава, у село Кулич, али како још нису били пребачени коњи то је са штабом стигао у Кулич тек у 16.30 часова.

О току напада до овог времена нису примљени никакви извештаји, али слаба ватра наговештавала је, да су трупе стигле на одређена им места. У самом Куличу као и око њега врило је од трупа. Сем одреда Јагова и резерава — корпусне, дивизиске и бригадне (1. и 3. батаљон 20. пука, и 3. јегерски батаљон), овде се прикупио и 39. пољ. артил. пук (без 6. бате-

[1] Митраљеска чета, која је била одређена у бригадној резерви код Кулича, стигла је после подне код батаљона.

рије). Група Шливена (штаб 2. дивизона, 2. и 5. батерија 39. пољ. артил. пука) покушавала је да се крене напред по раскаљаном и од водених јазова испресецаног пута ка селу Липама, и тек кад је пао мрак успела је да пласира два оруђа, али није дошло до отварања ватре. Група се задржала поред пута под заштитом 2. батаљона 24. пешад. пука.

Командант 12. пешад. бригаде надао се, да ће можда 3. пољ. артил. пук бити у могућности да оруђа групе Курта истури унапред ради потпомагања пешадије, али је и командант пука потврдио да је ово немогуће.

Напослетку стигао је у 18.30 часова један извештај у с. Кулич о току напада. Извештај је донео лично и пешке ађутант 64. пешад. пука, поручник Виров. Његов је пук под слабом шрапнелском ватром стигао на Језаву, и непријатељ се повукао на висове јужно од Смедерева, остављајући, како је изгледало, само слабија стражарећа одељења на Језави. Сама пак река Језава била је широка преко 70—100 метара, а дубока два метра те се није могла прећи без нарочитих средстава. Борбени ред 64. пешад. пука био је у вези са 24. пешад. пуком, који је такође стигао на Језаву, а изгледа и у село Липе.

Према свему изгледало је, као да је бригада постигла одређени јој циљ од стране команданта дивизије. Командант дивизије, који је после подне прешао преко Дунава, обавештен је о свему овоме тек у 20.45 часова, када је стигао у с. Кулич. Не само унапред већ и уназад биле су прекинуте све телефонске везе, а ордонанси су могли преко овог непрегледног земљишта стићи само са великим задоцњењем.

5. **Закључак.** Операције 3. армиског корпуса трпеле су овога дана како због тешког земљишта, тако и због нарочитих прилика, као последица прелаза преко Дунава пред непријатељем. Непрегледно земљиште, грешке на секцијама, мали број ђавих путева, које је киша и поплава учинила скоро непроходним, у многоме је отежавало достављање извештаја и кретање. Све је ово морало јако утицати на једну трупу, која до сада није имала прилике, као нпр. 6. пешад. дивизија, да се бори на оваквом земљишту и под оваквим околностима. Баш ова дивизија познавала је до сада само француско бојиште, које се одликује густом и добром мрежом путева, тачно убележених на секцијама. Многе би тешкоће биле лакше савладане, да су трупама стајала на расположењу сва прописна помоћна средства. Али су ова средства, у циљу што бржег прелаза, била ограничена на најмању меру. Код трупе у опште није било или само незнатан број јахаћих коња, и ако је само помоћу њих била могућа брза оријентација и далеко брже преношење извештаја. Ово је било у толико теже, што је изгледало као да ће нестати телефонске жице. И артилериске запреге биле су смањене.

Сва ова помоћна средства морала су се задржати до пре-
аза првог дела трупне коморе, а од свега овога није било
ребачено до 10. октобра увече ни половина на српску обалу
унава. У колико је пак комора и била пребачена, то је она
амо једним делом успела да прође својим трупама, било услед
ешке оријентације, било услед рђавих путева. Није било само
скудице у борбеним средствима, већ се појавила оскудица и
храни, па је почело да недостаје и хлеба, а морала се и по-
следња резервна храна утрошити. Највећи део пребачених
рупа био је већ више од 48 часова без топле хране. Па и
нде, где је према секцији требало да се нађе храна и смештај,
ило је само у врло ограниченој мери. У селу Куличу могао
е сместити само незнатан део прикупљених резерава, а највећи
део остао је напољу и тучен непрекидном кишом.

Код предњих линија појавила се и оскудица у пијаћој
оди, и трупе су морале пити воду из река и разних бара.

До 10. октобра увече пребачена је преко Дунава скоро
ва пешадија корпуса са њиховим митраљеским јединицама, а
ем тога пребачене су 16 пољских батерија од укупних 25, и
једна тешка батерија. Пребачено је отприлике и пола првог
ела бојне коморе, муниција и храна.

Поглед на рад овога дана

Прошла ноћ у Годомину била је врло тешка за 5. пешад.
ук. Ноћ је била потпуно тамна, земљиште покривено трском,
ševаром и врбацима, снага слаба а десни бок необезбеђен. Али
е ова ноћ била врло тешка и за непријатеља. Нарочито је
ила тешка за 64. пешад. пук, који је прошлога дана примио
а себе сву тежину прелаза и борбе.

И командант 64. пешад. пука вели: „Морам да признам
да ми је прва ноћ после прелаза била мало пријатна и врло
ритична. Пук је у Годомину био развијен у танкој линији
јединa ми је резерва била једна чета, а поред тога помрчина
страшна непријатељска ватра, која није дозвољавала да се
и глава дигне. Био сам срећан кад је свануо дан и кад сам
опет могао да добијем потпун преглед ситуације. Од тада
исам више сумњао у срећан исход офанзиве."

5. пешад. пук прошлог дана и ноћи добро се држао, јер
е приближио непријатељу отприлике на 150 м. Али је тај
ук требало подржати и појачати, нарочито његово лево крило
правцу Смедерева. Истина, командант одсека прошлога дана,
17.15 часова наредио је да у састав овога пука уђе и ње-
това 1 чета 1. батаљона поручника Мацаревића, која је бранила
рад, али ова чета није могла активно да учествује и да на-
брусти град.

Изгледа да је 5. пешад. пук прошле ноћи био без помоћи артилерије, јер се 9. дринска пољ. батерија повукла прошлога дана по подне у село Липе, докле је непријатељ поставио не само рововска оруђа, већ и два пољска топа.[1] Сигурно се повукао по наређењу, јер је командир 9. Дринске пољ. батерије био и способан и врло храбар официр.

5. пешад. пук требало је појачати артилеријом. Несумњиво да се није могло претпоставити ни у коме случају да непријатељ неће у току ноћи продужити са пребацивањем, утврђивањем и уређењем. Командант одсека прошлога дана лично је видео да непријатељ продужава пребацивање низводно, ван домета артилерије са Царине, те би појачана артилерија стављена под ватру баш овај део до утока Мораве. Бачена муниција не би била узалудна, и у овоме случају није се смела штедити. Та би се муниција доцније уштедила. Утицај команданта одсека имао да се испољи у Годомину и на правилну употребу артилерије.

И тако је непријатељ прошлога дана и ноћи пребродио кризу која наступа код прелаза.

Овога дана непријатељ преузима мере да прошири мостобран, али претходно да обезбеди заузету просторију и да се припреми. Тек у 14.30 часова почиње покрет и 25. рез. дивизија наступа ка Смедереву на линији Дунав—Вучачки поток, али је дочекана јаком ватром, нарочито од стране града. Источно је наступала 6. пешад. дивизија и она је ове вечери стигла без борбе на Језаву и Бадрику.

5. пешад. пук повукао се већ пре подне из Годомина и посео село Липе. Нема података кад се пук повукао, али не пре 9 часова, јер командир 5. чете 64. пешад. пука извештава, у 8.45 часова, да према његовој чети „непријатељ још држи стрељачким стројем поседнут западни део ивице шуме“, а вођа официрске патроле 2. чете 64. пешад. пука, поручник Хинц, извештава, у 13 часова, са места један километар северно од села Липа: „Северна ивица села Липа слабо поседнута, изгледа да је коњица.“

Командант 5. пешад. пука вели, да се пук повукао под притиском непријатеља. Међутим пук се није повукао под притиском, јер командант полубатаљона 6. пешад. пука вели, да није било никакве борбе, а то се види и из рада непријатеља. Непријатељ се кренуо напред тек у 14.30 часова, а 24. пешад. пук прешао је преко бојишта 5. пешад. пука без икакве борбе и нашао 18 погинулих и три рањена војника 5.

---

[1] На фронту 64. пешад. пука били су постављени 238., 239. и 240. вод лаких рововских оруђа. У сличној прилици 6. Шумадиска пољска батерија постављена је позади пешадије. Улога и рад 19. пешад. пука I позива у 1914. години, стр. 128.

пешад. пука. Вероватно да узрок лежи, према сећању команданта одсека, у забуни или паници код 2. батаљона овога пука.

Обзиром да је командант Смедеревског одсека упутио овога јутра у село Липе Дрински коњички пук, у 10.30 часова 4. Дринску пољску батерију, која није ни искоришћена, нити је задржана код пука већ упућена на Штирник (Глоговачу), не није избацила ни један метак, а после подне и Браничевски комб. батаљон III позива, изгледа, као да је командант одсека охватио сав значај Годомина у односу на одбрану Смедерева. Али одједном, у 16 часова, хитно повлачи 5. пешад. пук и Браничевски комб. батаљон III позива. Изгледа, да је код команданта одсека наступила нека бојазан. Вероватно да је приисак 25. резервне дивизије изазвао команданта Смедеревског одсека да повуче 5. пешад. пук и Браничевски комб. батаљон, и да у селу Липама остави само један батаљон 5. пука. Командант овог (2.) батаљона, само због појаве једне непријатељске патроле, напушта село Липе и повлачи се на леву обалу Језаве. И на овај начин долина леве обале Мораве (сем Дринског коњичког пука источно од села Липа) остала је ове вечери отворена, а тиме незаштићен и изложен десни бок и позадина Смедеревског одсека.

Ни ове вечери команданту одсека није било јасно да је тежиште одбране у Годомину, јер достављајући заповест команданта III армије у 21.15 часа, вели, да се „ноћас и сутра нарочито држи положај левог одсека."

За леви пододсек није било опасности. На левом крилу, код села Удовице, било је све мирно. Командир 3. чете 2. батаљона 10. комб. пука извештава, у шест часова, да је прошла ноћ прошла на миру, сем што је „непријатељска артилерија, преко од Југова, гађала нашу артилерију код села Удовице. На непријатељској страни ноћас се чуо разговор и жагор. Ценим да поред њихове даме (насипа) има око две чете." И ничега нарочитог није било ни прошлог ни овога дана.

Код Смедерева, сем артилериске ватре, ничега нарочитог. Пешадија је само осматрала. Одатле, са Молеровог шанца, могао се повући 1. батаљон 10. комб. пука, те би остао на Карађорђевом брду 1. батаљон 5. пешад. пука а на Павлици 2. батаљон 10. комб. пука. На овај начин командант левог пододсека имао би у резерви 1., 3. и 4. батаљон 10. комб. пука, те би командант одсека могао да одвоји и упути у Годомин један до два батаљона.

Градска опсадна батерија остала је без циља и овога дана код села Удовице, место да је премештена ка Царини, а на Белом брегу био би довољан вод 3. позициске батерије. У долини Вучачког потока биле су прикупљене две хаубичке батерије, један пољски и један дебанжов вод. Код циганских кућа (на Убилци) вод 5. дринске пољ. батерије. И иако је нападач био много надмоћнији у артилерији, ипак је не

би могао искористити, и био би тучен концентричном ватр
и од стране Смедерева и из Годомина. Енергичан рад у Г
домину био је могућ, јер је земљиште било покривено, и т
би рад донео више користи но пасиван рад код Смедере

Ове вечери није било ни потребе за повлачењем 5. пеша
пука. Да је цео пук остао, не би његов 2. батаљон напуст
село Липе. 25. рез. дивизија тек је увече стигла до Језав
Језава је тада била озбиљна препрека. Потпоручник Мајнхо
из 64. пука известио је, у 14.30 часова: „Нисам успео да пр
нађем прелазе преко реке. Да се прегази, река је сувиш
дубока.“ Ноћу би било врло тешко, и кад би било све пр
премљено, подићи прелазе под ватром браниоца.

По повлачењу 2. батаљона 5. пешад. пука никога ни
било у селу Липама, Радинцу и Вранову. Обавештење кома
данта 24. пешад. пука ове вечери да у селу Липама не
непријатеља на његовом фронту, било је тачно, јер у то вре
још нису стигле две чете 6. пешад. пука са десне обал
Бадрике да поседну леву обалу Бадрике западно од пут
Липе—Шалинац. За срећу, била је тамна ноћ са ситном к
шицом и покривеним земљиштем, те се непријатељ и задржа
Да је продужено и даље извиђање после сукоба патрола
самом селу, можда би се сазнало да у селу Липама не
никога и било би заузето.

Доцнији догађаји показали су сав значај Годомина и сел
Липа, како у односу на одбрану левог пододсека, доцније
главног положаја Вранова брдо—Петријево, тако и у одно
на долазак појачања, која су авизирана прошлога дана, као
даљег рада. *На овако великом фронту са недовољно сна
спас браниоцу лежи у брзом схватању ситуације, брзој одлу
и брзом и енергичном извршењу.*

Пад Смедерева и села Липа

Скица 6.

11. октобра. 1. *Ситуација у току ноћи.* У току прошле ноћи учестали су напади из Годомина, али су одбијени. Језава је надошла и напади су поглавито били упућени на мост код града. Непријатељ подиже стрељачке заклоне код Скеле, Багера и Кулича у три реда.[1] Село Липе напуштено је од стране 2. батаљона 5. пешад. пука.

2. *Ситуација у току дана.* У 7 часова командант одсека усмено телефоном извештава, да је село Липе у нашим рукама и да у селу има једна чета 19. пука, а у 9.15 часова: „Батаљон 5. пука I позива (Дамњановића), који се разбежао 10. у вече, прикупио се и сада је код Липа. Ту је и један батаљон 19. пука са митраљеским оделењем. Коњица је североисточно од Липа на Бресју. Непријатељ је на један километар северно од Липа.“[2]

У 8 часова непријатељ почиње да бомбардује наше положаје артилеријом свију калибара, а у 10 часова почиње напад на фронт село Липе—Смедерево. Артилериска ватра из тешких и лаких оруђа била је страховита. Нарочито је силна артилериска ватра била управљена на к. 143 Карађорђево брдо. Становништво Смедерева евакуисало се у правцу села Вучака.

У 8.35 часова начелник штаба Врховне Команде усмено телефоном скреће пажњу команданту III армије на важност Смедерева, а у 10.20 часова наређује:

---

[1] Усмени телефонски извештај команданта одсека од 9.15 часова. У делу „Велики рат Србије и т. д.“ стр. 169 стоји: „Непријатељ је у току ноћи неколико пута силно нападао на Смедерево са источне стране; напади су одбивени.“ Ово се не слаже са изјавом командира чете у граду који вели, да је ноћу за време његовог бављења у граду било само пушкарања јаче и слабије, и да се непријатељ повлачио за време дана ван пушчаног домета. За време ноћи заробио је десетак рањених из 83. рез. пешад. пука а остало је двајестак мртвих испред саме вароши.

Командант Дринског пионирског полубатаљона забележио је тада да је „ноћ, 10/11, прошла на миру.“

[2] Дрински коњички пук није могао бити овога јутра на Бресју, јер је непријатељ (24. пешад. пук) заузео Бресје још прошле вечери.

„Обратите најозбиљнију пажњу на Смедеревски град и што пре појачајте трупе на томе одсеку. Заузећем Смедерева било би угрожено одржање трупа Београдске Одбране на садањим положајима, као и њихова отступница Младеновачким положајима."

Борба се продужава и непријатељ је управио напад на село Липе и на Смедеревски град. Командант Смедеревског одсека моли, у 14.40 часова, за хитну помоћ али је није могао добити и Смедерево је евакуисано у 14.50 часова. Обавештен о паду Смедерева, командант III армије наређује, у 15.05, да се заузме линија: село Удовице—село Петријево—село Вучак—к. 106—село Липе и командант одсека извештава, у 16.15 часова, да заузима одређену линију.

Командант III армије известио је у 16 часова Врховну Команду усмено телефоном, да су напуштени град, варош Смедерево и Карађорђево брдо, и да ће се посести и бранити горе означена линија. Поводом овога извештаја саопштено је команданту армије, у 17.10, да се командант Шумадиске дивизије I позива крenуо из Ниша и да се по сваку цену одржи линија: Петријево—Вучак—Враново брдо—Липе, о чему је обавештен командант Смедеревског одсека у 17.30 часова.

Ни ситуација у долини Мораве није била повољна. Начелник штаба Смедеревског одсека известио је команданта армије у 15.20 часова, да се Дрински коњички пук повукао уз Мораву, да је село Липе напао читав пук на фронт и десни бок, и ако 19. пешад. пук буде принуђен, да ће се повући на село Радинац.

Како је ове вечери пало и село Липе, то су трупе Смедеревског одсека (Одбране Смедерева) заузеле линију: село Радинац—к. 106—село Вучак—село Петријево.

3. *Обезбеђење прелаза преко Мораве код села Брежана и Драговца.* Овога јутра командант Одбране Смедерева добио је од команданта III армије следеће наређење:

„Ради слободе маршовања неопходно је потребно да прелази преко Мораве код села Брежана буду у нашим рукама. Команданту Дринске дивизије наређено је да ово осигурава, а ви упутите коњички пук на леву обалу Мораве, северно од моста код села Брежана, да извиђа ка селу Шалинцу и Липама, и да са деловима Дринске дивизије I позива обезбеђује мост код Брежана. Коњички пук своје извештаје нека шаље и вама и команданту Дринске дивизије I позива."

Морава је у току прошле ноћи надошла за 20 см, и ако и даље буде надолазила, према извештају командира понтонирског моста код села Брежана од 7 (8.20) часова, мост ће бити прекинут и изјављује своју бојазан за мост, пошто је пало село Липе а непријатељ наступа уз Мораву. Командант Дринске дивизије I позива обавестио је командира у 11 часова, да је село Липе у нашим рукама и наређује да се мост код

села Драговца одржава у највећој исправности, а комантанту левог одсека наређује да обезбеди мост код Брежана са једном четом.

Како је командант Дринског коњичког пука известио, у 13.45, да од стране села Шалинца наступа уз Мораву једна колона јачине један пук пешадије, једне батерије и нешто коњице, то је командант Дринске дивизије наредио команданту свог левог одсека, да коњичким патролама ступи у везу са командантом Дринског коњичког пука на левој обали Мораве у висини села Брежана.

Појавом јаче непријатељске снаге од стране села Шалинца дошао је у питању и мост код села Брежана, и зато је командант Дринске дивизије, по наређењу, упутио у 14.45 часова 3. прекобројни пук (два батаљона и митраљеско одељење из дивизиске резерве) ка селу Драговцу са задатком, да обезбеди мост код села Драговца. Писмено наређење команданта III армије од 15 часова гласи:

„Упутите одмах два батаљона 3. прекобројног пука са командантом на леву обалу Мораве преко Драговачког моста са задатком, да заузимањем подесног положаја северно од моста на Морави код Драговца, обезбеди комуникацију преко овога моста и прикупљање трупа Шумадиске дивизије I позива, која се искрцава у Осипаоници. Један дивизион ове дивизије налази се у селу Скобаљу. Ступити у везу са дивизиским коњичким пуком, који је био на левој обали Мораве у висини Брежанског моста и вероватно се повукао уз Мораву, а тако исто ступити у везу са 19. пешад. пуком I позива, који се налази у борби код села Липа и можда ће се повући ка селу Радинцу. Овим батаљонима придаће се једна пољска батерија из села Скобаља, што је наређено.“

Команданту Шумадиског артилериског пука наређено је: „Једну брзометну батерију ставити на расположење команданту 3. прекобројног пука, који ће вечерас стићи на Мораву код села Драговца, где ће командир батерије добити задатак.“[1]

3. прекобројни пук који се налазио као дивизиска резерва на јужној ивици села Ћириковца, кренуо се у 16 часова ка Пожаревцу и одатле друмом за Драговац, и стигао на леву обалу Мораве у 20 часова. Командант пука, потпуковник Јосиф Костић, упутио је свој 4. батаљон на предстражу (са главнином на северну обалу Нове Мртваје) а 3. батаљон са 4. Шумадиском пољ. батеријом задржан у резерви на друму код к. 77. Дрински коњички пук налазио се тада испред линије предстраже.

[1] Командант Шумадиског артилериског пука са четири батерије стигао је у 5.20 часова у Осипаоницу и одатле упућен у село Скобаљ. У 10.30 часова стигла је и 6. батерија. Код села Драговца упућена је 4. батерија.

Ове вечери непријатељ је ушао у село Брежане, али је пре тога запаљен мост на Морави,

4. *Десни пододсек.* **Борба у селу Липама.** Скица 7. Командант 19. пешад. пука са својим штабом, 3. и 4. четом 2. батаљона и митраљеским одељењем стигао је око 1.30 часа код села Радинца. Командант пука наредио је команданту 2. батаљона да обезбеди мост на Језави, да ухвати везу лево (северно) са 2. батаљоном 5. пешад. пука а источно у правцу Сибовице са Дринским коњичким пуком. Одмах је упућен из 3. чете вод потпоручника Данила Б. Таврића на источну ивицу села Радинца да поседне мост на Језави.

У 1.40 часа послато је наређење преко рез. потпоручника Богомира Т. Томића команданту 2. батаљона 5. пука да је са својим батаљоном стављен под команду команданта 19. пука, да извести о месту где се налази као и о ситуацији.

У овоме времену наишла су путем два мештана из села Липа, од којих је један био хром, и од њих је командант пука добио обавештење: да у селу Липама нема непријатеља, да је јуче по подне била једна наша коњичка патрола, а тако исто и непријатељска, али да сада никога нема. На основу овог саопштења, у два часа, наређено је команданту 2. батаљона да у село Липе упути једну патролу јачине једне десетине са ова два мештана ради провере.

Око четири часа вратила се патрола из 4. чете и известила, да је од мештана сазнала: да је јуче био у селу један батаљон 5. пука али да се синоћ повукао, као и да је видела у селу, код цркве, једну десетину коњаника из коњичког пука Дринске дивизије I позива.

На основу овога извештаја наређено је команданту 2. батаљона 19. пука, да упути једну чету, и ако у селу Липама нема непријатеља да га заузме и поседне прелазе на реци Бадрици. И командант је упутио своју 4. чету. Ова је чета при избијању на северну ивицу села, око 5.30 часова, наишла на непријатељске делове, који су се пребацили на леву обалу Бадрике. Чета је одмах посела стрељачке заклоне израђене прошлога дана, отворила ватру и успела да врати пребачене делове. Ова је чета упутила лево један свој вод ради осигурања бока.

Ускоро за овом четом кренуо се за село Липе командант пука са 3. четом и задржао се код цркве. Овде је командант пука затекао једну официрску патролу из Дринског коњ. пука. Командант 2. батаљона 19. пука задржан је у селу Радинцу да сачека долазак осталих јединица 19. пука. И чим су стигле две чете (3. и 4.), предузеле су да утврде положај северно у висини гробља. Тек у 6.30 примљен је извештај команданта 2. батаљона 5. пука од 6 часова, у коме вели: да се са батаљоном (3. и 4. чета 2. батаљона 5. и 2. и 4. чета 3. батаљона 6. пука I позива) налази на десној (?) обали реке Језаве, ју-

жно од села Липа; да је десно ухваћена веза са 19. пуком ка селу Радинцу, али није и лево, ма да се виђају неки растурени делови, али да још није сазнао из којих су јединица. Даље, вели, да је упућена патрола у село Липе, и да је она известила да у селу нема становништва, али да јак лавеж паса вероватно одаје присуство непријатеља. Овоме команданту наређено је да одмах поседне леву обалу реке Бадрике, западно од 4. чете 2. батаљона 19. пука, а остале чете да доведе код кафане у селу Липама (преко пута цркве). И он је са једном (3.) четом посео леву обалу Бадрике, једну (4.) чету задржао у резерви, а обе чете 6. пука упутио код кафане у селу Липама.

У 6.30 наређено је командиру митраљеског оделења да из села Радинца одмах крене ка селу Липама и потпомогне 4. чету 2. батаљона 19. пука. У ово време, у 6.40, командир 4. чете извештава, да се непријатељ нагло развија дуж десне обале Бадрике, као и „да је отпочео тући село Липе пољском артилеријом.“ Даље, вели: „Молим за појачање и попуну муницијом.“

Митраљеско је оделење брзо стигло и командир 4. чете у 7.15 часова извештава:

„Овога часа добих један митраљез. Непријатеља, у јачини једне чете, задржао сам на десној обали Бадрике. Потребна је што пре муниција и појачање.“

Одмах је командир обавештен да ће му бити упућена 3. чета његовог батаљона, коју има да задржи у резерви, као и да је наређено команданту 2. батаљона 5. пука да са једном четом продужи његово лево крило. Даље је додато, да је „томе командиру упућено цело митраљеско оделење чијом се муницијом, у случају нужде, користите. Командант пука налази се овога момента код кафане у селу Липама, одакле ће се телефонска линија продужити до чете, и извештавајте о дејству 9. батерије.“ [1]

У 7.40 командир митраљеског оделења извештава, да је стигао на северну ивицу села Липа, и да је 1. вод митраљеза поручника Зарија М. Илића одмах упутио од цркве ка средини борбеног поретка 4. чете 2. батаљона 19. пука и поставио позади деснокрилног вода, од којих је један митраљез постављен на тавану једне куће, а други у стрељачком заклону лево од поменутог места, а 2. вод поручника Радоја М. Панића на левом крилу ове чете, где се и он налази. И додаје: „Непријатељ се налази на даљини 200 м.“ При пролазу кроз село, командир овог оделења наишао је на два растројена вода из 5. пешад. пука, које је уређивао један млађи коњички официр,

[1] Међутим ова је батерија још овога јутра ушла у састав свога дивизиона и постављена на Врановом брду к. 169, али о томе није обавештен командант 19. пука.

прикупио их и кренуо напред до предње ивице села, где су и остали до краја борбе.[1]

У 7.10 (8.20) часова командир 4. чете 2. батаљона 19. пука извештава, да је развио сва своја четири вода, да је лево помоћу патрола ухватио везу са четом 5. пука, да ватра слаби, као и да се према чети 5. пука непријатељ појавио у јачини до једне слабије чете. Како је услед овог празног међупростора западно са суседном четом леви вод митраљеза остао без заштите, то командир митраљеског одељења моли, у 8.35 часова, да му се вод обезбеди. У исто време овај командир извештава да се на његовом борбеном фронту ништа не опажа, да је ватра са наше стране слаба а са непријатељске још слабија, вероватно услед јаке митраљеске ватре, и да је непријатељ отпочео да рокира ка истоку. У 9.05 обавештен је командир митраљеског одељења, да је лево (западно) од његовог митраљеза цела чета из 2. батаљона 5. пука, а позади ње једна у резерви, и да ће се команданту 2. батаљона 5. пука скренути пажња да обезбеди митраљезе. У исто време командир је обавештен да се превијалиште налази у селу Радинцу.

Извршена је подела положаја на два одсека, десни: од прелаза преко Бадрике за пешачки саобраћај са Висом, на северозападној ивици села, па источно, и леви: од овога прелаза па западно, с тим да леви одсек ухвати везу лево са суседним трупама на левој обали реке Језаве.[2] И у 9.30 час. издато је следеће наређење команданту 2. батаљона 5. пука:

„Са батаљоном бранићете одсек западно од пута с. Липе—Вис—с. Шалинац, па до утока Бадрике у Језаву, с тим да ће сам пут бранити батаљон 19. пешад пука. Сада упућеним водом из 4. чете 5. пука обезбедите и нарочито водите рачуна о митраљезу на вашем десном крилу. Саобразно овоме извршите распоред свога батаљона."

Како десни бок није био обезбеђен, јер за ово није било довољно снаге, нити се знао распоред Дринског коњичког пука, то је обавештен командант коњичког пука да 19. пук са непуна два батаљона брани село Липе и да би корисно било да коњички пук осигура сеоски пут „из села Липа преко Бадрике за село Брежане" као и да достави распоред свога пука. И командант Дринског коњичког пука у 12 часова извештава:

„Пук има задатак да осигура просторију између села Брежана, Липа и Радинца. У свима правцима од села Липа—Шалинац избачене су моје извиђачке патроле. Код Брежанског моста има један вод, који штити пут од Шалинца ка селу Драговцу. Са пуком сам на месту Мртваје—Козјак."

[1] Према обавештењу од командира митраљ. одељења, дуж борбеног фронта уочени су пси са корпама на леђима.

[2] Постајала су два моста, и то: за колски саобраћај и западно за прелаз само пешака, али су оба била разрушена.

У 9.45 (10) командант 2. батаљона 5. пука извештава, да је личним рекогносцирањем видео, да се у шуми на ушћу Бадрике у Језаву, на десној обали, чује ларма и сеча шуме и да би било потребно да се шума гађа артилеријом.

Око 10.30 часова непријатељ је отворио јаку артилериску ватру из пољских топова и хаубица, концентришући је око 11 часова на предњу ивицу села Липа и око цркве. Непријатељска пешадија, под заштитом ове ватре, отпочела је да рокира ка истоку у намери да обухвати десно крило борбеног распореда, услед чега је командир 3. чете 2. батаљона 19. пука продужио своје десно крило из резерве.

У ово време, око 10.30, отворила су ватру два непријатељска митраљеза и на одсек 2. батаљона 5. пука.[1] Услед појаве јачих снага, командант батаљона био је приморан да развије у I борбени ред лево до реке Језаве и своју 4. чету 2. батаљона 5. пука из резерве. Но, око 11 часова, чуло се на одсеку овог батаљона неко клопарање, и после кратког времена, непријатељ је отворио ватру из рововских оруђа са блиског остојања. После кратког времена, непријатељ је пребацио неке мање делове на леву обалу реке Бадрике код њеног ушћа, али су ови делови, услед откривеног и јако брисаног земљишта, остали приковани уз саму обалу реке.

У 11.30 непријатељ је успео да потисне 3. чету 2. батаљона 19. пука, услед чега се 4. чета повила уназад, и командант овога одсека, командант 2. батаљона 19. пука, вели: „Кад сам дошао да примим команду над мојим двема четама, непријатељ је са много јачом снагом покушао да изврши обухват нашег десног крила, одбацио вод са моста и ушао у село у правцу цркве. Са огромним тешкоћама успео сам да повратим ред и дисциплину код два вода 3. чете, где је командир видно предходио примером, и вратио сам их на првашњи положај за једно сто метара уназад. Непријатељ је према 4. чети на 200, а према 3. на 150 м. Пошто су ми обе чете у стрељачком строју, потребно ми је пола чете за резерву."

Обавештен о повлачењу 3. чете 2. батаљона 19. пука, командант пука одмах се кренуо ка овом батаљону, и затекао је следећу ситуацију: „Десно крило 2. батаљона, које се повлачи задржава и враћа лично командир чете. На центру лично командант батаљона у стрељачком строју храбри војнике и задржава. Десно крило одступа са северне ивице села, где улази сеоски пут у село, и како нисам видео старешине, то сам их задржао и предао активном наредник Петронију

[1] Командир митраљеског одељења вели, да су ова два непријатељ. митраљеза била на дрвету и удаљени отприлике на 300 м. Како су ови митраљези дејствовали убацно, то су изазвали јак депримирајући морални ефект. Командир је наредио, отворена је митраљеска ватра и ускоро се јасно чуо пад ових митраљеза, који је пропраћен радосним усклицима наших војника.

Недељковићу и још једном поднареднику који је био лишен чина, те је непријатељ задржан."

Код 2. батаљона 19. пука борба се наставља све огорченије, и непријатељ туче рафалима цркву и њену околину хаубичком артилеријом, а пољском и рововским оруђима предњу ивицу села. „Ситуација је постајала све тежом, јер се осећала надмоћност у артилерији." [1]

Непријатељска пешадија била је такође надмоћнија, нарочито у митраљезима, ценећи по ватри и по ономе што се видело. Командант 2. батаљона 19. пука цени према себи јачину пешадије до једног пука.

У 13 часова командир митраљеског одељења померио је 2. вод митраљеза, поручника Панића, западно и напред, како би могао уздужном ватром да туче источну ивицу села, куда се непријатељ прикупљао. И овде је вод митраљеза остао све до 15 часова, кад је враћен на ранији положај.

Са обзиром на опасност од пробоја фронта у правцу Језаве, између села Липа и Језаве, и очекујући долазак 3. батаљона 19. пука, командант пука упутио је, око 13 часова, команданту 2. батаљона 5. пука његову 2. чету 3. батаљона 6. пука, која је утурена између 4. чете 2. батаљона 19. пука и 3. чете 2. батаљона 5. пука, а око 14 часова и 4. чета 3. батаљона 6. пука на утоку Бадрике у Језаву.

У 14 часова непријатељ је отворио паклену артилериску ватру, и у 14.30 кренуо се напред према 19. пуку. Војници, поколебани, отпочели су да одступају у нереду. Обавештен о овоме, командант пука кренуо се ка I борбеном реду и затекао је команданта 2. батаљона са командирима, који су успели да непријатеља задрже на другој линији, отприлике позади прве за 200 м. Непријатељ почиње да рокира ка југу и да обухвата десно крило 2. батаљона 19. пука.

У ово време стигао је 3. батаљон 19. пука код цркве у селу Липама.[2] Наређено му да развије своје две чете и тако развијен да изађе на источну ивицу села, и продужи десно крило 2. батаљона ка реци Лесковачи, и да ухвати везу са водом рез. потпоручника Данила Тавриња, који је требао да одржава везу са Дринским коњичким пуком. И упућене су 1. чета путем поред цркве, 3. чета десно а 4. чета задржана у батаљонској резерви. 2. чета 3. батаљона и 1. чета 4. батаљона задржане су у пуковској резерви, и ускоро је 2. чета 3. батаљона упућена команданту 2. батаљона 19. пука. И командир 3. чете послао је, у 15.20, извештај, по коме су „унапред послате

[1] Командир митраљеског одељења осматрајући боју дима после експлозије зрна, ценио је јачину непријатељ. артилерије на пет батерија.

[2] Ово пре подне прво су стигле 3. и 4. чета и употребљене за утврђивање северно од села Радинца код гробља, а одмах после подне стигао је командант 3. батаљона 19. пука са 1. и 2. четом и 1. четом 4. батаљона,

патроле избиле на предњу ивицу села Липа, и извештавају да никога нема. Молим за обавештење: ко је испред мене и хоћу ли избити на предњу ивицу села?" Командант пука наредио је командиру преко ордонанса, да испред њега нема никога и да хвата везу десно и лево, и да буде у висини своје 1. чете.

Услед обухватања десног крила 2. батаљона 19. пука и 2. батаљон 5. пука отпочео је да трпи ватру са десног бока. Командант 2. батаљона 5. пука, у 14.23, извештава:

„Молим, наредите ми шта да радим. Моји су сви војници на својим местима, добијам десно бочну ватру. Лево моје крило — веза са 5. пуком — обилази се, јер непријатељ рокира са мога фронта у лево. Молим за наређење."

Чим је примљен горњи извештај, у 15 час., наређено му, у 15.10, следеће:

„Положај се мора одржати, а главна снага напада на фронт 19. пука у јачини најмање једног пука. Имајте два до четири ордонанса код мене да вас обавештавам."

Убрзо се ситуација код 2. батаљона 5. пука погоршава. И командант батаљона преко ордонанса извештава, да је 4. чета 3. батаљона 6. пука одступила преко реке Језаве.[1] Поводом овога командант пука, у 15.30 часова наредио је:

„Чету из 6. пука, која је одступила преко Језаве, одмах вратите; противу командира употребите оружје, ако другојачије не може."

---

[1] Командант 2. батаљона 5. пука у својој релацији од 13. октобра вели: „Веза са суседним трупама одржавана је. Но, како је непријатељ јако надирао на ту везу, то се десно крило суседних трупа на левој обали Језаве повукло назад, које је собом повукло и леви део овога одсека на леву обалу Језаве." И командант батаљона вели, да је ову празнину попунио са четом из резерве и да је успео да непријатеља задржи а делимично и да га примора на повлачење. Међутим командир ове чете вели: „Са четом сам посео положај на утоку Бадрике у Језаву. Око 15 часова непријатељ покушава неколико пута да пређе Бадрику али није успео. Ипак је успео да пређе са десне на леву обалу Језаве испод ушћа Бадрике, где се суседна јединица повлачи ка Врановом брду избегавајући Кауницу бару, која му је била позади." И командир ове чете задржи два вода према северу да бране прелаз преко Бадрике, а два вода окрене ка западу да заштити борбени поредак од непријатељ. дејства са леве обале Језаве.

Како услед повлачења суседа никога није било на левој обали Језаве, то је, у 15.10, пребацио 4. вод наредника Бојића, и наредник Бојић, по преласу на леву обалу Језаве, извештава, да је цео простор лево (западно) од њега празан, да нема везе, „и да непријатељ надире између нас и Смедерева."

Даље командир ове чете вели, да је и сам ово видео, те је поступно пребацио и остале водове, и наредио командиру чете из 5. пука, који је имао два вода у резерви до његове чете, да их развије и поседне са два вода напуштени положај на Бадрици, и да одржава везу са његовом четом на левој обали Језаве. И овај је командир ово извршио. Пребачена чета на левој обали Језаве отворила је ватру на непријатеља са 900 м., доцније на 600 и 400 м.

Међутим непријатељ (64. пешад. пук) није прешао Језаву до само његове патроле.

Али командант овог батаљона у 15.40 часова извештава, да је са свију страна опкољен. Одмах му је послато следеће наређење:

„Упућена вам је чета из 5. пука и учините све да се положај поврати. Муниција донеће се, а користите се и из 5. и 6. пука.“

У 15.50 часова командир 4. чете 2. батаљона 19. пука извештава, да се и даље налази на положају, и да је муницију благовремено попунио. Према његовом левом крилу налазе се два непријатељска митраљеза, који јако досађују и туку како врхове заклона тако и позадину; артилерија такође гађа заклоне, и да му је цео један вод готово затрпан.[1]

У овоме времену, у 16 часова, ситуација на десном крилу, по извештају команданта 3. батаљона 19. пука, била је следећа: „Око 16 часова непријатељ, после јаке артилериске ватре од најтежих до брдских топова, предузима напад. 1. чета 3. батаљона, по наређењу команданта пука, ставља се под команду команданта 2. батаљона. 3. чета 3. батаљона, која је била на крајнем десном крилу, немогући ухватити везу са коњичким пуком Дринске дивизије морала је отпочети да се повлачи, пошто је вод рез. потпоручника Таврића (из 2. батаљона) који је био одређен да ухвати везу између 3. чете и коњице потиснут, те је на тај начин остао десни бок несигуран. Командант 3. батаљона стигао је са 4. четом у 16 часова и прихватио одступање своје 3. чете, а 2. чета остала је у пуковској резерви.“ [2]

Није било боље стање ни на фронту 2. батаљона 19. пука. У 16 часова командир 4. чете 2. батаљона 19. пука извештава, да су му оба крила изложена јакој бочној непријатељ. ватри и да се одржава једино јаком пешад. ватром и

---

[1] Место митраљеза 1. вода поручника Илића непријатељ није могао пронаћи, и ако је порушен читав низ кућа на предњој ивици села, јер је био маскиран једним редом багремова. Али око 16 час. једно непријатељ. хаубичко зрно ударило је у непосредној близини трошне кућице, те се услед потреса од експлозије сруши таван са целом послугом и поручником Илићем, а митраљез је остао висећи закачен предњим ногама за једну јачу греду. И један послужиоц на рачун митраљеза узвикне: „Гле, овај неће са нама, хоће да се преда Швабама!“ Митраљез је скинут и пласиран поред кућице.

[2] Командир 3. чете вели: Било је доцкан по подне кад су Немци наишли и напали мој леви бок, где је био вод наредника Јоксима. Изненађен, Јоксим се уплаши и без и једног метка повуче се са водом, прескачући преко плотова, а ово се пренесе и на целу чету. Како сам био на десном крилу, то успем да са Ерчевићем задржим један вод и нешто више, да заломим лево крило, отворим ватру и Немци се повукоше. Од оних који су напустили положај, један део задржи се на полазни положај а други се повуче и даље, код резерве, који обавестише команданта батаљона као да сам се повукао, и зато је командант батаљона упутио резерву на Лесковачу да ме прихвати. Како сам био обавештен да се 1. чета повукла ка кафани, то се повучем на полазни положај, у висини цркве.

бомбама, јер је непријатељ на левом крилу на 30—50 м., те постоји опасност од обухвата.

У 16.15 часова извештен је телефоном начелник штаба Одбране Смедерева „да је борба очајна, да је једна чета 6. пука одступила и довела одбрану у критичан положај, али је то поправљено", и да је потребно да се лево крило 19. пука појача од стране 5. пешад. пука I позива, као и да се артилерији нареди да што јаче потпомаже одбрану 19. пука.

Према изнетој ситуацији командант 19. пука наредио је, у 16.45, команданту 3. батаљона 19. пука:

„Одржите пошто пото прелаз, док се не повуче 2. батаљон преко Језаве на леву обалу, а ви прећите преко моста и задржите се на положају поред Језаве, код села Радинца."

У 16.45 часова, када је послато горње наређење команданту 3. батаљона 19. пука, примљен је извештај командира 4. чете 3. батаљона 6. пука од 15.40 часова, са положаја на левој обали Језаве изнад моста, следеће садржине:

„Услед тога што је непријатељ пробио фронт, као и због тога што је на левој обали Језаве одступио 4. батаљон 6. пука, морао сам одступити преко Језаве на узвишење више моста на Језави, на путу Кауница бара—Липе. Дејствујем на непријатеља и штитим мост и ваш леви бок."

Око 17 часова борба је на целом фронту пука достигла врхунац. Пешадиска, митраљеска и артилериска ватра била је ужасна. Командант 3. батаљона 19. пука известио је усмено, преко ординанса, да се са батаљоном повлачи и да се не може задржати на десној обали Језаве.[1] И командант 2. батаљона 19. пука извештава:

„Сада у 17 часова, непријатељ туче ураганском ватром положај. Изгледа да ће се кренути на јуриш. Наша артилерија јаче да дејствује. Морају два вода из резерве да развијем и појачам стрељачки строј. Ситуација озбиљна."

У исто време примљен је и извештај команданта 2. батаљона 5. пука, писан у 17.04 часова, следеће садржине:

„На лево моје крило управљен је главни напад припреман пешадиском, митраљеском и артилериском ватром, која достиже врхунац. Мало се крило повукло. Изгледа ми, а из личног осматрања, да се уводе све нове и веће снаге; ово сам лично видео. Молим за наређење."[2]

[1] Командир 3. чете вели: Већ се почео да хвата мрак, кад Немци избише на моје лево крило и отпочеше да бацају ракетле а непријатељ. артилерија отвори ватру. Како ме патрола извести да се 1. чета повлачи, а командир 4. чете да обратим пажњу на десни бок, као да су се тамо појавили непријатељ. коњаници, то се повучем на Лесковачу и успем да се пребацим преко газа на десну обалу код резерве.

[2] У ово време, командир митраљеског оделења чуо је источно, не даље од 200 м., велики жагор, ломњаву кукуруза и јасно команду: „Zum Sturm vorbereiten." Одмах су два митраљеза изнета на грудобран под најјачом непријатељ. ватром и отворили косу ватру, где се нарочито одликовао нишанџија Радак.

Према овој ситуацији, командат пука упутио је 1. чет 4. батаљона 19. пука команданту 2. батаљона 5. пука, с усменим наређењем да по сваку цену задржи свој положај омогући повлачење 2. батаљона 19. пука који је био истакну Писмено наређење, послато у 17.10 часова, гласи:

„Морате остати још 30 минута док се центар не извуче а потом се повуците на положај, где сте ноћас били и изве стите ме."

Команданту 2. батаљона 19. пука наређено, да се посте пено повлачи на леву обалу Језаве.

Ситуација код 2. батаљона 5. пука погоршава се, и ко манадант овог батаљона, у 17.17 часова, извештава:

„Десно ми се крило држи, и ако је засуто тешком артилеријом. Лево се мало повукло, јер су огорчени напад нових и јачих снага на том крилу, где су уведена четир непријатељска митраљеза, артилерија и надмоћнија пешадија Надирање лево сувише је јако. Молим за наређење, јер м изгледа да непријатељ врши опкољавање. Војници употребља вају надчовечанску снагу. Муниције је нестало и није још попуњена, нити је стигла бојној комори. Изгледа ми, да је немогућ даљи опстанак."

Није било боље стање ни код 3. батаљона 19. пука, је извештај овог команданта од 17.30 часова гласи:

„1. и 3. чета овога батаљона одступиле су на задњу ивицу села, код потока. Ситуација критична, мост је у опасности Артилерија ужасно туче. Мислим да треба одмах да се уклоните." [1]

2. батаљон 19. пука успео је да постепено одступи.[2]

---

[1] Пред само повлачење командант 3. батаљона упутио је једну десе тину из 4. чете да обезбеди сеоски пут из села Липа за Штирник (Глоговачу).

[2] Командир 2. чете 2. батаљона 6. пука, вели: „Кад ми је командант 2. батаљона 19. пука, у први сумрак, саопштио повлачење, додао је да моја чета као заштитница има последња да одступи, на 15 минута по одласку његовог батаљона. И у одређено време отпочео сам повлачење." А командир митраљеског оделења вели: „У овоме тренутку почели су митраљези добијати ватру са десног бока и из позадине. После ураганске ватре утишало се на источној ивици села и командир упути једног војника да види стање десно у истом стрељач. заклону. Војник се врати и вели да се само чује „цију, цију". Изненађен овим, командир упути наредника, вођу митраљеза, који се убрзо врати и извести: да се недалеко од крајњег војника налазе Немци у истом рову са шлемовима, да чуче и држе пушке усправно, и да једнако придолазе. Одмах је отворена ватра дуж рова, као и сви војници косо десно. Овди су митраљези са деловима 5. пука (два водн остали све док мрак није јаче пао, и командир нареди постепено извлачење војника под заштитом митраљеске ватре, а да не би ко изостао да десном руком ухвате суседног за блузу. На зачељу кренуо се командир са митраљезима газећи реку на неколико места.

„Тек око поноћи стигао је командир са митраљезима код гробља и јавио се команданту 2. батаљона 19. пука, а око један и по час сутра дан команданту пука у с. Радинцу."

Како је непријатељ јако надирао на 2. батаљон 5. пука, то је ради сваке сигурности хитно пребачена 2. чета 3. батаљона 19. пука на леву обалу Језаве са задатком: да код моста на путу село Липе—Кауница бара прихвати и огарантује повлачење пука, а команданту 2. батаљона 5. пука, у 17.40 часова, хитно је послато наређење:

„Почните повлачење уназад."

И све јединице из села Липа успеле су да се повуку на леву обалу реке Језаве, и приступило се прикупљању јединица и уређењу одбране. Непријатељ није гонио.[1] Приликом повлачења, командант пука наредио је лично командиру 4. чете 3. батаљона 6. пука да разруши мост на реци Језави код Каунице баре чим буду сви прешли, и у овом циљу додељена су му и два митраљеза, али је рушење моста на Језави извршила 2. чета 3. батаљона 6. пешад. пука.[2]

У 21.35 наређено је команданту 4. чете 3. батаљона 6. пука, као заступнику команданта полубатаљона 6. пука, следеће:

„Осигурајте положај предстражом, а сутра на положају имајте само стражаре, а позади остатак све док непријатељ не пође на напад. Утврдите се, али да се не видите и чистите предтерен."

Пошто су у главном прешле све јединице на леву обалу Језаве, то је командант пука, у 19 часова, издао следеће наређење:

„3. батаљон 19. пука браниће десно крило — источну ивицу села Радинца; центар — гробље браниће 2. батаљон 19. пука, а лево крило до пута Липе—Кауница бара браниће 2. батаљон 5. пука. Митраљеско одељење остаће у резерви позади центра. Заноћиће се на положају. Осигурати се од стране непријатеља, а на мостовима поставите мртве straже, које ће, чим и последњи војник одступи, мост покварити. У

[1] Командир 4. чете 3. батаљона 6. пука, вели: „У ово време командант 19. пука налазио се на путу село Липе—Кауница бара, дочекивао јединице које се повлаче и пребацивао их преко Језаве на леву обалу. Многи су војници прешли преко моста, а многи су прегазили реку."

[2] Односно рушења моста, командир 2. чете 3. батаљона 6. пука вели: „Добио сам усмено наређење преко једног војника из моје чете, од заступника команданта полубатаљона, да разрушим мост по прелазу. Пробасмо сикирицама — не иде; бацисмо две бомбе на њега — па опет не иде, и продужимо путем ка с. Радинцу. Уз пут скупио сам сва своја четири вода, и после кратког времена стигли смо 4. чету мога батаљона и заједно прилегли да се одморимо. Око 22 часа дође водник митраљеског одељења, поручник Захарије М. Илић, и саопшти ми да је командант 19. пука одредио мене са четом и са њим, да одемо поново ка мосту и да га разрушимо.

„Вратимо се код моста и поставимо митраљезе са оне стране моста, а војници су стојећи до појаса у води секли греде под мостом и дирекe. За два часа посао је био свршен и вратих митраљезе пуку."

току ноћи попуните муницију и уредите људство. Сутра у зору да људство буде заклоњено и да не буде шетање по положају. Ја ћу се ноћас налазити са штабом у селу Радинцу, а на положају. Употребити све силе да се трупе спреме за наступајућу борбу, и да се морал код трупа одржава, а у колико је клонуо да се поправи."

Непријатељ је у току борбе употребљавао светлеће ракетле.

Командант Смедеревског одсека доставио је у току ноћи следеће наређење команданта III армије:

„Трупе Одбране Смедерева да употребе надчовечанску снагу да одрже положај на којима се данас боре, село Липе —село Вучак—село Петријево, ноћас и сутра, јер сутра стиже Шумадиска дивизија I позива са своја два пука и артилеријом."

И командант Смедеревског одсека наређује: „Нека командант на основу овога наређења предузме све, да би се горње наређење могло потпуно извршити. Попуну муниције још ноћас извршити. Морал код трупа ако је поколебан поправити. Основне јединице уредити и попунити старешинама. Утврђивање предузети.

„Нарочиту пажњу скренути војницима на то, да у овим досадањим борбама још нисмо имали прилике да дођемо са непријатељем прса у прса, и да се погледамо који су бољи јунаци, већ су нас потисли са наших положаја једино својом многобројном артилеријом, коју ми треба пошто пото преотети.

„Нека команданти пукова ово саопште својим војницима, и нека се заједно постарају за наш општи успех."

Губитци. Рањени: капетан I кл. Павле Г. Павловић, поручник Светомир К. Марковић и Милован Н. Вујадиновић, потпоручник Божидар А. Милановић, рез. потпоручник Алекса А. Радовић, а погинуо наредник ђак (техничар) Божидар М. Николић. Погинуло 56, рањено 95, контузован један и нестало 35 војника. Свега 193.

Муниције утрошено 156.940 метака и 54 бомбе. Осећала се јака оскудица у пешад. муницији, јер је борба вођена без бојне коморе, која је тек у наступајућој ноћи стигла на осипаоничку железничку станицу.

Овога дана 19. пук први пут ступа у борбу са немачким трупама. Несретан стицај прилика, да се малена Србија бори са немачким, аустро-угарским и бугарским трупама, чинило је да први сусрет буде у једној борби, у коју су делови пука поступно улазили у борбу, без органске везе и без битних услова за борбу. Српска војска није познавала рововска оруђа. Она је била сирота у броју оруђа и величини калибара, у броју митраљеза, потребној муницији, као и у осталој техничкој опреми. И тај сукоб није изазвао пад морала, јер је тога дана забележено у операциском дневнику пука: „*Морално* и здравствено стање *одлично*."

И командант 19. пука тада вели: „У овој борби учествовало је са наше стране седам чета из 19. пука, две чете из 5. пука и две чете из 6. пука, све из I позива.[1] Дакле одред од једанаест чета без икакве унутарње органске везе, састављен из три пука и упознати тек данас у борби. Непријатељ је располагао снагом до једне пешадиске бригаде, потпомаган брдском пољском и хаубичком артилеријом. Сама пак одбрана није могла бити организована, јер је мање више борба била у сусрету. Да село Липе није без икакве потребе напуштено у току прошлог дана, већ да је правилно схваћена његова важност и да је утврђено, онда се непријатељу не би дозволило да падом села Липа примора наше десно крило на повлачење, те би се избегло обухватање десног бока Одбране Смедерева."

Непријатељ је у борби код села Липа располагао са четири батаљона (16 чета), пуковским и три брдска митраљеска одељења, свега 24 митраљеза, рововским оруђима и са четири пољске и пола хаубичке батерије. Губитци су скоро подједнаки на обема странама. 24. пешад. пук имао је: погинулих 28 и рањених 96; 3. батаљон 20. пешад. пука: погинулих 12, рањених 63 и нестало два. Свега 201.

5. **Леви пододсек.** *Пад Смедерева.* 5. пешад. пук, изгледа, да није прошле ноћи отишао на Царину већ је заноћио на десној обали Вучачког потока. И командант Смедеревског одсека наредио је, у 0.15 часова, следеће:

„Ваш полубатаљон, који је раније упућен са митраљеским одељењем, задржат је са водом митраљеског одељења за поседање положаја на левој обали Вучачког потока а према Језави.

„Други полубатаљон истог батаљона заузеће положај на десној обали Вучачког потока према Језави.[2] С тога нека командант нареди у пролазу да се заузме положај и изда потребна упутства за рад овога целога батаљона у циљу да се положај пошто пото одржи.

---

[1] Из 19. пука: 3. и 4. чета 2. батаљона; 1., 2., 3. и 4. чета 3. батаљона; 1. чета 4. батаљона и митраљеско одељење.

4. батаљон (2., 3. и 4. чета) 19. пука стигао је из Параћина на железничку станицу Осипаоницу у 11.45 часова, где су војницима издати завоји за ране. Батаљон је стављен под команду команданта 10. комб. пука. III поз., и кренуо се друмом до села Раље (Смедеревске), продужио удољем Јелен Дола, па преко Шешковца у село Вучак, где је стигао око 16.50. Овде је батаљон затекао растурене војнике, по где-где и у гомилицама из 5. пешад. пука. Изнад села Вучака налазиле се две чете из 10. комб. пука III позива. После малог одмора, батаљон се кренуо за село Петријево, где је нашао делове 10. комб. пука III позива. Из Петријева батаљон је одмах продужио за село Ландол, где је стигао око 21 часа, и заноћио на Дуваништу. Дневник потпоручника Славка Ј. Јоксимовића.

[2] То нису били полубатаљони истог батаљона. Први полубатаљон био је из 2. а овај из 3. батаљона.

„Вод митраљеза, који ће вас чекати код хаубичке батерије на левој обали Вучачког потока, крените са оним другим батаљоном и доведите на Царину."

И остатак пука стигао је на Царину у три часа и отпочео да се утврђује. Међутим 5. пук се овде није задржао већ је доцније повучен на десну обалу Вучачког потока.

Већ од осам часова непријатељ почиње да бомбардује леви пододсек, а нарочнто је силна артилериска ватра управљена на к. 143 Карађорђево брдо. Како је Језава надошла, то је напад управљен на мост са обе стране насипа поред Дунава, и око 10 часова непријатељ је пришао граду на 800 метара.

Командант одсека, у 12.35 часова, усмено телефоном извештава команданта армије, да непријатељ продужава бомбардовање а нарочито Карађорђевог брда (к. 143), и да се његова пешадија приближава и преноси грађу за пралаз преко Језаве. „Ова артилериска ватра сигурно је знак општег напада."

Бомбардовање Карађорђевог брда, вароши и града продужава се, као и обострана пешадиска и митраљеска ватра. „Наша артилерија сва је у дејству противу непријатељске пешадије, а туче и непријатељску артилерију у Годомину."

Командир 4. Дринске пољ. батерије примио је наређење у два часа да се најхитније повуче са Штирника (Глоговаче) на Враново брдо, одакле је батерија кренута и постављена источно од железничке пруге у висини моста преко Вучачког потока, али је одмах повучена и постављена западно до железничке пруге у висини Врановог брда (к. 169). И батерија је у 13 часова отворила ватру на непријатељ. пешадију, која је наступала ка Језави. 5. Дринска пољ. батерија отворила је ватру у 11 часова на непријатељску хаубичку батерију северно од села Липа, а у 12 часову пренела ватру на пољску батерију постављену на средокрађи између села Липа и Дунава. 6. и 9. Дринске пољ. батерије на Врановом брду дејствовале су на циљеве 5. батерије. Заплењена хаубичка батерија отворила је ватру чим се свануло на непријатељску пешадију која је покушавала да пређе преко Језаве, а 6. брзометна хаубичка батерија на циљеве као и прошлога дана. И обе позициске батерије учествовале су у одбрани положаја.

Када је непријатељ стигао до Језаве, зауставио се и почео да се утврђује. Непријатељ је користио моторне чамце и довлачио трупе поред десне обале Дунава и искрцавао испод самог града, одакле су давани сигнали ракетлама, те је ватра пренета са града и вароши ка југу и западу.

Ситуација постаје веома критична. Командант Смедеревског одсека вели, да „непријатељска тешка артилерија деморалише наше трупе, а гађају са великом прецизношћу са даљине од 6000 м." Пешадија је код града поколебана, и командир заплењене хаубичке батерије извештава, да се пе-

шадија повлачи. Командант Смедеревског одсека извештава, у 14.40 часова, команданта III армије о критичној ситуацији и моли за хитну помоћ.

Непријатељ је заузео Смедеревски град, Карађорђево брдо и продужио ка југу што је приморало команданта Дринског пионирског полубатаљона да се повуче ка Царини и даље ка селу Вучаку. Командант левог пододсека образовао је заштитницу из своје резерве и посео Царину у висини к. 181.

И ако се пешадија из града и са Језаве повлачила поред батерија код Вучачког потока, ипак су батерије остале све до 14.30 часова потпомажући одбрану положаја и повлачење, и тада су отпочеле да се повлаче, за које је време дејствовала на њих једна непријатељска пољска батерија са Годомина.

2. батаљон 10. комб. пука са левог крила отпочео је поступно, по наређењу, да се повлачи у 15 часова и потпуно напустио обалу Дунава у 19 часова.

4. Дринска пољ. батерија, којој је наређено да се пребаци на десну обалу реке Раље, враћена је у току ноћи и постављена на исто место (источно од Врановог брда до желез. пруге); 3. позициска батерија (4 топа) повучена је код изворног дела Вучачког потока; заплењена хаубичка батерија постављена је пре мрака на Локму а 5. Дунавска пољ. батерија код села Петријева са водом 3. позициске батерије са Белог брега и 5. позициском батеријом (2 топа). 6. хаубичка батерија повукла се са 6. Дринском пољ. батеријом у Коларе и даље са градском батеријом преко села Колара у Суводол; 5. и 9. Дринска батерија остале су на досадањим местима (Врановo брдо).

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 10. октобра увече била је јасна команданту корпуса само ситуација код 25. рез. дивизије, али није примљен потпун извештај и од команданта 6. пешад. дивизије. Код 4. резервног корпуса, 11. Баварска дивизија заузела је села Дубравицу и Батовац, а њено лево крило налазило се 500 м. јужно од села Петке. 105. пешад. дивизија заузела је Ман. Рукомију и село Брадарци. Од 107. пешад. дивизије био је пребачен на српску обалу само један пешадиски пук. 10. рез. корпус заузео је вис Анатему и стигао на линију: с. Курјаче—с. Поповац—с. Кисиљево.

Са обзиром на извештаје авијатичара, да долином Мораве пристижу појачања, није било по вољи команданту армије што се овог дана није успело да се заузме Смедерево и висови јужно од Смедерева. Командант армије у својој заповести за 11. октобар скренуо је пажњу команданту 3. армиског корпуса на важност брзине рада. Задатак корпуса остао је исти и за 11. октобар: да се заузме Смедерево и висови југозападно од Смедерева, и да се обезбеди ка југу на линији с. Липе—Мађарска бара.

Командант корпуса скоро није имао потребе да ма шта дода већ досада издатим наређењима. Према корпусној заповести, која је издата у 22 часа, остала је корпусна артилерија под командом команданта 25. резервне дивизије. Напад 25. рез. дивизије имала је да потпомаже својом артилеријом 6. пешад. дивизија, а у исто време и да буде спремна, да би са што јачом снагом узела учешће у борби.

1. **Рад 25. рез. дивизије**. Правилно ценећи ситуацију, командант 25. рез. дивизије није чекао на заповест команданта корпуса, већ је после доласка трупа на Језаву издао, 10. октобра у 17.30 часова, заповест за сутрашњи рад. И према овој заповести имала је, у зору, 50. рез. пешад. бригада да изненадним нападом заузме кључ српског положаја, Смедеревски град. У овом циљу, бригади је придата 2. рез. чета 2. пионирског батаљона Бр. 11, сва рововска оруђа и дивизиски мостовни трен. Трупе су имале да буду спремне за напад до 6 часова.

2. батаљон 83. рез. пешад. пука налазио се пред градом на самој Језави, и за напад долазио је у обзир само овај пук, те је ово и поверено команданту пука, мајору Бетхеру, под чију су команду стављени: пионири, рововска оруђа и дивизиски мостовни трен. Јуриш је имао да изврши 3. батаљон, а 2. батаљон са рововским оруђима имао је да га штити ватром. Све је ово требало бити припремљено до 4.30 часа. Како би се ово имало извести, зависило је од извиђања.

Извиђање су вршили пионири 2. рез. чете 2. пионир. батаљона Бр. 11, који су ипак успели, и поред јаке обостране ватре, да створе прилично јасну слику о приликама за прелаз преко Језаве. Употреба понтона била је немогућа, јер их није било могуће прикривено привући ни сувим ни водом. Према томе изненађење за непријатеља било је искључено. Како рововска оруђа нису стигла, а није било ни материјала за брзо подизање мостова, то није ни дошло до овог извршења.

Према изнетом напад је био могућ једино правилном артилериском припремом и помоћу материјала за подизање брзих пионирских мостића. Пре подне ређени су позади борбене линије мостићи за прелаз пешака и издавана су потребна наређења за напад.

У 12 часова отпочела је артилериска припрема како целокупне артилерије са леве обале Дунава, батерија 25. рез. дивизије са десне обале Дунава, тако и делова артилерије 6. пешад. дивизије, и сви су сасредили сву своју ватру на Смедерево и околне висове. Пионири 2. рез. чете 2. пионир. батаљона Бр. 11, и аустро-угарске 3. чете 4. пионирског батаљона истрчали су испред и бацали мостиће. Преко ових, као и преко остатака бране на Језави, кренуо се у 13 часова на јуриш 3. батаљон 83. рез. пешад. пука. Кроз једну брешу на зиду, што је створила артилерија, продрла је са дунавске

стране 10. чета у град, а остали делови батаљона искористили су капију са источне стране. Брзо је 10. чета заузела једну кулу на северној страни заробивши 20 војника и два оруђа. За кратко време град је био заузет.

У 14.30 кренули су се напред и 1. и 2. батаљон. Наше трупе прошле су кроз варош и наступале ка висовима за непријатељем, који се повлачио, и кога је наша артилерија гађала са прецизном ватром. У 16 часова и околни су висови пали у немачким рукама.

118. рез. пешад. пук имао је да предузме напад са 83. рез. пешад. пуком, тек по паду града када буду привучени понтони за прелаз преко Језаве. Али како понтони нису стигли, то су прешли 1. и 3. батаљон на мостићима 83. рез. пешад. пука а 2. батаљон тукао са десне обале Језаве непријатељске делове, који су се још извлачили из вароши. Убрзо је пук заузео висове јужно од вароши. Увече прешао је преко Језаве и 2. батаљон и остао у резерви.

После ових двају пукова ушао је у Смедерево и 168. пешад. пук. Остала је само 12. чета да обезбеди друм поред Дунава на десном крилу 83. рез. пешад. пука, а 3. батаљон, као и 118. пешад. пук, избацили су обезбеђујуће делове ка југу.

2. **Рад 6. пешадиске дивизије.** Према заповести команданта корпуса за 11. октобар, 6. дивизија имала је задатак: да потпомаже напад 25. рез. дивизије артилеријом и да обезбеди линију: Језава—с. Липе—Бошњачка бара. Како су на ову линију, према извештајима примљеним 10. октобра у вече у штабу дивизије у Куличу, стигле трупе, то је командант дивизије имао да води рачуна само о што јачем потпомагању 25. рез. дивизије. И зато је наредио команданту 64. пешад. пука да буде спреман, како би учествовао у нападу 25. рез. дивизије; команданту артилерије да све прикупљене батерије у Куличу што пре изведе на положај и пласира позади 64. пешад. пука, а и остале батерије унапред.

Како превожење батерија није могло бити извршено по реду, већ је често протекао и дужи размак времена између превожења појединих батерија, то је довело до кидања органске везе и образовања разних артилериских група.[1]

11. октобра рано у јутру кренуле су се разне артилериске

---

[1] Образоване су групе:

Кемерера: штаб 1. дивизиона, 3. и 4. батерија 39. пољског артилериског пука;

Шливена: штаб 2. дивизиона, 2. и 5. батерија 39. пољ. арт. пука;

Курта: штаб 2. дивизиона 3. арт пука, 4., 5., и 6. батерија 3. пољ. арт. пука, 6. батерија 39. пољ. арт. пука и аустро-угарска 1. батерија 7. брд. арт. пука.

Керстена: штаб 1. дивизона 3. пољ. арт пука, 2. и 3. батерија.

Одреду Јагова придата је 1. батерија 39. пољ. арт. пука.

групе са досадањих положаја и бивака у циљу да се припреме ради потпомагања 25. рез. дивизије, али излазак батерија на положај ради дејства противу висова јужно од Смедерева, није успео у потпуности.

Одмах после 9 часова примљен је извештај у Куличу да је село Липе поседнуто јаком српском пешадијом са митраљезима, те је група Шливена упућена ка овом селу, пошто јој је пре поласка придодата и 1. батерија 39. пољ. атр. пука, за коју није било потребе код одреда Јагова. Команданту 24. пешад. пука наређено је да заузме село Липе, а у колико је могуће да пређе преко реке Бадрике без нарочитих средстава.

а) *Ситуација на десном крилу.* 64 пешад. пук отпочео је рано ујутру са извијањем земљишта. Официрске патроле прешле су помоћу сплавова од шаторских крила преко реке Језаве и приближавале се непријатељу. Сазнало се: да је непријатељ утврдио свој главни положај на висовима источно од железничке пруге а да је напред истурио само слабија одељења; од предвиђеног напада 25. рез. дивизије није се ништа уочило.

Командант корпуса обавестио је команданта дивизије да је напад 25. рез. дивизије одложен за око подне, и наредио да 6. пешад. дивизија искористи сваку прилику, како би проширила мостобран и западно од Језаве, и учествовала у нападу 25. рез. дивизије.

Како је било мало помоћних средстава за прелаз преко Језаве, јер помоћу шашом испуњених шаторских крила могло се прелазити само једном, и како се појачала непријатељска ватра, то је 64. пук морао одустати од извршења напада. И непријатељ пред овим пуком, као и његова одељења, која су се повлачила из Смедерева, са успехом је тукао како овај пук, тако и артилериске групе Курта и Кемерера.

б) *Борба код села Липа.* Командант 12. пешад. бригаде кренуо се у 8.15 часова са резервом (3. батаљон 20. пука и 243. брд. митраљ. одељење) из села Кулича на ивицу шуме (2 км. југозападно од овога села). Овде је командант примио извештај да село Липе још није заузето. Из једне приложене скице видело се, да између 24. пешад. пука и одреда Јагова има незаузетог простора.

По одобрењу команданта дивизије, командант бригаде наредио је, у 9.45 часова, команданту батаљона у резерви да обезбеди незаузети простор између села Липа и Бошњачке баре, а команданту 24. пешад. пука да после потпуне артилериске припреме заузме село Липе, у колико је могућ прелаз преко Бадрике без понтонирских помоћних средстава.

У циљу артилериске припреме напада, стављен је 24. пешад. пуку на расположење штаб 39. пољ. артил. пука и артилериска група Шливена (штаб 2. дивизона, 2. и 5. батерија

39. пољ. арт. пука), чије су се батерије већ налазиле у покрету из села Кулича ка 64. пешад. пуку.

24. пешад. пук стигао је у очи овога дана по мраку на Бадрику и пред селом Липе, и тек се у зору могао детаљније оријентисати о непријатељском положају и земљишту. Село Липе састајало се из великог броја разбацаних кућа, које су се, како због густог шипражја тако и због многобројних група дрвећа, тешко могле угледати. Пространа, кукурузом засејана поља, давали су непријатељу могућност да буде заклоњен од угледа на обема странама села. Али јака ватра наговештавала је, да се овде налазе јаче непријатељске снаге; српска пешадиска и митраљеска ватра у главном је управљена на 3. батаљон, који се налазио испред северне ивице села.

Овога јутра пук је требао прво да образује непрекидну борбену линију и да успостави везу између свију делова. 1. батаљон остао је на своме досадањем положају; 2. батаљон пришао је реци и у I борбеном реду имао је 7., 5. и 8. чету; 3. батаљон остао је на месту, које је и посео прошле ноћи, а за резерву издвојена су два вода 11. чете.

На основу наређења команданта 12. пешад. бригаде да се заузме село Липе, командант 24. пука прво је наредио да се израде средства за прелаз. Док су трупе радиле стигла су упућена појачања од стране дивизије. Код команданта пука на осматрачници налазио се и командант 39. пољ. артил. пука, пуковник Несл са својим штабом, коме је поверена управа артилериског напада. Артилериска група Шливена, ојачана са једним водом пољских хаубица (пола 6. батерије 39. пољ. арт. пука), поставила је до подне своја оруђа одмах северно до пута село Кулич—Смедерево. Од артилериске групе Керстена, која је такође упућена у циљу припреме напада, пласирана је 2. батерија 3. пољ. арт. пука на путу за село Липе, а 1. батерија истог пука по искрцавању, налазила се у покрету.

Источно од 24. пешад. пука стигао је 3. батаљон 20. пешад. пука, који је ухватио везу са овим пуком. Непријатељ је цело пре подне гађао пешадиском и митраљеском ватром 3. батаљон 24. пука, и нанео му губитке који нису били незнатни.

У циљу парирања непријатељског дејства употребио је командант 3. батаљона 20. пука два митраљеза из своје митраљеске чете, али се није могло видети да ли имају успеха. Непријатељска ватра продужена је са неумањеном јачином и ако су ступиле у борбу групе Шливена и Керстена. Реперисање по секцији било је без успеха, услед грешака на секцији. Мало је користи донела и стална веза батерија са њиховим осматрачима у предњој линији, јер се непријатељ, сем незнатних изузетака, добро прикривао. Па и на оним местима, где је пронађен и обасут добро управљеном артилериском ватром, непријатељ се држао крајне упорно. И покушаји артилераца са

осматрачима на дрвећу нису дали боље резултате, нити је постигнут циљ. Звонара на цркви у селу Липама била је једина која се видела и могла користити као обележна тачка; у осталом морала се артилерија задовољити гађајући просторију кошењем.

Командант 24. пешад. пука издао је наређење за напад, кад је стигла артилерија.

Извиђењем у току пре подне утврђено је, да 1. батаљон може прећи прикривено преко Бадрике, и према томе чим пређе имао се и припремити за напад. И тада ја требао почети напад на целом фронту пука, тако да 1. и 2. батаљон надиру западно од села Липа, до на обалу Језаве, а 3. батаљон имао је да продре са севера у село. Наређено је 3. батаљону 20. пешад. пука да нападне источно од села.

Напад 1. и 2 батаљона противу добро заклоњеног непријатеља развијао се сувише тешко. Са запада и југа, нарочито из села Липа, оба су батаљона гађана пешадиском и митраљеском ватром. Слаба артилерија отварала је ватру на мостиће.

Пре свега нарочито је тешко било напредовање оних чета, које су наступале одмах источно од села Липа. Фронтални напад 3. батаљона у опште није био могућ са обзиром на јаку пешадиску и митраљеску ватру.

Командант 3. батаљона 20. пука, мајор Вилде, развио је свој батаљон до 13.30 часова, са три чете у I борбеном реду, а у непосредној вези са 3. батаљоном 24. пешад. пука. Непријатељ је видео овај батаљон још док се развијао и осуо је на њега ватру пешадиску и митраљеску са свога положаја, са леве обале Бадрике. У циљу појачања, командант батаљона већ је у 14 часова употребио своје митраљезе, а на левом крилу и своју 12. чету.

Убрзо је уочено отступање непријатеља. Батаљон је искористио овај погодан тренутак, прегазио реку Бадрику и јуришао на непријатељски положај, али је непријатељ највећим делом већ нестао у селу. Из кућа, башта и јарака крај пута, давали су Срби нов отпор. Батаљон је претрпео не мале губитке, и у 15 часова напад је стао.

4. и 7. чета 24. пешад. пука уочиле су да су суседне јединице источно од њих, које су кренуле у напад, заустављене ватром из села Липа, те су обе ове чете скренуле са запада ка селу.

Позади 3. батаљона 24. пешад. пука пласирана је у 15 часова 1. батерија 3. пољ. арт. пука и отворила ватру на село Липе. Пред фронтом батаљона није се могао уочити никакав утицај извршеног напада од стране суседа. Командант батаљона у више махова замолио је команданте 2. батаљона 24. и 3. батаљона 20. пешад. пука, да наступањем у бок непријатеља олакшају покрет његовом батаљону. Око 16 часова извештен је од команданта 3. батаљона 20. пука, да је батаљон прешао преко реке Бадрике. И ако јачина непријатељске ватре није

попуштала, ипак су командант 3. батаљона 24. пука, као и командант пука добили утисак, као да је наступио моменат за напад. Командант батаљона, мајор граф фон Херцберг, упутио се 10. чети у I борбеном реду, и стојећи храбрио је своје војнике, док није пао смртно погођен од три непријатељска зрна. Команду над батаљоном примио је капетан Мезијер, и, отприлике у 17 часова, нареди напад. Овога момента повукао се непријатељ испред батаљона. Без губитка чете су ушле у село и на јужној ивици села наишле су на 3. батаљон 20. пешад. пука.

3. батаљон 20. пешад. пука већ је у 16.45 часова, кад је непријатељски отпор малаксао, јуришао на село са истока. Југозападно од села на Језаву, стигли су 1. и 2. батаљон.

Мрак се спустио, чете су биле измешане, везе како са суседима тако и са позадином биле су прекинуте; физичка снага слабо храњених трупа била је исцрпљена. Услед свега овога гоњење није ни вршено. Непријатеља је нестало у мраку. Упућене патроле преко села Липа, нису наишле на непријатеља ни на 1200 м.

в) *Рад одреда Јагова.* Одред Јагова (2. батаљон 20. пешад. пука, 3. хусарски пук и 1. батерија 39. пољ. арт. пука) кренуо се у пет часова са преноћишта да поседне линију: Вирка—Рашиначка бара—Морава, југозападно од села Батовца. Батерија није се могла кретати по мочарном земљишту и враћена је у Кулич. У осталом стигло се на ову линију без нарочитих сметњи. Само слаба непријатељска одељења повлачила су се пред одредом. По тражењу команданта 3. батаљона 20. пешад. пука упућена му је 7. чета овога пука као помоћ за напад на село Липе, али она није ни ступила у борбу.

3. **Ситуација 3. армиског корпуса у вече.** Из извештаја, који су ове вечери стигли команданту корпуса у Ковин, видело се да је корпус заузео одређене му циљеве за овај дан. 25. рез. дивизија налазила се на висовима непосредно јужно од Смедерева а 6. пешад. дивизија обезбеђивала је на широком луку долину Мораве. Према последњим извештајима борба у селу Липама заиста није завршена, али је изгледало да ће се ван сумње и у овоме још данас успети.

Источно од 3. армиског корпуса пришао је 4. резервни корпус пожаревачком предњем положају, на линији: село Брежане — североисточно од села Ћириковца. 10. резервни корпус заузео је село Мајиловац, и утврдио је, да се непријатељ налази на утврђеном положају на путу село Беране—село Вел. Градиште.

Поглед на данашњи рад

Непријатељ овога дана предузима напад. Нападни циљ 25. рез. дивизије јесте Смедеревски град и даље ка југу а 6.

пешад. дивизије село Липе и потпомагање напада 25. рез. дивизије. Са постигнућем датих циљева дотадањи се ужи мостобран проширује и ослања на јаке отпорне тачке на крилима обезбеђене Дунавом и Моравом. На овај начин обухваћен је десни бок главног браниочевог положаја на линији Врановобрдо—Петријево, и стављен под бочну и унакрсну артилериску ватру. Саобраћај на Дунаву шири се и постаје безбеднији.

Снага за одбрану села Липа била је недовољна. Село, као јака отпорна тачка за одбрану Годомина и затварање долине Мораве, није било припремљено за одбрану. Само су порушени прелази преко Бадрике на северној ивици села. Командант 19. пука све до 14 часова располагао је само са шест чета из три разна пука, са четири митраљеза али без бојне коморе. Пук је био без помоћи артилерије. Батерије са леве обале Језаве нису могле на овом покривеном земљишту да укажу стварну помоћ. Веза између овога пука и артилерије није постојала, нити је команданту пука стављено на расположење ма и једно оруђе.

Бокови су били незаштићени. Само услед појаве једне непријатељске колоне повукао се Дрински коњички пук уз Мораву, те је омогућено непријатељу да обухвати и нападне десни бок. Суседне трупе на левом боку, на левој обали Језаве, нису поселе и браниле саму обалу Језаве. Ово се види из извештаја команданта 3. батаљона 64. пешад. пука, од 11.10 часова, који гласи:

„1. Две официрске патроле прешле су преко Језаве а једна официрска патрола преко Бадрике, помоћу сплавова од шаторских крила, и извиђају у правцу југозападно од Каунице баре и села Липа.

„2. Код сваке чете има сада још два до три сплава од шаторских крила, а сем овога граде се код 9. и 11. чете сплавови од стабала.

„Према досадањим покушајима може се преко Бадрике прећи помоћу малих сплавова од шаторских крила, али не и преко широке Језаве. За прелаз преко ове реке потребна су већа превозна средства.

„3. Артилериски су осматрачи на дрветима код 11. чете.

„4. Непријатељски положај види скицу 8.“

Командант 19. пука тежио је да се по сваку цену одржи до мрака. И тако је 19. пешад. пук био принуђен да се после тешке борбе и користећи мрак повуче из села Липа на леву обалу Језаве. Мишљење команданта 19. пешад. пука о селу Липама изнето је тада у операциском дневнику, и оно гласи: „Да село Липе није без икакве потребе напуштено у току прошлога дана, већ да је правилно схваћена његова важност и да је утврђено, онда се непријатељу не би дозволило да падом села Липа примора наше десно крило на повлачење, те би се избегло обухватање десног бока Одбране Смедерева.“

6. пешад. дивизија заузела је ове вечери село Липе, али није успела да пређе реку Језаву. На овај начин дошло је у питање одбрана долине Мораве, веза између десне и леве обале Мораве и прикупљање Шумадиске дивизије I позива.

25. рез. дивизија имала је прво да савлада и пређе озбиљну препреку, реку Језаву. Језава је надошла и излила се; она се није могла прегазити.[1] И ова је дивизија успела под борбом да до 15 часова заузме Смедеревски град и потом да избије на западну и јужну ивицу вароши.

Несумњиво да командант Смедеревског одсека није могао да види и прати борбу у селу Липама, услед покривеног земљишта, али је могао видети са Царина и пратити напад у правцу града. Посада у граду није појачана. Свакако да је команданту 1. батаљона 5. пука било место овде. 5. пешад. пук који се налазио на Царини повучен је на Стризово, те ни командант одсека није интервенисао ни у одбрани града ни у одбрани села Липа.

И трупе левог пододсека повукле су се на линију: Стризово—Вучак—Петријево а потпуно је, без потребе, напуштена обала Дунава, Павлица и село Удовице.

Неуспех Смедеревског одсека овога дана довео је у питање и сигурност десног бока Одбране Београда. И командант Одбране Београда обавестио је, око 21 часа, команданта Грочанског одсека да је „непријатељ код Смедерева успео да заузме град, варош и Павлицу. Трупе Смедеревског одсека покушавају да га задрже на линији: Липе—Вучак—Петријево, али има изгледа да ће и та линија пасти.“ И командант Одбране Београда наређује команданту Грочанског одсека:

„Да би се бочним дејством задржало даље непријатељско наступање и да би се осигурао десни бок трупа Одбране Београда, упутите батаљон из Заклопаче и брзометни вод са Пасуљишта, под командом мајора Данила Ђерића, правцем преко Бошњакове ливаде, Дрења, Немачке ливаде и даље у бок непријатељев. Наредите му да ступи у тесну везу са трупама Смедеревског одсека, и да никако не одголити десни бок трупа Одбране Смедерева.

„Покрет да се изврши одмах и да се форсирано маршује. На место овог батаљона шаље вам се у Заклопачу један батаљон 14. пука II позива.“

Трупе Смедеревског одсека заузимале су ове вечери и у току ноћи следећи распоред: северно од Драговачког моста, на левој обали Мораве, посео је Нову Мртвају 3. прекобројни пук Дринске дивизије I позива, коме је придата 4. Шумадиска пољска батерија а испред овог пука Дрински коњички пук;

[1] Командир 5. чете 64. пешад. пука, у своме извештају од 10 часова, вели: „Средством пливача утврдио сам да је река широка 75 м. а дубока 2½—3 м.“

северно од села Радинци 19. пешад. пук фронтом ка исто
и северу; на Стризову фронтом ка северу и северозападу
пешад. пук (без 1. батаљона и вода митраљеза) са Бран
чевским комб. батаљоном III позива и 4., 5. и 9. Дринско
пољском батеријом; село Вучак—Петријево посео је 10. ком
пук III позива са 1. батаљоном 5. пука и 4. батаљоном 1
пешад. пука, 3. и 5. позициском, 5. Дунавском пољском
турском заплењеном хаубичком батеријом.

У резерви: Дрински пионирски полубатаљон у сел
Раљи, 6. Дринска пољска са опсадном батеријом у село Колар
а 6. хаубичка брзометна батерија код села Суводола.

САСТАВ

Шумадиске дивизије I позива

Командант, ђенералштабни пуковник Божидар П. Терзић
Начелник штаба, ђ-штабни ппуковник Михаило Љ. Јовановић
Командант инжињерије, ппуковник Жарко Т. Протић.

Шумадиски коњички пук

Командант, мајор Ђорђе Ђорђевић

1. ескадрон, командир, капетан II кл. Димитрије М. Стојадиновић
2. ескадрон, командир, капетан I кл. Милутин В. Жутањевац
3. ескадрон, командир, капетан II кл. Тихомир Т. Томић

Митраљеско оделење (2), командир, кап. II кл. Милоје А. Милошевић.

11. пешадиски пук

Командант, ппуковник Војислав Н. Томић

1. батаљон, командант, мајор Ћира К. Даскаловић
2. батаљон, командант, капетан I кл. Глигорије А. Становић
3. батаљон, командант, мајор Милан Максимовић
4. батаљон, командант, мајор Тодор Ђ. Тодоровић

Митраљеско оделење (4), командир, рез. кап. II кл. Милоје Васиљевић.

12. пешадиски пук

Командант, ппуковник Милован С. Ивановић

1. батаљон, командант, мајор Чедомир С. Милосављевић
2. батаљон, командант, мајор Божидар А. Загорчић
3. батаљон, командант, мајор Милован С. Гавриловић
4. батаљон, командант, мајор Илија Ј. Димитријевић

Митраљеско оделење (4), командир, кап. I кл. Душан Ђ. Панић.

19. пешадиски пук

Командант, ппуковник Добросав Ј. Миленковић

1. батаљон, командант, мајор Драгољуб М. Динић
2. батаљон, командант, мајор Милутин Ј. Симић
4. батаљон, командант, мајор Михаило Ј. Васић

Митраљеско оделење (4), командир, кап. I кл. Борив
Љ. Марковић.

Шумадиски пољски артилер. пук

Командант, пуковник Светислав Ј. Тасовац

1. дивизион, командант, ппуковник Никола Ј. Томашев
2. батерија, командир, кап. I класе Светомир М. Мирч
3. батерија, командир, мајор Војислав А. Савић
2. дивизион, командант, ппуковник Петар М. Лазаревић
4. батерија, командир, мајор Михаило Р. Трифуновић
5. батерија, командир, мајор Пантелија В. Ђукић
6. батерија, командир, кап. I кл. Велимир В. Вељков

Пионирски полубатаљон, командант, мајор Миливоје
Милинковић.

Борба на Стризову и код села Радинца

Скица 9. и 10.

12. октобра. 1. Долазак Шумадиске дивизије I позива.[1] Командант дивизије са начелником штаба стигао је на осипаоничку железничку станицу овога јутра у 1.40, а у 2.10 примио заповест команданта III армије од 14 часова прошлога дана, која гласи:

„Трупе III армије упорним борбама задржавају непријатеља на фронту: Добра—Градиште—Ђураково—Сираково—Брадарци—Ћириковац—Брежани—Липе—Вучак—Сеона. На одсеку Добра—Ђураково налазе се делови Браничевског одреда; од Ђуракова до Млаве Дунавска дивизија I позива; од Млаве до Мораве Дринска дивизија I позива и од Мораве до с. Сеоне делови трупа Браничевског одреда и Дринске дивизије I позива. Шумадиска дивизија I позива искрцава се код Осипаонице. Непријатељски немачки 13. и 3. корпус пребацили су у току последњих дана извесне делове на десну обалу Дунава код Рама, према Пожаревцу и у Годомину, где се

---

[1] Састав дивизије: Шумадиски коњички пук (три ескадрона и два митраљеза), 11. и 12. пеш. пук (по четири батаљона и четири митраљеза), и 19. пеш. пук (три батаљона и четири митраљеза). Шумадиски пољски артилериски пук (пет батерија), пионирски полубатаљон (две чете) и телеграфско одељење, болничарска чета, три пољске болнице (1., 4. и Српско-Енглеска пољска болница мисије „Стобарт") и остале позадинске установе. У саставу муниције колоне и вод резервне муниције колоне.

Врховној Команди стављено на расположење: мостовни трен (Ћуприја), 2. пољска болница (Лапово) и занатлиска чета (Крагујевац).

Из састава дивизије деташован је 10. пешад. пук из Пирота на Тумбу са водом коњице и два митраљеза, 1. пољском батеријом, једним водом пионира, једним водом болничара, 3. пољском болницом (у селу Свођу) и сразмерним делом муниције и профијантске колоне, за одбрану правца преко Дашченог Кладенца. Команданту Власинског одреда у Сурдулици дато је 10 коњаника за ордонанску службу а 3. дивизион упућен у састав Одбране Београда.

Јачина дивизије: три ескадрона, једанаест батаљона и пет пољских брзометних батерија (20 топова), са коњском запрегом. Када се урачунају и трупе Смедеревског одсека, целокупна јачина износила је: *6 ескадрона, 19 батаљона, 22 митраљеза и 15 батерија са 58 топова и хаубица (12 спорометних)* калибра од 75—120 м.м. Непријатељ је располагао са снагом: *шест ескадрона, 21 батаљон, 122 митраљеза, 16 рововских оруђа и са 36 и по брзометних батерија.* Број оруђа по батеријама варирао је од 4—6, те је вероватно број оруђа износио преко 150.

утврђују и одакле нападају наше трупе. III армија има да спречи непријатељу даље продирање, да га потуче и пребаци преко Дунава.

„Шумадиска дивизија I позива са трупама Браничевског одреда и Дринске дивизије I позива, које су сад на Смедеревском одсеку, најупорније брани положаје код Смедерева, као врло важне у односу на трупе Одбране Београда (њену позадину и железничку комуникацију) и држи што јачу резерву на простору Враново—Драговачки мост, за маневровање на обалама Мораве (одбрану како Пожаревца тако и Смедерева) ради тучења и пребацивања непријатеља преко Дунава.

„Команданти дивизија и командант Браничевског одреда користиће се у највећој мери фортификацијом и то, како објектима који постоје, тако и подизањем нових, израђујући их што јаче и снабдевајући их препречним средствима, настрешницама и блиндажима. Ојачавање положаја изводити у што већој мери, како ради упорније одбране, тако и нарочито ради издвајања што јаче резерве за маневровање и наношење удара у контра-нападу, било делимичном на дотичном одсеку, по иницијативи дивизиских команданата, било по заповести команданта армије у већем обиму.

„Употреби артилерије и њеном сагласном раду са пешадијом поклонити нарочиту пажњу. Снажна артилериска ватра најбољи је штит пешадије. Тренутно концентрисање артилериске ватре што већег броја оруђа треба да је омогућено до највећег степена. Маневровање артилерије т. ј. премештање батерија у нове заклоне чинити што чешће те да непријатељ наше батерије не може лако пронаћи.

„У досадањим борбама показало се, да непријатељску пешадију образују ново формиране јединице попуњене рекрутима са недовољном обуком, и да сама пешадија не представља велику вредност. Резултати, у колико их је непријатељ постигао до сад, последица су само његове далекометне тешке артилерије. Исто тако, показало се, да непријатељска пешадија апсолутно не може да издржи наш напад бомбама.

„Штаб армије у Пожаревцу, са којим одржавати непрекидну везу."

Приликом пријема одсека командант дивизије обавештен је усмено о распореду трупа. Доцније, у 15.40 (15.30), примио је следећи писмени извештај:

„1. — 19. пешад. пук од три батаљона (2. батаљон 5. пука I позива и два батаљона 19. пука I позива) држи одсек Радинац до Каунице баре, на левој обали реке Раље, фронтом према селу Липама, са два батаљона у I борбеном реду а један батаљон у резерви.[1]

[1] Фронт 19. пука био је на левој обали Језаве а не Раље, и то не само према селу Липама, већ и према северу.

„2. — 5. пешад. пук I позива са своја два батаљона и са једним комбинованим батаљоном III позива држи одсек од баре Каунице (крчаник с. Липе—главни друм) преко к. 106 до села Вучака са заломљеним левим крилом према Царини; фронт према Језави, Смедереву и Царини, са два батаљона у I борбеном реду и једним у резерви.[1]

„3. — Леви одсек, од Вучачког потока до Орешачке механе, држи 10. комбиновани пук III позива од четири батаљона. У састав овог пука налази се још један (1.) батаљон 5. пука I позива и један (4.) батаљон 19. пука I позива са следећим распоредом: код села Вучака, на Локми и северно од села Петријева по један батаљон у I борбеном реду, а три батаљона у резерви позади Локме.

„На простору од с. Петријева до Орешачке механе налази се Грочански батаљон III позива са два дебанжова топа према с. Удовицама, који одржава везу између 10. пука III позива и Грочанског одреда, и осигурава ту просторију.[2]

„4. — На крајњем десном крилу, на левој обали Мораве, за осигурање Драговачког моста на Морави, по извештају команданта III армије, од стране армије упућена су два батаљона 3. прекобројног пешад. пука и једна (4.) батерија Шумадиског артилер. пука I позива за осигурање тога моста од покушаја узводно, дуж леве обале Мораве.

„5. — Између одреда означеног у тачци 4. и 19. пешад. пука у селу Радинцу налази се Дрински дивизиски коњички пук од три ескадрона ради осигуравања те просторије и одржавања везе између с. Радинца и одреда код Драговачког моста.[3]

„6. — Односно артилерије, на деснокрилном одсеку, на Врановом брду, налазе се три батерије Дринског артилер. пука I позива (4., 5. и 9.); на левокрилном одсеку 5. батерија Дунавског артилер. пука I позива, на Локми; једна дебанжова батерија од четири топа на изворном делу Вучачког потока, једна крупова хаубичка батерија код села Петријева и вод дебанжове батерије западно од с. Петријева.[4]

„У резерви, позади левокрилног одсека (код с. Колара) 6. хаубичка батерија и 6. пољска батерија Дринског пољ.

---

[1] 5. пешад. пуку био је придат Браничевски комб. батаљон III позива.

[2] Грочански батаљон, то је 3. батаљон 15. пешад. пука III позива, који је стигао са Грочанског одсека до девет часова са два брзометна топа (а не дебанжова). Он је имао задатак да бочним дејством задржи даље наступање непријатеља и осигура десни бок Одбране Београда. Он није припадао саставу III армије. Батаљон је био наоружан са ђаво преправљеним пушкама Маузер—Кока, и са по 120 метака на пушку.

[3] Командант Дринског коњичког пука вели, у извештају од 7 часова, да се налази „на линији село Живице—Липе, на десној обали Бадрике."

[4] Није поменута 5. позициска батерија (2 топа) на левом одсеку, која је сутра дан пребачена на десну обалу Раље.

артилер. пука I позива, и два градска оруђа на десној обали реке Раље позади с. Колара.

„7. — Дрински пионирски полубатаљон због немања манлихерове муниције, повучен је за техничке радове, и налази се у с. Раљи.

„8. — Од колонских делова: један део пешадиске муниције колоне у с. Скобаљу; део артилериске муниције колоне у с. Михајловцу; инжињерска алатна колона у с. Лозовику; део Дринске болничарске чете у с. Скобаљу; 4. пољска болница у Осипаоници.

„9. — Комуникациона линија за трупе Одбране Смедерева: друм Смедерево—Велика Плана.

„Снабдевање хлебом из Велике Плане.“ [1]

О пријему одсека командант дивизије обавестио је команданта III армије, а потчињеним командантима упутио је у 8.40 часова следеће наређење:

„Пошто сам стигао у Раљу, то сам на основу наређења команданта III армије ОБр. 7408 од 11. октобра примио дужност команданта над трупама Шумадиске дивизије I позива, као и делова Браничевског одреда и Дринске дивизије I позива на Смедеревском одсеку од Мораве до села Сеоне, што се дотичним трупама саопштава ради знања, с тим да ће од сад примати и извршавати само моја наређења.

„Везу са суседним трупама одржавати што тешње, а Грочански батаљон да се стави под команду команданта 10. комбинованог пука III позива. Извештаје проверавати и слати ми што чешће.“

2. **Ситуација у току дана.** После јучерањег непријатељског напада, у долини Мораве владало је релативно затишје. Командант дивизије наредио је, у 6.30 часова, да командант Шумад. артилер. пука изрекогносцира положај код села Вранова у циљу тучења просторије с. Липе—с. Драговац. Како је командант 19. пука известио, у 8.40 часова, да је један непријатељ. ескадрон ушао у село Враново, то је командант дивизије наредио, у 8.50 часова, команданту 11. пешад. пука да упути један батаљон у село Враново. У исто време наређено је и команданту Шумадиског артилер. пука да овоме батаљону упути једну батерију а „остатак артилерије убивати јужно од села Раље, на десној обали реке Раље, где да се маскира од непријатељских аероплана, и остаће у очекујућем положају.“ И командант артилер. пука извештава, у 12.45 часова, да је упутио 6. батерију а да се остале батерије налазе код села Врбовца у очекујућем положају. Пошто је командант Дринске дивизије I позива био принуђен да повуче

[1] По предаји дужности командант Смедеревског одсека (Одбране Смедерева) кренуо се сутра дан са штабом и пионирским полубатаљоном у састав своје (Дринске) дивизије.

3. прекобројни пук са моста код села Драговца, то је упућен 1. батаљон 12. пешад. пука.

Непријатељ је око 8.45 часова отпочео да туче одсек 5. пешад. пука на Стризову, нарочито из тешких оруђа. И командант овог пука, у 12.40 часова, извештава, да „непријатељ овај одсек бомбардује јаком артилериском ватром од 9 часова па до сада, и који је новим непријатељским положајима потпуно обухваћен. Услед овога немогуће је на положају остати а да пук за најкраће време не буде потпуно растројен. Молим за даље наређење."

Поводом горњег извештаја командант дивизије наређује, у 13.10 часова, да га командант извести: које је то нове положаје посео непријатељ, са каквом снагом и колико пук има губитака у току дана. И додао је: „Положај имате упорно бранити до мог даљег наређења, зашта вас чиним одговорним ако не предузмете све мере за одржање положаја. Шаљите ми што чешће извештаје."

Обзиром на тешку ситуацију код 5. пешад. пука, командант дивизије наредио је, у 13.15 часова, да командир 6. хаубичке батерије постави батерију јужно од села Радинца, западно од раскрснице друмова, а командант 5. пешад. пука обавештен је, у 14.15, да је ова батерија постављена „у циљу парирања дејства непријатељске батерије северно од села Липа, као и ради појачања одбране положаја тога пука."[1]

Ситуација код 5. пешад. пука постаје све тежа. Када је командант 10. комб. пука III позива известио, у 14.45 часова, о тешкој ситуацији код 5. пешад. пука и да пук попушта, наређено је овом команданту да одмах упути 4. батаљон 19. пука ради прихвата 5. пешад. пука. И командир 4. батерије Дринског артилериског пука извештава, да се непријатељски стрелци налазе на 400 м. од топова. У 15.05 часова наређено је команданту 11. пешад. пука да се одмах крене са пуком (три батаљона и митраљеско одељење) и прихвати 5. пешад. пук, а команданту 2. Дринског дивизиона, чим је ухваћена веза у 16.15 часова, да се са батеријама задржи на положају, пошто су упућена појачања.[2]

Ове вечери положај је задржан сем код 5. пешад. пука на Стризову, где се десно крило и центар повукло на линију Враново брдо—село Вучак, и у толико је заломљено и лево крило 19. пешад. пука.

Дрински коњички пук заробио је овога јутра приликом повлачења четири коњаника из 3. хусарског пука источно од села Липа. Они су изјавили, да су прешли Дунав овога јутра, и да су видели на нашој територији 24. и 64. пешад. пук. Незнају којој јединици сада припада њихов пук, а на

[1] Батерија је примила наређење у 14 часова и стигла на одређени положај, у Јелен Долу, у 17.15 часова.

[2] За време пролаза 11. пука кроз село Раљу, летео је један непријатељски аероплан и гађао колону митраљезом, али без успеха.

Француском фронту припадао је 5. дивизији 3. корпуа I армије. Забрањено им је да сада пишу писма. Према Французима имају мало војске, само колико да се држе.

а) У *долини Мораве.* Овога јутра командант 3. прекобр. пука обишао је своју предстражу, пошто је синоћ доцкан стигао, ступио у везу са командантом Дринског коњ. пука и наредио му да се повуче на лево крило пука и одржава везу између његовог и 19. пешад. пука, а са патролама да извиђа унапред.

И Дрински коњички пук повукао се у шест часова са „линије Брежане—Липе" на десну обалу Бадрике, на линију село Живице—село Липе, и командант вели, да је ухватио везу како са 3. прекобројним пуком тако и са 19. пешад. пуком.

Како се према непровереним извештајима појавиле слабе непријатељ. коњичке патроле у селу Мала Крсна, и на простору између Мале Крсне и Драговца, то је наређено команданту 11. пешад. пука у 11.30 часова, да упути једну патролу која ће да прокрстари овај простор, а скренута је пажња и команданту 12. пешад. пука и наређено му, да и он упути једну патролу у правцу Мале Крсне.[1]

Командант Дринског коњичког пука у 11.30 (13.28) часова извештава:

„Непријатељ је заузео пола села Липе. На свом левом крилу непријатељ веома полако наступа слабијим снагама.

„Село Липе брани 19. пук I позива. На нашем су десном крилу, северно од моста код села Драговца, два батаљона 3. прекобројног пука и једна пољска батерија, наслањајући десно крило на Мораву.

„Дрински коњички пук обезбеђује просторију између села Липа и батаљона 3. прекобројног пука."

Поводом горњег извештаја командант дивизије, у 13.50, наређује команданту пука:

„Односно положаја који држи 19. пешад. пук I позива извештај командантов од 11.30 часова није тачан, јер 19. пешад. пук не брани село Липе, које је непријатељ заузео, већ село Радинац.

„Сем тога тај коњички пук треба да обезбеђује просторију између десног крила 19. пешад. пука и левог крила батаљона 3. прекобројног пука код моста код села Драговца и да штити комуникацију Драговац—Мала Крсна, као и десни бок дивизије. Према овоме одмах учинити нужне поправке у распореду пука.

---

[1] Командант 3. прекобр. пука вели, да је непријатељ. патрола стигла неопажено „до главнине и батерије и прави узбуну међу војницима. Наређена је већа опрезa и сигурније осигурање." Командант 1. батаљона 11. пука упутио је један вод а командант 12. пука једну јачу патролу. И патрола 12. пука „наишла је на једну непријатељ. коњичку патролу у јачини пет војника, и том приликом убила једног наредника."

„Извештаје проверавати, па ми их тако проверене достављати што чешће.“

И командант коњичког пука, у 14 часова, извештава, да је извршио нужну промену у распореду пука, и да се сада налази „на средокрађи пута који води из села Радинца за Драговац, и са патролама осигурао сам целу просторију од Радинца ка Драговцу.“ Даље вели: „Према извештају официрских патрола од данас, непријатељ се главном снагом групише од села Липа ка селу Радинцу североисточно. На правцима између леве обале Мораве и реке Бадрике нема непријатеља сем појединих патрола коњичких и пешадиских.“

Како се погоршало стање код Дринске дивизије I позива на десној обали Мораве, то је командант Дринске дивизије наредио команданту 3. прекобројног пука у 13.45 часова, да упути један свој батаљон и појача леви одсек Дринске дивизије, а у 15.35 (17) часова да се крене чим буде смењен, и да врати 4. Шумад. пољ. батерију у свој састав.

Поводом овога наредио је командант дивизије команданту 12. пука, у 15.30 часова, да одмах упути један батаљон усиљеним маршем на мост на Морави код села Драговца, где ће са 4. Шумад. пољ. батеријом и Дринским коњичким пуком бранити мост и заштитити комуникацију Мала Крсна—Драговац —Пожаревац, а командант са пуком да пређе из села Скобаља у Малу Крсну, где ће остати у приправности.

И командант 1. батаљона 12. пешад. пука кренуо се усиљеним маршем, стигао у 19 часова, сменио у току ноћи 4. батаљон 3. прекобр. пука и заузео одсек од Мораве до реке Бадрике и ухватио везу са Дринском дивизијом код села Живице, а лево са Дринским коњичким пуком. 4. Шумадиска пољ. батерија враћена је у састав свога пука.

б) **Борбра 19. пешад. пука код села Радинца.** У току прошле ноћи пук је заузео положај: источну ивицу села Радинца па на север левом обалом реке Језаве, потом јужну ивицу Каунице баре и заноћио са осигурањем.

Од I ешалона овога пука упућеног ка Пожаревцу, задржан је тамо 1. батаљон и ушао у састав 3. прекобројног пука Дринске дивизије I позива, а две чете (1. и 2. чета 2. батаљона) враћене су и стигле овога јутра у састав пука. Ове су чете прешле Мораву преко моста код села Драговца, изашле на сеоски пут с. Брежани—с. Липе, и стигле код села Липа око 22 часа. Овде су дочекане ватром од стране непријатељских обезбеђујућих делова, али су успеле да без губитака пређу преко реке Лесковаче и моста на Језави, и стигле око два часа у село Радинац.[1]

[1] Ове две чете кренуле се из Пожаревца прошлога дана у 14.15 преко моста код села Драговца и продужиле за село Липе, где су стигле у 20.30 часова. Дочекане ватром непријатељ. обезбеђујућих делова успеле су, да се без губитка повуку преко реке Лесковаче и Језаве у Радинац, где су сти-

Командант Смедеревског одсека, у 5.50 (7.30), известио је команданта пука да је стигла бојна комора и део трупне коморе у Осипаоницу и да се крећу за Раљу. Послато је наређење командиру бојне коморе, у 8.25 часова, да се бојна комора задржи на друму, ближе гробљу, у заклону.

У 8.40 (7.40) часова примљен је следећи извештај команданта 11. пешад. пука: „Са пуком налазим се код села Раље (Смедеревске) и молим за обавештење о ситуацији, и ко држи село Враново?" И додаје, „како би могао дејствовати, по наређењу, на фронт тога пука." У 8.48 часова обавештен је командант 11. пука о распореду пука, као и да је „у селу Вранову, по извештају добијеног овог тренутка, ушао један непријатељски ескадрон."

Командант 1. батаљона 11. пешад. пука стигао је у село Враново и у 11.15 извештава:

„Са батаљоном и једном батеријом посео сам источну ивицу села Вранова поред Језаве, и предузео мере да се са вашим пуком одржава што јача веза. Молим известите ме шта има према вама и где је линија вашег стрељачког строја?"[1]

Командант овог батаљона одмах је обавештен о распореду 3. батаљона 19. пука, са којим има и да ухвати везу у правцу села Радинца, и она је успостављена до 12.50 часова.

У 11.35 (7) примљен је извештај команданта Дринског коњичког пука, по коме коњички пук има да осигурава и извиђа просторију од леве обале Мораве (у висини села Живице) па до села Липа, и да одржава везу између 3. прекобројног пешад. пука северно од моста код села Драговца и 19. пука. И вели, да се непријатељ налази јачим делом код села Липа, једним батаљоном код моста код села Брежана, а једна батерија постављена 400 м. северно од цркве у селу Липама, иначе виђају се само његове коњичке и пешадиске патроле.

По пријему горњег извештаја обавештен је командант дивизије у 12.30 часова, и додато: „Једна непријатељска батерија

гле у два часа. „Ова ноћ била ми је најтежа, јер сам лутао између непријатеља и наших — између две ватре, а узрок је, што нисам хтео да идем преко М. Крсне и Вранова, него незнајући пут изабрао сам најкраћи сеоски пут да би што пре стигао у Липе. Тек сутра дан стигла је патрола (Јанко Симовић, Стојан Каловић и Ђорђе Милошевић) из села Липа и довела два непријатељ. коња са целим прибором." Дневник рез капетана I кл. Тихомира П. Николића.

[1] Распоред овога батаљона био је следећи: три чете после су у селу Вранову саму обалу Језаве, са десним крилом од моста преко кога води сеоски пут из села Вранова на друм Мала Крсна—Драговац, па узводно. Четне резерве на самој ивици села у раније израђеним стрељачким заклонима, а батаљона резерва на 100 м. позади центра.

Један вод обезбеђивао је сеоски пут Враново — друм, фронтом ка северу, а један вод посео је мост на Језави код села Мала Крсна.

Три топа 6. батерије, постављене су на североисточној ивици села а четврти према мосту.

постављена је у селу Липама, северно од цркве за 400 м. код два јаблана, а осматрач на звонари; један вод дејствује од стране Јабучја, на десној обали Бадрике. Потребан је артилерац—осматрач."

Десни пододсек и центар. У 7.30 часова наређено је команданту 2. и 3. батаљона:

„3. батаљон осигураће свој десни бок и ухватити везу са Дринским коњичким пуком, који се налази и осигурава простор од села Радинца до села Драговца. Према овоме што јачу резерву на десном крилу а по заклонима само осматраче. 2. батаљон остаће на центру.

„Пуковска резерва (1. чета 4. батаљона и 2. чета 2. батаљона) налази се позади 2. батаљона, са којом ухватити везу.

„Превијалиште и бојна комора на друму.

„Прво расчистити предтерен — проредити.

„Ја ћу бити код резерве."

У 8.30 часова појавиле су се непријатељске патроле из села Липа на центар (2. батаљон) пука.

Командант 3. батаљона доставља, у 8.45 часова, извештај извиђачке патроле своје 3. чете, по коме је мост на Језави, код воденице на путу село Радинац—село Липе, разрушен и да се непријатељ задржао испред моста и утврдио фронтом према гробљу; од воденице ка селу Вранову непријатељ рокира ка цркви, где се и утврдио. После неколико минута примљен је други извештај команданта 3. батаљона, да није могао да ухвати везу са Дринским коњ. пуком и да га је сада известила патрола, да је непријатељска коњица ушла у Враново. О уласку коњице у Враново обавештен је у 9 часова командант Смедеревског одсека, као и да се према фронту пука налазе делови 24. пешад. пука, а од коњице 3. хусарски пук фон Цитена, који припада 6. дивизији 3. армиског корпуса. О овоме је обавештен у 9.35 и командант дивизије, као и да су упућена два вода да протерају овај ескадрон.

У 10.15 часова командант 3. батаљона телефоном извештава, да је са непријатељском коњицом ушла у село Враново и пешадија. О овоме је обавештен командант дивизије у 10.30 часова.

На центру, на фронт 2. батаљона 19. пука, ничег нарочитог до да је резервни потпоручник Будимир Димитријевић видео једну непријатељску чету у покрету из села Липа за Годомин.

До подне владало је релативно затишје али је после подне непријатељ отпочео да туче артилер. ватром сеоски пут из села Липа поред Каунице баре, а нарочито гробље, услед чега се лево крило повукло у нереду (2. батаљон 5. пука), што је принудило да се повуче и десно крило и центар пука.

Леви пододсек. Команданту 2. батаљона 5. пука наређено је, у 7.20 часова, следеће:

„Као што сам и усмено наредио, са батаљоном заузмите сеоски пут, који води из села Липа поред Каунице баре за друм (Сегден До). Лево ухватите везу са 5. пуком, а десно са 2. батаљоном 19. пешад. пука I позива. Превијалиште и бојна комора биће на друму. Помоћу коморе попуните муницију из вашег пука, а ако нема тада из бојне коморе овога пука. Ја ћу се са резервом налазити у центру, позади 2. батаљона."

Командант пука, бојећи се за свој леви бок, упутио је команданту суседног батаљона 5. пешад. пука на левом крилу, рез. поручника Танасија Марковића, који је у седам часова обавестио команданта 4. батаљона 5. пука о распореду 19. пука, и умолио да одржава везу са 19. пуком (2. батаљоном 5. пука). О овоме је обавештен и командант 2. батаљона 5. пука, с тим да везу лево има да одржава са 4. батаљоном 5. пука, кога ће сменити 3. батаљон истог пука.

Командант 2. батаљона 5. пука, у 8.40 (9), извештава:

„Цео овај одсек—мост на Језави до гробља (к. 91), обишао сам. Исти је поседнут двема четама 6. пука и једном из 5. пука, а једна је у резерви на гробљу. Положај је пут. Ја ћу се налазити код гробља."

Поводом овога извештаја командант пука одмах је обишао положај овог батаљона. Како командант овога батаљона није посео пут испред гробља већ ивицу гробља, то је командант пука наредио „да командант 2. батаљона 5. пука употреби канал поред пута и удеси за поседање пешадије, а код гробља може остати само резерва, као на централном положају, пошто је гробље веома уочљиво те привлачи непријатељску ватру, што се доцније и обистинило." Командант батаљона није поступио по наређењу.

Око 9.30 часова „појавиле су се непријатељске патроле на фронт 2. батаљона 5. пука са два митраљеза, а затим једна чета. Но како је батерија о томе била обавештена, те је тукла приступ, то се ова пешадија и повукла." [1] Овога јутра летело је неколико аероплана, и вероватно да су они уочили положај овог батаљона, што је и изазвало концентрацију непријатељ. артилериске ватре.

На основу примљеног телефонског извештаја у 10.03 часова, обавештен је командант 2. батаљона 5. пука, да непријатељ припрема напад у правцу друма Смедерево—Смедеревска Раља на к. 106 са неколико чета, и да дејствују шест митраљеза. „Према овоме, положај имате добро утврдити, предтерен

[1] На одсеку 19. пешад. пука није било ни једне батерије и односи се на 4. Дринску пољ. батерију, на одсеку 5. пешад. пука, која је била постављена у близини друма.

што даље расчистити, и положај се не сме напустити до последњег човека, а везаћу вас телефоном.“ Команданту овог батаљона упућен је 2. вод митраљеза, који је и постављен до 10.30 часова. Међутим командант овог батаљона није ништа урадио у погледу утврђивања, јер у своме извештају од 14.30 часова вели: „Имам врло много губитака, јер место где сам био није имало никаквих заклона.“

Како је командант 2. батаљона 5. пука у 10.47 известио, да се повукла суседна чета из 5. пука, то му је наређено у 11.20 часова:

„Идите лично до чете која се повлачи и видите зашто се повлачи. Да бих вам олакшао командовање, стављам обе чете 6. пука I позива под команду команданта 2. батаљона овога пука, мајора Динића.“

Како командант батаљона није успео код команданта батаљона да се врати ова чета на своје место, то је, у 13.35 часова, упућена команданту 5. пешад. пука следећа телефонска молба:

„Чета која је одржавала везу са овим пуком на вашем десном крилу, повукла се за 200—300 м. и оставила моје лево крило незаштићено и без везе. Молим, наредите да се чета врати на своје место.“

Непријатељска артилерија тукла је стрељачке заклоне 2. батаљона 5. пука фронталном а уздужном ватром из села Липа, и стално је кидала телефонску везу. На само гробље избачено је око стотину зрна и непријатељ је отпочео да туче и позади борбене линије, где се налазила резерва и бојна комора, те се морала уклонити.

Непријатељска артилерија продужава јако да туче положај 2. батаљона 5. пука, и командант овога батаљона извештава, да је то наша артилерија. Поводом овога, у 12.30 часова, послато ми је следеће телефонско наређење:

„Примио сам телефонско саопштење да наша артилерија гађа ваш положај, али то није тачно, већ је то непријатељска артилерија. Војнике склањајте ван снопа артилериских зрна, а по стрељачким заклонима нека буде најпотребнији број осматрача и за гађање. Телефонску везу одржавајте.“

Непријатељ појачава своју артилериску ватру на положај 2. батаљона 5. пука, а нарочито туче гробље рафалима. Командант пука, у 12.50 часова, упутио је преко телефона следећу преставку команданту дивизије:

„Потребно је да артилерија гађа непријатељску батерију у селу Липама, северно од цркве за 400 м. код два јаблана, и батерију на утоку реке Лесковаче у Језаву. Молим да се упути осматрач из артилерије.“

У 13 часова командант 2. батаљона 5. пука извештава:

„Непријатељска артилерија брзом и јаком ватром дејствује на место моје резерве, да је сва земља изривена. Наша арти-

лерија не узима нас у заштиту, већ је пре ове непријатељске ватре чак и дејствовала на мој положај, услед чега имам доста жртава. Ватра непријатељска, артилериска, траје већ пола часа. Телефонску везу покидале су гранате, зато вам овим путем јављам."

На горњи извештај одмах је одговорено:

„Видео сам да вас је непријатељска артилерија обасула ватром; он је пласирао једну батерију северно од цркве у селу Липама, а другу код састава реке Језаве са Лесковачом. Извештена је дивизија о овоме и умољена за помоћ артилерије. Склањајте људство од артилериске ватре, пошто је узалудан сваки губитак од ње."

Чим је послато горње наређење, стигао је од команданта 2. батаљона 5. пука и други извештај, да га наша артилерија туче, и у том извештају даље вели: „Моји ме пешаци извештавају, да лепо виде један непријатељски топ код моста и дим при опаљењу; исти је дрско пришао и тако рећи отворено. Наша артилерија вероватно нема осматрача те су ме зато и тукли. Мени није нико дошао из позадине, из артилерије, те да види пешадиски положај."[1]

Поводом горњег извештаја наређено му:

„Ако вас јако обасипа артилериска ватра, онда упутите ка непријатељу објавнице што даље, а најмање на 400—500 м., а у заклонима оставите осматраче, а позади људство на 100—300 м. Људство да не поседа заклоне док се непријатељ не појави, а кад се отвори пешадиска ватра, онда људство да се врати на своје место."

Повлачење. Како је непријатељ обасуо гробље веома јаком артилериском ватром, то је командант 2. батаљона 5. пука известио телефоном у 13.15 часова, да се не може одржати на заузетом положају, пошто лево одступају делови суседног батаљона. И командант пука тада вели: „Наређено му преко телефона да остане на положају и да командант пука полази њему. У покрету ка овом батаљону, стигао је команданта пука ордонанс у трку и саопштио му, да је у 14.20 часова известио телефоном каплар — телефонист Живота Никодијевић, који је био придат 2. батаљону 5. пука, да је 2. батаљон напустио положај, и да се командант батаљона налази у селу Радинцу." И командант овог батаљона (2. батаљон 5. пука) у своме извештају од 14.30 (14.50) часова вели, да су се „услед поражавајуће непријатељске артилериске ватре војници растурили и одступили у позадину, јер се

[1] Командант пука налазио се код команданта 2. батаљона на самој обали Језаве, а скоро у висини гробља и осматрао. И командант овога батаљона понова тврди да гађа наша артилерија. Међутим командант пука са командиром митраљеске чете и ордонансима наишао је доцније на команданта овог батаљона у селу Радинцу са флашом коњака у десној руци.

непријатељ појавио у четири стрељачка строја из шуме, у јачини једног пука. Наша артилерија не гађа."

Командант пука врати се и хитно упути из резерве 1. чету 4. батаљона ка гробљу са наређењем: да ако ма колико затекне од људства 2. батаљона 5. пука на гробљу да их задржи и брани гробље, у противном да омогући извлачење центра (2. батаљона 19. и две чете 6. пука) кроз село Радинац на нови положај. Упућене патроле ове чете унапред наишле су на непријатеља, који је већ избио на гробље, и чета се повукла и известила.

Обавештен о заузећу гробља, командант пука одмах је наредио да се и остатак опште резерве (2. чета 2. батаљона 19. пука) повуче кроз село Радинац на јужну ивицу села и прихвати одступање; команданту 2. батаљона 19. пука, да се одмах повуче кроз село Радинац и заузме за одбрану сеоски пут, који води из Радинца за железничку пругу, и ухвати везу лево (западно) са 5. пуком а команданту 3. батаљона да поседне јужну ивицу села Радинца, источно од 2. батаљона 19. пука и ухвати везу са 1. батаљоном 11. пешад. пука у селу Вранову.

При пролазу кроз село Радинац, командант пука затекао је, око 15 часова, две чете суседног батаљона 5. пука, чији војници „лутају по кућама, а пред кафаном официре који ручају". Исто тако и војнике двеју чета 2. батаљона 5. пука придатих 19. пуку. За време повлачења са аероплана гађао је један митраљез, а привезани балон стално је осматрао.

О повлачењу пука на нови положај позади јужне ивице села Радинца, обавештен је командант дивизије у 15 часова.

Командант пука обишао је нови положај и учинио потребну исправку у распореду. 3. батаљон посео је до близу друма Смедерево—Паланка, фронтом ка село Радинцу, и даље повио своје десно крило ка селу Вранову, са три чете у I борбеном реду а једна у резерви за десним крилом. Веза десно ухваћена је тек око 20 часова. Лево 2. батаљон 19. пука који је ухватио везу са 3. батаљоном 11. пука у правцу к. 169 Враново брдо, са две чете у I борбеном реду а две у резерви, и то једна у резерви за левим крилом а друга (3.) ближе центру, поред железничке пруге позади шумице. Непријатељ се испред левокрилне чете појавио одприлике на 500 м. у јачини једне чете а према деснокрилној није се ни појављивао.

У резерви задржан је 2. батаљон 5. пешад. пука позади центра поред друма.

Како се 3. батаљон 11. пешад. пука повукао, око 20 часова, лево ка Врановом брду, те је остало празног простора, то је командант 2. батаљона 19. пука био приморан да између његове левокрилне чете (1. чете) и 11. пука развије и утури у I борбени ред још једну чету. У резерви је остала једна чета. И командант овога батаљона вели: „Деснокрилна

ми је чета на отвореном земљишту, те ће сутра трпети од артилериске ватре.“ И поводом овога, у 20.20 часова, командант пука наредио је команданту 2. батаљона:

„Положај утврдите; пионирски алат, ако вам је потребан, узмите на реверс из бојне коморе, која се налази северно од с. Раље.“

„*Морално стање* код 19. пука одлично; код чета 2. батаљона 5. пука слабо, а код 2. и 3. чете 6. пука добро.“

„*Здравствено стање* код свију трупа одлично.“

Губитци. Контузован кап. II класе Михаило Ст. Голубовић лакше и остао у строју, теже један поднаредник и један каплар; рањен један војник.

Из двеју чета 5. пука рањено 20 и погинуло четири; из чета 6. пука рањено три војника.

Муниције утрошено: 4850 пушчаних метака.

в) **Борба на Стризову.**

Рад 5. пешад. пука. Стризово је посео и бранио 5. пешад. пук јачине два и по батаљона (1. и 2. чета 2., 3. и 4. батаљон) са Браничевским комбинованим батаљоном III позива и 2. дивизионом Дринског пољског артилериског пука (4., 5. и 9. батерија). Фронт одсека пружао се од раскрснице сеоског пута (Крчаник) из села Липа са друмом Смедерево—Паланка, па десном обалом Вучачког потока до села Вучака. Десно је одржавао везу са 19. пуком I позива, а лево са 10. комбинованим пуком III позива.

Одсек је био подељен на два пододсека, и десни пододсек стављен је под команду команданта 3. а леви под команду команданта 4. батаљона. Јачина десног пододсека, 3. батаљон и две чете (2. и 3.) 4. батаљона. Леви пододсек, две чете (1. и 4.) 4. батаљона и две чете Бранич. комб. батаљона III позива. Један вод митраљ. оделења на к. 164. Командант пука и пуковска резерва (две чете 2. батаљона и две чете Бранич. комб. батаљона) јужно од к. 164 (југозападно од к. 106 на 1500 м.), где је у близини била постављена 5. Дринска пољ. батерија.

„Око 8.45 часова непријатељ је отпочео артилеријом тући одсек овога пука, нарочито к. 106, и цео гребен Вучачког потока. Ова се ватра из тешких оруђа све јаче и јаче развијала, тако да је најјача била од 9 до 15 часова, и постепено се стишавала, а у 18 часова престала.

„У 9 часова непријатељ је отворио ватру из осам митраљеза са леве обале Вучачког потока“, те је командант пука одмах наредио команданту 2. дивизиона да отвори ватру на место, одакле су дејствовали митраљези.[1]

[1] 4. батерија постављена је источно од к. 169 Враново брдо поред друма; 5. батерија повучена је у 7.20 часова за 800 метара позади и западно од к. 106, а 9. батерија на к. 169 Враново брдо.

„Око 10 часова непријатељска пешадија отпочела се кретати ка одсеку овога пука, од Царинске косе и реке Језаве. Одмах је отворена митраљеска и пешадиска ватра, која се постепено стишавала, јер је непријатељска артилерија била много надмоћнија.

„Од силног бомбардовања поседнутих положаја од стране непријатељске тешке артилерије, која је била ван домета наше артилерије, наши су положаји били обавијени густим димом и разривени од силне експлозије непријатељских зрна."

Већ у 12 часова командант 5. пешад. пука известио је телефоном начелника штаба, „да се апсолутно не може остати на положају од силне артилериске ватре, која све рафалима туче овај одсек од коте 106 па до села Вучака, и да се цео пук поколебао услед овог дејства." И командант овога пука вели, да је наређено да се „пошто пото остане на положају док не стигне 11. пук у појачање, које није ни тражено, јер пешадиска и митраљеска ватра није ни отварана."

„И под заклоном ове разоравајуће и поражавајуће непријатељске артилериске ватре, непријатељска пешадија наступала је у скоковима. Под оваквим околностима, настао је моменат душевне депресије. Непријатељ је не живом снагом, већ огромном техничком надмоћношћу његове тешке и најтеже артилерије рио наше стрељачке заклоне, мрцварио и затрпавао земљом од експлозива наше борце, и под овим најтежим околностима центар 5. пешад. пука нагло се повлачи и артилерија остаје без заштите."[1]

Ипак се пук задржао „на овом положају до 14.40 часова, када је било немогуће задржати га, јер су војници постали бесвесни од тако силног бомбардовања, и почели бежати на све стране, те сва средства свију старешина нису могла помоћи, да се задрже на положају. Полициске патроле и нарочити стрељачки стројеви употребљени су у позадини али без успеха."

Непријатељ није гонио и успело се да се делимично заузме положај позади овог, на Врановом брду к. 169—село Вучак. У 15 часова стишала се артилериска ватра, али је у 15.25 часова отворена јака пешад. ватра на целом одсеку на непријатељ. пешадију, „која се стално кретала у густим стрељачким стројевима."

Батерије су у току дана успешно потпомагале пешадију. 4. Дринска пољ. батерија од 7.50 часова дејствовала је на непријатељ. пешадију и батерију, а потом је пренела ватру на мост на Језави, где се прикупљао непријатељ. Обасута

[1] По подацима команданта 2. дивизиона Дринског артилер. пука.

непријатељском ватром морала је батерија да прекида ватру и да повремено склања послугу у заклон. И 5. и 9. батерија тукле су непријатељску пешадију.

Тек око 16 часова непријатељ. пешадија избија на десну обалу Вучачког потока, на Стризово, али се још није појављивала на гребену, „само се осећа дејство његове пешадиске и митраљеске ватре, и то делова који су у близини гребена, чија зрна фијучу више наших глава.“ [1] По наређењу, батерије на новом положају држале су гребен Стризова под сталном шрапнелском ватром. У ово време стигао је командант пука код команданта дивизиона са једном четом, која је посела положај десно и у висини 5. батерије.

4. батаљон 19. пешад. пука, који се налазио у резерви левог одсека на Парлозима, недалеко од раскрснице сеоских путева Вучак—Колари и Вучак—Ландол, кренуо се хитно у 15.15 и стигао у 16 часова на лево крило, код Браничевског комб. батаљона III позива.[2] Одмах су 2. и 3. чета поселе стрељачке заклоне а 4. чета задржана у резерви.

Покрет непријатељске пешадије у главном задржан је. Упућени 11. пешад. пук избио је са првим деловима у 16.25 часова, сменио и посео положај 5. пешад. пука а 5. пешад. пук прикупио се позади десног крила Вранового брда. И 11. пешад. пук посео је Враново брдо—Вучак (изворни део Вучачког потока), и заузео следећи распоред:

„У I борбеном реду, десно крило, 3. батаљон са водом митраљеза; центар, 2. батаљон; лево крило, две чете 4. батаљона и вод митраљеза. Општа резерва: 4. батаљон 19. пешад. пука I позива (три чете) позади центра, северно од слова „ц“ у речи Шешковац. На левом крилу две чете 4. батаљона 11. пука.

„Превијалиште на северној страни шуме Шешковац позади центра.

„Десно је ухваћена веза са левим крилом 19. пешад. пука на друму Раља—Смедерево, у висини села Радинца, а лево са 10. комбинованим пуком III позива, на изворном делу Вучачког потока.“

Батерије су остале у истом распореду.

Непријатељ се задржао према десном крилу на даљини 500—600 м. на коси, у висини Каунице баре; према центру и левом крилу на даљини око 800 м. Јачина непријатеља према

---

[1] По подацима команданта 2. дивизиона Дринског артилер. пука.

[2] Командант Браничевског батаљона вели, да када се повукао из Вучачког потока наишао је на једно затворено утврђење, где се и задржао. Утврђење је било недовршено и без настрешница.

десном крилу око једног батаљона пешадије и три митраљеза. Према центру и левом крилу појавили су се само јачи извиђачки делови, који су покушали да пређу удоље (Сегден До), али су враћени назад. Притисак и гурисање непријатељске пешадије најјаче је од к. 106 па друмом.

Командант 11. пешад. пука вели: „Његова пешадија уопште налази се на већем одстојању и местимично показује митраљезе, чекајући да артилерија спреми и реши борбу, јер се само тако и објашњава јако бомбардовање наших положаја. Непријатељ располаже већим бројем оруђа великог калибра, пољском и брдском артилеријом."

Губитци. Код 5. пешад. пука: један официр погинуо и два рањена; погинуло 27, рањено 150, контузовано 16 и нестало 261. Свега 457. Код Браничевског комб. батаљона III позива погинуло седам, рањено 20 и нестало 10 војника.

Код 11. пешад. пука погинуло два и рањено 14 војника. Утрошено 1000 пушчаних метака.

Рад 64. пешад. пука. У 1.52 часа стигла је следећа припремна заповест команданта 6. пешад. дивизије од прошлога дана за данашњи рад:

„Кулич 23.15 часа.

„1. — Ова дивизија заузела је село Липе, а 25. дивизија Смедерево. 11. Баварска дивизија допрла је на један километар северно од Брежана.

„Лево крило 118. пешад. пука налази се код „J" у речи Језава, источно од Царине.

„2. — 25. резервна дивизија продужава у 12.10 часова напад; лево крило на висове северно од Вучачке долине.

„3. — Дивизија напада на вис код к. 106 и јужно до Врановог брда. 12. пешад. бригада да буде спремна до 8 часова са што је могуће јачим снагама на линији: „J" у речи Језава—ушће Раље, западно од Липа (јако лево крило). По споразуму са 25. резервном дивизијом, 64. пешад. пук може да наступа преко Смедерева. За држање Липа и земљишта са обе стране села, да се оставе само неопходно потребне снаге. Заповест за извршење издаће командант дивизије.

„4. — Одред фон Јагова обезбеђиваће као и до сада, и тражиће везу са 11. Баварском дивизијом северно од Брежана.

„5. — 6. пољска арт. бригада са 7. батеријом 9. тешког артилеријског пука (тешке пољске хаубице 13), 5. батеријом 6. резервног тешког артилеријског пука (тешке пољске хаубице № 2.) и 109. (100 м.м.) тешком батеријом припрема од сванућа напад на висове јужно од Вучачке долине. Са групним гађањем почети тек кад се тешка дивизиска артилерија постави на

положај. Извештај о томе доставити дивизији. Село Радинац пре напада да се обаспе зрнима од 100 м.м.

„6. — 1. батаљон 20. пешад. пука са 241. брдским митраљеским оделењем да буде у 8 часова код осматрачнице команданта бригаде на расположењу команданта дивизије. Позади овог батаљона биће 3. јегерски батаљон са митраљеском четом на расположењу команданта корпуса.

„7. — Пошто стигне један батаљон пука Квицова, који се пре подне очекује, вратиће се 1. батаљон 20. пешад. пука са митраљеском четом 12. пешад. бригади.

„Командант 12. пешад. бригаде наредиће да се у свануће извиђа прелаз источно од Каунице баре и за употребу артилерије, и известиће о резултату команданта дивизије и команданта 6. пољске артилериске бригаде.

„8. — Материјал за брзе пионирске мостиће упутиће се данас до 12 часова 12. пешад. бригади, а један вод пионира биће тамо у 8 часова.

„9. — Рањенике приликом напада западно од Језаве упутити на завојиште 25. резервне дивизије. Главно завојиште за све трупе источно од Језаве у Куличу. Санитетска кола задржаће се код осматрачнице 12. пешад. бригаде.

„10. — Штаб дивизије од 8 часова код осматрачнице 12. пешад. бригаде.

„11. — Мајор фон Јагов известиће што пре о резултату извиђања између Бадрике и Мораве.“

Командант бригаде додао је овој заповести:

„Бригада напада на одсек и то: десна граница „J“ у речи Језава западно од округле шумице у савијутку Језаве — к. 106; лева граница: ушће Раље—Враново брдо; граница између пукова: колено Језаве, 500 м. западно од ушћа Бадрике — западна ивица Каунице баре. Везу одржава 64. пешад. пук. Материјал за брзе пионирске мостиће примиће 24. пешад. пук у току ноћи од бригаде. 24. пешад. пук напуниће 500 шаторских крила са сеном, која ће служити као подлога за носаче мостића.

„Пукови до 7.45 часова да су спремни за напад. 24. пешад. пук има да држи село Липе, западно Језаву а источно од села Лесковачу са једним батаљоном, који има да одржава везу са 3. батаљоном 20. пешад. пука.

„64. пешад. пук извештаваће бригаду о свим догађајима на другој страни Језаве, а за напад употребиће и оне своје делове, који су преко ноћи остали као заштита на Језави.

„Извиђање, сходно тачци 7. предње заповести, наредиће командант 24. пешад. пука, с тим да извештај по томе достави бригади. Осматрачница бригаде остаје где је и била.“

Командант пука наредио је само да се батаљони прикупе у 4.30 часова источно од Смедерева код моста на Језави.

У 4.30 часова стигли су батаљони и митраљеске чете на одређено место и усмено им наређено, да прођу кроз Смедерево и продуже јужно од Смедерева до у висини к. 161.

Овде су батаљони распоређени као на скици 11.

Батаљони се налазе позади јаких стрмих одсека (секција 1:75.000 не показује ово тачно) у смакнутом поретку.[1] Официрске патроле избачене су испред фронта ради осигурања. На гребену постављени су митраљези у једном пољу кукуруза и имају одличну прегледност. Телефонска веза са бригадом успостављена је преко Језаве, а сем тога удешен је за ордонансе превоз преко Језаве.

Заповест команданта пука за прикупљање, која је издиктирана, гласи:

„Пук ће заузети следећи распоред: 1. батаљон десно, 2. лево (оба батаљона са по једном четом у првом борбеном реду) а 3. батаљон остаће за сада позади десног крила. Митраљеске чете биће под командом команданата батаљона, а под командом команданта 3. батаљона биће и оделење лаких рововских оруђа, као и рефлекторски вод.

„Лево крило 25. резервне дивизије налази се на железничкој прузи у висини к. 140 (161) јужно од Смедерева. Са овом дивизијом има везе и погледом."

У 7.45 часова командант је могао известити команданта 12. пешад. бригаде телефоном:

„1. — Пук је избио на одређени одсек. Веза са 25. резервном дивизијом успостављена.

„2. — Непријатељ је на висовима јужно од к. 106 утврдио положаје у неколико реди и посео их, али се јачина не може да утврди. Ови се стрељачки заклони протежу западно ка Вучаку, а делом се на њима још ради. Молим да се ово достави 25. резервној дивизији."

Непријатељски положаји виде се добро, пошто је лепо време.

У 9.35 часова извештена је телефоном бригада да је више стотина Срба напустило положаје јужно од Вучачког потока и одступило ка југу и југозападу; тучени су митраљезима.

У 9.40 часова примљено је наређење команданта 12. пешад. бригаде да се помоћу официрских патрола извиђа ка к. 106; по избијању на ову коту известити бригаду. У 10.55 достављен је телефоном бригади тражени извештај. Непријатељ је напустио ове положаје.

У 9.10 часова јављено је телефоном бригади:

„1. и 2. батаљон 24. пешад. пука извештавају да се прелаз преко Језаве не може довршити пре четири часа. Ако борба раније почне, молим за наређење, да делови који су прешли

[1] Односи се на тадање аустриске секције Д. М.

наступају према коти 160 (169), јер није искључено да би 64. пешад. пук могао добити бочну ватру."

Од команданта 12. пешад. бригаде стигло је у 10.15 часова следеће телефонско наређење:

„Пук има да наступа до железничког насипа са десним крилом у правцу к. 106."

На представку команданта пука, да до сада на нападни одсек није пао ни један топовски метак и да је 25. резервна дивизија позади пука на 1000 м., наређено је да пук наступа само у споразуму са 25. резервном дивизијом.

У 11.40 часова стигло је од команданта 12. пешад. бригаде следеће телефонско наређење:

„25. рез. дивизија напада, и то на линију: десно, Краљева вила—к. 155 (181), лево, к. 106; 6. пешад. дивизија вршиће напад у вези са овом дивизијом. Време почетка напада за сада се не саопштава." [1]

У 11.50 часова утврђен је почетак напада за 12.45. У 12.30 часова треба известити да ли је довољна била артилериска припрема као и о резултату извиђања.

У 12.10 јављено је телефоном команданту 12. пешад. бригаде:

„Артилерија добро дејствује.

„Непријатељ је за време артилериске ватре напустио већи део својих стрељачких заклона јужно од Вучачког потока. Пошумљени источни део Врановог брда северно од потока, северно од к. 160 (169), био је мање тучен и дејство се не може оценити. На пола падине тога виса пружа се препрека од жице, која није порушена. Молим да се овај део јаче туче. Изгледа да се људство, које бежи, креће ка Вучаку."

У 13 часова издата је комантантима батаљона следећа заповест:

„1. — 25. резервна дивизија посела је к. 155 (181), један километар северно од Вучака, и потпомоћиће наш напад артилеријом.

„2. — Дивизија напада. Борбени одсек пука: слово „З" у речи Језава—к. 106—Вучачки поток—село Вучак, лево: западна ивица Каунице баре—поред к. 160 (169, један километар северно од к. 169) — 500 метара јужно од Вучака.

„1. батаљон и један вод 246. брдског митраљеског одељења десно.

„2. батаљон и један вод 246. брдског митраљеског одељења лево.

„Гранична линија показана на земљишту.

„3. — 3. батаљон остаје мени на расположење позади центра.

---

[1] На аустриској секцији стоји Краљева вила а треба Краљев виноград. Д. М.

„Капетан Томас (245. брдско митраљеско одељење) задржаће употребљене митраљезе и даље на положају све док 1. и 2. батаљон 64. пешад. пука не стигну на Враново брдо, а потом наступа за 3. батаљоном 64. пешад. пука.[1]

„4. — Почетак напада наредиће се.

„5. — Штаб пука код митраљеског одељења, а после код 3. батаљона.“

Ова заповест команданта пука издата је на основу усменог наређења команданта 12. пешад. бригаде.

Дефинитивна заповест команданта дивизије (у изводу) стигла је 13.40 часова и она гласи:

„1. — 12. пешад. бригада кренуће у 14 часова на напад са одређене линије и са одређеним снагама. Пре свега треба избити на вис северозападно од к. 160 (169, Враново брдо), на општу линију: Вучачки поток, један километар источно од к. 155 (181) и заокрећући северозападно од к. 160 (169)— пут село Липе—железничка пруга.

„1. батаљон 20. пешад. пука са митраљеском четом остаће на расположење команданту 12. пешад бригаде. 12. пешад. бригада стараће се да код даљег наступања обезбеди леви бок у висини гробља јужно од Каунице баре до железничке пруге.

„4. — Пошто вис буде заузет, одмах упутити патроле ради извиђања јужно од к. 106 (169) и у правцу Вучака.“

Командант бригаде додао је:

„1. — Везу одржава и даље 64. пешад. пук.

„2. — Извештај о избијању на одређену линију доставити команданту 12. пешад бригаде на досадањем месту.“

У 14 часова кренули су батаљони у напад таласима, како је наређено. До железничке пруге и друма стигли су да ни једна пушка није опаљена. На падинама јужно од к. 106 дошло је до кратке ватрене борбе.

У 14.15 часова извештен је командант 12. пешад. бригаде да се у правцу Раље виде Срби како крећу ка југоистоку.

У 14.45 часова саопштава командант 12. пешад. бригаде да је 3. батерија 39. пољског артилериског пука упућена преко Смедерева и стављена на расположење команданту 64. пешад. пука.

У 15 часова јављено је команданту бригаде да је пук заузео вис.

Положај пука у 15 часова види се на скици 11.

У 16 часова придат је пуку 2. дивизон 39. пољског артилериског пука. Део који је убрзо стигао, постављен је југозападно од к. 106.

---

[1] Како на аустриској секцији не постоји назив Стризово, то је у овој заповести означено као Враново брдо. Д. М.

За ово време водиле су борбу патроле. У 17.05 часова јавља командант 2. батаљона да су висови јужно од његовог положаја јако поседнути и непријатељ се, како изгледа, тамо задржао. На непрегледном земљишту (виногради, врзине, кукурузи) извиђање је веома тешко; патроле стално добијају ватру, али не могу ништа да уоче.

У 17.30 часова стављено је команданту 2. батаљона на расположење и 246. брдско митраљеско одељење. Пук спреман за борбу утврђује се; веза са 25. рез. дивизијом успостављена у Вучачком потоку.

Губитци: 10 погинулих и 16 рањених војника.

Заробљено: 2 официра и 154 војника.

Време: лепо.

Снабдевање храном из пољских кујни, које су друмом лако пришле пуку.

г) **Леви одсек.** Командант 2. батаљона 10. комб. пука III позива, по наређењу, упутио је у 6.45 часова командира 2. чете да са четом заузме и поседне Камен к. 219, користећи већ израђене заклоне и исти упорно брани, напомињући му да ће лево бити 3. батаљон 15. пешад. пука III позива из Грочанског одсека, који се креће преко Орешачке механе за село Удовице. Непријатељ иначе није примећен у околини Павлице.[1]

Кад је стигао командант 3. батаљона 15. пешад. пука III позива до 9 часова са водом брзометне батерије, примио је наређење од команданта левог одсека да смени чету на Камену и врати у састав свога (2.) батаљона у село Петријево.

У току целога дана непријатељ је вршио извиђање на овоме одсеку са патролама и слабијим одељењима. И ово извиђање нарочито је вршено у правцу Камена и села Петријева.

Командант пука извештава да су му батаљони изнурени услед „ужасних губитака и огромног физичког напрезања у досадањим борбама", али је ипак морално стање „задовољавајуће висине", а тако исто да је здравствено стање задовољавајуће; исхрана је нередовна, јер је сувише далеко станица за снабдевање.

Распоред трупа на овом одсеку увече био је следећи:

---

[1] У извештајима се говори као да је чета упућена на Павлицу к. 196, док је она упућена на Камен к. 219. У старим секцијама није обележен Камен к. 219. То се најбоље види из наређења команданта 2. батаљона 10. комб. пука III позива од 6.45 часова, и које гласи: „Са вашом четом крените се у правцу „Павлице пирамиде", исту заузмите и браните што упорније. О поседању истог положаја известите ме одмах.

„Лево од вас биће један батаљон из Грочанског одсека, који се креће преко Орешачке механе за село Удовице. Са њиме ухватите везу и о томе одмах известите.

„На одређеном положају заузмите и поседните све готове стрељачке заклоне."

На Камену к. 219 тада је постојала „пирамида" о којој се говори, а не на Павлици. И непријатељ вели, да је на Павлици избио без отпора.

3. батаљон на јужној ивици села Вучака; 1. батаљон на центру; 2. батаљон северно од села Петријева а 3. батаљон 15. пешад. пука III позива на Камену к. 219—село Удовице. У резерви, позади центра, 4. батаљон и 1. батаљон 5. пука са два митраљеза. Артилерија је остала у досадањем распореду.

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 1. **Наређења за 12. октобар.** Кад је 11. октобра после подне примљен извештај у штабу 3. корпуса у Ковину, о заузећу Смедерева, командант корпуса узео је да расматра продужење операција за 12. октобар. Намера команданта корпуса била је: да 25. рез. дивизија крене напред на висове између Дунава и Вучачког потока, а 6. пешад. дивизија да изврши напад главном снагом јужно од Вучачког потока на Враново брдо, а слабијом снагом да се крене на напад у главном на линију: село Радинац—јужни део Мађарске баре, у циљу обезбеђења бока.

Ово се у главном слагало и са директивом команданта армије примљену у 20.30 часова. Источно од 3. армиског корпуса имао је 4. резервни корпус да изврши напад на Пожаревачке предње положаје, који су се налазили на линији: с. Брежане—с. Ћириковац. И зато је командант корпуса и наредио, у 22.15 часова, да корпус буде спреман за напад на линију: Павлица—Враново брдо. Обе дивизије имале су бити спремне у 8 часова, и то: 25. резервна дивизија на заузетој линији, а 6. пешад. дивизија главном снагом на савијутку Језаве, 3 км. узводно од утока Језаве. За овај напад стављено је 6. пешад. дивизији на расположење: 5. батерија 6. рез. артил. пука и 7. батерија 9. тешког артил. пука, као и 109. тешка батерија. Последње две батерије биле су још на левој обали Дунава, али су примиле наређење за прелаз.

Пад Смедерева дозвољавао је да се смањи број трупа за обезбеђење Дунава. Пешадији, која се налазила на Смедеревској ади, наређено је да се пребаци у Кулич код делова 3. батаљона пука Квицова, који су већ 11. октобра прешли преко Дунава. Пук Квицова (без 3. јегерског батаљона) требао је, одмах по доласку својих делова, да поступно смењује 2. батаљон 20. пешад. пука, који је био у саставу одреда Јагова.

2. **Рад 25. резервне дивизије.** Командант ове дивизије наредио је, 11. октобра после подне, да се пребаци преко Дунава заостала пољска артилерија. У осталом командант дивизије задовољио се само да достави наређење команданта корпуса за напад, по коме су трупе имале бити спремне за продужење напада 12. октобра у 8 часова.

Ноћ, 11./12. октобра прошла је у главном на миру. На појединим местима дошло је до сукоба са српским патролама. У зору трупе су предузеле извиђање у циљу продужења напада.

У 8.15 часова командант дивизије наредио је команданту 50. рез. пешад. бригаде, да обезбеди бок на делу: Краљев

виноград—к. 196 (Павлица), и да затвори пут у долини јужно од Павлице. Главна снага бригаде имала се прикупити, тек пошто се заузме к. 181. Артилерији је наређено да постепено изврши промену положаја.

Према добивеном наређењу, командант бригаде наредио је команданту 83. рез. пешад. пука да са једним батаљоном заузме к. 196, ради заштите међупростора између Дунава и Петријевског потока. Остала два батаљона требала су бити на гребену Павлице. 118. рез. пешад. пук, у вези са 83. рез. пешад. пуком, имао је са једним батаљоном да осигура до к. 181, и да источно успостави везу са 6. пешад. дивизијом на к. 106, где избија Вучачки поток на друм. Остатак пука требао је да буде прикупљен југозападно од Царине код к. 161. У Смедереву остао је 168. пешад. пук са једним батаљоном у корпусној а са два батаљона у дивизиској резерви.

Командант 83. рез. пешад. пука упутио је свој 3. батаљон да поседне к. 196, а после подне употребљене су у I борбени ред и делови 1. и 2. батаљона, и на тај начин продужено је лево крило до Ћириловца. Покрети су извршени без икакве сметње од стране непријатеља. Према извештајима патрола изгледало је, као врло вероватно, да село Вучак није ни поседнуто од стране непријатеља, али да се у селу Удовицама још налазе извесне непријатељске снаге. Из села Петријева патроле су дочекане јаком ватром.

118. рез. пешад. пук упутио је свој 2. батаљон да поседне к. 181 и убрзо, после доласка батаљона на ову коту, српска артилерија отворила је ватру од стране села Вучака, која је трајала цело после подне. У подне батаљон је уочио покрете у позадини непријатеља и 8. чета гађала је једну српску батерију која се повлачила, али је ова чета убрзо стављена под јачу непријатељску артилер. ватру.

Напад 6. пешад. дивизије осетио се тек после подне. Десно крило ове дивизије (64. пешад. пук) стигло је у висини 2. батаљона 118. рез. пешад. пука. Ради сигурније везе 118. рез. пук је употребио пред вече, на своме левом крилу и 12. чету. Остала два батаљона 118. рез. пешад. пука заноћила су у Смедереву. Код Смедерева остао је 168. пешад. пук.

Пољска артилерија 25. рез. дивизије дејствовала је овога дана само у циљу потпомагања напада 6. пешад. дивизије. Када су у току ноћи пребачене и 1. и 2. батерија 13. пољ. артил. пука, овај је пук заузео положај јужно од Смедерева, а у резерви, у Смедереву, задржана је 1. батерија; 2. дивизион 25. рез. пољ. артил. пука пришао је на место укрцавања, али није могао бити пребачен овога дана.

3. **Рад 6. пешадиске дивизије.** Да би се продужио напад 6. пешад. дивизије ка западу, требало је да се пешадија

ове дивизије прикупи западно од Језаве. Како 64. пешад. пук није могао прећи на своме одсеку преко Језаве, то је упућен да пређе код Смедерева преко понтонског моста, који је подигла 25. рез. дивизија.

Према заповести команданта дивизије, која је издана 11. октобра у вече, требала је дивизија овога дана, у 8 часова, да буде спремна за напад на вис северно од Врановог брда, на Стризово. Дивизиској артилерији, која је требала да буде ојачана 7. батеријом 9. тешког артил. пука, 6. батеријом 6. рез. тешког артил. пука и 110. тешком батеријом, наређено је да отпочне са припремом напада у свануће.

Сам почетак напада командант дивизије задржао је да одреди накнадно, пошто пешадија пређе на десну обалу Језаве и буду постављене 7. батерија 9. тешког артил. пука и 109. тешка батерија, и пошто батерије буду спремне да потпомажу напад.

Командант 12. пешад. бригаде намеравао је да изврши напад са 64. пуком и са два батаљона 24. пешад. пука. Један батаљон 24. пука имао је да обезбеди село Липе, у вези са 3. батаљоном 20. пешад. пука. 1. батаљон 20. пешад. пука задржан је у дивизиској резерви, а 3. јегерски батаљон имао је да се прикупи у корпусној резерви на путу с. Кулич — с. Липе. Дати одсек за напад бригаде био је ограничен са севера линијом: од слова „J“ у речи Језава — к. 106 а са југа: од утока реке Раље—Врановo брдо (к. 169). Граница за пукове била је линија: кривина Језаве (500 метара западно од утока Бадрике) па на западну ивицу Каунице баре.

После пола ноћи крenуо се 64. пешад. пук са свога досадањег места преко Смедерева код кривине Језаве (3 км. јужно од њеног утока). У Смедереву, приликом одмора, издат је пуку хлеб и први пут топла храна, јер су тек овде стигли њихове пољске кујне.

Припремни распоред 64. пешад. пука био је готов у 7.45 часова: 1. батаљон десно, 2. батаљон лево а 3. батаљон у резерви позади десног крила. Батаљони су чекали у смакнутом поретку у дубоко усеченим јаругама, избацивши унапред само слабије осигуравајуће делове.

За извршење напада 24. пешад. пука, командант пука одредио је 1. и 2. батаљон, али за извршење припремних радњи код ових батаљона било је далеко теже него код 64. пешад. пука. Да би пук заузео одређено место, одакле је имао напасти, требао је да пређе преко Језаве. Како нису стигли пионири, обећани од стране команданта дивизије, то је пук морао да приступи изради мостова, користећи стабла ради прелаза преко Језаве, као и сламом испуњена шаторска крила; 1. батаљон користио се једним старим чамцем.

Услед ових тешкоћа, прелаз преко Језаве вршио се веома полако, тако да батаљони нису могли бити спремни за

напад пре 12 часова. Али како ни артилерија није била спремна за отварање ватре, то се у први мах није могло ни помислити да се отпочне са нападом.

Утврђено је, да непријатаљ има јужно од к. 106 подигнуте стрељачке заклоне у три реда, један изнад другог, и изгледало је да Срби и даље марљиво раде на утврђивању. На гробљу, јужно од Каунице баре, запажени су стрељачки заклони. До сада се није знало да ли у селу Радинцу има непријатељских трупа, али је ускоро примљен извештај да се и тамо налази непријатељ.

Пољске батерије, као и 5. батерија 6. рез. тешког артил. пука, извршиле су у зору промену положаја, како би биле у могућности да успешно потпомажу напад. Поједине батерије, као и 5. батерија 6. рез. тешког артил. пука, биле су око 9 часова спремне за отварање ватре и отпочеле су са коректуром. Захваљујући њиховом дејству, непријатељ је напустио у 9.30 часова предње стрељачке заклоне у долини Вучачког потока, и овом су га приликом тукли и митраљези 64. пешад. пука. Када се непријатељ повукао, по наређењу команданта бригаде, 64. пешад. пук упутио је патролу у правцу к. 106.

У 11 часова завршен је прелаз највећег дела оба батаљона 24. пешад. пука (1. је прешао десно а 2. лево) преко Језаве, и последњи делови пука, приликом прелаза тучени су јачом артилериском ватром.

На изнети начин дивизија је била спремна за напад. Већ је била пребачена 7. батерија 9. тешког артил. пука преко Дунава и постављена, а од тешке артилерије, која је придата дивизији, остала је на левој обали Дунава само 109. тешка батерија.

Око 12 часова обавестио је командант корпуса, који се сада налазио код финансиске стражаре, команданта дивизије, да је 11. Баварска пешад. дивизија заузела на свом десном крилу предње положаје код села Брежана и да намерава да изврши напад на главни положај између 12 и 13 часова. 25. резервна дивизија имала је поћи на напад са линије: Краљев виноград—к. 181. Команданту 6. пешад. дивизије остављено је да он сам одреди почетак напада на Стризово. Напад је требао да отпочне када дивизија стигне на линију: к. 106—Кауница бара, и када напад буде довољно припремљен од стране артилерије.

Почетак напада пешадије предвиђен је у 12.45 часова, с тим да артилерија продужи припрему са што јачом ватром. Из примљених извештаја у 12 часова видело се, да се не може предузети јуриш на цео непријатељски положај, пошто још није довољно припремљен, те је продужена артилериска припрема.

У 13.10 наредио је командант 6. пешад. дивизије да напад отпочне у 14 часова. И командант 12. пешад. бригаде позвао је на телефон команданте пукова, објаснио им и допунио наређење команданта дивизије. Дати нападни одсек у току прошле ноћи продужен је десно закључно са Вучачким потоком. Циљ напада у први мах била је линија: Вучак поток (југоисточно од к. 181) — Стризово — сеоски пут који води са друма преко железничке пруге за село Липе.

Још у току телефонског разговора артилерија је прекинула ватру, јер је наступила оскудица у муницији. И ако се она превозила и дању и ноћу, ипак се једва могла задовољити потреба, те је муницију требало сачувати за јаки ватрени препад пред сам почетак напада.

У 13.45 часова артилерија је опет отворила ватру. Непријатељ је обасут зрнима батерије 6. пешад. дивизије, које су постављене у Годомину, а која је потпомагана од батерија 25. рез. дивизије са висова јужно од Смедерева. Нарочита је пажња обраћена на село Радинац. Тамо је управљена ватра 5. батерије 6. рез. артил. пука и батерија групе Керстена, које су постављене у селу Липама. Требало је спречити непријатеља који се тамо налази, да не би ватром у бок ометао напад бригаде.

У 14 часова кренули су се пешадиски пукови на напад. 64. пешад. пук имао је 1. батаљон десно, 2. лево а 3. у резерви. Постављени митраљези на доминирајућем положају северно од Каунице баре имали су да потпомажу напад. У талласима наступала је пешадија до железничке пруге. Непријатељска артилерија гађала је са правца села Вучака и са Врановог брда. На железничкој прузи дошло је до краће ватрене борбе. Код 64. пешад. пука морало се чекати док не стигне 2. батаљон, који је морао да изврши врло тешку промену правца удесно, како би могао наступати одређеним правцем. И наступање се наставља, које су успешно потпомагали митраљези. Чете I борбеног реда 1. батаљона (1. и 4.) наишле су на висовима јужно од потока Вучака на јаког непријатеља, који је био у заклонима. Извршеним јуришем непријатељ је одбачен, и заробљен је један официр и 124. војника.

2. батаљон имао је у I борбеном реду 5. и 8. чету, и по извршеном скретању у десно, батаљон је обасут јаком ватром и са фронта и са бока. Снажним налетом заузела је 8. чета, под командом потпоручника Пуца и Бергмана, један јако поседнути стрељачки заклон и заробила посаду. Без сметње батаљон продужава наступање; услед артилериске ватре непријатељ је отступио и са свог другог положаја. Командант 2. батаљона известио је, да су јако поседнути висови јужно од заузетог положаја батаљона. На друму ка Малој Крсни

видело се повлачење дугачких колона коморе. Већ у 15 часова командант пука известио је команданта бригаде, да је његов пук стигао на одређени циљ.

24. пешад. пук имао је при нападу у 1 борбером реду 1. батаљон и 7. и 8. чету, а 5. и 6. чету у резерви. Пук је у доста јакој непријатељској ватри извршио свој задатак без већих губитака.

И ако се стигло на одређене циљеве ипак борба још није била завршена. До мрака трајале су борбе одаслатих патрола са невидљивим непријатељем, који се прикрио по пољима засејаним кукурузима, по виноградима и позади врзина.

1. батаљон 20. пешад. пука, који је био стављен на расположење команданту 24. пешад. пука, прешао је преко Језаве и заузео гробље јужно од Каунице баре.

Још у току напада, наређено је артилеријској групи Кемерера, да са своје две батерије заузме положај позади 64. пешад. пука. Промена положаја завршена је по ешалонима тако рано, да је 3. батерија 39. пољ. арт. пука још пре мрака могла да изврши коректуру на Враново брдо.

Осигурање бока дивизије код села Липа и одржавање везе са одредом Јагова поверено је овога јутра команданту 20. пешад. пука. За ово су му стављени на расположење: 3. батаљон 20. и 3. батаљон 24. пешад. пука. Командант 20. пешад. пука употребио је за овај циљ десно, на реци Лесковачи, 11. чету 3. батаљона 24. пешад. пука, а лево 3. батаљон 20. пешад. пука.

У времену кад је успевао напад 6. пешад. дивизије на Стризово, примио је командант 3. батаљона 24. пешад. пука наређење, да у вези са 1. батаљоном 20. пешад. пука поседне одсек између реке Раље и Језаве. Извршење овог задатка поверено је 11. чети 24. пешад. пука, и она је једновремено са 1. батаљоном 20. пешад. пука прешла преко брзо подигнутог моста северно од утоке реке Раље у Језаву. Кад је чета стигла на леву обалу Раље, већ је пао мрак, и услед разних сметњи чета је тек у зору стигла на одређено место. Остале чете овог батаљона заноћиле су у село Липама.

Одред Јагова померио је овога јутра своју линију обезбеђења ка југу. У подне смењио је 3. батаљон пука Квицова 2. батаљон 20. пешад. пука, који је упућен у Смедерево у дивизиску резерву. Патрола из одреда Јагова, упућена ка југу, још није послала никакав извештај.

4. **Ситуација после подне и прва наређења за 13. октобар.** Кад су виши претпостављени после подне сазнали, да су трупе у главном стигле на одређене им циљеве напада, одмах су предузели потребне припреме за продужење рада 13. октобра. Командант 6. пешад. дивизије обавестио је већ у 15.40 часова команданта пољске артил. бригаде, да се појав-

ује питање о потпуном прегруписавању артилерије. Једној јачој артилеријској групи наређено је, да са положаја западно од жељезничке пруге дејствује противу Врановог брда и на непријатеља код села Радинца; једној слабој артил. групи наређено је, да обезбеди долину Мораве.

Командант корпуса извршио је нову поделу тешке артилерије. Под команду команданта 25. резервне дивизије стављен је 2. батаљон 5. тешког артил. пука и 2. батаљон 7. тешког артил. пука. Под команду команданта 6. пешад. дивизије стављене су 5. батерија 6. рез. тешког артил. пука, 7. батерија 9. тешког артил. пука, 109. и 110. тешка батерија. Командант 25. рез. дивизије требао је да постави своје мерзере (2. батаљон 7. тешког артилер. пука) тако, како би могао да потпомогне обе дивизије у даљем наступању. Задатак батерија од 100 мм. код 6. пешад. дивизије (109. и 110. тешке батерије) био је, да напад корпуса ка југу потпомажу дејством у непријатељски бок, и да брзо ступе у борбу са непријатељским групама, које би наступале како од Мале Крсне, тако и источно од овог села. Овакав напад Срба није био искључен, јер су авијатичари између 15 и 16 часова видели искрцавање група код села Лугавчине. Сем тога извиђањем је утврђено да се непријатељ пред 25. рез. дивизијом налази на положају, који се пружа од села Удовице и на висове источно од овог села, па преко села Петријева, Вучака закључно са Врановим брдом.

4. резервни корпус стигао је, делом под тешком борбом, на линију: с. Брежане — с. Бубушинац, а 10. резервни корпус до пута с. Берање — јужно од с. Поповца. Напад овог корпуса на Пожаревац требао је да помаже 3. армиски корпус упућивањем једног дела ка селу Драговцу. 10. резервном корпусу наређено је, да продужи напад на непријатеља пред собом. 3. армиски корпус имао је да заузме Подунавље, не прелазећи преко одсека Раље, а ка западу није се смело прећи преко линије: с. Удовице — с. Водањ. У 20.30 часова, командант армије наредио је продужење напада 13. октобра.

Поглед на данашњи рад

Благодарећи само обазривом и систематском раду Немаца, могао се нови положај Одбране Смедерева да организује. Изгледа, обзиром да сва артилерија није задржана на положају, као да командант Смедеревског одсека није био сигуран да ће моћи одржати нови положај.[1] За ово даје повода и изнето мишљење команданта Одбране Београда у послатом наређењу команданту Грочанског одсека прошле вечери, које је веро-

[1] На положају нису биле 6. Дринска пољ. батерија, 6. хаубичка брзометна и градска батерија.

ватно примљено из Врховне Команде а основано на извештају команданта III армије, и где се вели: „Трупе Смедеревског одсека покушаће да га задрже на линији: Липе—Вучак—Петријево—Удовице, *али има изгледа да ће и ова линија пасти.*"

Командант Шумадиске дивизије стигао је из Ниша на осипаоничку железничку станицу у 1.40 часа, када је и примио заповест команданта III армије, затим одлази у Раљу и прима команду над свима трупама на Смедеревском одсеку.

Доласком Шумадиске дивизије бранилац је у ствари појачан са осам батаљона, осам митраљеза и четири пољске батерије, јер су 19. пешад. пук и 4. пољска батерија већ били у борби. Јачина снаге на Смедеревском одсеку, по доласку Шумадиске дивизије, износила је: три ескадрона, 19 батаљона, 20 митраљеза и 15 батерија са 58 топова и хаубица (12 спрометних). У борби је већ било употребљено 11 батаљона. Али Шумадиска дивизија није била још прикупљена. Овога јутра био је прикупљен само 11. пешад. пук, а 12. пешад. пук тек се прикупљао (3. батаљон стигао је у Осипаоницу у 15.45, а последњи ешалон тек у 20.15 часова). Једина железничка пруга, Ниш—Београд, била је преоптерећена.

Ситуација коју је затекао командант дивизије била је врло тешка. Раније пропуштене прилике на овоме одсеку да се непријатељ задржи што дуже на самој обали Дунава до доласка појачања, тешко су се светиле. Непријатељ је до доласка Шумадиске дивизије већ савладао веома тешко савладљиву препреку Дунав и теже прелазну реку Језаву, и прешао са целокупном снагом на десну обалу Дунава, сем извесног дела артилерије која је такође учествовала у нападу. Сада се фронт одбране пружао од Мораве (код села Живице) преко села Радинца, Стризова, села Вучака, Петријева и Удовице, и ништа није био краћи од ранијег (18—20 км.). И докле је нападач пре прелаза Дунава био приморан да напада само на браниочев фронт, дотле је сада десно крило браниочевог фронта било повучено уназад, а део на центру фронта, на Стризову, обухваћен.

Овога јутра поправљена је јуче учињена грешка, услед које би положај Шумадиске дивизије постао много тежи. Прошле вечери напуштени су без потребе положаји поред саме обале Дунава, Камен, Павлица и село Удовице. И овога јутра, у 6.45 часова, упућена је 2. чета 3. батаљона 10. комб. пука III позива да поседне Камен к. 219 и да ухвати везу са упућеним 3. батаљоном 15. пешад. пука III позива из Грочанског одреда код села Удовице, који је доцније посео Камен, западни део Павлице и село Удовице.

Борба овога јутра већ почиње на линији: Краљев виноград—Петријево—Стризово—Радинац, али је ситуација била нејасна. Јака артилериска припрема на Стризово јасно показује

надмоћиост непријатељске артилерије и његову намеру. Лево крило (одсек) несигурно, јер је 10. комб. пук III позива већ раније био јако потрешен услед бомбардовања и борбе, те је био појачан са једним (4.) батаљоном 19. и једним (1.) батаљоном са два митраљеза 5. пешад. пука. У долини Мораве, код села Драговца, налазио се привремено 3. прекобројни пук, док се не прикупи Шумадиска дивизија, и свакога тренутка могао се очекивати његов одлазак. Већ у 8.50 часова командант дивизије био је принуђен да упути један (1.) батаљон 11. пешад. пука и једну батерију у село Враново, ради заштите долине Мораве.

Ситуација на центру, на Стризову, постаје све тежа. Већ у 12.40 часова командант 5. пешад. пука извештава, да се пук не може одржати на положају. Без обзира да ли је преставка команданта 5. пука била оправдана или не, што се доцније имало расправити, било је потребно да се одмах упути један део из опште резерве на Враново брдо, било да потпомогне или прихвати овај пук. Општа резерва (М. Крсна—Раља) била је сувише удаљена, било да потпомогне 5. пешад. пук или леви одсек.

Важност Врановог брда била је, према овој ситуацији, несумњива, како у односу на 5. пешад. пук на Стризову, тако и у односу на суседне одсеке. Упућена помоћ 5. пешад. пуку — 4. батаљон 19. у 14.45 и 11. пешад. пук у 15.05 — стигла је у последњем тренутку, али је било опасно чекати овај тренутак, јер се не може тачно знати нити предвидети, колико ће трајати борбена криза нити кад ће пасти решење. За браниоца је била срећа што нападач није искористио ову повољну прилику и продужио енергично са нападом, и то још пре подне, те би могло доћи у питање и Враново брдо.

Несумњиво да командант дивизије није могао да упути целокупну резерву. Он је стигао тек овога јутра; фронт одбране није био стабилизован; затечене трупе и земљиште непознато а командант дивизије први пут ступа у борбу са новим непријатељем.

Ситуација се ове вечери погоршава и постаје врло тешка. Непријатељ је заузео Стризово а 5. пешад. пук претрпео тешке губитке, те је 11. пешад. пук посео Враново брдо. Како је 3. прекобр. пук повучен на десну обалу Мораве, то је хитно упућен, у 15.30 часова, 1. батаљон 12. пешад. пука да га смени. На овај начин командант дивизије имао је у резерви само три батаљона 12. пешад. пука са четири митраљеза. *Према овоме командант дивизије није могао ни да помисли на макакве офанзивне радње у одбрани, које једино воде успеху.*

Код употребе артилерије пада у очи:

1. — Да је недостајало јединство у управи и командовању. Командант Шумад. артилериског пука примио је команду над целокупном артилеријом тек сутра дан, место да је одмах

примио, обишао одсеке, ступио у везу са командантим одсека и организовао одбрану у артилериском смислу. И ка је примио дужност команданта артилерије, командант д налази у позадини, код батерија у резерви, код села Врбовц место код команданта дивизије.

2. — Да је непријатељска артилерија била много надмо ција и по броју и по калибру није било непознато, ба команданту Шумад. артилер. пука који је стигао прошло јутра код села Скобаља и пратио ток борбе. И тежиште било у успешној борби са овом артилеријом, те је бил потребно да се употребе све батерије, а ако је било бојазн у долини Мораве или на левом боку, да је задржано у р зерви 1—2 батерије.

3. — Несумњиво да је било потребно и могуће да с од неупотребљених батерија образује једна јача група, нпр на простору: Враново брдо — Вучак — Шешковац, као и доминирајућем и централном положају. И та група (нпр. 6 хаубичка брзометна батерија која је стигла у Јелен До 17.15 часова, градска батерија и која од пољских батери могла је бар у неколико да парира дејство непријатељск артилерије и да привуче ватру на себе, те да не допусти д непријатељска пешадија скоро без губитка заузме и одржи с на положају.

4. — Кад се погледа распоред батерија види се, да н одсеку 19. пешад. пука није било ни једне батерије. Ни било оправданих разлога да на фронту 19. пешад. пука н буде ни једна батерија, која би могла успешно да потпомаж и одбрану 5. пешад. пука. 6. Шумадиска пољ. батерија Вранову није ушла у састав 19. пука, као ни 1. батаљон 1 пука. Ова батерија била је сувише далеко и није могла уча ствовати у одбрани на северном фронту.

5. — Одбрана положаја 5. пешад. пука поверена је бате ријама (4., 5. и 9.) 2. Дринског пољ. дивизиона, али је ватр ових батерија била фронтална. Овај положај једино је успешно бранила са левог одсека 3. Дунавска позициска батерија (оруђа) постављена на изворном делу Вучачког потока, и т уздужном ватром. Да је на место ове батерије била једн брзометна батерија, одбрана би била несумњиво успешнија.

Када се расмотри борба 5. пешад. пука на Стризову пао у очи разлика у схватању и у начину извођења борбе једн и друге стране:

1. — 5. пешад. пук посео је десну обалу Вучачког потока, од раскрснице сеоског пута из села Липа са друмо Смедерево—Раља, преко к. 106 и Стризова до села Вучака Веза је са суседима ухваћена и одржавана. Положај је коман довао над Годомином, али је десно крило овог одсека било командовано од стране Царине, обухваћено и тучено уздужно и унакрсном ватром из села Липа, са Годомина и Царине

2. — И ако је повлачење извршено већ прошлога дана, вероватно пре пада Смедерева, ипак овога јутра није било завршено са уређењем одбране. Тек у 6.10 часова командант пука наређује команданту 4. батаљона да преда своје две чете на десном пододсеку команданту 3. батаљона, а командант „лично да дође и прими команду над левим пододсеком код села Вучака.“ [1]

3. — Утврђивање положаја није било завршено у току прошле ноћи. Још се радило пре подне што је одало положај.

4. — Нападу код Немаца претходило је детаљно борбено извиђање на фронту сваког батаљона. То извиђање вршиле су јаке официрске патроле, које су могле и саме да упућују слабије патроле, докле су код нас, готово по правилу, упућиване само подофицирске патроле. И зато су извештаји немачких патрола прецизни и са скицама, где су, било на копији од секције или на скици од неколико потеза, уцртани непријатељски положаји, распоред трупа и оруђа, утврђивање, и у којима се износило дејство своје артилерије.[2]

5. — Пешадиски напад код Немаца није почињао пре, но што се изврши груписање артилерије и артилериска припрема у потребној мери. За концентрацију ватре изабрани нападни фронт није био велики, обично фронт једног пука. И на изабрани фронт сконцентрисан је највећи број батерија. На овај начин, Немци су штедили људске животе, јер су били сувише надмоћни у артилерији, како по броју и величини калибара, тако и у огромној количини муниције. Немцима је тешко пало и ово одвајање трупа за Балкан, и са обзиром на велике губутке на западном фронту, морали су штедити. Крај рата није се могао сагледати. Обратно је било на нашој страни, јер се материјал морао штедити, пошто га више нисмо могли надокнадити. Сем тога сматрало се за грех изгубити оруђе и када је оно испунило своју дужност до краја, и зато су оруђа често повлачена у тренутцима када су била најпотребнија.

---

[1] У операциском дневнику 19. пука забележено: „У 7.05 часова лично је рез. поручник Танасије Марковић известио команданта 4. батаљона 5. пука, мајора Молеровића, да ухвати везу са 2. батаљоном 5. пука на сеоском путу Липе — друм. О овоме је извештен преко ордонанса командант 2. батаљона 5. пука да ухвати лево везу са мајором Молеровићем, кога ће, по добивеном обавештењу, сменити са батаљоном мајор Радиша Николић.“ Значи, да је уређење положаја у погледу командовања могло бити извршено тек кад је борба и почела.

[2] Командант 64. пешад. пука, који је стигао са пуком око 8 часова испред к. 106, вели: „Ја сам јахао на челу пука и одједном видим како једна српска патрола од једног официра и два војника трчи са обале Језаве назад на к. 106. Ова је патрола имала старе пруске шлемове на глави какве ми више нисмо носили. Моји су војници хтели да гађају ову патролу, јер је била испред нас на 200 м., али ја сам забранио и пустио да побегну. Ако овај официр још живи поздравите га са моје стране.“

6. — Свима је пала у очи надмоћност нападачеве артилерије и по броју и по калибру. Било је потребно наћи начина и избећи. Доминирајући положаји и откривена места привлачили су непријатељску артилерију. Било је потребно поседати положаје у равници, испред и иза војничке ивице и стављати их под унакрсну артилериску и пешадиску ватру из позадине и са стране. Морало се задовољити и са мањим брисаним простором. Али је било тешко мењати дотадању тактику. Сваки рат доноси изненађење па и овај. За поседање положаја по дубини и групно, нама је недостајало и снаге и наоружања (нарочито митраљеза).

Браничевски комб. батаљон III позива није посео војничку ивицу већ се спустио напред, у Вучачки поток, и покривено земљиште омогућило му и да се прикривено повуче, те су његови губитци били несравњено мањи од 5. пешад. пука.

7. — Пешадиски напад на изабрану тачку код Немаца био је потпомаган и великим бројем митраљеза и рововских оруђа. Наше трупе нису познавале рововска оруђа и веровало се да су то брдска оруђа. Услед овога доцније наша је артилерија често морала ближе да прилази пешадији што се није радо гледало. За артилерију је ово било и штетно у погледу мирноће и тачности гађања. Немци тада нису имали пушкомитраљезе.

8. — Лична интервенција команданта пука у кризи борбе није могла стање да поправи. И последице свега овога биле су врло тешке за 5. пешад. пук. И докле је он имао губитака: погинулих 28, рањених 152, контузованих 16 и нестало 261, свега 457, дотле је 64. пешад. пук имао: 10 погинулих и 16 рањених, а заробио два официра и 154 војника. Два батаљона 24. пешад. пука тешко да су имали више губитака.[1]

[1] Колико је овога дана 24. пешад. пук имао губитка нема података, али је овај пук имао губитака 9., 10. и 12. октобра свега 11 погинулих и 33 рањена.

Борба у долини Мораве

Скица 12.

13. октобра. Прошла ноћ проведена је на миру. По наређењу команданта Дринске дивизије I позива запаљен је у 30 часова мост код села Драговца.

1. **Заповест команданта дивизије од 8 часова.** „Према извештају команданта III армије, трупе Дринске дивизије I позива Пожаревачког одсека повукле су се у току ноћи, 12./13. овог месеца, јужно од Пожаревца, на линију: Салаковачки мост—Поповац—Љубичевски мост, а заштитницу је оставила на трећој одбранбеној линији Пожаревца. Трупе Шумадиске дивизије I позива са осталим придатим трупама, остаће на својим досадашњим положајима.

„Поводом овога наређујем:

„1. — Долину Мораве, од села Вранова до Драговца (лева обала Мораве), штитиће Дрински и Шумадиски коњички пук, који образује бригаду под командом пуковника Владимира Пековића.

„2. — Батаљон 12. пука и батерија, који су штитили мост код Драговца, чим стигне Шумадиски коњички пук, да се повуку, и то: батаљон у састав пука у Малу Крсну а батерија у састав свога дивизиона, у село Враново.

„3. — Батаљон 11. пука у Вранову да привремено уђе у састав 19. пука.

„4. — Батаљон 19. пешад. пука на Стризову (источно од с. Вучака) да привремено уђе у састав 11. пешад. пука на положају источно од Вучака.

„5. — Све остале трупе остају и даље на својим местима, с тим да 5. пешад. пук I позива са 6. Дринском пољском батеријом дође у резерву на Шешковац (положај јужно од Вучака), и служи за потпомагање 11. пешад. пука I позива и 19. пука III позива. 12. пешад. пук општа резерва у Малој Крсни, а пионирски полубатаљон у селу Горњи Врбовац.[1]

„6. — Сва артилерија ставља се под команду команданта Шумадиског пољског артилериског пука.

„7. — Завојиште Шумадиске дивизије I позива биће код Вучинца (јужно од с. Михајловца), а завојиште из Дринске планичарске чете у Сараорцу.

[1] Јужни део села Врбовца означен је на старој секцији као Горњи Врбовац.

„8. — 4. Дринска пољска болница биће код железничке станице Крњево.

„9. — Муниciска колона из Дринске дивизије I позива за пешадиску и артилериску муницију биће код раскрснице друмова на Бачинцу (јужно од села Михајловца).

„10. — Комуникациски правац за све трупе у саставу ове дивизије јесте Михајловац—Паланка.

„11. — Све трупне коморе прикупиће се на простор Селевац—с. Добродо.

„12. — Командант левог одсека да ухвати што пре везу са трупама Грочанског одсека и што чешће ме извештава о ситуацији на Грочанском одсеку.

„13. — Дивизиски штаб остаће и даље са телеграфским одељењем, војном поштом и командом инжињерије у селу Михајловцу, а ја ћу се налазити у селу Раљи.

„14. — Телефонску везу одржавати што исправније, а извешћа проверавати и слати ми што чешће.

„15. — На положају одржавати што тешњу међусобну везу и узајамно се обавештавати и потпомагати.

„О пријему овог наређења одговорити.“

2. **Ситуација у току дана.** У Осипаоницу стигао је Шумадиски коњички пук и пионирски полубатаљон. О свом доласку командант коњичког пука известио је телефоном у 7.15 часова, и пошто је обавештен о ситуацији наређено му да са пуком дође код Драговачког моста и стави се под команду команданта Дринског коњичког пука. У 8.20 наређено је ко манданту овога пука да упути један вод команданту левог одсека за одржавање везе са Грочанским одсеком.

У 6.30 часова наређено је усмено команданту Шумадиског артилериског пука да изрекогносцира положаје на десној обали реке Раље у циљу евентуалног повлачења и поседања, а у 7.30 команданту 5. пешад. пука телефоном, да је „пук у резерви левог одсека, с тим да заузме место позади левог крила 11. пука (Шешковац)“.

Овога јутра појавио се у 9.45 часова и четврти непријатељски аероплан; привезани балон стално осматра.

Командант дивизије одобрио је команданту левог одсека у 7 часова, да повуче своје истакнуто лево крило код села Удовице, и наређује му да одржава везу код села Вучака са 11. пешад. пуком и да се ова линија „држи до крајње моћи“.

У долини Мораве владало је затишје све до 13 часова. Непријатељ са снагом јачине најмање један пук пешадије и нешто коњице успео је да око 15.30 часова потисне десни крилни ескадрон Дринског коњичког пука на десној обали Бадрике и пук се повукао у висину села Вранова. Борба са њим код овога пука завршила око 17.30 часова, докле се борба код 1. батаљона 12. пука код Драговачког моста продужила и даље. Благодарећи упућеној помоћи од стране команданта

дивизиске резерве из Мале Крсне и батаљона из Вранова, положај код Драговачког моста задржан је. Шумадиски коњички пук стигао је тек после борбе и није учествовао. Поводом овога командант дивизије наредио је, у 15.35 часова, да 1. батаљон 12. пешад. пука остане и даље у састав Коњичке бригаде а команданту 12. пешад. пука да пук буде спреман за покрет.

На фронту 19. пешад. пука ничег значајнијег. На фронту 11. пука непријатељ је тукао цео положај од 6.50 часова и ватра је продужена целога дана. Иначе је непријатељ вршио насилно извиђање и поправке у своме распореду. На фронту левог одсека непријатељ је вршио насилно извиђање јачим оделењима.

Командант дивизије наредио је, у 22.35 часова, команданту дивизиске резерве (12. пешад. пук) у Малој Крсни, да у току ноћи упути један батаљон 11. пешад. пуку на Вранову брдо, а командант 11. пука да врати 4. батаљон 19. пешад. пука у састав свога пука. У исто време, на преставку команданта 11. пешад. пука, наређено је да се у току ноћи упути и постави 6. хаубичка батерија на положај 11. пешад. пука. И ова су наређења извршена.[1]

У долини Мораве заробљена су два војника из 64. пешад. пука, који су изјавили: да припадају 6. дивизији 3. корпуса; да су у саставу дивизије 20., 24. и 64. пешад. пукови и један стрељачки пук. Тешка аатилерија остала је на десној обали Дунава; има четири оруђа од 420 мм. Командант корпуса је ђенерал пешадије фон Лохов. 5. дивизија овог корпуса остала је у Француској. За српску су им војску говорили, да су добри стрелци али лукави.

а) **Борба у долини Мораве.** Дрински коњички пук са 1. батаљоном 12. пешад. пука налазио се на положају од Мораве, преко северне ивице Нове Мртвaје, па до реке Бадрике. Батаљон је посео Нову Мртвају а западно коњички пук.

Пре подне није било ничег нарочитог. Командант Дрин. коњ. пука у 9 часова извештава, да се према извештају официрске патроле (воћа поручник Живан Петровић) код села Липа налазе у биваку два непријатељска батаљона. Даље командант коњ. пука вели, да од села Радинца па до Мораве није било јачих непријатељских оделења, а виђале су се само пешадиске патроле.

Око 13 часова отпочео је непријатељ да се развија и да наступа на целом фронту, и то: према 1. батаљону 12. пешад. пука у јачини отприлике два батаљона, у колико је командант батаљона могао да оцени услед покривеног земљишта, а према коњичком пуку, десном обалом Бадрике, у јачини једне чете а левом обалом један вод коњице и два вода пешадије. И Дрински коњички пук одмах се развио за борбу

[1] 6. хаубичка батерија већ се налазила у Јелен Долу и тамо остала, а 4. батаљон 12. пешад. пука стигао је сутра дан у 3.15 часа.

пешке, „на десној обали Бадрике противу једне непријатељске чете, која напада десном обалом Бадрике“, а један ескадрон упућен је на леву обалу Бадрике.

Како је непријатељско „груписање било стално у правцу села Вранова“ на левом крилу, то је пук био принуђен, у 15.30 часова, „услед јаког непријатељског надирања јачине до једног пешад. пука, после упорне борбе, а поглавито услед обиласка десног крила да се повуче са свога положаја, и повлачећи се под борбом зауставио се на левој обали Бадрике, источно од села Вранова.“[1]

На захтев команданта Дринског коњичког пука, командант 1. батаљона 11. пука из села Вранова упутио му у помоћ, око 14 часова, један вод а доцније и други; артилерији наређено да потпомаже коњички пук.

Непријатељ је наступао и противу 1. батаљона 12. пука и стигао до положаја овога батаљона на Новој Мртваји, између Бадрике и Мораве, на даљину 6—700 м. Један брдски топ отпочео је да туче уздужном ватром положај батаљона са десне обале Мораве, са правца села Живице, и изгледало је као да ће развити и извесне пешадиске делове на десној обали Мораве.

Како се повукао Дрински коњички пук, према извештају команданта батаљона од 16.45 часова, на леву обалу Бадрике, то је угрожено лево крило батаљона. Када је командант 12. пешад. пука обавештен о овоме, одмах је упутио једну чету 3. батаљона да на простору између Језаве и Бадрике послужи као ослонац коњичком пуку. Доцније, у 17.30 часова, командант батаљона понова је обавестио команданта 12. пешад. пука да је у „тешком положају, а нарочито да је његов леви бок откривен услед повлачења Дринског коњичког пука, те ће бити приморан да се под заклоном мрака повуче.“ Услед овога командант 12. пука био је „принуђен да пошаље још једну чету за запречавање простора између Бадрике и Језаве, јер је било некаквих коњичких оделења код Мале Крсне, који су известили, да се њихов пук повукао.“ И батаљон се повукао под заштитом ноћи на друм Драговац—Мала Крсна.

Шумадиски коњички пук стигао је до 15 часова, и командант Коњичке бригаде наредио је да овај пук смени и

[1] Извештај команданта Дринског коњичког пука од 18 час. По свему изгледа да овај пук није био у овоме времену на означеном месту. Јер упућена два вода из села Вранова на леву обалу Бадрике сами су водили борбу, а командант 12. пука вели, да су били неки делови овога пука код Мале Крсне. Тај пук није могао да нађе ни командир мртве страже № 2, поручник Михаило Чуљковић, водник 2. ескадрона Шумад. коњ. пука, који у своме извештају од 20.30 часова вели, да везу није могао да ухвати и ако је послао две патроле, „јер се пук на левој обали реке Бадрике не налази“, али је у овоме времену ухватио везу са 1. батаљоном 12. пешад. пука. И командант 19. пешад пука тек у своме извештају од 22.05 вели, да су упућена два вода овоме пуку одбила непријатеља, „те се и коњица вратила на своје место.“

заузме положај 1. батаљона 12. пука.[1] Како је овај батаљон и даље остао на положају, по наређењу команданта дивизије, то је командант Шумад. коњ. пука наредио, у 19.30 часова, да 1. ескадрон продужи десно крило 1. батаљона 12. пука од Драговачког моста закључно са Љубичевским мостом, а 2. ескадрон да продужи лево крило овог батаљона до реке Бадрике. Вод митраљеза да се стави на расположење команднру чете 3. батаљона 12. пука код моста на Бадрици, на друму Мала Крсна—Драговац, а командант пука са резервом (3. ескадрон) задржао се „на правцу мост Бадрика—Катаревац."[2]

По завршеној борби непријатељ се делом повукао и задржао на 1500 м. испред положаја бригаде. Јачина се није могла одредити, али ипак „може се веровати да има два пука пешадије, према броју митраљеза, које је употребио у борби."[3]

Бригада је у току наступајуће ноћи заузела следећи распоред: десно крило до Мораве, посео је 1. батаљон 12. пука (три чете), и то друм Мала Крсна—Драговац; лево, ослањајући се на овај батаљон, па до десне обале Бадрике (код моста на Бадрици на друму) Шумадиски коњички пук; од леве обале Бадрике, у правцу села Вранова, посео је Дрински коњички пук, а од моста на Језави па до 1. батаљона 11. пешад. пука у Вранову поселе су две чете 3. батаљона 12. пешад. пука.

У бригадној резерви задржана је једна чета 1. батаљона 12. пешад. пука на левој обали Бадрике, близу моста на друму.

Са једним водом коњице 1. ескадрона Шумадиског коњичког пука осматра се лева обала Мораве од Драговачког закључно са Љубичевскам мостом. На фронту избачене су коњичке и пешадиске патроле.

Приступило се утврђивању положаја за одсудну одбрану.[4]

---

[1] Шумад. коњички пук требао је да заузме следећи распоред: 1. ескадрон да смени батаљон а 2. лево и да ухвати везу са 2. ескадроном Дринског коњ. пука; командант са резервом „на правцу мост Бадрика—Катаревац." Место команданта са резервом неправилно је одређено и не би се могао брзо наћи. Када на секцији није обележено место, тада га треба описно одредити (нпр. 500 м. југоисточно од моста на Бадрици и т. д.).

[2] Катаревац се налази јужно до Драговачког моста.

[3] Велики број митраљеза, обзиром на нашу тадању ратну формацију, и дао је повода команданту Дринског коњ. пука да прецени јачину непријатеља.

[4] Командант Коњичке бригаде вели, у своме извештају од 21 часа, да Дрински коњички пук „од три ескадрона и једног митраљеза није имао више бораца од 250 пушака." Нема података зашто је пук тада имао само један митраљез.

Шумадиски коњ. пук није учествовао у борби. Командант 12. пука из Мале Крсне извештава, у 14 часова, да су патроле овога пука стигле овога часа у М. Крсну а главнина код Љубичевског моста. Исто тако нису учествовале у борби ни обе чете 3. батаљона упућене из 12. пешад. пука.

Податци о губитцима постоје само за пешадију као и утрошак муниције, и они износе: 1 официр тешко рањен; 6 погинула, 22 рањена и један нестао војник. Утрошено 18.000 пушчаних метака.

б) *Рад 19. пешад. пука.* У току прошле ноћи владало је затишје. Упућене патроле из 3. батаљона наишле су на ивици села Радинца на непријатељске патроле.

Поводом надмоћне непријатељске артилерије и по броју и по калибру, наређено је команданту 3. батаљона у шест часова, да скрене пажњу командирима чета да не остају по заклонима који се виде са Стризова већ да се склањају (маневрују), а ово да саопшти и команданту 2. батаљона 5. пука. И поводом овога упућена је команданту дивизије, у 6.45 часова, следећа преставка:

„Молим команданта за наређење да се са артилеријом потпомажем, а нарочито да се стави под ватру село Радинац, и то део села око Раље.“ [1]

Пошто је командант пука обавештен телефоном у 7.15 часова, да је 1. батаљон 11. пука стављен под команду команданта 19. пука, то се командант пука одмах кренуо да се упозна са распоредом овог батаљона и да провери каква је веза између овога батаљона и суседног (3.) батаљона 19. пешад. пука. Приликом обиласка 3. батаљона скренута је понова пажња командирима чета на лицу места, поред писменог наређења послато команданту батаљона у шест часова, да се њихови стрељачки заклони јасно виде са Стризова, и да не би трпели непотребне губитке, да се не баве по заклонима за време артилериске ватре већ да се склањају ван снопа артилериских зрна, а у напред према селу Радинцу да упуте што даље објавнице. Како је командант пука уочио велики непоседнут међупростор између 3. батаљона 19. и 1. батаљона 11. пука, то је наредио да исти поседну две чете 6. пука.

За време бављења у селу Вранову, командант пука, командант дивизона и батаљона видели су како једна непријатељска батерија отворено излази на положај. Ова батерија била је ван домета. И по повратку командант пука, у 8.45 часова, упутио је команданту 1. батаљона 11. пука, следеће наређење:

„Батерија која је изашла на положај када сам био тамо, непријатељска је, и даље вршите осматрање и извиђање.[2]

„Чете из 6. пука већ су упућене на ваше лево крило. Обилазите чешће лево крило док се не поседне и не ухвати веза.“

На основу примљене заповести команданта дивизије од 8 часова издата је, у 8.30 часова, следећа заповест:

---

[1] Примљено у штабу дивизије у 7.15 часова и усмено наређено команданту Шумадиског артилер. пука.

[2] Ову батерију уочио је и водник 1. вода митраљеског оделења, поручник Зарије М. Илић, и одмах известио суседну батерију. Поводом овога командир митраљеског оделења моли, да артилерија постави своје осматраче код пешадије, како би артилерија брзо била обавештена о месту и покретима непријатељске артилерије.

„Додељени одсек делим овако: лево крило, командант мајор Драгољуб Динић, у чији састав батаљона улази 1. чета 4. батаљона и митраљеско оделење, заузеће простор од 11. пука I позива на Врановом брду и раскрсницу сеоског пута село Радинац — друм. Митраљеско одељење да буде спремно да маневрује на целом фронту са обзиром на ситуацију.

„Центар заузеће 3. батаљон са двема четама 6. пешад. пука, и браниће простор од 2. батаљона до села Вранова, где ће ухватити везу са 1. батаљоном 11. пука.

„Десно крило образоваће привремено 1. батаљон 11. пука, од 3. батаљона 19. пука, и браниће село Враново, обраћајући нарочиту пажњу на десни бок, хватајући везу са коњичком бригадом пуковника Пековића, који штити долину Мораве од села Вранова до села Драговца. У састав улази 2. дивизион Шумадиског артилериског пука, коме се за сада даје циљ део села Радинца, између Језаве и реке Раље, као и простор око цркве села Липа.

„Сва артилерија стављена је под команду команданта Шумадиског артилериског пука. Батерија код села Драговца ућиће у састав дивизона.

„4. батаљон 19. пука остаје на Стризову, источно од Вучака.

„Бојна комора 19. пука налази се код Јелен Дола, превијалиште на улазу у село Раљу, код шумице, где ће бити и допунска чета.

„Трупна комора биће на простору с. Селевац — с. Добродо.

„Комуникациски правац: Михајловац—Паланка.

„Дивизиски штаб у с. Раљи.

„Ја ћу се налазити код 3. батаљона."

У исто време наређено је командиру бојне коморе да товарни коњи са муницијом буду испред села Раље, на западној страни пута у заклону, а волујска кола јужно од села Раље.

Све до 8 часова владало је затишје. У 8.20 часова командант 2. батаљона 19. пука извештава:

„Према добијеним извештајима непријатељ у јачини до једног батаљона наступа расуто ка гробљу, где је јуче био 2. батаљон 5. пука. Једна непријатељска батерија кренула се од к. 91 ка к. 106.[1] Непријатељ је почео да туче артилеријом Враново брдо к. 160 (169)."

На основу прикупљених извештаја послат је команданту дивизије у 10.30 (11) часова следећи извештај:

„Заузео сам додељени ми одсек. Слате патроле у правцу села Радинца долазиле су до кафане у средини села, и тамо су се сукобиле са непријатељским патролама. Јаче снаге у селу Радинцу нису уочене.

„У 8.20 часова видела се једна непријатељска батерија

[1] Кота 91 то је гробље одмах јужно до Каунице баре.

како излази на положај, и то: од сеоског пута Липе—друм поред баре Каунице на к. 106, и постављена у воњњаку југозападно од коте где је виноград.

„Командант 2. батаљона 19. пешад. пука извештава, да положај туче батерија од стране цркве села Липа, са Селишта и к. 106.[1] Овога тренутка чује се пушкарање патрола у долини реке Раље."

Командант дивизије у 10.45 часова доставио је извештај команданта Дринског коњичког пука, по коме се „према извештају његове официрске патроле, два непријатељска батаљона налазе код села Липа у биваку. Од села Радинца па до леве обале Мораве, сем пешадиских патрола, не виђају се никакви јачи непријатељски делови."

Горњи извештај достављен је командантима батаљона да га провере. Овом приликом понова им је писмено наређено да према непријатељу избаце сталне објавнице са стражарима на високим дрветима или на зградама, а по стрељачким заклонима да буду само стражари; са војницима да се маневрује по стрељачким заклонима и иза заклона, све док непријатељ не приђе на ближе одстојање, и да само маскиране заклоне поседају а остале да напусте и израде нове.

Како се у правцу десног крила чула пешадиска и митраљеска ватра, а командант пука није обавештен, то је у 14.10 часова наређено команданту 1. батаљона 11. пука:

„Известите ме одмах о стању на вашем одсеку, јер чујем пешадиску и митраљеску ватру, а не знам да ли је то код вас или код коњице? Извештавајте ме чешће о стању, као и да ли имате митраљезе или не?"

Упућене патроле од стране команданта полубатаљона 6. пешад. пука ка селу Радинцу, наишле су на непријатељске патроле и после обостране ватре, непријатељске се патроле повукле као и јача оделења, која су наступала позади патрола.

Са положаја виделе су се велике ватре од запаљених кућа у долини Раље, „вероватно у циљу да се обележавају места докле су доспеле патроле."

На основу извештаја команданта 2. батаљона 19. пука послат је команданту дивизије, у 14.30 часова, следећи извештај:

„По провереним извештајима, командант 2. батаљона 19. пука, који је до 11. пука, извештава у 14 часова, да непријатељ силази у стрељачким стројевима са раскрснице сеоских путева југозападно од к. 106 у правцу овог батаљона на простору између Врановог брда и железничке пруге. Уочена јачина износи око једне чете, јер је земљиште покривено. Један непријатељски топ изгледа да гађа са места До (у речи Сегден До.) Овога момента извештен сам да стрељачки стројеви наступају у правцу 2. батаљона."

[1] Селиште је мало узвишење између реке Раље и Језаве, северно од села Радинца до сеоског пута за село Липе.

У 14.50 (15.14) послат је и други извештај:

„Непријатељска пешадија задржала се на 500 м. према 2. батаљону овога пука у јачини око једног батаљона. На моме десном крилу коњица води борбу са непријатељском и чује се пешадиска и митраљеска ватра. Упућена патрола ка селу Радинцу јавља, да се непријатељска пешадија рокира у правцу мога десног крила, али је јачина непозната.[1]

„Молим команданта, да командант 11. пука потпомаже моје лево крило (2. батаљон), пошто у резерви имам само две чете 5. пука чија је вредност слаба."

У 14.45 часова командант 1. батаљона 11. пука из села Вранова извештава, да се источно, код Дринског коњичког пука, води борба; обавештен је од команданта коњичког пука да је јачина непријатеља један батаљон и моли за помоћ. Командант батаљона могао га је потпомоћи само са једним водом, а у 15.20 часова извештава да је упутио још један вод, и да је наредио својој артилерији да га ватром потпомаже.

Са обзиром на опасност која би могла да наступи за десно крило пука, наређено је команданту 1. батаљона 11. пука у селу Вранову, у 15.10 часова, да дође у везу са командантом опште резерве (12. пешад. пук) у Малој Крсни, како би имао наслона, а у 15.40 часова извештен је командант дивизије у следећем:

„Командант 1. батаљона 11. пука извештава, да га је командант Дринског коњичког пука известио, како га је напао један батаљон пешадије са којим води борбу, и молио да се потпомогне са једним батаљоном, али му је он могао дати само два вода.

„Упућена два коњаника из села Вранова за везу са коњицом вратили су се и известили, да су нападнути од непријатеља, те су упућени да траже везу преко М. Крсне.

„Командант Дринског коњичког пука моли за помоћ али је немам на расположењу."

Командант 1. батаљона 11. пешад. пука из села Вранова могао је у први мах да упути Дринском коњичком пуку само један вод, који је посео леву обалу Бадрике, али је зато вод привукао на себе „непријатеља у јачини две чете те се зато налази у незгодном положају јер нема везе на крилима."

Поводом изнетог, командант пука наредио је команданту батаљона „да вод потпомогне на сваки начин, те да се одржи до мрака а потом да се повуче." Команданту 2. батаљона 5. пука у резерви наређено је, у 16.15 часова, да хитно упути једну чету у село Враново.

---

[1] Патрола је била из 1. чете 3. батаљона 19. пука. И командант пука наредио је овоме командиру, у 15 часова: „Ваше патроле не треба да се пушкарају са непријатељским патролама, већ да их пусте да се приближе, па или да их похватају или побију."

Извештај о раду овога дана, од 22.05 (23.10), часова гласи:

„У току данашњег дана пук се задржао на одређеној линији и утврђивао се. Непријатељ је јако обасипао положај артилериском ватром — хаубичке, пољске и брдске артилерије, постављене у селу Липама, код Радиначког гробља и југозападно од к. 106.

„Око 13 часова непријатељ је отпочео да наступа стрељачким стројевима између к. 106 и железничке пруге, и зауставио се отприлике на 500 м. испред 2. батаљона овога пука. За време наступања био је потпомаган јаком артилериском ватром, те је 2. батаљон морао да маневрује — ископао је три стрељачка заклона, које је по потреби мењао и заузимао.

„Заклоне на левој обали Раље, и ако их је обасипао јаком ватром, није им нанео никаквог квара, пошто су војници напустили заклоне и спустили се у долину.

„Око 17 часова непријатељ је отпочео да се утврђује и да корегира ватру своје артилерије паљењем кућа и бацањем ракетли.

„Упућена два вода као помоћ Дринском коњичком пуку задржала су се код моста на реци Бадрици, и успели су да привуку до две чете непријатељске пешадије, и да их после дуже борбе одбију и да остану на заузетом положају, те се и коњица вратита на своје место."

Губитци: Погинуо је резервни потпоручник Драгољуб А. Лазаревић и четири војника. Рањено 26 војника.

По наређењу, упућен је команданту Одбране Београда, резервни капетан II класе Коста А. Петровић.

Муниције утрошено: 7312 метака за пушку и две бомбе.

За храну, двопек и пасуљ са свињским месом.

в) *Рад 11. пешад. пука.* На одсеку овог пука (Враново брдо к. 169—село Вучак) појавиле су се у зору на неколико стотина метара непријатељ. пешадиске патроле према центру и десном крилу.

У 6.50 непријатељ је отворио ватру из оруђа тешких калибара, а од седам часова непријатељ је отпочео тући трупе на овом одсеку артилериском ватром свију калибара и она је трајала без прекида целога дана. Нарочито је тукао тешком артилеријом Враново брдо и пут из Смедерева за Раљу; врло често тукао је позадину положаја па и само превијалиште, али ова ватра није нанела озбиљније губитке.[1]

У 10.30 часова непријатељ је предузео покрет са три чете и водом митраљеза са к. 181 преко Вучачког потока ка центру, али је јаком ватром враћен назад и задржао се на даљини од 1000 м. Око 15 часова један његов батаљон ро-

[1] Губитци у току дана: погинуло три, рањено 24, контузован један; код 4. батаљона 19. пука рањено два војника.

Утрошено 6000 пушчаних метака, 504 шрапнела и 34 разорне гранате.

кирао је више ка десном крилу и левом крилу 19. пешад. пука, али је овај покушај осујећен ватром. Како је непријатељ нарочито показивао намеру за напад на лево крило 19. пешад. пука, то је 9. Дринска пољ. батерија својим умешним и енергичним дејством тукла не само непријатељску пешадију већ и једну брдску батерију, и ако ју је једна непријатељска хаубичка батерија стално обасипала ватром. У сумрак непријатељска пешадија задржала се према десном крилу на 5—600 метара, према центру и левом крилу до 1000 метара.

„Непријатељ у своме наступању стално се утврђује и нарочито рачуна на успех дејства своје артилерије, очекујући да на положај изађе без отпора наше пешадије, али отпор и хладнокрвност наше пешадије натерала га је, да се у своме наступању постепено креће и утврђује.[1] У два три маха његови су се водови брзо и у нереду повлачили, и ако су противу њих дејствовали само предстражни и извиђачки делови. Десно и лево имају јаку везу са суседним трупама."

Из нађених писама код погинулих види се, да је према овоме пуку 64. пешад. пук, који је стигао са Француског фронта.

г) *Ситуација код левог одсека.* „На десном крилу одсека, северно од Вучака утврдила су се неколико мањих непријатељских оделења.

„На Царини, у близини пута Смедерево—Коларе, такође су се утврдиле ситније групице, чија јачина није утврђена, јер је њихова појава примећена у сумрак. Ово кретање уз Царину вршено је под заштитом бомбардовања Локме (Парлог, к. 217) тешком артилеријом и хаубичком батеријом, које је почело у 16.40 часова."[2]

Поступно, у групицама и појединце, непријатељ се кретао десном обалом Петријевског потока и око 11 часова прикупио се на Ћириловцу. Јачина је износила до три чете пешадије.

Према Камену, Павлици и Југову непријатељ је предузео напад са снагом од два батаљона и три митраљеза уз садејство тешке артилерије са леве обале Дунава и батерије, изгледа брдске, са Молеровог шанца. Око 16 часова непријатељ је подишао положају на Камену и Павлици, местимично и на 300 м.

Услед овога командант одсека појачао је посаду на Камену (3. батаљон 15. пука III позива са два брзометна топа) из резерве са Парлога, са 4. батаљоном 10. комб. пука III позива. Како се непријатељ повукао ове вечери ка Дунаву и изашао из домашаја пешадиске ватре, то је 4. батаљон враћен у резерву.

---

[1] Командант 11. пука, у своме извештају од 13.15 часова, вели: „Ступио сам у споразум са командантом 19. пешад. пука односно начина борења Немаца."

[2] Локма на старој секцији а на новој Парлог.

„1. батаљон 5. пука из резерве покренуо сам мало ближе Петријеву, према чему ми је фронт на десном крилу ослабљен, те молим за наређење да се један део из резерве 5. пука приближи Локми (Парлог).

„Дух је добар, али га дејство тешке артилерије колеба, пошто су ове трупе издржале сво време бомбардовања Смедерева од почетка одбране Смедерева."

3. **Уређење позадине.** У 7.50 наређено је да се 2. оделење муниције колоне Дринске дивизије за артилериску муницију из села Михајловца и 4. оделење за пешад. муницију из села Скобаља повуку јужно на раскрсницу друмова на Бачинцу, о чему су обавештени командант 2. Дринског пољ. дивизиона и командант 5. пешад. пука. И командир 2. оделења извештава, да је вод резервне муниције колоне Дринске дивизије у Великој Плани сувише далеко за попуну, и да му зато треба три дана, и моли да прије ближе.[1]

У Велику Плану стигао је командант Шумадиске муниције колоне са по једним оделењем за артилериску и пешадиску муницију, и наређено му, у 9 часова, да се крене друмом Паланка—Михајловац и задржи на раскрсници, где сеоски пут с. Азања—с. Голобок сече друм. Исто тако стигла је и месарска чета са марвеним депоом и пекарска чета.

У седам часова наређено је командиру 4. Дринске пољ. болнице да све болеснике и рањенике што пре евакуише санитетским возом, а болницу да премести још данас код механе Савовац (жалезничка станица Крњево), северно од Великог Орашја; команднру завојишта Дринске дивизије I позива у селу Скобаљу да тако исто евакуише све рањенике и болеснике, и да још данас премести завојиште у село Сараорце.

1. Шумадиска пољска болница стигла је по подне у Паланку; болничарска чета код Бачинца а завојиште на друм Смедерево—Паланка, код другог моста преко Коњске реке.

Како се према наређењу Врховне Команде имају да минирају железнички мостови на реци Раљи и Јесеници и у своје време да се поруше ако би то ситуација захтевала, а остале објекте на пруз Смедерево—Велика Плана некварити и нерушити до само скретнице, окретнице и водоцрпе, то је Дрински пионирски полубатаљон минирао железнички мост на реци Раљи а одређена су оделења за кварење и рушење све до села Скобаља. Од Скобаља па на југ наређено је да предузме исти рад Шумадиски пионирски полубатаљон.

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 1. **Припреме 3. армиског корпуса.** 12. октобра, у 22.15 часова, наредио је командант корпуса да се сутра продужи напад на Подунавље. Обе диви-

[1] И командант дивизије умолио је команданта III армије да се што пре упути сразмеран део вода резервне муниције колоне у Паланку.

ије имале су бити спремне за покрет са садањих положаја у сам часова; напад требао је да отпочне тек пошто артилерија буде постављена на нове положаје. За време даљег наступања мала би 25. рез. дивизија да обезбеди десни бок, отприлике на линији: с. Удовице—с. Петријево, а 6. пешад. дивизија леви бок између реке Језаве и Мораве. Ради потпомагања 4. рез. корпуса, одред Јагова имао је да се крене ка селу Драговцу, а батерије од 100 мм. имале су с времена на време да гађају Катаревац (на левој обали Мораве) и околину села Драговца.

На фронту корпуса ноћ 12./13. октобра прошла је у главном на миру. У првим часовима пре подне овога дана пољске батерије обеју дивизија заузеле су нове положаје. Тешка артилерија тада још није била спремна за отварање ватре. Велико задоцњење код батерија и коморе наступило је или што нису биле пребачене те се чекало, или што су услед кише биле сувише раскаљани путеви.

У зору обе су дивизије отпочеле живо извиђање. Пред фронтом 25. резервне дивизије дошло је до пушкарања између патрола. Једна патрола 5. чете 118. рез. пешад. пука (потпоручник Генгнагел са 18 војника) јавио је у 5.30 да у селу Вучаку нема непријатеља, али је између 6 и 7 часова отворена ватра, из овога села. У главном могло се утврдити, да се непријатељ налази на линији: с. Удовице—с. Петријево—с. Вучак—Враново брдо.

У циљу извршења наређеног напада, командант 25. рез. дивизије намеравао је, да у вези са 6. пешад. дивизијом изврши напад у општем правцу на Парлог (к. 217), противу непријатељског положаја, за који се претпостављало да се налази ужно од села Вучака. Под командом команданта 50. рез. пешад. бригаде напад су имали да изврше 118. и 83. рез. пешад. пук (без 3. батаљона). 3. батаљон 83. рез. пешад. пука имао је да обезбеди бок дивизије и у том циљу имао је да наступа сеоским путем на гребен између села Удовице и Петријева, да заузме Удовице и да напада у правцу села Петријева. Наређено је, да 4. резервни драгонски пук са два брдска митраљеска одељења, који је дан пре пребачен преко Дунава, поседне висове поред Дунава, Југово и Гвозден.[1] 168. пешад. пук требао је да остави један батаљон на југозападном излазу из Смедерева у корпусној резерви, а остала два батаљона да упути у долину Петријевског потока, с тим да један батаљон одржава везу између 50. рез. пешад. бригаде и 3. батаљона 83. рез. пешад. пука, а други да остане на расположење команданта дивизије.

Овога јутра саопштено је трупама наређење команданта дивизије за напад, а појединости регулисане су писменим

[1] Правилно је Гвозденглав а не Гвозден.

наређењем у 10.15 часова. Ради припреме напада требало је да се предња линија помери унапред, што ближе непријатељском положају. На овај начин мислило се, да ће се боље осматрати непријатељски положај а артилерији даће се могућност да добије боље осматрачке тачке.

3. батаљон 83. рез. пешад. пука налазио се већ од прошлог дана на Павлици, и наређено му да се у прво време не креће даље. Батаљону су придате: 3. батерија аустро-угарског 11. брдског артил. пука и 2. батерија 13. пољ. артил. пука, које су се кренуле на положај — на гребен Павлице. Одмах после 10 часова, 83. и 118. рез. пукови померили су унапред своје предње линије између Петријевског и Вучачког потока. 168. пешад. пук упутио је 1. батаљон као корпусну резерву код к. 161, источно од пута за село Вучак; 2. батаљон кретао се за десним крилом 83. рез. пешад. пука, а 3. батаљон задржан је у дивизиској резерви на улазу у Петријевски поток.

Командант 6. пешад. дивизије наредио је да трупе буду спремне у осам часова за напад на Враново брдо и село Радинац. До овога времена требало је доставити команданту дивизије, који се налазио на југоисточном излазу из Смедерева, резултат извиђања.

Командант 12. пешад. бригаде наредио је да изврши напад на село Радинац одред потпуковника ван ден Берга (командант 20. пешад. пука), коме је, сем ранијих трупа код села Липа (3. батаљон 20. и 3. батаљон 24. пешад. пука), додељен и 1. батаљон 20. пешад. пука, који се налазио код гробља, југозападно од овог села. Извиђање је довело и до пушкарања између патрола. На овом земљишту, покривеном пољима кукуруза, виноградима и живим оградама, често је долазило до сукоба између извиђачких одељења. Из примљених извештаја видело се, да се непријатељ налази на Врановом брду, удаљен отприлике 600—1000 м. Изгледало је, као да се непријатељски положај протеже источно од железничке пруге у висини Врановог брда.

Код одреда ван ден Берга утврдила је једна патрола 1. батаљона 20. пешад. пука, да су напуштени српски положаји јужно од села Радинца и да у селу нема непријатеља. Један вод 1. чете, потпоручника Рудолфа, кренуо се напред да поседне село и на јужној ивици села дошло је до борбе са непријатељским деловима. 3. батаљон 24. пешад. пука, посео је у зору, а у вези са 1. батаљоном 20. пешад. пука, међупростор између реке Раље и Језаве, и сада му је наређено да смени вод потпоручника Рудолфа у селу Радинцу и да поседне село.

2. **Српски противнапад на 25. рез. дивизију.** Око подне, када су се споразумевали команданти 25. резервне и 6. пешад. дивизије о продужењу напада, примљен је извештај, да се према исказима заробљеника непријатељски положај налази

између села Удовице и села Петријева, и да је поседнут отприлике са 300 људи, а да је код села Петријева прикупљено 2000 људи са артилеријом.

Поводом овога, командант 25. рез. дивизије замолио је да се један батаљон из корпусне резерве упути друмом поред Дунава ка западу ради обезбеђења његовог десног крила. По овој молби, командант корпуса није донео никакву одлуку, кад су се у 13 часова кренуле српске трупе противу 25. рез. дивизије. Непријатељска артилерија обасула је предње линије јачом ватром, а дејствовала је и бочном ватром противу десног крила 6. пешад. дивизије.

Командант корпуса одмах је поступио по тражењу команданта 25. рез. дивизије и наредио команданту 1. батаљона 168. пешад. пука да се одмах крене ка Павлици и заузме положај са кога ће моћи потпомоћи одред Билефелда (3. батаљон 83. рез. пешад. пука), и узети учешће у борби 83. рез. пешад. пук. Противу овога пука и био је у главном управљен српски противнапад. Добро потпомогнут од стране артилерије са висова западно и југозападно од Смедерева, могао је овај пук успешно да одбије напад. Одмах после 15 часова наступило је затишје, и Срби су се повукли на своје раније положаје.

Ваздушим извиђањем утврђено је, да непријатељ искрцава трупе код Мале Крсне и јужно од овог села. Ситуација пред десним крилом 25. рез. дивизије била је сасвим нејасна. Одред Билефелда водио је борбу на блиском остојању, те нису били искључени јаки непријатељски противнапади, а корпусна артилерија једним делом још није била спремна за отварање ватре. На левој обали Дунава остали су 2. дивизон 25. пољ. арт. пука као и 110. тешка батерија, а да се не би сувише дуго остало без помоћи мерзера, то је 6. батерија 7. тешког арт. пука морала бити остављена на положају на левој обали Дунава. Олуја и високи таласи на Дунаву успоравала су превожење муниције и хране. Све је ово дало повода команданту корпуса, да одложи напад корпуса за 14. октобар и издао је наређења у 15.50 час.

3. **Рад одреда ван ден Берга и Јагова.** Командант 3. батаљона 24. пешад. пука, да би извршио наређење за поседање села Радинца, кренуо је свој батаљон тако, да је 11. чета фронтално наступала на село, а остале чете обухватиле село са источне стране.

Кад је борбени поредак прилазио селу, у овоме времену непријатељ се спремао да понова заузме своје положаје, али се повукао. Три су чете биле развијене а 9. чета задржана је у резерви. Извиђање је показало, да је секција сасвим погрешна, јер је Језава пролазила кроз село Радинац, а батаљон је заузео само северни део села.

У вези са 2. батаљоном 24. пешад. пука, 3. батаљон 20. пешад. пука посео је са својом 12. четом међупростор између Језаве и Лесковаче. Поводом извештаја да је I борбени ред 3. батаљона 24. пука код села Радинца у непосредном додиру са непријатељем, употребљена је у вече у I борбени ред и 12. чета. Остале две чете задржане су код села Липа.

Да би командант 6. пешад. дивизије извршио наређење команданта корпуса (стр. 205), наређено је одреду Јагова да наступа између Лесковаче и Мораве до пута који води из села Радинца ка истоку. Пре поласка одреда стигла је и 12. чета пука Квицова, те је на овај начин одред био јак: пет чета, једна митраљеска чета, три ескадрона и један вод пољске артилерије. И мајор фон Јагов се реши: да наступа у широком фронту са три колоне, и то:

Десна колона: 8. и 11. чета пука Квицова западно од реке Бадрике;

Средња колона: штаб пука, штаб 3. батаљона, 9. и 10. чета, митраљеска чета, и пионирски вод пука Квицова источно од Бадрике;

Лева колона: 5. и 6. ескадрон 3. хусарског пука, 12. чета пука Квицова, један вод 1. батерије 39. пољ. артил. пука.

Кад је командант 3. батаљона пука Квицова, са својим штабом и неколико хусара на челу, изјахао испред предњег оделења средње колоне и стигао од прилике 600 м. јужно од моста преко Бадрике, а источно од села Липе, обасут је са кратког одстојања јаком пешадиском ватром, која је одмах пренета и на предње оделење. 2. вод 9. чете развио се на десној а пионирски вод на левој обали Бадрике противу непријатеља, како је по свему изгледало коњице, и непријатељ се повукао после краће ватрене борбе. Кад је колона стигла у близину пута који води из села Радинца за Мораву, поново је дочекана јаком ватром. Пионирски вод и 2. вод 9. чете наступале су у скоковима, 11. чета десне колоне придружила се нападу. Убрзо је наступила потреба да се лево крило појача деловима 9. чете, а потом и са два митраљеска вода и 11. четом. У резерви остала је 8. чета на десној обали Бадрике.

У току борбе, која је трајала до мрака, прешло се преко пута Радинац—Морава. Из исказа једног заробљеног рањеника видело се, да се борба води са коњицом, која има и митраљезе. И док се на обема обалама Бадрике нападало с успехом, примљен је извештај леве колоне да она води озбиљну борбу. Мајор фон Јагов морао је да упути појачање, и то прво два митраљеза а потом и 8. чету. Кад је пао мрак, мајор фон Јагов повукао је одред на пут с. Липе—с. Брежани.

Лева колона, и то 5. и 6. ескадрон и вод пољске артилерије, која је нападала левом обалом Мораве, кренула се под командом коњичког капетана фон Брининга (командира 5. ескадрона) у 9.30 часова са свога преноћишта. Унапред упу-

ћене две патроле убрзо су известиле, да се на блиском одстојању налази један непријатељски ескадрон. Непријатељ се повукао пре но што је завршено извиђање. После кратког времена известиле су патроле, да се јужно од пута Радинац —Морава налази један бивак осигуран стражама. Командант леве колоне, капетан Брининг, брзо се реши да изненади безбрижног непријатеља и управи једно оруђе на бивак, који се по дану јасно видео; отприлике 30 коњаника упути за пешачку борбу противу српских стражара а једно је одељење остало код коња. Чим је артилерија отворила ватру, непријатељ је тек тада увидео у каквој се тешкој ситуацији налази, и развио се за борбу. Борба се водила отприлике 45 минута, и у 13.45 часова стиже 12. чета пука Квицова. Капетан фон Брининг развије за борбу два вода ове чете, а коњанике повуче у резерву. Наступање пешадије убрзо је задржано. Непријатељ предузима напад са обухватом левог крила. У ово време стиже 3. ескадрон. Командир овог ескадрона ступи у борбу са деловима који врше обухват и продужи I борбени ред са својим коњаницима. Борба и даље траје, и у току ове борбе попуњена је са коњаницима настала празнина између оба вода 12. чете пука Квицова. Срби поново покушају да обухвате и друго крило, и зато је стрељачки строј продужен 3. водом 12. чете пука Квицова. Убрзо је овде употребљена и последња резерва (једно одељење коњаника). Муниција нестаје. У овом критичном тренутку стиже тражено појачање, два митраљеза, који су постављени на крилима.

Још пре овога капетан фон Брининг понова је известио мајора фон Јагова о тешкој ситуацији. И мајор Јагов извештава, по једном ордонансу коњанику, да ће стићи 8. чета пука Квицова и наређује повлачење на пут с. Липе—с. Брежане, с тим да се ухвати веза са осталим колонама.

Кад је у 16.50 часова стигла 8. чета пука Квицова, морао се један вод употребити на левом крилу противу непријатељског обухвата, а остала два вода добила су наређење да припреме положај на путу с. Липе—с. Брежане. Како ова два вода услед мрака и непознатог земљишта нису могла да се снађу, а лево није се могла ухватити веза, то се реши капетан фон Брининг да се са највећим делом своје колоне, јако обезбеђен, повуче и заноћи северно од пута с. Липе—с. Брежане, што је извршено, и без икаквих тешкоћа прекинут је сваки додир са непријатељем.

Упућена коњичка патрола (потпоручник фон Ферстер) вратила се са свега четири коњаника. Она је овога дана продрла иза непријатељске линије и целог је дана гоњена од стране српске коњице. При овоме је изгубила једног поднаредника и четири војника.

4. **Ситуација 13. октобра у вече.** Прилике под којима је вршено превожење преко Дунава нису биле без утицаја на

одлуку команданта корпуса да одложи данашњи напад. Од како је уклоњена опасност од непријатељске артилерије, превожење је текло у реду. Сплавови од понтона са веслачима пионирима, сплав од шлепова и моторни чамци, превозили су без прекида, и дању и ноћу, трупе, храну и муницију.

Овога дана налазиле су се на левој обали Дунава из 25. рез. дивизије: 2. дивизион 25. рез. пољског артил. пука, 6. батерија 7. тешког артил. пука, један ескадрон и једна митраљеска чета. Из 6. пешад. дивизије: 110. тешка батерија.

У погледу превожења бојне и колонске коморе мало се успело; само је могла бити пребачена једнодневна потреба у храни и муницији.

Овога јутра почела је да дува кошава (југоисточни ветар са олујом), која је убрзо јако отежавала превожење на сплавовима од понтона, и једино се могло вршити сплавом од шлепова. По подне пребачен је 2. батаљон пука Квицова, 2. дивизион 25. рез. пољ. артил. пука и 110. тешка батерија, а после тога дотурање хране и муниције корпусу могло се вршити само парабродом.

4. резервни корпус стигао је овога дана до северне ивице Пожаревца, и непријатељ се испред њега повлачио. Стање у Пожаревцу није било јасно. 103. пешад. дивизија 10. корпуса заузела је под борбом село Берање, Сираково и гребен североисточно од овога села. У вези и у висини ове дивизије стигла је 101. дивизија на линију: с. Поповац—с. Кисиљево. Пред 4. резервним корпусом и 103. пешад. дивизијом непријатељ се повлачио ка југоистоку.

Према добивеним извештајима о распореду непријатељских снага сматрало се, да се пред XI армијом налазе 58 српских батаљона. Од Шумадиске дивизије I позива, за коју је јављено да стиже из Пирота, сигурно су утврђени: 12. и 19. пешад. пук I позива. Командант армије рачунао је, да ће на северни фронт стићи и 11. пешад. пук I позива, као и 19. кадровски пук Шумадиске дивизије I позива. На овај начин било би према XI армији 66 батаљона.

Према наређењу команданта армије, 3. армиски корпус имао је 14. октобра да заузме Подунавље, 4. резервни корпус Пожаревац и да избаци осигурање ка југу, а 10. резервни корпус да извиђа ка југу и да избегава сваку озбиљнију борбу.

Поглед на рад овога дана

Командант дивизије издао је овога дана дефинитивну заповест за поседање положаја. И према истој, командант Шумадиског артилериског пука требао је да прими команду над целокупном артилеријом, али место ове дужности наређује му се да изврши рекогносцирање положаја на десној обали реке Раље. Ова обазривост команданта дивизије ради сваке

случајности потребна је. Изгледа ми, да је важније било да командант Шумадиског артилериског пука прими и врши дужност команданта артилерије и да је за овај задатак био много погоднији помоћник начелника штаба са командантом 1. дивизиона, који се такође налазио код села Врбовца.

Да је командант Шумадиског артилер. пука ступио у везу са командантима одсека, да је био у штабу команданта дивизије, а не код батерија код села Врбовца, можда не би батерије остале у резерви, те би и оне делиле судбину пешадије. Вероватно да тада не би командант 19. пешад. пука забележио у своме операциском дневнику: „И сувише се испољила оскудица у потпомагању артилеријом, јер батерије нису биле у вези са пешадијом, те да би им се преко телефона саопштавали циљеви, кад већ нису имали своје осматраче. Распоред артилерије није извршен на овоме одсеку у сагласности са овим командантом, већ како је командант артилерије налазио, а кога нисам видео ни пре ни сада."

Овога дана непријатељ није успео да изврши нови распоред и груписање артилерије, и зато је једино одред фон Јагова предузео напад у долини Мораве, у правцу села Драговца, у циљу да потпомогне 4. резервни корпус на десној обали Мораве. Јачина одреда фон Јагова износила је: пет чета и једна митраљеска чета, три ескадрона и један вод пољске артилерије. Бранилац је до 15 часова располагао са четири чете, три ескадрона и четири митраљеза.[1]

Према непријатељском изношењу бранилац је давао јакога отпора, те непријатељ није постигао дати му циљ.

Дрински коњички пук водио је данас борбу „на десној обали Бадрике, источно од села Вранова, где сеоски пут води за Драговац." Али Шумадиски коњички пук није учествовао у борби и командант Коњичке бригаде вели, да је овај пук „доцкан стигао" и да му се јавио „данас у 15 часова." Командант бригаде наредио му, „да заузме положај за борбу, где је данас водио борбу 1. батаљон 12. пука на Мртвају, наслањајући своје десно крило на Мораву."[2]

Последни (трећи) ешалон Шумадиског коњ. пука стигао је овога јутра у 5.20 часова у Осипаоницу. Одавде се кренуо у 9.15 часова и стигао у Малу Крсну у 11 часова.[3] Све до

---

[1] Командант Коњичке бригаде у своме извештају од 21 часа износи, да Дрински коњички пук „од три ескадрона и једног митраљеза, није имао више бораца од 250 пушака", али се не зна шта је са остала три митраљеза.

[2] Извештај команданта Коњичке бригаде од 21 часа и од 18 часова упућен команданту Одбране Смедерева. На старој секцији стоји Мртваја а на новој Нова Мртваја.

[3] Операциски дневник овога пука. По свему изгледа да овај пук није био у 11 часова у Малој Крсни, већ код Драговачког моста. Командант 12. пешад. пука из Мале Крсне известио је тек у 14.50 часова, да је „овога момента стигао Шумадиски дивиз. коњички пук са патролама а главнином се задржао код моста на Морави."

15 часова командант овога пука није се јавио команданту бригаде и ако му је наређено телефоном у 7.15 часова; даље, да пук улази у састав ново-образоване Коњичке бригаде, да дође код села Драговца и да се јави команданту Дринског коњ. пука. На овај начин Шумад. коњ. пук остао је пасиван код Драговачког моста и ако се борба води на фронту, у близини, већ од 13 часова. Несумњиво да би појава и учешће овога пука у борби много допринело одбрани, а нарочито појава његова два митраљеза, те би положај вероватно био и задржан.[1]

Командант Шумад. коњ. пука издао је у 15.20 часова заповест, према којој ће: „батаљон 12. пука, који је до сада био на овоме правцу,ући у састав пука у Малој Крсни", и наређује:

„1. ескадрон биће на правцу од Мораве према селу Драговцу, па до Мртваје.

„2. ескадрон од Мртваје па лево, до деснокрилног ескадрона Дринског коњичког пука I позива."

Међутим командант бригаде одредио је положај који пук има да поседне, утврди и брани, а то је Нова Мртваја, а не правац. На правцу могу бити више положаја. Заповест не одговара добивеном задатку, јер се према овој заповести и не поседа Нова Мртваја, нити је одређен положај 2. ескадрону.

1. батаљон 12. пешад. пука, услед повлачења Дринског коњичког пука на његовом левом крилу, налазио се у тешком положају, те је и известио команданта 12. пешад. пука, да ће се морати да повуче. Али је ипак остао на положају и после борбе. Његов леви бок био је доцније обезбеђен јер се на њему налазио 2. ескадрон Шумад. коњ. пука. Ипак се командант 1. батаљона решио и повукао, мада у то време није имао оправданих разлога. Јер да је одржавана веза са непријатељем и да је вршено извиђање, што би било правилно, командант би вероватно сазнао да се непријатељ повукао.

Повлачење батаљона извршено је вероватно после 22 часа, до кога је времена командир 2. ескадрона Шумад. коњ. пука доставио овом команданту и свој распоред. И овај командир послао је своме команданту пука, у 0.45 часова сутра дан, следећи извештај:

„Батаљон 12. пешад. пука који је био десно од мене ка селу Драговцу, повукао се са предње линије и утврђује се на насипу Драговац—Мала Крсна, и то од моста на реци Бадрици па до прелаза за Драговац преко Мораве. Како су овим новим распоредом пешадије остали сувише истакнути моји водови напред, то молим за наређење поводом ове ситуације."

---

[1] Бројно стање Шумад. коњ. пука: официра 15, подофицира 95, редова 317; митраљеза 2, коња 458 и кола 30. Овога дана пук није имао губитака, али је утрошио 1000 карабинских метака.

На овај начин дошла је у питању веза (мост код села Драговца) са трупама на десној обали Мораве, десни бок и позадина Шумадиске дивизије.

Са непријатељске стране износи се, да је лева колона фон Јагова, која се кретала поред саме Мораве, наишла на бивак овог батаљона (стр. 209), вероватно бивак деснокрилне чете, што показује да дотична чета овог батаљона нити се правилно обезбедила нити је вршила извиђање. Та безбрижност за осуду је, могла је скупо стати и не може се правдати, али је ипак за похвалу да се брзо снашла, развила и ступила у борбу.

На осталим одсецима владало је затишје; непријатељ је вршио само извиђање.

Противнапад на 25. рез. дивизију у правцу Павлице, о коме се говори са непријатељске стране, није предузиман. То се није могло захтевати, јер би то прелазило моћ и способност 10. комбинованог пука III позива. Командант овог одсека само је појачао посаду на Камену и Павлици својим 4. батаљоном, те и овоме се придао значај противнапада.

Борба на Врановом брду

Скица 11. и 13.

14. октобра. Ноћ је прошла на миру.

1. **Ситуација у току дана.** Непријатељ је отпочео да дејствује артилериском ватром већ од 5.30 часова.

Овога јутра примљен је извештај команданта Коњичке бригаде о јучерашњој борби. Командант наводи, да му је снага сувише слаба и да је потребно да се упути један пешадиски пук са артилеријом, јер непријатељ тежи да продре у село Враново, и да је тада „загрожено позадини и боку целе одбране Смедерева."

Поводом горњег извештаја командант је наредио команданту бригаде, преко команданта 12. пука у 7.30 часова, „да по сваку цену осигурава простор између Бадрике и Мораве, те да нас непријатељ не одсече од Мораве и не пресече везу са трупама на десној обали Мораве." Комаднанту 12. пука наређено, да у случају крајње нужде потпомогне Коњичку бригаду делом своје снаге.

У 9 часова стигао је командант дивизије са оперативним делом свога штаба на осматрачницу код села Врбовца.[1] Непријатељ у овоме времену дејствује артилериском ватром на 19. пешад. пук, а тешка артилерија туче Враново брдо—Вучак. Пешадиска ватра слаба. Наше батерије са Врановог брда туку село Радинац према 19. пешад. пуку. Једна непријатељска чета утврђује се на Бадрици, а један коњички вод крстари између Бадрике и Језаве. Већ у 9.45 часова непријатељ туче разорним зрнима тешке артилерије Враново брдо, просторију Враново брдо—Парлог—Петријево и друм Радинац—Мала Крсна.

У 10.30 часова води се пешадиска борба на крајњем левом крилу, на Камену и Павлици; непријатељ јако туче Враново брдо разорним зрнима, његову позадину шрапнелима, као и позадину 19. пешад. пука. Наша артилерија туче Стризово. Командант 19. пешад. пука извештава, према извештају команданта 1. батаљона 11. пука из села Вранова, да се косом Врановог брда крећу према 11. пешад. пуку три непријатељска стрељачка строја.

---

[1] У 15.40 часова стигао је на осматрачницу и командант III армије.

У 11 часова развила се код 11. пешад. пука веома јака борба, али је у 11.30 часова „непријатељска пешадија гурнута назад“ на 500 м., где се утврђује, само се код левог пододсека овога пука борба продужава. Са обзиром на ситуацију код 11. пешад. пука на Врановом брду, наређено је, и у 14.55 часова стигао му је упућени 3. батаљон 5. пешад. пука.

Непријатељска артилериска ватра била је веома јака од 10 до 13 часова, али и даље није престала. Од 16 часова ова ватра почиње свом жестином на одсек 11. пука, а појачава се и према селу Вранову. У 16.55 појачава се непријатељ. артилериска ватра на Враново брдо. Батерије на Врановом брду са пожртвовањем бране пешадију. 4. Дринска батерија туче непријатељску пешадију, а нарочито са 6. хаубичком батеријом испред фронта 2. батаљона 19. пука до 11. пука, и непријатељ се овде повлачи. Један наш топ три пута је погодио звонару цркве у селу Липама. 5. и 9. Дринска батерија тукле су непријатељску пешадију на Царинској коси, а 9. батерија држала је под ватром јуче уочену брдску батерију на Царини.

У 17.45 часова непријатељ предузима напад „знатном снагом на десно крило 11. пука, чије је предње заклоне успео да заузме. Десно крило 11. пука, услед овог јаког налета, повукло се за 400—500 м., али прихваћено резервом задржало се на томе месту.“ О овоме обавештава и командант 19. пука начелника штаба, додајући, да је потребно да се дивизиска резерва привуче ближе 11. пешад. пуку.

„Пошто се десно крило 11. пука услед мрака измешало, што је ноћу тешко уредити“, то је командант дивизије наредио команданту 12. пешад. пука у Малој Крсни, да хитно упути 11. пуку један батаљон и два митраљеза.

„На осталим одсецима није било никакве промене.“

У 17 часова стигли су и последњи делови муниционе колоне из Алексинца, а јутрос и резервни вод муниционе колоне у Паланку.[1]

2. чета 2. батаљона 10. комб. пука III позива заробила је шест војника из 5. чете 2. батаљона 83. рез. пешад. пука. Изјавили су: да је њихова 25. резервна дивизија дошла из Брест Литовска. Дошле су још три дивизије (103., 105. и 107.); 25. рез. дивизија има ове пешадиске пукове: 83., 118., 168. и пук јегера.

а) *У долини Мораве.* Непријатељ се после јучерашње борбе повукао и задржао на 1500 м., где се утврђивао. Његова јачина није тачно утврђена.

Пошто је разрушен Љубичевски мост од стране Дринске дивизије I позива, то се није могла да успостави веза са Дринском дивизијом.

На захтев команданта 12. пешад. пука враћена му до седам часова једна од јуче упућених чета а друга је остала, по

[1] Резервни вод је имао: 642 шрапнела, 318 граната и 652.500 метака за пушку Мод. 99. год.

одобрењу команданта дивизије. Упућена 5. Шумадиска пољ. батерија стигла је око осам часова и постављена позади моста на Бадрици.

До подне непријатељ није ништа предузимао а после подне вршио је само извиђање. У 13.30 часова једна официрска патрола јавља, да се непријатељ вија на десној обали Бадрике, у шуми, где је Дрински коњички пук јуче водио борбу, али јачина непозната. У 13.50 часова командант Шумад. коњичког пука извештава, да је једна официрска патрола известила о кретању једне непријатељске чете десном обалом Мораве, између села Драговца и Љубичева, и да патролама покушава да пређе на леву обалу Мораве, али је прелаз спречила ватром једна наша патрола.

Поводом овога покушаја, командант бригаде наредио је команданту Шумад. коњичког пука да избаци један (1.) ескадрон поред Мораве, између Драговца и Љубичева, који има да спречи сваки прелаз, а команданту 1. батаљона 12. пука да упути у истом циљу два вода. И водник код Љубичевског моста, из овог упућеног ескадрона, у 14.30 часова извештава, да је непријатељ заузео пругу Љубичево—Пожаревац, и да се наше трупе повлаче јужно од Љубичева.[1]

Како је командат 1. батаљона 12. пука известио око подне, да је једна непријатељска чета наступала левом обалом Мораве и да се задржала на 1500 м., а друга као да је прешла са десне на леву обалу Мораве, што се показало као нетачно, то је овом батаљону враћена чета из бригадне резерве а упућена су му и два ескадрона.

б) *Рад 19. пешад. пука.* У току ноћи није било ничег значајнијег; 4. батаљон (три чете), који је био придат 11. пешад. пуку, стигао је у састав пука и задржан у резерви.

У 5.30 почиње непријатељска артилерија да дејствује, а у 8.45 часова послат је команданту дивизије извештај, да се према нађеним хартијама код погинулих војника, као и према нађеним новинама штампаних у Лиљу, види да су ове трупе дошле са Француског фронта. „Овога тренутка извештен сам да се непријатељ у јачини једне чете утврђује на Бадрици, а један коњички вод крстари између Бадрике и Језаве."

Командант 1. батаљона 11. пука из села Вранова извештава, у 8.45 (10.50) часова, да је непријатељ јуче имао доста губитака, јер се само код моста на реци Бадрици налазе 20 до 30 лешева, а према извештају патрола, „непријатељ се у јачини једне чете утврђује на Сибовици, код састава Бадрике и Лесковаче. Десно му се крило даље продужује у правцу села Радинца, а лево на десној обали Бадрике."

Све до 14 часова владало је затишје. У 14.17 часова послат је команданту дивизије следећи извештај:

---

[1] Овај извештај примљен је у штабу дивизије у 21.30 час.

„Командант 2. батаљона 19. пука јавља, да се на простору јужно од Каунице баре и око к. 91 у багремару, налази прикупљена извесна снага, коју цени око једног пука.[1] Ово се сада проверава и туче је 6. хаубичка батерија. Једна колона непознате јачине наступа са друма ка Царини. Друмом на фронт 2. батаљона наступа непријатељски стрељачки строј непознате јачине."

Горњи је извештај допуњен у 16.30 часова у следећем: „Командант 2. батаљона 19. пука јавља, да је непријатељска снага на к. 91 била јача од једног батаљона, и успео је артилериском ватром да је задржи и растури, и сада одступа ка селу Липама. Наређено је 4. Дринској пољској батерији да гађа овај пут."[2]

Како се код 11. пешад. пука на Врановом брду развила огорчена борба, и како се повукао 3. (деснокрилни) батаљон 11. пука, то је у 18.20 часова издато команданту 2. и 3. батаљона 19. и 1. батаљону 11. пука следеће наређење:

„Услед повлачења 11. пука I позива, наређујем: да се 2. батаљон са митраљеским оделењем одмах повуче и задржи у висини 3. батаљона 11. пука, односно батаљона који је до њега. Према овоме и 3. батаљон заломиће своје лево крило, а одсек у Вранову остаће на своме месту до даљег наређења."

Стање на фронту 19. пука до 19 часова било је следеће: Код десног одсека у селу Вранову није било борбе до само пушкарање патрола. Непријатељ се утврђивао и подизао настрешнице. Артилерија је гађала батерију у селу Липама, пешадију код састава реке Лесковаче и Бадрике, на смедеревском друму и испред Врановог брда. На средњем одсеку (3. батаљон) непријатељ се, према извештају патрола, утврђује код кафане у селу Радинцу у јачини једне чете, а један се вод налази у шуми код реке Раље. Код левог одсека (2. батаљон), командир 4. чете извештава, да су његове патроле виделе како се непријатељ у маси утврђује испред гробља, а западно од гробља налазе се његове резерве. Унапред, ка железничкој прузи, виде се гушћи стрељачки стројеви а западно од пруге рећи, и стигло је отприлике свега две чете. „Резерва код гробља била је у јачини око једног батаљона." Ову су резерву успешно тукле батерије са одсека 11. пешад. пука.

Нешто пре 19 часова наредио је повлачење лично командант дивизије. И у 19 часова командант пука издао је следеће наређење:

„По наређењу команданта Шумадиске дивизије I позива, пук се има повући на десну обалу реке Раље и заузети положај северно од села Врбовца, Локву и Церјак.

---

[1] К. 91 то је гробље.

[2] Односи се на артилерију са одсека 11. пешад. пука.

„Према овоме наређујем: да се одсек из Вранова повуче на Церјак, и заузме одсек од друма Смедерево—Скобаљ до друма Смедерево—Михајловац, а 4. батаљон од друма до села Г. Врбовца.[1] 2. батаљон оставиће заштитницу на садањем положају а са остатком повућиће се у резерву поред друма на Церјаку. Митраљеско одељење са 2. батаљоном.

„Батаљон 5. пука доћиће у резерву, а 1. чета 4. батаљона улази у састав свога батаљона. 3. батаљон доћиће такође привремено у резеву на Церјаку.

„Превијалиште са бојном комором доћиће у Михајловац.

„Десно ухватити везу са Дринским коњичким пуком а лево са 11. пуком."

Како је обустављено извршење повлачења, то је у 20.30 часова наређено:

„На основу наређења команданта Шумадиске дивизије, пук са батеријама (без волујске запреге) има остати на досадањем положају.

„Према овоме наређујем: да сви делови пука остану на досадањем положају, а 2. батаљон допуниће свој положај само у толико, у колико је потребно да би дошао у директну везу са 11. пуком I позива.

„Превијалиште и бојна комора остаће на досадањим местима, с тим да досадање положаје могу у неколико променити, да би се избегла артилериска ватра, али ме о тој промени известити.

„Одмах успоставити телефонску везу са штабом пука, који се налази на истом месту."

Приликом заузимања истих положаја, „како је непријатељ већ био заузео заклоне 11. пука, то је лево крило пука заузело бочни положај, те се отворила ватра и непријатељ се повукао из крајних заклона. Услед оваквог стања, лево крило повукло се назад за 4—500 м. и сада се утврђује."

Две чете 5. пешад. пука враћене су у 22.50 часа у састав свога пука на Шешковац, јужно од села Вучака, где су стигле сутра дан у 8.25 часова.

Губици: рањен командир митраљеског одељења, капетан I кл. Боривоје Љ. Марковић и водник истог одељења, поручник Радоје М. Панић. Погинуо један, рањено 16 и нестало два војника.

Муниције утрошено 1780 пушчаних метака.

в) **Борба на Врановом брду.**

11. пешад. пук. Овај пук посео је затечене стрељачке заклоне са траверзама али без настрешница. Била је само једна утврђена линија, која је само у неколико допуњена, да би било већег брисаног простора. Испред стрељачких заклона није било

[1] На старим секцијама обележен је јужни део села Врбовца као Г. Врбовац.

никаквих препречних средстава. Пук (2., 3. и 4. батаљон са митраљеским оделењем) заузимао је следећи распоред: десно крило посео је и бранио 3. батаљон са водом митраљеза, центар 2. батаљон а лево крило две чете 4. батаљона и вод митраљеза. У резерви две чете 4. батаљона позади левог крила и 4. батаљон 12. пука позади десног крила. Од артилерије на положају налазио се 2. Дрински пољ. дивизион (4., 5. и 9. батерија) и 6. хаубичка батерија у Јелен Долу.

Непријатељ је од 7 до 10.30 часова нарочито тукао десно крило, центар и позадину јаком митраљеском ватром, пољском и тешком артилеријом. Надмоћност непријатељске ватре огледала се не само у пољској и брдској артилерији, но поглавито у тешкој артилерији и у митраљезима. Према извештају команданта 4. батаљона на левом крилу, „непријатељски стрељачки стројеви крећу се преко Вучачког потока ка десном крилу 10. пука III позива. Према мени непријатељ још ништа не предузима. Дејствује артилериском ватром."

Од 10.30 часова отпочео је покрет непријатељске пешадије за напад на десно крило и центар, који је потпомаган јаком артилериском и митраљеском ватром.

Најјача се борба развила у 11 часова, али је напад на десном крилу дочекан тако јаком ватром, да је непријатељ био приморан да се повуче назад и да се задржи на 400 м. На центру непријатељ је враћен, а према левом крилу задржан је на 1000 м.; према левом крилу непријатељ је наступао долином Вучачког и Петријевског потока, и није нанео веће губитке. Иначе пук од 11.30 часова трпи јако од непријатељске артилериске ватре. На овај начин заустављен је и одбијен непријатељски напад у 11.30 часова.

Командант 11. пука страховао је за свој леви бок. Извештавајући команданта 5. пешад. пука о ситуацији, у 13.50 часова, вели: „Молим, пошто сте у резерви позади 10. комб. пука III позива, да га потпомогнете ако потреба буде захтевала, јер ја на левом крилу имам само једну чету за батаљонску резерву." Поводом горњег извештаја, командант 5. пешад. пука, по наређењу, одмах је упутио команданту 11. пешад. пука свој 3. батаљон за његову општу резерву.

Непријатељ продужава да туче положај овога пука јаком артилериском ватром и одмах после подне почиње да развија своју пешадију за напад. У 14.55 часова стигао је 3. батаљон 5. пешад. пука и задржан у резерви позади десног крила левог пододсека.

У 15.15, а нарочито у 17.45 часова, непријатељска пешадија баца светлеће ракетле у вис. „Непријатељ је са успехом задржаван све до самог сумрака. Али се у ово време десно-крилни (3.) батаљон, тучен јаком артилериском ватром, фронталном и бочном, нападнут јачом снагом три до четири пута, нагло повукао услед силног удара."

У ово време, „око 17.30 часова, непријатељска пешадија уз припомоћ силне непријатељске ватре тешке артилерије, прикупљена према центру 11. пешад. пука, врши јуриш и ускаче у стрељачке заклоне које је бранио 2. батаљон, где се развија крвава борба ладним оружјем и ручним бомбама. Растројен овим, 2. батаљон се повлачи у нереду.“ [1]

Командант пука извештен преко телефона о овом изненадном одступању I борбеног реда, наредио је „команданту 4. батаљона 12. пука да са општом резервом, у јачини једне и по чете, изврши напад противу непријатељских делова који су пробили центар.“ Исто тако наредио је „и команданту 3. батаљона 5. пука, мајору Радиши Николићу, да са своје две чете крене и изврши напад на непријатељске делове који пробијају центар.“ И командант 2. Дринског пољ. дивизиона вели: „Против-напад са једним полубатаљоном из резерве, подухваћен непријатељском митраљеском ватром, не успева. Одступајући талас 2. батаљона и њега подухвата. Мрак пада. Непријатељ из заузетих заклона дејствује јаком пушчаном и митраљеском ватром. Непријатељска артилерија туче позадину положаја.“

„Ови делови опште резерве нису успели да поврате положај, али су успели да задрже делове I борбеног реда у висини Врановог брда. Непријатељ по заузећу центра и десног крилног положаја није наступао, већ се задржао на освојеном положају.“ Десно крило и центар повукло се позади изгубљеног положаја, отприлике 500 м., и задржало. Услед овога повукло се и лево крило.

И батерије су се повукле са положаја. Прво се повукла 9. Дринска пољ. батерија, потом 5. и 4. Дринска пољ. батерија. Командант дивизиона примио је у Коларима наређење да се пребаци на десну обалу Раље и да заузме положај код села Биновца (9. пољ. батерија код села Врбовца).

На молбу команданта пука упућен му је у току ноћи преко Раље 3. батаљон 12. пешад. пука са два митраљеза.

Стање 11. пешад. пука било је врло тешко. И командант 11. пука вели: „Делови овога пука, који су нагло одступили, толико су измешани да их је веома тешко у току ноћи прикупити. Положај, на коме сам се задржао, командован је са положаја који је непријатељ вечерас заузео, на даљини од 500 метара. Прикупљање пука и давање отпора са овим деловима, ако не би у току ноћи дошла свежа трупа, било би веома ризично, јер непријатељ не само што туче јаком пешадиском ватром већ и јаком артилериском бочном ватром од стране села Липа, тако да је веома ризично остати

[1] Према подацима команданта 2. Дринског пољ. дивизона. Око команданта 2. батаљона развила се огорчена борба и гушење. Пало је и неколико ордонанаса у одбрани свога команданта, коме је у гушењу скинут шињел, али је спашен.

на овом положају, сем да се пошаље довољно јака снага која би сутра у зору извршила напад и повратила положај."[1]

Рад 64. пешад. пука. Заповест команданта бригаде од 7.10 часова:

„1. Услед промењене ситуације код 25. рез. дивизије, напад има да се изврши на тај начин, што ће, после довољне артилериске припреме, 64. и 24. пешад. пук отпочети са заузимањем Врановог брда. 25. рез. дивизија потпомаже артилеријом и садејствује својим левим крилом.

„2. Одмах доставити резултат извиђања.

„3 Једна мерзерска батерија стављена је на расположење 6. пешад. дивизији.

„4. Почетак напада наредиће командант дивизије.

„5. Осматрачница команданта бригаде налазиће се од 8 часова јужно одмах до к. 140 (161), јужно од Смедерева."

(Батаљонима у изводу издиктирано).

Пук је био спреман у осам часова за напад. Потребан извештај достављен бригади.

Извиђачке патроле понова извештавају, да су одприлике на 800—1000 м. испред наше линије дочекане пушчаном ватром из поља кукуруза и врзина, али да се детаљнији податци нису могли прикупити.

8. чета 64. пешад. пука извештава, да се на другој страни јаруге, северно од к. 169, налазе више стрељачких заклона, који су у вези са једним положајем који анфилира јаругу (види приложени извештај 8/64)[2]

У 8.20 часова командант 12. пешад. бригаде извештава, да се северно од Радинца налази по један вод пољских топова и пољских хаубица, који имају задатак да бочно потпомажу напад на Врановo брдо, те је потребна тесна веза са артиле-

---

[1] Командант 5. пешад. пука вели: „Око 18 часова командир 6. (Дринске) батерије преко телефона извештава, да војници 11. пука у масама пролазе поред њега, наводећи да је цео 11. пук одступио са положаја, и пита шта да ради са батеријом. Одмах су упућене патроле ка предњим деловима да се ово провери, и заиста је утврђено да су извесни делови одступили, сем 4. батаљона који је одржавао везу са левим одсеком. Зато је одмах развијено из резерве: 2. чета 2. батаљона овога пука и једна чета III позива на Шешковачком положају, а командиру 6. батерије наређено да се повуче уназад, пошто батерија иначе није била у дејству." Операциски дневник 5. пешад. пука I позива.

Правилно је урадио командант 5. пука што је проверио изјаве оних, који одступају из борбе. Они преувеличавају стање само да би оправдали свој поступак — извлачење из борбе.

[2] Извештај од 7.20 (9.30) гласи: „Положаје, које је уцртао потпоручник Милер, гађала је стално наша артилерија на зеленом ћувику. Мој је утисак да се на овом ћувику, услед наше артилер. ватре, више не налази јак непријатељ. Напротив, очевидно се протеже један поседнути положај од краја јаруге (на скици а) удесно иза и дуж једног реда дрвећа. По моме схватању, овај положај лежи на једно 400—500 м. иза мале куће која се налази на вису, на једно 400 м. испред стрељачког заклона 8. чете 64. пука. Мислим, да се са овога положаја може да фланкира јаруга. Потребно је, да се пре пролаза кроз јаругу, овај положај неутралише артилеријом."

ријом, и да се користе артилериски барјачићи и ракетле, како би се избегла опасност по наше трупе.

Веза са артилеријом обезбеђена је нарочитим телефоном код артилериског официра — одржача везе, који је везан са дивизионима на нападном одсеку пука и добро функционише. Осим тога налази се артилериски осматрач код 5. чете 64. пешад. пука на северној ивици јаруге, северно од к. 169, који једино има да извештава артилерију о захтевима пешадије. Пошто је услед непрегледности земљишта било искључено свако осматрање, то се није могло ни осматрати дејство наше артилерије.

Дивизиска заповест од 9.30:

„1. — Почетак напада (спољна крила нападних трупа у степену) на Враново брдо (секција 1/75.000) у 10.50 часова. Прво заузети јужни плато Врановог брда.

„2. — За напад на стрељачке заклоне јужно од пута Радинац—железничка пруга следоваће нарочито наређење.

„3. — 6. пољска артилер. бригада припремиће напад од 10.30 до 10.50 часова.

„Од 10.50 часова треба померати ватру ка југу, према успеху напада. Према томе група Розенберга и тешка артилерија водиће рачуна о земљишту источно и југоисточно од Вучака. Положаје јужно од Радинца—железничка пруга треба за време напада неутралисати, а са артилеријом од 100 м.м. осматрати ка Раљи и Малој Крсни, као и северну ивицу шуме код Лесковаче.

„4. — По заузећу одређених линија имају се одмах упутити бојне извиђачке патроле."

Додатак команданта бригаде:

„При нападу на Враново брдо кренуће десно крило 64. пешад. пука по пољском путу, 200. м. западно од слова „B" у речи Вучачки поток, који води јужно преко слова „a" у речи Шешковац, а лево крило 24. пешад. пука железничком пругом Смедерево—Мала Крсна. Гранична линија између ових пукова јесте слово „n" у речи Вучачки поток—к. 160 (169) —слово „j" у речи Подунавље.[1] Везу десно одржаваће 64. пешад. пук са 25. резервном дивизијом. Кад се стигне до платоа јужно од Врановог брда, телефоном известити команданта бригаде."

У 10.30 часова избачене су, по наређењу команданта бригаде, беле ракетле да би се обележила предња пешадиска линија.

У 10.50 часова пук полази на напад; у 11.20 часова прикључује се и 118. рез. пешад. пук.

---

[1] Слово „j" односи се у речи Podunavlje (аустриска секција). Према новој секцији десно крило 64. пука пружало се отприлике до пута који води са Стризова (к. 162) на к. 170. Гранична линија између пукова отприлике слово „n" у речи Вучачки поток—к. 169—к. 118. Д. М.

У 11 часова добија десно крило 1. батаљона 64. пешад. пука јаку бочну ватру од стране Вучака и јужно. Три митраљеза 3. батаљона 64. пешад. пука употребљена су противу ове ватре. Потребан извештај послат команданту 12. пешад. бригаде са додатком, да 25. рез. дивизија не креће напред. Изгледа, да ватра долази са положаја, који је већ у 7.25 часова утврдила једна официрска патрола 3. батаљона 64. пеш. пука. (Види приложени извештај поручника Драксена (К.)[1]

Отприлике, после 500 м. наступања напад је стао, услед јаке артилериске и пешадиске ватре. Пук је имао знатне губитке. Непријатељска ватра стално се појачава. Изгледа да наша артилериска ватра није ни мало поколебала непријатеља, да добија појачања и да је намеран да пружи отпор до краја.

Лево крило пука (2. батаљон) стигло је у јаругу северно од к. 169 (види приложени извештај 5. чете 64. пешад. пука.[2]

И са наше стране отворена је ватра. У 12.15 часова заузела је 25. рез. дивизија село Вучак.

У 14.40 часова командант 12. пешад. бригаде извештава, да мерзери неутралишу непријатељски положај западно од десног крила пука и да не могу да дејствују противу коте 169 (како је било захтевано), зато пук нека привремено остане на досадањем месту.

У 15.15 часова обавестио је командант 12. пешад. бригаде да ће 24. пешад. пук наступати обухватајући Враново брдо.

У 16.30 часова стављена су 2. батаљону 64. пешад. пука на расположење лака рововска оруђа, пошто су могла са северне ивице јаруге, северно од к. 169, успешно да дејствују.

Већ у 12.40 додељена је пуку једна чета 20. пешад. пука и стављена на расположење команданту 1. батаљона.

У 16.45 примљено је наређење команданта бригаде да се по сваку цену мора да изврши јуриш пре мрака. У овом циљу додељене су пуку, у 17 часова, још три чете 20. пешад. пука. Једна од ових чета дата је 1. батаљону 64. пеш. пука, али није дошло до употребе ове чете.

У 17.15 часова дат је трубни знак *„Нож на пушку“*. Сва три батаљона, после најјаче ватре, кренули су на јуриш. Непри-

---

[1] Извештај гласи: „На вису јужно од Вучака налази се пред низом топола непријатељски стрељачки заклон. Ту су примећени Срби. Исто тако налази се непријатељ. стрељачки заклон на вису источно од Вучака, фронтом ка 1. батаљону 64. пука. Овде је 13. октобра после подне била једна патрола од три војника.

„У самом селу није запажен никакав траг од непријатеља.

„Ноћ је прошла на миру.“

[2] Извештај од 12 (12.08) гласи: „Непријатељска ватра попушта.

„Али он с времена на време добија појачање, које силази са виса у стрељачки заклон. Употребио сам целу чету. Напред, у дну, наступају два вода. Један вод горе у стрељачком заклону као пушчана батерија са јаким дејством. Такође сам употребио и вод 246. митраљ. одељења. Овди је ток борбе повољан.“

јатељ је отворио најјачу брзу паљбу. Три чете 20. пешад. пука биле су за сваки случај спремне позади десног крила и центра.

Пред мрак извршен је јуриш. Непријатељ је дао огорчен отпор. Дошло је до борбе прса у прса, у којој је непријатељ много употребљавао ручне бомбе.

У 18 часова пук је заузео непријатељске стрељачке заклоне. Непријатељ је одступио под заклоном мрака.

Командант пука је наредио да се јединице колико је могуће среде и издвоје неколико чета. (Наређење су пренели официри).

Положај пука по јуришу, скица 13.

Око 19 часова примљено је телефонско наређење команданта бригаде:

„1. — 24. и 64. пешад. пук заузели су на јуриш непријатељске стрељачке заклоне јужно од Врановог брда и утврђују се. Заузети положај да се одржи.

„64. пешад. пук одржаваће везу са 118. рез. пешад. пуком (25. рез. дивизије).

„24. пешад. пук успоставиће одмах везу са 1. батаљоном 20. пешад. пука на гробљу, југозападно од Липа. Сваку празнину између јединица на сваки начин избећи.

„2. — 5., 6. и 8. чета 20. пешад. пука остаће на расположење 64. пешад. пуку. 7. чета 20. пешад. пука кренуће одмах и биће на расположење 24. пешад. пука. Ове ће се чете, поред тога што ће бити у резерви, употребити за чишћење бојишта. Чета 20. пеш. пука, која је из Липа упућена на к. 106, остаће тамо.

„3. — Извештаји за Смедерево."

Три чете стављене на расположење пуку употребиће се за чишћење бојишта. Евакуација рањеника знатно је отежана, јер се рањеници морају преносита једним већим делом пута.

Време: облачно, кишовито.

Плен: два митраљеза и 142 заробљеника.

Губитци. Погинули: потпоручници Бојт, Драјзен (Рихард), Конрад, Милер, наредник водник Келер из 245 брдског митраљ. оделења.

Рањени: потпоручник Драјзен (Ханс), рез. потпоручници Дитман (остао у строју), Гликман, Бек, Боргман, Граф, Греф, Бирштет, Лабуда, Шулц, Фиберт, Каул, Рајхерд, Ден, потпоручници Мартинс, Мауц, Швабе, Брајсиг, фон Забрински из 240. брдског митраљ. оделења.

Људство: 62 погинуло, 377 рањено, 170 нестало.[1]

г) *Рад левог одсека.* Услед напада на Враново брдо, према извештају команданта 11. пешад. пука, „десно крило 10. комбинованог пука било је обасуто јаком артилеријском

[1] Губитци 24. пешад. пука износе овога дана: 11 погинулих и 154 рањена.

ватром, те је услед тога напустило свој положај, поводом чега је командант левог крила (командант 4. батаљона 11. пука) морао да упути своја два вода из резерве да задржи положај. После краћег времена вратили су се ови делови.“ Поводом овога, командант 11. пешад. пука обратио се у 11.20 часова команданту 5. пешад. пука молбом, да упути ближе један свој батаљон, пошто се испред десног крила 10. комб. пука III позива код села Вучака, „прикупља јача непријатељска снага а батаљон је поколебан дејством непријатељ. артилериске ватре.“ И командант 5. пешад. пука упутио је свој 4. батаљон.

Према центру, Парлогу, „непријатељ се јачим одељењем непознате јачине приближио на једном месту нашим положајима до на 300 м.“

Према селу Петријеву непријатељ се у свом наступању уз Петријевски поток прикупио северно од села Петријева, у јачини до једног батаљона, и пришао местимично до на 600 м.

Јачину непријатеља према овоме одсеку командант одсека цени до два пешадиска пука, али да није сав развијен.

На крајњем левом крилу командант 3. батаљона 15. пука III позива известио је, да је непријатељ заузео са једним батаљоном Југово а у 23 часа и Камен, и да се командант овог батаљона налази у околини села Удовице, где прикупља делове свога батаљона. Даље је известио, да му је нестала артилериска муниција.

Иначе командант овог одсека вели, да је „морал код војника добар; морају често да излете из заклона, кад их непријатељ обаспе ватром, и опет се враћају.“

2. **Одлука за повлачење.** Дринска дивизија I позива повукла се ноћу, 12/13 октобра, на линију: мост код села Салаковца—село Поповац — мост код Љубичева, и посела главни положај: Булино брдо—Липовачу—Милово, а заштитница је задржана на III линији одбране, на линији: Чачалица —мост на Морави код Љубичева.

Непосредна веза између Дринске и Шумадиске дивизије није постојала. Овога јутра порушен је мост код Љубичева. Покушај непријатеља да се 13. октобра пробије у долину Мораве задавао је озбиљне бриге, а сада у толико више, што је повлачењем Дринске дивизије остало десно крило без везе а десни бок угрожен и са десне обале Мораве, што је принудило команданта дивизије да овога јутра нареди, у 7.30 часова, команданту опште резерве (12. пешад. пук) у Малој Крсни, да одржава тесну и сталну везу са командантом Коњичке бригаде и саопшти му: „да по сваку цену осигура простор између Бадрике и Мораве, те да нас непријатељ не одсече од Мораве и не пресече везу са трупама на десној обали Мораве.“ Команданту резерве одобрено је, да може потпомоћи делом своје снаге Коњичку бригаду само у случају крајње нужде,

али да тежи да снагу не растура, и упућена му је једна (5. Шумадиска) батерија, „да би се ватром појачало осигурање Моравске долине.“

Ситуација у долини Мораве и покушај непријатеља да пре подне заузме Враново брдо, дало је повода команданту дивизије, у 12.45 часова, да упути команданту III армије следећу молбу:

„Молим за хитан извештај: где је линија заштитница трупа на десној обали Мораве и држи ли Љубичево? Трупе ове дивизије још се упорно бране на Вучачком положају. Молим за потребно наређење.[1]

У 13 часова наредио је командант дивизије, преко команданта 12. пешад. пука, да командант Коњичке бригаде упути један вод коњице на мост код Љубичева, који да ухвати везу преко Мораве са Дринском дивизијом и да га преко релеја телефоном из Осипаонице одмах обавести о ситуацији на десној обали Мораве и положају који дивизија држи, као и да ли је гвоздени мост на Морави порушен. Али после пет минута стигао је извештај команданта Шумад. коњ. пука да је мост порушен, да се веза са Дринском дивизијом није могла да ухвати и да се не примећује непријатељско кретање на десној обали Мораве.

У 17.30 часова обавестио је командант дивизије команданта III армије о ситуацији до тога времена, као и да је непријатељска артилериска ватра „од 16 часова поново отпочела свом жестином.“ И даље вели: „Молим за даље наређење са обзиром на ситуацију код Дринске дивизије I позива, јер се из груписања непријатељске снаге према десном крилу трупа ове дивизије, као и са обзиром на концентрисање непријатељске артилериске ватре према десном крилу ове дивизије и његовој дубокој позадини, опажа његова намера за обухватним дејством према нашем десном крилу.“

У 18.40 часова командант дивизије, обзиром на ситуацију код 11. пешад. пука, почиње телефоном да авизира повлачење у току ноћи свију трупа на десну обалу реке Раље, и то: команданту артилерије да повуче све батерије и распореди; 11. пук да се повуче код села Врбовца, где ће остати у резерви; 19. пук да поседне Локву и Церјак, а преко села Скобаља да ухвати везу са Коњичком бригадом; 12. пук да поседне од Барског потока до Водице, и да командант саопшти команданту Коњичке бригаде, да заузме положај од Мораве (према Љубичеву)—село Скобаљ, и да ће у његовом саставу и даље остати батаљон 12. пука а чету да врати 12. пуку; 1. батаљон 11. пука из села Вранова да се повуче на Дреновац; 5. пук да се повуче на линију село Биновац—Дивљачко

[1] Командант дивизије добио је обавештење о Дринској дивизији телефоном у 14.15 часова.

брдо, где ће се прикупити цео пук, а како је у резерви, то се може одмах кренути; 10. комб. пук III позива повућиће се на Дубонски пут. Заштитнице остаће на досадањим положајима до три часа сутра дан а потом да се повуку.

У 20.30 часова командант дивизије примио је од начелника армиског штаба телефоном следеће наређење команданта III армије:

„По наређењу Врховне Команде, са дивизијом остаћете и даље на положају заједно са пољском артилеријом (са коњском запрегом). Детаљну заповест писмено добићете накнадно."

У исто време начелник штаба армије извештава, да ће се у току ноћи искрцати три железничка воза коњице, и да ће бити упућена на Љубичевски мост. Сва артилерија са волујском запрегом да се пребаци на десну обалу реке Раље.[1]

Командант дивизије обавестио је овом приликом начелника армиског штаба да је непријатељ успео да на Врановом брду потисне центар и десно крило 11. пука на задњу ивицу, и да ће сутра овај положај бити тучен и од стране села Липа и Радинца, те се неће моћи извући артилерија, а ово у толико пре што је отворена позадина на линији Враново брдо—Вучак, и тучена.

Командант III армије у 22.20, на основу заповести Врховне Команде, наређује команданту дивизије да „тежу артилерију са воловском запрегом извучете ноћас на одређени вам нов положај на десној обали Раљске реке, а са пешадијом и пољском артилеријом са коњском запрегом да останете и даље на данашњим положајима све док не будете принуђени на повлачење од стране непријатеља.

„Ноћас стижу возовима у Осипаоницу три ескадрона коњице којима је послато наређење да се одмах крећу за одбрану прелаза преко Мораве са десне на леву обалу код Љубичевског моста. Према томе ваша коњица са придатим јој шест чета из 12. пука да штити прелаз преко Мораве код Драговца и спречава покрете непријатељске левом обалом Мораве у ваш десни бок.

„Команданту Дринске дивизије I позива наређено је да само под борбом сме повлачити заштитницу са линије Чачалица —Љубичевски мост, но с тим да на овај мост пошаље појачање тако да тамо буду најмање две чете."

На основу горњег наређења команданта армије, командант дивизије обуставио је до 21 часа повлачење. Наредио је да се повуку само батерије са волујском запрегом, а командант 19. пешад. пука, да повуче своје лево крило у висину 11. пука.[2]

---

[1] Командант дивизије обавештен је у 17.35 (22.10) часова, да Коњичка дивизија улази у састав III армије као и да ће стићи 4. кадровски пешад. пук. Командант дивизије замолио је да се овај пук упути дивизији, али га није могао добити.

[2] У 22.50 часова командант дивизије обавестио је помоћника начелника штаба Врховне Команде о ситуацији, и помоћник, пуковник Живко Павло-

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 1. **Наређења команданта корпуса.** Командант је намеравао да 14. октобра отпочне напад са 6. пешад. дивизијом а 25. резерв. дивизија да узме учешће тек према резултату напада 6. пешад. дивизије. Сем тога наређено је 25. резерв. дивизији, пошто стигне 2. дивизион 25. рез. артилер. пука, да нападне непријатеља југозападно од Павлице, и заузме линију: Југово—вис источно од села Удовице (Камен). Овај напад требала је да потпомаже батерија тешких маринских топова 150 м.м. са леве обале Дунава. Командант корпуса желео је да нареди почетак напада, тек пошто га команданти дивизија буду известили о извршеној коректури гађања и завршеним осталим припремама.

Поред главног напада, наређено је 6. пешад. дивизији да обезбеди леви бок између реке Раље и Мораве, и да одржава везу са 11. Баварском пешад. дивизијом, која је намеравала да подигне мост преко Мораве између села Драговца и Кључа.

2. **Припреме корпуса.** Прошла ноћ протекла је у главном на миру. Патроле 4. рез. драгонског пука известиле су синоћ да се непријатељ налази у селима Брестовику и Сеони, а у зору непријатељски положаји били су поседнути као и јуче. Изгледало је, као да је непријатељ појачан испред фронта Билефелда; напротив, код 25. рез. дивизије сматрало се, као да се у селу Вучаку налазе само патроле.[1] Пешадиски и артилериски осматрачи уочили су непријатељски положај југоисточно од села Вучака (Сегда), који је фланкирао удоље северно од Врановог брда, а који је и раније утврђен извиђањем из ваздуха. У зору пласиран је 2. дивизион 25. рез. артилер. пука на Ћириловцу. Код 6. пешад. дивизије постављен је на северној ивици села Радинца по један вод пољских топова и пољских хаубица, тако да се Враново брдо могло тући бочном ватром.

На основу извештаја команданата дивизија да ће у девет часова бити све спремно за бомбардовање и напад, командант корпуса издао је у 8.30 наређење за напад. Артилериска припрема требала је да отпочне у 9.30, а напад на положај Вучак—Враново брдо тек када се осети успех артилериске ватре а на напред изнети начин. У прво време није требало прелазити преко заузетог положаја.

3. **Рад 6. пешад. дивизије.**

а) *Напад на Враново брдо.* У циљу извршења напада, командант дивизије наредио је да артилерија у 10.20 појача ватру на српски положај а пешадија да се крене у 10.50 часова.

Према заповести команданта 12. пешад. бригаде требало је да се наступа између железничке пруге за Малу Крсну и

вић, вели: „Дивизија се бори најбоље од свију трупа на томе фронту. *Престолонаследник честита на томе.* Бугари нападају на целом фронту. Савезници су у Солуну."

[1] Види примедбу 1. на стр. 231.

сеоског пута који води из Вучачког потока западно поред Врановог брда. И ако је целокупна артилерија корпуса сасредила своју ватру на непријатељски положај код села Вучака и на Враново брдо, ипак је командант 64. пешад. пука сматрао и известио свога команданта бригаде, да је врло вероватно да ће непријатељ из села Вучака и са својих положаја источно од овог села обасути пук бочном ватром, те ће зато пук само тешко моћи да наступа и да ће претрпети велике губитке. На ову представку одговорено је команданту пука, да је према извештају 25. рез. дивизије артилерија са успехом дејствовала противу села Вучака, и да је код овога села непријатељ делом напустио своје положаје, те да се не треба плашити озбиљнијег дејства у бок, пошто и 25. рез. дивизија намерава да изврши напад на село Вучак.

Командант 64. пешад. пука развио је за напад 1. батаљон десно, 2. лево а 3. батаљон у резерви. Код 1. батаљона у II борбеном реду имале су да наступају 2. и 3. чета, а код 2. батаљона 6. и 7. чета. Тачно у 10.50 часова кренуо се пук на напад, али је непријатељ убрзо ово опазио и немачка је пешадија обасута ватром и са фронта и са десног бока. После неколико стотина метара напад је стао. Убрзо батаљони нису могли ни корак напред. Отвори се јака ватрена борба. И док су код 2. батаљона митраљези са узвишенијег места гађали преко предње линије, командант 64. пешад. пука употребио је и три митраљеза своје резерве код 1. батаљона. Али о наступању није могло бити више ни речи све док не буде парирано бочно дејство од стране села Вучака.

Лево од 64. пешад. пука наступао је 24. пешад. пук. Командант пука имао је на расположењу само два своја батаљона (1. и 2.), и зато је задржао на своме расположењу 7. и 8. чету. На левом крилу наступао је са успехом 2. батаљон, али је морао бити заустављен са обзиром на 1. батаљон, који је јако трпео од бочне ватре и имао веће губитке, те је и овде напад заустављен. Дивизиска артилерија мада је имала осматраче у I борбеном реду пешадије, није могла да пронађе непријатељске заклоне сакривене у пољима кукуруза и по виноградима, те је дејство артилерије било незнатно а успех се могао постићи само ако се парира непријатељско бочно дејство од стране села Вучака. У овоме циљу замолио је командант 6. пешад. дивизије команданта 25. рез. дивизије за помоћ, која му је хитно и обећана, а и тешке батерије 6. пешад. дивизије управиле су своју ватру испред предње линије 6. пешад. дивизије код села Вучака.

Убрзо се показало дејство предузетих мера: бочна ватра постаје слабија; на извесним местима, нарочито код 24. пешад. пука напад успева. У 12.15 часова заузела је 25. рез. дивизија село Вучак. Понова се појачава непријатељска ватра у бок 6. пешад. дивизије и наступање се прекида. Изгледало је, ван

сваке сумње, да је непријатељу стигло појачање, нарочито у артилерији и да је непријатељ решен на крајњи отпор. Губитци постају све већи, нарочито код 64. пешад. пука, који је изгубио велики број официра, подофицира и редова, било мртвих или рањених. Команданти батаљона појачавају стрељачке стројеве из резерве. Између десног крила 64. пешад. пука и 25. резер. дивизије настао је празан међупростор за време напада на село Вучак, и овде је употребљена прво 9., па после и 10. чета. Командант бригаде упућује једну чету (8. чету 20. пешад. пука) из своје резерве позади десног крила 64. пешад. пука и ставља је на расположење команданту пука.[1] Батерија мерзера (5. батерија 7. тешког арт. пука) и артилериска група Курта понова су управиле своју ватру на непријатеља, који је дејствовао у бок, али без успеха.

И лево крило 24. пешад. пука стало је услед непријатељског бочног дејства из стрељачких заклона источно од друма. Пред овим непријатељем налазио се 1. батаљон 20. пешад. пука, који није ни учествовао у нападу, већ је по наређењу команданта дивизије остао на своме месту. По наређењу команданта 12. пешад. бригаде, у 15 часова, упућене су из овога батаљона (из 2. и 3. чете) патроле ка непријатељу, да би одвратиле његову пажњу од 24. пешад. пука, а пољске хаубичке батерије отвориле су ватру на село Радинац. Сада је 24. пешад. пук успео да се повије нешто у десно противу к. 169, али на нападном фронту није постигнут никакав знатнији успех.

Трупе су имале на расположењу до мрака свега два до три часа, и ако за ово време не успу са јуришем, тада би биле узалудне све тешке жртве овога дана. Све резерве које су биле на расположењу, прикупљене су позади 64. и 24. пешад. пука. Досадања корпусна резерва (3. јегерски батаљон) упућена је у Вучачки поток и стављена на расположење команданту 12. пешад. бригаде. Резерва 20. пешад. пука упућена је из села Липа на к. 106. То је била само једна чета (9. чета 20. пешад. пука), али се и последњи војник морао да употреби у решењу борбе. У 16,30 часова ставио је командант 12. пешад. бригаде 5. и 6. чету 20. пешад. пука на расположење команданту 64. пешад. пука, а 7. чету 20. пешад. пука команданту 24. пешад. пука, и наредио да се по сваку цену још пре мрака изврши јуриш.

Артилерија је понова отворила ватру на непријатељске положаје на Врановом брду; стигла су 64. пешад. пуку тражена рововска оруђа ради употребе на одсеку 2. батаљона. Времена је све мање; мрак почиње да се спушта. И пре но што су постављена рововска оруђа, командант 64. пешад.

[1] Досадања дивизиска резерва, 2. батаљон 20. пешад. пука, стајала је од 11 часова на расположење команданта 12. пешад. бригаде код к. 106.

пука наређује да се свира трубни знак „*нож на пушку*“, последње резерве улазе у стрељачки строј I борбеног реда, и 24. и 64. пешад. пук полазе на јуриш.

При пењању уз брдо дочекани су јаком ватром. Али сада више нема задржавања. Преко двеју линија непријатељских заклона, прелазило се у светлости ракетла. Командир 4. чете 64. пешад. пука, резервни капетан Бадов, заробио је са неколико војника два српска митраљеза, који су гађали до последњег тренутка. На III линији непријатељских заклона дошло је до огорчене борбе прса у прса. Крајном жилавошћу покушавају Срби да даду отпор, и боре се очајно бомбама и ножем. Тек око 18 часова заузета је и III линија непријатељских заклона. Непријатељ је претрпео тешке губитке, али и немачке трупе. Овога дана изгубила је 6. пешад. дивизија: погинулих шест официра и 95 војника, и рањених 23 официра и 544 војника. Највеће губитке претрпео је 64. пешад. пук, и то: погинулих пет официра и 62 војника, рањених 21 официр и 377 војника.

б) *Рад одреда ван ден Берга и Јагова.* Одред ван ден Берга остао је, према наређењу, на своме јучерањем положају. По наређењу команданта 12. пешад. бригаде кренуле су одмах, после 15 часова, јаке патроле са десног крила према непријатељу, како би одвратиле његову пажњу од 24. пешад. пука. Одсек овога одреда тукла је преко дана с времена на време јаче српска артилерија; нарочито је гађана звонара цркве у селу Липама. Осматрачи разних батерија морали су да се склоне са ове звонаре, са које се доста добро осматрало.

Ноћу, 13./14. октобра, успело се код одреда Јагова да се успостави веза између обеју његових одвојених група. 14. октобра у јутру заузет је положај између реке Лесковаче и Мораве, а упућене патроле наишле су на српске коњанике тек на два километра испред положаја.

4. **Рад 25. рез. дивизије.**

а) *Наређење команданта дивизије.* У смислу наређења команданта корпуса за напад, командант дивизије наредио је команданту 50. рез. пешад. бригаде да са јаким левим крилом, а у вези са 6. пешад. дивизијом, нападне непријатељски положај јужно од села Вучака.

Обезбеђење десног бока поверено је команданту 168. пешад. пука, и у овом циљу придат му је одред Билефелда, 2. батаљон 168. пешад. пука и 4. рез. драгонски пук.[1] Пуковнику фон Пфајлу наређено је да заузме јужне огранке Павлице, а доцније са јаким десним крилом Гвозден и Југово. Ради потпомагања артилеријом имао је на расположењу, сем артилерије одреда Билефелда и 25. пољски артилер. пук на Ћири-

[1] Одред Билефелда: 3. батаљон 83. рез. пешад. пука, 2. батерија 13. пољског арт. пука и 3. батерија 11. аустриског брд. арт. пука.

ловцу, а на левој обали Дунава, 6. батерију 25. пољ. артилер. пука, 6. батерију 7. тешког арт. пука и пола 1. батерије маринских топова од 150 мм. За напад на висове к. 168 и 204 могао је пуковник фон Пфајл да употреби и корпусну резерву, која се налазила на Павлици.

б) *Рад одреда Пфајла.* У 10.30 часова издао је пуковник фон Пфајл наређење за напад. 2. батаљон 168. пешад. пука требао је да пређе на леву обалу Петријевског потока и да ухвати везу са левим крилом 3. батаљона 83. рез. пешад. пука. Ради затварања долине, и обезбеђења од стране села Петријева, као и ради везе са 118. рез. пешад. пуком, требала је да остане једна чета. У 11.30 часова требао је цео одред, по извршеној претходној артилеријској припреми од пола часа, да крене напред. Командант дивизије одобрио је да у нападу учествује и 1. батаљон 168. пешад. пука десно, а у вези са 2. батаљоном 83. рез. пешад. пука.

У нападу, који је почео у 11.30 часова, успео је 1. батаљон 168. пешад. пука да без тешкоћа заузме Гвозден (к. 168). У току после подне пришао је 3. батаљон 83. рез. пешад. пука до на 100 м. испред непријатељског положаја. Услед неповољног земљишта и јаке непријатељске ватре, 2. батаљон 168. пешад. пука није успео да у току дана приђе непријатељском пешадиском положају на јуришно одстојање.

в) *Напад 50. резервне пешад. бригаде.* Кад је овога јутра примљен извештај у штабу бригаде да се у селу Вучаку налазе само патроле, наредио је командант бригаде у 7.40 часова, да 118. рез. пешад. пук са једном четом одмах поседне ово село, а у исто време 83. рез. пешад. пук са једном четом малу шумицу западно од села. Обе чете дочекане су јаком ватром, чим су се кренуле, и видело се да је село далеко јаче поседнуто него што се претпостављало.[1] У 9.20 часова известио је командант 2. батаљона 118. рез. пешад. пука, да је са једном четом немогуће заузети село. Командант бригаде задржао је чету 83. рез. пешад. пука, како не би пре времена отпочела борба.

Убрзо стигло је наређење команданта дивизије за напад, и по коме „напад 50. рез. пешад. бригаде има да се изврши у вези са 6. пешад. дивизијом, са јаким левим крилом противу непријатељског положаја јужно од села Вучака.“ И командант бригаде наредио је да ово изврши 118. рез. пешад. пук.

---

[1] Село Вучак није било поседнуто. У њему се налазио, вероватно са патролом, рез. капетан I кл. Петар Давидовић, раније командир 2. а тада 1. чете 3. батаљона 10. комб. пука III позива. И командант 3. батаљона 10. комб. пука наредио је прошлога дана, у 0.30 часова, командиру 2. чете: „Пошаљите из Ваше чете једну десетину, која ће отићи у село Вучак до амбуланте, и ставити на расположење Петру Давидовићу, који се тамо налази. Овој је патроли дужност да непријатељу не допусти да уђе у село Вучак, већ да му омета наступање ка селу Вучаку.“ Амбуланта се налазила на северном излазу из села Вучака. Д. М.

По претходној извршеној артилеријској припреми, у којој су учествовале и батерије 6. пешад. дивизије, кренуо се 83. рез. пешад. пук у 12 часова са два батаљона у I борбеном реду. Напад је задржан како од непријатељске пешадиске и артилериске ватре, тако и једним низом тешкоћа у командовању. 3. батаљон, који је наступао лево и преко погоднијег земљишта, стигао је први до крајних источних зграда села Вучака, а у 13.40 и 2. батаљон. Губитци нису били незнатни; 5. и 6. чета изгубиле су своје командире.

У 16 часова обе су ове чете прошле кроз село Вучак, а пола часа доцније заузета је и узвишица јужно од села. Десно од 5. и 6. чете стигла је 7. чета, повијајући крило ка западној ивици села. Ради везе са 83. рез. пешад. пуком употребио је командант батаљона десно од 7. чете и 8. чету, до сада у резерви. Мрак је пао те је прекинуто даље наступање.

Напад 3. батаљона извршен је до узвишица источно од села Вучака. Како батаљон није могао да заузме широки нападни фронт, то су ради везе са 6. пешад. дивизијом употребљене и две чете 1. батаљона.

Десно од 118. рез. пешад. пука остали су на својим ранијим положајима оба батаљона 83. рез. пешад. пука. 8. чета 83. рез. пешад. пука, која је пре подне била упућена ка шумици западно од села Вучака, остала је лежећи целог дана у непријатељској ватри пред фронтом пука и кад је пао мрак повучена. Ради одржавања везе са 118. рез. пешад. пуком морао је 2. батаљон 83. рез. пешад. пука да употреби увече не само све своје чете, већ и 12. чету 168. пешад. пука, која му је била стављена на расположење. Позади овог батаљона налазиле су се у бригадној резерви: 9., 10. и 11. чета 168. пешад. пука.

5. **Ситуација у вече и наређења команданта армије за 15. октобар.** Из извештаја, који су примљени увече у штабу корпуса у Смедереву, видело се да је данас корпус водио тешке борбе. Нарочито је изгледало да су велики губитци 6. пешад. дивизије. Ипак је у главном постигнут на целом фронту одређени циљ и ако је на неким местима утрошена веома велика количина муниције. Ово је било од великог значаја, јер је превожење преко Дунава и даље било ометано олујом, која је беснела свом жестином. Од 13. октобра у вече вршен је саобраћај само парабродом без шлепова.

На даље превожење тешке артилерије, коморе и колона није се могло ни да помисли, јер је чак дошло у питање правилно снабдевање корпуса храном, а нарочито муницијом.

4. рез. корпус борио се целог дана око неколико отпорних тачака на југоисточном фронту Пожаревца, а десно крило корпуса налазило се код села Драговца. 10. рез. корпус налазио се са главном снагом на брдовитом земљишту Липоваче.

Обзиром на велике тешкоће у снабдевању, командант XI армије сматрао је да не може више захтевати од својих кор-

пуса. Ово се нарочито односило на 3. армиски корпус после његових тешких данашњих борби. И зато је командант армије оставио одрешене руке команданту корпуса о даљем раду на извршењу датог му задатка — заузимање Подунавља. 4. рез. корпус требао је по заузимању последњих пожаревачких утврђења да уређује свој положај, да постави своју артилерију и да извиђа у правцу непријатељских положаја, који су уочени јужно од вароши. 10. рез. корпусу наређено је да држи и технички ојача своје положаје.

Поглед на рад овога дана

Овога дана 3. армиски корпус продужава напад. Главни напад врши 6. пешад. дивизија на Врановo брдо, а помоћни напад 25. рез. дивизије на линију: село Вучак—село Удовице. И 6. пешад. дивизија успела је у сумрак да заузме Врановo брдо а 25. рез. дивизија после подне село Вучак, које није било ни поседнуто, Гвозден и Југово, а око 23 часа и Камен к. 219.

Тежња непријатеља у правцу Врановог брда и селу Вучаку уочена је још раније, и зато је 5. пешад. пук задржан 12. октобра на Шешковцу. Било је јасно да ће падом положаја Врановo брдо—село Вучак—село Петријево непријатељ заузети земљишни одсек између Дунава и реке Раље (Подунавље), и стати чврстом ногом на десну обалу Дунава.

И ако је ово било јасно, ипак после повлачења 5. пешад. пук са Стризова, није појачана артилерија на овом делу фронта, јер су остале и даље неупотребљене 2. и 3. Шумадиска и 6. Дринска пољска батерија као и градска опсадна батерија. Није било разлога да ове батерије остану и даље у резерви. Употребом и ових батерија много би добила упорност одбране, те би несумњиво нападач овај успех постигао, али са много тежим жртвама.

Падом Врановог брда ситуација на фронту Шумадиске дивизије постала је веома тешка. Ово је било јасно и раније команданту дивизије, а пред пад Врановог брда, у 17.30 часова, извештава команданта армије, да се према груписању „непријатељске снаге према десном крилу трупа ове дивизије, као и обзиром на концентрисање непријатељске артилериске ватре према десном крилу ове дивизије и његовој дубокој позадини, опажа његова намера за обухватним дејством према нашем десном крилу.“

Већ борба прошлога дана у долини Мораве показала је сву несигурност овог дела борбеног фронта, које је лако могло бити одбачено назад. Веза са Дринском дивизијом на десној обали Мораве била је несигурна. Како се заштитница Дринске дивизије на десној обали Мораве налазила код Љубичевског а не Драговачког моста, то је настала опасност и

за позадину Шумадиске дивизије на простору између ова два моста.

Командант дивизије као да је предосећао да се заштитница Дринска дивизија неће моћи одржати на заузетом положају. Истина, командант III армије у своме наређењу од 22.30 часа, вели, да је „команданту Дринске дивизије I позива наређено да само под борбом сме повлачити заштитницу са линије Чачалица—Љубичевски мост, но с тим да на овај мост пошаље појачање, тако да тамо буде најмање две чете.“ Али командант армије није био обавештен да се заштитница са Чачалице повукла до 17.20 часова на десну обалу потока Бресје, и да јој је наређено да сутра ујутру дође на Липовачу у дивизиску резерву.[1]

И одбрана села Вучака до Дунава била је несигурна. Непријатељ је после пада Врановог брда заузео у 23 часа Камен, те се командант 3. батаљона 15. пука III позива повукао, „прикупљајући делове свога батаљона.“

Командант дивизије у резерви имао је свега: два батаљона са два митраљеза 5. пука на Шешковцу и три чете са два митраљеза у Малој Крсни.[2] За парирање успеха на Врановом брду било је потребно да се изврши повратни напад. За ово се могло употребити два батаљона 12. пука, тада упућена 11. пуку, и два батаљона 5. пука, који су пре једног дана претрпели тежак неуспех, са свега четири митраљеза. 11. пешад. пук после борбе имао је свега два митраљеза. Ради припреме повратног напада била је потребна јака артилерија, али које није било.

Према овоме, посигурно је да повратни напад који би се предузео не би могао донети успех, јер је непријатељ поставио све своје митраљезе, а артилерија, која није мењала своје место, била је у стању да осујети сваки покушај повратног напада.

И тако је ситуација код Шумадиске дивизије постала крајње критична. И зато је командант дивизије донео одлуку за повлачење, и она је у 18.40 часова авизирана свима командантима, али је Врховна Команда обуставила извршење и наређено да се повуку на десну обалу реке Раље само батерије са волујском запрегом. Несумњиво да је разлог овој одлуци Врховне Команде, што би повлачењем Шумадиске дивизије на десну обалу реке Раље остао откривен десни бок одбране Београда, која се овога дана налазила на линији: Гроцка—Мостине—Авала—Петров гроб—В. Моштаница.

Командант 12. пешад. бригаде упутио је на фронт Врановог брда 64. пешад. пук а на десни бок 24. пешад. пук (два

[1] Операциски дневник Дринске дивизије I позива за овај дан.

[2] Из 5. пешад. пука деташовано: 1. батаљон са два митраљеза код 10. комб. пука III позива а 3. батаљон 5. пука 11. пуку. Из 12. пука: 1. батаљон и једна чета Коњичкој бригади, а 3. и 4. батаљон са два митраљеза 11. пуку.

батаљона). Како је српски отпор био веома јак, то је 64. пешад. пук прво појачан са 2. батаљоном 20. пешад. пука (три чете) а доцније је привучен у Вучачки поток и 3. јегерски батаљон (са митраљеском четом) пука Квицова. И тек у сумрак успела је 6. пешад. дивизија, после тешких губитка, да зузме Враново брдо.

Враново брдо посео је и бранио 11. пешад. пук са три батаљона и четири митраљеза, три пољске и једном хаубичком батеријом, а у 14.55 појачан је са 3. батаљоном 5. пешад. пука. Противу овога пука непријатељ је у први мах упутио пет батаљона са великим бројем митраљеза.[1] Противу овога одсека сасредила је своју ватру готово целокупна непријатељска артилерија којој доцније треба додати и рововска оруђа.

Командант 11. пешад. пука оправдано је осећао јачу бојазан на своме левом крилу, где је непријатељска артилериска ватра често приморавала посаду (3. батаљон 10. комб. пука III позива) код села Вучака да напушта стрељачке заклоне. И зато се командант пука и обратио команданту 5. пешад. пука на Шешковцу, у 13.50 часова, да у случају потребе потпомогне десно крило 10. комбинованог пука.

Сам пак положај 11. пешад. пука био је врло тежак. Заузећем села Липа и Радинца непријатељ је био у могућности да изврши напад не само на фронт, већ и на десно крило и бок. Како на северном фронту 19. пешад. пука није било ни једне батерије, то 19. пук није био у могућности да га потпомаже. Напротив артилерија са Врановог брда морала је да брани северни фронт 19. пешад. пука.

И докле је артилериска ватра са Врановог брда била ексцентрична (расипна), дотле је непријатељ тукао Враново брдо не само фронталном ватром, већ из Годомина и са фронта 25. резервне дивизије косом а из села Липа и Радинца бочном ватром, те је непријатељска ватра била концетрична (сасређена).

У борби 11. пешад. пука огледа се:

1. — Правилно схватање ситуације. Командант пука одмах је, по доласку на положај, уочио начин борбе Немаца и потребу да се рад саобрази новим условима борбе, као последица много јачег наоружања у артилерији (и по броју и по дејству).

Командант пука није се задржао само на својим личним опажањима, јер у своме извештају од 13.15 часова прошлога дана вели: „Ступио сам у споразум са командантом 19. пешад. пука односно начина борења Немаца.“

[1] 64. и 24. пешад. пук располагали су са по 18 митраљеза али је вероватно нешто придато 3. батаљону 24. пука у селу Радинцу. Командант бригаде располагао је са једном својом митраљеском четом (8 митраљеза).

2. — Висок морал 11. пешад. пука. Помоћник начелника штаба забележио је 12. октобра по подне, кад је 11. пук хитао у помоћ 5. пешад. пуку на Врановом брду, да се пук кренуо „са великим расположењем, весео, правећи досетке на рачун аероплана, са кога је гроктао митраљез.“

3. — Правилно коришћење земљишта у погледу невидљивости, јер непријатељ износи да се нису могли пронаћи непријатељски заклони скривени по пољима кукуруза и по виноградима. И важно је да се заклони не виде и не одаду шетањем по положају, но јачина самих заклона, које ће артилерија брзо уништити.

Исто тако правилно повучена траса стрељачких заклона, те је наступање 64. пешад. пука заустављено бочном ватром од стране левог крила 11. пешад. пука са Сегде. И тежња треба да буде да се првенствено користи бочна и унакрсна ватра, која је неколико пута јача од фронталне.

4. — Узајаман рад и пожртвовање артилерије за спас пешадије.

5. — Командант пука у кризи борбе бацио је и последњег војника да заустави непријатеља, те није био у могућности да предузме против-напад (испад).

Непријатељ је успео да заузме Враново брдо, али је и командант 11. пешад. пука успео да се задржи и да организује нов положај у непосредној близини напуштеног. Густа помрчина, тешки губитци и потреба да и непријатељ уреди своје јединице, омогућили су ово. Ипак се командант 11. пешад. пука оправдано плашио за свој даљи опстанак на положају, јер непријатељ није био утрошио све резерве, те би сваки даљи притисак ове ноћи могао изазвати растројство.

Командант 64. пешад. пука жали за овом изгубљеном приликом, и вели: „Ја и данас жалим што нисмо одмах, у 18 часова, даље продрли и заробили српску артилерију.

„Помрчина је била тако велика да ја ово нисам увидео, а сем тога требало је да се среде састави пука. И тако је пошло за руком артилерији да преко ноћи повуче топове — моја тактичка грешка.“

И непријатељ је претрпео тешке губитке. Командант 64. пешад. пука износи, да су му напад на Враново брдо а доцније на Дрвенту (на 19. пешад. пук) били најтежи за његов пук, и вели, да се у оба напада морао да послужи „трубним знаком *„Нож на пушку“* и *„Трчећим кораком — напред“*, које иначе нисам никада употребио за сво време рата.“

15. октобра. 1. **Ситуација у току ноћи.** Пошто је непријатељ синоћ заузео положај 11. пешад. пука, на левом одсеку Југово а у 23 часа и Камен, то је наступила опасност не само из долине Мораве већ и на левом боку. У питању је

био десни бок Одбране Београда и веза између III армије и Одбране Београда.

Како су у току ноћи замењене на положају батерије са волујском запрегом, то је распоред био следећи:

У долини Мораве: 1. ескадрон Шумадиског коњичког пука од Љубичевског до Драговачког моста, западно 1. батаљон 12. пешад. пука, потом Шумадиски коњички пук, Дрински коњички пук и једна чета 3. батаљона 12. пука а позади моста на Бадрици 5. Шумадиска пољ. батерија. Свега: 5 чета, 6 ескадрона, 6 митраљеза и 4 топа.

На фронту 19. пешад. пука: 1. батаљон 11. пука са 4. и 6. Шумадиском пољ. батеријом у селу Вранову; лево, 19. пешад. пук јужно од села Радинца. Свега: 4 батаљона, 4 митраљеза и 8 топова.

На Врановом брду, јужно од к. 169: 11. пешад. пук, 3. батаљон 5., и 3. и 4. батаљон 12. пешад. пука са 2. и 3. Шумадиском пољ. батеријом. Свега: 6 батаљона, 4 митраљеза (два из 12. пука) и 8 топова.

На левом одсеку: 10. комб. пук III позива са 1. батаљоном 5. пешад. пука (и два митраљеза) и 5. Дунавском пољском батеријом, а на крајњем левом крилу 3. батаљон 15. пешад. пука III позива са водом брзометне батерије источно од Мађарске равни.[1] Свега: 6 батаљона, 2 митраљеза (из 5. пука) и 6 топова.

У резерви на Шешковцу: 2. и 4. батаљон 5. пука са два митраљеза и у Малој Крсни 2. батаљон (три чете) 12. пука са два митраљеза. Свега: 3 батаљона и 4 митраљеза.

Батерије на десној обали Раље у *осматрајућем* положају.

2. Дрински пољски дивизион: 4. батерија североисточно од села Биновца, на коси која се спушта ка реци Раљи; 5. батерија северно од овог села, позади гробља; 6. батерија на Дивљачком брду, а 9. батерија према средини села Врбовца.

Североисточно од села Суводола, на коси између пута Колари—Чубура и Колари—Суводол, 1. градска опсадна батерија; источно од ње 3. Дунавска позициска а западно 5. Тимочка позициска батерија.

На Дивљачком брду, на источној страни, турска заплењена крупова хаубичка батерија, а 6. хаубачка брзометна батерија код села Врбовца.

2. **Долазак коњичке дивизије.** Коњичка дивизија, која је стављена под команду III армије, добила је задатак: да задржава непријатељско надирање долином Мораве, да осигу-

---

[1] Командант III армије наредио је, у 0.30 (1.20) часа, да се 3. батаљон 15. пешад. пука III позива са водом артилерије врати Грочанском отсеку, ако је могуће. Командант дивизије обавестио је команданта армије у 7.10, да је „за сада немогуће извршити", пошто се батаљон налази на крилу борбеног распореда дивизије, али „чим будем у могућности да га сменим упутићу га одмах."

рава бокове и позадину оперативних јединица на обема обалама Мораве, али је за сада „од особите важности да се не допусти прелазак непријатељу на леву обалу Мораве, на простору од Драговачког до Љубичевског моста, и напад на Шумадиску дивизију I позива тим правцима.“[1]

Командир челног ескадрона (1. ескадрон 1. коњичког пука) стигао је код Љубичевског моста у 1.35 и известио у 4.30 часа, да је појачао посаду Шумадиског коњичког пука. И вели: „Мост је порушен, али није добро, те га пионири Шумадиске дивизије понова минирају. Од предстраже дознао сам да непријатељ држи десну обалу код моста низводно.“ Везу на десној обали Мораве није могао да ухвати.

Овога јутра стигао је и 1. коњички пук са једном коњичком батеријом. Командант овога пука у 9.30 (14.25) извештава:

„Отсек од села Драговца до према селу Пругову држим са два ескадрона и два митраљеза, и то: један ескадрон од с. Драговца до Љубичевског моста на Морави, а други од моста узводно до према с. Пругову.

„Два ескадрона и два митраљеза налазе се на друму Осипаоница—Љубичево, где се одваја сеоски пут, два километра западно од гвозденог моста.“

3. **Ситуација у току дана.** У 7.30 часова командант дивизије послао је свима командантима следеће наређење:

„На положајима, на којима се налазите, настаните да се одржите што више можете употребљавајући сва средства.

„На случај немогућности, услед много јачег надирања непријатеља, повлачите се под борбом, одржавајући што тешњу везу са суседним трупама на положају на десној обали Раље, које сам вам синоћ телефоном авизирао, с тим да се артилерија по сваку цену мора извући и сачувати.

„Батаљон 12. пука из опште резерве у овом случају да се повлачи на село Скобаљ и штити десни бок новог положаја.“

На основу преставке команданта артилерије од 6.35 часова, командант дивизије упутио је у 8.10 часова команданту III армије следећу преставку:

„Пошто у саставу ове дивизије има мало батерија већег калибра, а непријатељ је према овоме одсеку много надмоћнији у артилерији већег калибра, то молим да се овој дивизији упути још која батерија већег калибра као потпора и заштита пољске артилерије.“

---

[1] Састав Коњичке дивизије: 1., 2. и 3. коњички пук (4. задржан у Прибоју) и један дивизион (две батерије) коњичке артилерије. Сваки пук имао је по 4 ескадрона и 4 митраљеза. Јачина дивизије: официра 123, чиновника 14, подофицира 446, редова 3335, коња 3854, кола 308, митраљеза 12 и топова 8.

И командант армије обавестио је, у 11.30 часова, да је наређено команданту Дунавске дивизије I позива да упути једну хаубичку батерију.[1]

У 10.30 часова послато је свима командантима следеће наређење:

„Начелник Штаба Врховне Команде саопштио ми је изјаве благодарности нашег Врховног Команданта на храбром и успешном држању трупа Шумадиске дивизије I позива и Одбране Смедерева.

„Достављајући вам ово, јунаци, надам се да ћете се и сада као и у будуће показати достојни својих предака и палих другова на бојном пољу, за срећу, славу и част нашег Врховног Команданта, као и малене, али храбре и славне Отаџбине.“

На одсеку Коњичке бригаде владало је затишје. Командант Коњичке дивизије у 15.50 (16.40) часова доставља извештај команданта 1. коњичког пука, по коме се „Непријатељ налази у Љубичевском заводу, али је немогуће оценити његову јачину. Слабијим деловима прилази обали, одакле га одбијамо пушчаном ватром.“

Командант 19. пешад. пука извештава, у 11.30 часова, да је „услед некакве пометње одступио центар овога пука код села Радинца, али је пометња поправљена и трупе су враћене на своје место. Полазим да обиђем.“ [2]

На одсеку 11. пешад. пука непријатељ је отпочео напад у зору, али је заустављен јаком артилериском, пешадиском и митраљеском ватром.

Поводом телефонског извештаја команданта 11. пука од 7.30 часова, да се код пука води јака борба и да је непријатељ стигао на десном крилу на 200 м., командант дивизије наређује му, да ако не може да се одржи, да се повлачи под борбом, с тим да се не сме изгубити ни један топ. Повлачење да се изврши у вези са суседима. Пошто је непријатељ заустављен, то је у току целог дана, до 19.30 часова, непријатељ дејствовао артилеријом, нарочито тешком, а с времена на време пешадиском и митраљеском ватром из стрељачких заклона, утврђујући се на 400—500 м. испред линије заклона.

Према левом отсеку „непријатељ се по групицама прикупљао и утврђивао према селу Вучаку и Петријеву, а на крајњем левом крилу, на Павлици, утврдиле су се две непри-

---

[1] Поводом преставке команданта 19. пешад. пука од 19.45 и 11. пука од 20.25 часова, односно појачања артилерије, командант дивизије обавестио их је, у 20.35 часова: „Наређено је команданту артилерије да још у току ноћи постави хаубичку и пољску артилерију за одбрану међупростора између 11. и 19. пука и за парирање непријатељске артилерије од стране села Липа.“

[2] Командант 11. пешад. пука са Врановог брда известио је у 10 часова, да се примећује повлачење неких делова 19. пешад. пука, и пита, да ли није наређено повлачење. Начелник дивизиског штаба обавестио га да није наређено, јер то зависи од ситуације код тога (11.) пука.

јатељске чете са два топа.“ Непријатељ је заузео село Удовице и избио на јужну ивицу села, где се појавио око 16 часова и један ескадрон коњице. Иначе је непријатељ преко целога дана тукао овај отсек артилериском ватром.

У 23.30 отпочела је пешадиска борба код левог отсека на Парлогу, а у 23.50 часова и код 11. пешад. пука.

а) *У долини Мораве.* Командир 1. ескадрона Шумад. коњ. пука са Љубичевског моста извештава, у 9.10 часова, да је синоћ прешао скелом преко Мораве наредник Михаило Симић код села Сараорца, и да је јутрос донео извештај команданта Дринске дивизије, следеће садржине:

„Трупе Дринске дивизије I позива држе линију: мост код Љубичева—с. Поповац—Бачинац—Салаковачки мост.

„Љубичевски мост (железничку пругу код самог моста) поселе су две чете. Заштитница дивизије, која је синоћ заноћила на изворном крају потока Бресје, повућиће се у зору на главни положај.

„Штаб дивизије у селу Пољани.“[1]

Пошто је 1. пук коњичке дивизије стигао и предузео осигурање леве обале Мораве, то је наређено командиру 1. ескадрона Шумад. коњ. пука, у 12.30, да се врати.

На целокупном отсеку Коњичке бригаде није било борбе. Јачина непријатеља не може се уопште утврдити, јер се нигде не показује јачом снагом, „већ се само виђају пешадиске и коњичке патроле.“ Једино је непријатељ по подне, са десне обале Мораве код села Драговца, избацио три метка из брдског топа на положај 1. батаљона 12. пешад. пука.

б) *Рад 19. пешад. пука.* У 5.30 часова послат је команданту дивизије следећи извештај:

„У току прошле ноћи вратио сам се на јучерашњи положај, а како је непријатељ већ заузео стрељачке заклоне 11. пешад. пука, то је моје лево крило заузело бочни положај, те се отворила ватра и непријатељ се повукао из крајних заклона. Услед оваквог положаја, лево се крило повукло назад за 400—500 м., и сада се утврђује.

„До пет часова није се могла ухватити веза са 11. пешад. пуком, јер је простор око једног километра био целе ноћи непоседнут, али је овога часа ухваћена са батаљоном 12. пешад. пука. Сада се води јака борба између батаљона 12. пука и непријатеља. И непријатељ отвара пешадиску и митраљеску ватру.

[1] И командир 1. ескадрона 1. коњичког пука код Љубичевског моста, послао је преко свога команданта извештај исте садржине, али је додао: „Према овоме извештају, делови Дринске дивизије I позива требали су да буду код Љубичевског моста, међутим још синоћ су примећене непријатељске патроле близу железничке пруге код Љубичевског гвозденог моста. Јутрос је једна непријатељска патрола са митраљезима прешла пругу и отворила ватру на наше стражарење одељење код моста.“

„Потребно је топлије одело.“

У 6.10 часова достављен је команданту дивизије телефоном извештај команданта 2. батаљона, да „овога тренутка непријатељ наступа гребеном у јачој маси ка батаљону 12. пука на Врановом брду. Како немам телефонску везу са 11. пуком, то га нисам могао известити.“

Према извештају команданта 3. батаљона, патрола упућена овога јутра ка селу Радинцу, наишла је код кафане у самоме селу на једну непријатељску чету, која се утврђује.

Са обзиром на јачину борбе на Врановом брду, скренута је пажња свима командантима да ће се рад пука, у случају повлачења 11. пешад. пука, управљати по раду суседног батаљона 11. пешад. пука. И командант 2. батаљона, ово је обавештење доставио у осам часова писмено својим командирима. Око 10 часова повукле су се са положаја 2. чета 2. батаљона и 1. чета 4. батаљона, и ако обе чете нису биле на крилу батаљона до 11. пешад. пука, и „тиме су за собом повукле и 3. батаљон 19. пука и две чете 6. пука I позива.“

Шта се унапред догађало, командант пука није могао да види, услед покривеног земљишта.[1] Обавештен од одступајућих делова друмом, да 2. батаљон одступа, и да не би 1. батаљон 11. пука у селу Вранову са артилеријом био одсечен, командант хитно нареди, у девет часова, да отпочне са повлачењем. Али „како је 2. батаљон 19. пука требао стићи пре осталих, то је ово изазвало сумњу код команданта пука, да је 2. батаљон и одступио, и хитно је упутио ордонанса да се извести шта је у ствари, а одступајуће делове задржи и прикупи код пуковског штаба. И командант 2. батаљона видећи ову забуну, успео је да задржи своју 2. чету на 100 м. позади заклона. Али није могао и 1. чету 4. батаљона која се повукла до села Раље. Командант овог батаљона хитно је послао ордонанса да извести команданта пука, да је 2. батаљон на своме месту и да је наступила нека пометња, јер је и 11. пук на своме месту а нема наређење за одступање, већ напротив да се на положају најупорније одржи. Стрељачке заклоне 1. чете 4. батаљона посела је 3. чета 2. батаљона.“ [2]

У 11.30 часова обавештен је телефоном командант диви-

---

[1] Штаб пука налазио се северно од села Раље, у јарку где железничка пруга сече друм Смедерево—село Скобаљ.

[2] Тадањи командир 3. чете 2. батаљона у своме личном дневнику забележио је, да је са четом заузео „стрељачке заклоне 3. батаљона на друму и на железничкој пруги па до села Радинца.“ Даље, вели, да се „непријатељске патроле налазе пред нашим стрељачким заклонима, а две чете Немаца са два митраљеза почеше ме нападати. Нападача сам зауставио и стрељачке заклоне сачувао док се 3. батаљон није вратио у ове заклоне.“ Командир 1. чете 2. батаљона у своме личном дневнику вели: „У 10 часова десио се неспоразум, те су неке чете (2—3) одступиле у нереду без икакве потребе; из 2. батаљона 2. чета и 1. вод 1. чете.“

зије о овој помотњи и о повлачењу извесних делова.[1] Тек у 14.30 примљено је наређење команданта дивизије од 7.30 часова, да се на положају остане што дуже, а у случају да будемо приморани на повлачење, да се пук повуче на положај који је синоћ авизиран.

Одступајући делови враћени су на своје место, а наређено и посади у селу Вранову да се врати. И ако је ово повлачење било по наређењу и користиле се јаруге и кукурузи, ипак је непријатељ уочио и отпочео туђи положај артилеријом. Ово је било могуће видети са Врановог брда. Изгледа да је непријатељ осетио и код села Вранова, и са једним водом прешао мост на реци Бадрици, али је враћен.

Командант пука нареди, у 12.20 часова, команданту 4. батаљона да одмах, али постепено због откривености земљишта, упути 1. чету 4. батаљона на лево крило 2. батаљона, и додато: „Ја обилазим стрељачке заклоне, и у случају потребе потпомогните 2. батаљон."

Командант 2. батаљона извештава, у 12.30 часова, да се непријатељ испред његове 3. чете развио на 1000 м. у јачини две чете, и наступа дуж железничке пруге.

У 14.10 часова непријатељ је отворио веома јаку артилериску ватру, обасипајући железничку пругу и простор између пруге и Врановог брда. Наша артилерија није одговарала. У 16 часова непријатељ под заштитом митраљеске ватре кренуо се напред на фронт 2. батаљона и командир 3. чете извештава, да је непријатељ стигао према њему на 600 м. у јачини две чете и два митраљеза.[2] На левом крилу непријатељска артилериска ватра све јача и у 17 часова, услед ове јаке ватре, повукла се без наређења 4. чета 2. батаљона, али је ове заклоне одмах посела резерва.[3]

[1] Поводом овога повлачења, командант 2. батаљона, под ОБр. 771 од 11.05 часова, извештава: „Погрешком командира 1. чете 4. батаљона, рез. капетана Лазара Ђурчиновића, почео је да одступа 3. батаљон. Мој батаљон је на положају. Непријатељ још не надире на 19. пук. Молим за наређење, како даље да се држим."

И резерва (4. батаљон), која је била у заклону позади команданта пука, повукла се и командант батаљона известио је у 10.50 часова начелника штаба, „да се 19. пук повукао, а он је са резервом у Раљи. Стрељачки строј повукао се зато, што се повукао 11. пешад. пук. Начелник дивизиског штаба саопштио му, да се одмах врати на своје место, јер се 11. пук не повлачи." Дневник помоћника начелника дивизиског штаба.

[2] Овај командир чете забележио је у своме личном дневнику: „Непријатељ је око 16 часова концентрисао ватру из три пољске и једне хаубичке батерије на мој одсек, али благодарећи маскирању стрељачкнх заклона, непријатељ их није уочио и остали су неповређени. Непријатељска пешадија обновила је напад али је заустављена. Моја чета утрошила је 8000 пушчаних метака, а свега је један наредник рањен."

[3] Командир 1. чете 2. батаљона 19. пука забележио је у своме личном дневнику: „Изгледа да на овоме фронту непријатељ спрема напад. По подне отворио је паклену артилериску ватру бочно и фронтално, тако да је затрпала поједине стрељачке заклоне. Око 17 часова 4. чета напустила је стрељачки заклон и повукла се, али је стрељачке заклоне посела резерва."

У 16.45 часова, после припреме хаубичком артилеријом, непријатељ је напао и лево крило 1. батаљона 11. пука у селу Вранову, али је после борбе од 45 минута задржан на 500 м. где се и утврђује.

У 21 час поднет је следећи дневни извештај:

„Стање на фронту непромењено и трупе овог одсека налазе се на одређеним положајима.

„На северном фронту т. ј. према Смедереву, до сада је уочено око две непријатељске чете у стрељачким стројевима, са три митраљеза и резервом од једног до два батаљона на к. 91 (гробље).

„Од артилерије уочена је једна батерија на к. 160 (169), која гађа заклоне; један брдски топ испред Сегден Дола; једна хаубичка батерија већег калибра дејствује са Царине и једна хаубичка батерија из села Липа, која дејствује бочно на северни фронт.

„На фронту овога одсека немам ни једну батерију, што веома штетно утиче на морал.[1]

„Према реци Раљи, до сада је уочен један ескадрон коњице, око два батаљона пешадије са неколико митраљеза, два брдска топа у селу Радинцу и једна пољска батерија у селу Липама.[2]

„Неминовно су потребна јача артилериска оруђа, ради тучења непријатељских хаубица, ради чувања пешадије а више ради моралног дејства."

И на основу горњег извештаја, командант дивизије обавестио је команданта пука, да је издао потребно наређење команданту артилерије да га потпомогне.

У 20.58 часова наређено је трупном лекару следеће:

„Са превијалиштем дођите сутра у свануће на своје место, где сте и били, и у будуће не удаљавајте се без наређења. Сада је случај да рањеници не могу да нађу превијалиште, што је знак да ваши болничари-војници не стоје на путу."

На основу прикупљених података о непријатељу обавештен је командант дивизије да се код погинулих налазе нараменице сиве боје са арапским бројевима 3 и 18, који су израђени од црвеног конца, а изнад броја 3 налази се знак запаљене бомбе; да има нараменица чивит боје са арапским бројевима 161 од црвеног конца; да се из нађених адреса и платнених значки види да су погинули из 8. пешад. пука 5. пешад. дивизије и 20. пешад. пука 6. пешад. дивизије.

---

[1] Командант 2. батаљона вели: „Данас је положај држан по цену великих жртава. Непријатељска артилерија свију калибара засипала је стрељачке заклоне. Овом одсеку потребна је једна батерија. Непријатељ туче хаубичком батеријом из села Липа, тешком из Смедерева а брдском са к. 160 (169)."

У 16 40 часова наредио је командант дивизије команданту артилерије да батерије на положају 11. пука потпомажу и 19. пешад. пук.

[2] Према извештају команданта 1. батаљона 11. пука из села Вранова, њега је тукла „хаубица са Царине изнад Смедерева, једна група из села Липа, и једна група из села Радинца."

Губитци. Погинуло два, рањено 23, контузовано три и нестало три војника.[1]

в) *Рад 11. пука.* „Непријатељ је данас у зору отворио пешадиску и митраљеску ватру из својих стрељачких заклона, али је брзо уњуткан нашом артилеријом и пешадијом.“ Командант 19. пука известио је преко дивизиског штаба, у 6.10 часова, да непријатељ наступа јачом снагом гребеном Врановог брда.

На преставку команданта пука, у 7.30 часова, да се води јака борба и да је непријатељ стигао на десном крилу на 200 м., наредио је командант дивизије, да у случају ако се не би могао одржати, да се повуче под борбом у вези са суседима, али да не остави ни један топ.

И командант пука вели, да се непријатељ „утврђивао на своме положају. Његова артилерија преко целога дана дејствовала је с времена на време на наше трупе, а нарочито његова тешка артилерија. Хаубичка артилерија јако дејствује по свој прилици из села Липа и туче бочно. Потребно је да се још у току ноћи постави једна наша хаубичка батерија, где је јуче била, ради парирања непријатељске тешке артилерије код села Липа. Неопходно је потребно да се једна батерија постави тако, да брани приступ ка десном крилу мога положаја, као и приступ левом крилу 19. пука, јер је непријатељ данас по подне јаче притискивао на тај међупростор.

„Данас у сумрак непријатељска пешадија вршила је делимично покрет и задржала се на даљини 300—400 м., а према моме центру и левом крилу на даљини 400—500 м.“

г) *Рад левог одсека.* Командант дивизије наредио је команданту одсека у 7.45 часова:

„На случај повлачења наших трупа на положај на десној обали реке Раље, наредите команданту батаљона 15. пука III позива, да са батаљоном и водом брзометне артилерије поседне положај Раван—Пролом (јужно од села Сеоне), а потом одмах да се јави команданту Грочанског одсека.“

У 12.50 (14.30) командант одсека известио је команданта дивизије у следећем:

„Командир 1. чете 2. батаљона комб. пука III позива, активни поручник Обрад Кокотовић, чији је батаљон северно од села Петријева, известио ме је овога тренутка, да се непријатељ са две чете утврдио на јужној и југоисточној падини к. 190 (196). Да на Павлици има два топа постављена, који још нису дејствовали; да та оделења на Павлици имају више митраљеза, који дејствују са дрвећа. Да је приметио једну непријатељску батерију на маршу преко Павлице путем за село

[1] Између овде изнетог рада 19. пука и изнетог са непријатељске стране (стр. 248.), постоји јако размимоилажење.

Удовице, која је имала већи број кола, али се нису могла пребројати услед мутног времена. Са батеријом ишло је једно јаче коњичко одељење, јачине најмање вод. У истинитост овог извештаја ни најмање не сумњам.

„Стање на осталом делу фронта промењено је у томе, што су се непријатељска одељења почела појављивати на десној обали Вучачког потока, јужно од села Вучака. Уз Царину примећује се кретање и непријатељско груписање дуж пута."

После подне непријатељ је заузео село Удовице и избио на јужну ивицу села. Код села Удовице, око 16 часова, појавило се једно непријатељско коњичко одељење, које је оцењено на један ескадрон. Ово је одељење остало у близини села Удовица, северно од села Петријева. И командант одсека вели: „Водник коњичког вода известио ме, да се командант 3. батаљона 15. пука III позива повукао на Сеонску косу. Наредио сам му да се врати и остане на средокрачи, на линији Сеона —Петријево."

Непријатељ је и према Царини пришао местимично до 300 м. Нарочито се прикупља према селу Петријеву и Вучаку у изворном делу Вучачког потока. И ово је прикупљање вршено у току целога дана, крећући се уз Петријевски поток и уз Царину у малим стрељачким стројевима до десетине.

„Непријатељ је целог дана бомбардовао поједине делове мога фронта и безпрекидно чинио напоре да пробије одбрамбену линију, али у томе није успео. Располаже знатним бројем митраљеза, које и користи."

Командант одсека цени, да се према његовом „фронту непријатељ прикупља у јачини два пука. У опште велику снагу тешко је оценити, због вештог и дуготрајног прикупљања. Има и коњице, али колико непознато је; има и пољске и хаубичке артилерије, поред тешке, али колико, непознато је; заробљеници су нагласили да је има много.

„Мој је распоред као и до сада. У резерви имам две чете 4. батаљона мога пука и две чете 1. батаљона 5. пука I позива. Резерва је позади на путу ка Локми (Парлог), где сам и ја.

„Дух је у трупи добар и поред већ претераног замора услед непрекидне борбе, од почетка борбе око Смедерева.

„Исхрана је задовољавајућа. Време ужасно рђаво."[1]

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 1. **Наређења команданта корпуса.** Како је 6. пешад. дивизија постигла свој јучерашњи успех тек у мрак, то се исти није могао одмах ни да утврди. И зато је командант корпуса морао прво да сачека резултат извиђања, па тек да нареди продужење напада, и у овоме смислу командант корпуса издао је, у 23 часа прошлога дана,

[1] Падала је киша са јаким ветром.

потребна наређења. Команданту 6. пешад. дивизије наређено је, да извуче што више може трупа са простора Раља—Морава и да их упути на леву обалу Језаве.

2. **Рад 25. резервне дивизије.** Код ове дивизије ноћ је прошла на миру, а овога јутра утврђено је да је непријатељ напустио своје положаје пред десним крилом. Дивизија је посела Југово, село Удовице и Вучак. Изузев борбе патрола и обостране артилериске ватре, дан је прошао на миру. Од стране села Петријева, са Парлога и источно, непријатељ је јако тукао наша извиђачка одељења.

3. **Рад 6. пешад. дивизије.**

а) *Наређење за овај дан.* Како је јуриш на Врановo брдо успео тек у мрак, и услед тога су се измешале јединице, то командант 6. пешад. дивизије није могао да створи себи јасну слику о ситуацији. Командант дивизије морао је, дакле, да се у својим наређењима за 15. октобар ограничи само на то, да припреми потребне резерве. Наређено је, да 3. јегерски батаљон буде у осам часова на јужном излазу из Смедерева, и да се 3. батаљон пука Квицова издвоји из одреда Јагова и упути у Смедерево, где ће бити на расположењу команданту корпуса.

У дивизиску резерву одређен је 2. батаљон 20. пука с тим, да овога јутра буде код к. 106 западно од Каунице баре. Одреду ван ден Берга понова је враћена 9. чета 20. пешад. пука, која је јуче упућена из села Липа као резерва за напад на Врановo брдо.

Из извештаја о ситуацији на Врановом брду, који су примљени овога јутра, видело се, да 24. и 64. пук нису успели да из борбене линије извуку јаче резерве, но су само поједини батаљони имали слабије резерве. Овога јутра напала су српска одељења 64. пешад. пук, али су одбивена ватром. Патроле су утврдиле, да се непријатељ задржао позади на 400—800 м. По свему је изгледало као да је Врановo брдо добро утврђено са више линија за одбрану, а дивизија је прошлог дана заузела прве три линије. Било је врло тешко утврдити садањи непријатељски положај, јер поља засејана кукурузом и виногради нису дозвољавала, а опрезни непријатељ спречавао је ватром наше патроле да му приђу. Ипак се из свију примљених извештаја видело, да је непријатељ предњи положај само слабо посео, а да се његов главни положај налази на северној ивици шуме Шешковца и у Јелен Долу, а са артилеријом код шуме западно од села Раље и код железничког моста источно од села Раље.

Како 24. и 64. пешад. пук, према примљеним извештајима, нису имали резерве, то им је командант дивизије ставио на расположење по једну чету из своје дивизиске резреве.[1] У

[1] Упућена је 6. чета 20. пука 64. пуку а 7. чета истог пука 24. пешад. пуку

осталом командант дивизије намеравао је, да данас заузме јужни део села Радинца и да померањем 1. батаљона 20. пешад. пука унапред исправи фронт између 24. пешад пука и села Радинца.

б) *Борба око села Радинца.* 15. октобра у јутру јавио је одред ван ден Берга да непријатељ држи јачим снагама јужни део села Радинца, јужно од реке Раље. Северни део села држао је 3. батаљон 24. пешад. пука. Између реке Раље и Лесковаче одржавале су везу са одредом Јагова две чете 2. батаљона 20. пешад. пука. Десно и позади, на гробљу, западно од реке Раље, налазио се 1. батаљон 20. пешад. пука. Слаби осигуравајући делови били су упућени ка југу. Као резерва потпуковника ван ден Берга налазила се у селу Липама 10. чета 20. пешад. пука. Ускоро се очекивало појачање ове резерве са 9. четом 20. пешад. пука, која је упућена са Врановог брда.

У 9.50 часова примљен је нов извештај у штабу 6. пешад. дивизије о ситуацији код села Радинца. Потпуковник ван ден Берг известио је у 9.15 часова из села Липа, да се непријатељ налази у својим стрељачким заклонима испред 3. батаљона 24. пешад. пука, и да река није никаква препрека за извршење напада. „Исто је тако поседнута, можда нешто слабије и шумица западно и одмах уз железничку пругу (источно од слова „б“ у речи Враново брдо), за коју је јуче јављено да је поседнута. Два вода 1. батаљона 20. пешад. пука наступала су између ове шумице и села Радинца (јужни део) и утврдила се 300 м. јужно од пута, који полази са железничке пруге. Десно крило ових водова повија се са железничке пруге ка северу (у вези са 24. пешад. пуком). Испред ових водова налазе се само непријатељске патроле. Овога часа извештава једна патрола 1. батаљона 20. пешад. пука да је са запада продрла у јужни део села Радинца и да је тек у средини села дочекана ватром. Према овоме изгледа као да село није јако поседнуто.

„Изгледа ми, да се напад на село може извести пешадијом без тешкоћа, обухватом 1. батаљона 20. пешад. пука са запада. Опасност за овај батаљон може да наступи са падина Врановог брда, само од артилериске ватре у бок и позадину, нарочито од стране једне или две непријатељ. батерије, које су већ прекјуче уочене у малој ували, један километар јужно од слова „Е“.[1] Ове батерије гађале су јуче шрапнелима 1. батаљон 20. пешад. пука на гробљу, али наша артилерија није успела да их пронађе.

„Немам извештај: да ли су и у колико поседнуте узвишице дуж западне обале Језаве (југоисточно од Радинца); једино се зна, да источно од Језаве, 1500 м. пред 3. батаљоном 20. пешад. пука, нема непријатеља.“

[1] У речи Подунавље. То је прва увала одмах северно од Јелен Дола. Д. М.

Извештај патрола, да је село Радинац слабије поседнуто, изгледа да је у неколико потврђен осматрањем 24. пешад. пука са Врановог брда. Командант 24. пешад. пука известио је у 11.15 часова команданта 12. пешад. бригаде, да се већ два часа види како непријатељ одступа испред пука а од села Радинца у стрељачким стројевима и колонама. И командант бригаде наредио је потпуковнику ван ден Бергу да извиђа ка селу Радинцу. У 12.15 часова известио је потпуковник ван ден Берг о резултату понова извршеног извиђања, да непријатељ држи јужни део села Радинца.

У међувремену издао је командант 6. пешад. дивизије наређење за артилериску припрему напада на село Радинац. Са коректуром гађања требало је одмах отпочети, а рововска оруђа дивизије упућена су са Врановог брда у село Радинац.

У 13.50 часова издао је командант дивизије наређење за напад. У овом циљу стављене су команданту 12. пешад. бригаде на расположењу обе чете дивизиске резерве (5. и 8. чета 20. пешад. пука), која се налазила код к. 106. Напад требале су да припреме, како је већ наређено, 6. пољска арт. бригада и тешка артилерија. „Пре почетка напада имају се уништити положаји између „J“ и „E“ у речи „Подунавље“, јер се претпоставља да се овде налазе митраљези за бочно дејство.[1] За време напада тежити, да се паралише дејство непријатеља са северног дела шуме Шешковца и шумица до железничке пруге, са простора Раља—Мала Крсна, нарочито из шуме између друма и железничке пруге североисточно од Раље. Припрема вршиће се од 14.15 до 15 часова. У 15 часова почиње напад.“

Како је земљиште било непрегледно, то се артилерија морала да задовољи само тиме, што је како приликом припреме тако и за време напада, у главном косила по одређеним просторима. Вероватно да су неке од батерија успеле да гађају непријатељске трупе у покрету, као и непријатељску артилерију.

Од 14. октобра у вече падала је без прекида киша праћена јаком олујом, што је у велико ометало телефонску везу између штаба 12. пешад. бригаде и одреда ван ден Берга. И тако се пешадији могло саопштити само, да се напад има да почне у 15 часова. Детаљна дивизиска заповест примљена је у 14.35 по ордонансу—коњанику. Командант бригаде означио је као циљ напада линију: јужна ивица села Радинца па ка западу до железничке пруге.

Потпуковник ван ден Берг употребио је за обухватни напад: на центар 3. батаљон 24. пука, десно 1. батаљон 20. пука а лево 3. батаљон 20. пешад. пука. 3. батаљон 20. и 3.

[1] Ту је било десно крило 11. пука на сеоском путу, који води са југозападне ивице села Радинца па западно на коту 170. Д. М.

батаљон 24. пука требали су да сачекају долазак 1. батаљона 20. пука на исту висину, а потом сва три батаљона да отпочну са наступањем противу јужног дела села.

У 15 часова кренуо се 1. батаљон 20. пешад. пука са 2., 1. и 3. четом у I борбеном реду, и без озбиљнијих тешкоћа стигао до линије: средина села Радинца—железничка пруга, и продужио према јужном делу села, али је наишао на јак отпор, а у исто време батаљон је тучен са железничке пруге у бок и у леђа.

3. батаљон 24. пешад. пука, нападајући фронтално, није се могао кренути са места, и ако је артилерија успела да убаци неколико зрна у српске заклоне.

Источно од села Радинца упутио је 3. батаљон 20. пешад. пука своју 12. чету на к. 72 (источно од села), а 11. чету лево од 12. чете. Овде је напад отпочео у 16 часова, а 9. и 10. чета после су досадању предњу линију. У 16.45 часова задржано је за кратко време наступање обеју чета непријатељском ватром из једног стрељачког заклона, који је био негде сакривен у кукурузу, али су наше трупе успеле да у скоковима приђу непријатељу. Непријатељ се није могао одржати пред нападом са двеју страна. У село продире: са севера 3. батаљон 24. пешад. пука, са запада 1. батаљон 20. пешад. пука а источном ивицом села ка југу 3. батаљон 20. пешад. пука. Одмах после 17 часова заузеле су трупе потпуковника ван ден Берга јужни део села Радинца. Одмах су старешине предузеле да уреде јединице, као и положај који су заузели.

Испред десног крила 1. батаљона 20. пука било је још непријатељских стрелаца на железничкој прузи. У осталом није се знало колико се далеко непријатељ повукао, чија је јачина цењена отприлике две чете.

в) *Рад одреда Јагова.* Према наређењу команданта корпуса, издвојен је пре подне овога дана из састава овога одреда 3. батаљон пука Квицова и упућен у Смедерево.[1] У 10.55 примљен је у штабу корпуса извештај команданта 4. рез. корпуса, да је наређено 11. Баварској пешад. дивизији да поправи разрушени мост код села Драговца. Командант 4. рез. корпуса молио је за наређење одреду Јагова да крене до Катаревца, како би протерао непријатеља, који се, како је изгледало, још увек налази код Драговца на левој обали Мораве.

Командант 3. армиског корпуса налазио је, да је одред Јагова сувише слаб да ово изврши, и да одред треба само да изврши садањи задатак, а то је обезбеђење бока корпуса између реке Лесковаче и Мораве. Одреду је наређено да, у колико може, поступи по захтеву команданта 4. рез. корпуса.

[1] У састав одреда остали су: 3. хусарски пук, 8. чета пука Квицова и пола 1. батерије 39. пољског арт. пука.

Мајор фон Јагов кренуо се са одредом ка Драговцу, и око 17 часова стигао је западно од овог села. Ни по чему није се могло закључити као да 11. Баварска дивизија намерава да подигне мост. Кад је чело одреда са Катаревца дочекано ватром, наредио је мајор фон Јагов да се стане, како се не би претрпео неуспех услед недовољне снаге.

4. **Ситуација у вече.** Услед нејасне ситуације на фронту као и услед тешкоћа у дотурању потреба преко Дунава, командант 3. армиског корпуса реши се 14. октобра, да 15. октобра не врши операције већих размера. Ипак је 25. рез. дивизија померила свој фронт ка западу, а 6. дивизија заузела село Радинац. Увече се тачно знала линија фронта. Ценило се, да је јачина непријатеља на висовима код Смедерева око 20 батаљона. Како је 3. армиски корпус био јак 21 батаљон, то је изгледало да са пешадијом није много јачи.[1] Али последњих дана показала се надмоћ немачке артилерије, и ако је њено дејство услед конфигурације земљишта остало у уским границама.

4. резервни корпус данас се утврдио на заузетој линији. Констатован је непрекидан непријатељски положај на линији: јужно од села Драговца—село Лучице и источно. 10. резервни корпус посео је село Смољинац и стигао је на источном крилу до Чешљеварског Дола.

И данас је олуја јако ометала превожење. Код 3. армиског и 4. рез. корпуса могао је саобраћај да се врши само парабродом, а код 10. корпуса прекинут је сваки саобраћај.

И тако командант армије и 16. октобра није могао да захтева од својих корпуса далеке циљеве. 3. армиски корпус требао је да веже непријатеља кратким ударцима. 4. рез. корпус имао је да се на новом положају припрема за напад, а 10. рез. корпус да истури своје предстраже даље унапред.

3. армиски корпус намеравао је, сходно наређењу команданта армије, да се помери напред, на висове Подунавља, обезбеђујући свој десни бок, у колико то буде време дозвољавало. 25. рез. дивизији наређено је, да што пре заузме село Петријево и Парлог, а 6. пешад. дивизија требала је да обезбеди простор између железничке пруге и Мораве, а са главном снагом да заузме земљиште јужно од Врановог брда.

[1] Командант армије ценио је, да се према 66 немачких батаљона налазе 66—68 српских батаљона, од којих су 25 према 3. армиском корпусу, и то: 10. и 15. пешад. пук III позива, осам батаљона; из Шумадиске дивизије I позива: 10., 11. и пола 19. пешад. пука, десет батаљона; и из Дринске дивизије I позива: 5. и три четвртине 6. пука I позива, седам батаљона — свега 25 батаљона.

Борба код села Петријева

16. октобра. 1. **Ситуација у току прошле ноћи.** „На фронту од села Вучака до села Петријева непријатељ је око 23 часа отворио изненада јаку пешадиску, митраљеску и артилериску ватру, и убрзо је затим кренуо пешадију у напад.

„Непријатељски напад на овоме фронту одбијен је јаком ватром са наших положаја и заустављен је пред селом Вучаком, близу коларског пута, на 500 м., а пред осталим делом фронта, као и пред селом Петријевом на 200—800 м., са јачим груписањем код села Вучака и Петријева.

„Приликом овога напада, услед јаке концентричне ватре тешке артилерије, 1. батаљон 10. комбинованог пука попустио је и растурио се, али је његово место убрзо и благовремено попуњено резервом одсека, а из 5. пука 1 позива одмах је упућен један батаљон за резерву левог одсека.[1] Овај растурени батаљон од јутрос се прикупља код резерве одсека.

„Поводом овога напада, око поноћи, ватра се пренела и на средњи одсек који држи 11. пешад. пук, противу кога је непријатељ данас, све до 1.30 часа, дејствовао јаком ватром тешке артилерије, као и веома јаком пешадиском и митраљеском ватром из стрељачких заклона, али без покрета пешадије.

„У 1.30 часа ватра је обустављена, а после тога непријатељ је ретко избацио по који артилериски метак.

„За сво време ове борбе, непријатељ је светлећим ракетлама стално осветљавао положај трупа ове дивизије.

„На осталим одсецима фронта ове дивизије, нити је било борбе нити каквих важнијих догађаја.“

2. **Осигурање левог бока.** Ради осигурања левог бока од појаве непријатељске коњице од стране села Удовице, командант дивизије умолио је команданта Коњичке дивизије у 9.10 часова, да једним својим пуком од прво пристиглих, одмах смени Шумадиски коњички пук у долини Мораве и заузме фронт од реке Бадрике до Мораве (код села Драговца).[2] Одмах је, у 9.15 часова, послато наређење команданту Коњичке бригаде,

---

[1] Упућен је у 4 часа Браничевски комб. батаљон III позива.

[2] Командант Коњичке дивизије са својим начелником штаба стигао је у штаб дивизије (Михајловац) у 8 часова, када је споразумно и решено ово питање, које је одобрио командант армије.

преко команданта 12. пешад. пука, да „услед појаве непријатељске коњице код села Удовице“ одмах упути Шумадиски коњички пук преко села Колара на Церје, између села Петријева и Сеоне, „ради заштите левог бока трупа ове дивизије и одржавања везе са Грочанским одредом“, где да ухвати што тешњу везу источно са левим одсеком код села Петријева а западно са 3. батаљоном 15. пука III позива и даље са трупама Грочанског одсека.

О упуту Шумад. коњ. пука на Церје, обавештен је у 9.30 часова командант левог одсека, али да „батаљон 15. пука III позива са водом брзометне артилерије остаје и даље у састав ове дивизије, односно тога одсека, све док не стигне Шумадиски коњички пук на Церје. А потом да изађе из састава ове дивизије и врати се у састав Грочанског одсека, с тим да и даље одржава што тешњу везу са Шумадиским коњичким пуком и штити десни бок Грочанског одсека, као и међупростор између трупа ове дивизије и Грочанског одсека. Ако је командант батаљона 15. пука III позива добио од Грочанског одсека какво друго наређење од овога, доставити ми одмах тај његов задатак ради знања и мог даљег управљања.“

У ово време, у 9.30, примљен је извештај команданта левог одсека од 8.30 часова, по коме га је командант 3. батаљона 15. пука III позива известио, да се налази на јужној страни села Удовице и „да је наредбом команданта Одбране Београда стављен под команду Грочанског одсека, а изјавио ми да ће одржавати везу са Петријевом. Молим за нужно наређење ако он и даље треба да остане под мојом командом. Коњички вод остаће и даље у околини села Сеоне.“

3. **Ситуација у току дана.** „На десној обали Мораве код села Драговца примећено је да непријатељ прикупља грађу и бурад, вероватно за израду моста. Предузете су мере да му се намера спречи.

„Шумадиски коњички пук замењен је од реке Бадрике до Мораве код села Драговца са 3. коњичким пуком и једном коњичком батеријом, и отишао вечерас на лево крило ове дивизије, на Крњи До, за заштиту левог бока и везу са Грочанским одсеком.

„Код погинулих војника код села Радинца, нађене су војничке књижице из којих се види, да се тамо налазе делови 24. Брандербуршког пука Великог Херцега Фр. Франца II од Мекленбург—Шверина, а који припада 6. дивизији 3. корпуса. Погинули војници пре рата били су у ерзац резерви.

„Са Врановог брда непријатељ је од 16 часова почео успешно да баца бомбе у стрељачке заклоне 11. пука са даљине од 400 м.

„Према левом одсеку непријатељ је цело пре подне дејствовао пешадиском, митраљеском и артилериском ватром, а нарочито у правцу села Вучака и Петријева. Око 13.30

часова бомбардовање Петријева достигло је врхунац, нарочито из тешких оруђа, када је непријатељска пешадија извршила јуриш на трупе 10. пука III позива код Петријева, које су услед великог замора и веома јаке ватре биле поколебане, и нагло и у нереду напустиле положај. Послата два батаљона из резерве успела су, да задрже у повлачењу наше растурене делове на северозападној ивици села Ландола, задржавши непријатеља у даљем надирању. На овај начин непријатељске трупе загрозиле су левом боку трупа ове дивизије, а ово у толико пре што се батаљон 15. пука III позива био раније повукао на Сеонску косу и тиме открио леви бок трупа ове дивизије."

Поводом ове неповољне ситуације код левог одсека, командант дивизије позвао је на телефон, у 13.55 часова, команданта 11., 5. и 10. комб. пука III позива, и наредио команданту левог одсека: да са батаљоном 5. пука покуша напад на непријатеља у вези са 3. батаљоном 15. пука III позива; команданту 11. пешад. пука, пошто је упознат са ситуацијом, ако буде приморан на повлачење на раније авизиран положај, да се повлачи у реду, и да о томе обавести команданта 19. пешад. пука. Команданту 5. пешад. пука, да му батаљон буде спреман, да је у вези са командантом левог одсека и да извештава команданта дивизије о ситуацији, а за даље наредиће према ситуацији код левог одсека.[1] У 14.12 часова наређено је да артилерија код Биновца буде спремна да прихвати одступање левог одсека и да туче непријатеља код села Петријева.[2]

У 9.30 часова наређено усмено команданту муниције колоне да упути једно пешадиско и једно артилериско одељење са муницијом код села Добродо; у 10 часова команднру Дринске болничке чете у Сарајорцу, да све рањенике са завојишта одмах евакуише у 4. Дринску пољску болницу код железничке станице Крњево, а са полученом да се крене у састав своје дивизије, јер ће у селу Сарајорну образовати завојиште Коњичка дивизија.

У 11.50 часова примљен је извештај команданта профијантске колоне из Паланке, да је у подне прошлога дана стигао у Паланку и улогорио се поред друма на пољани до вашаришта.

Од како је Шумадиска дивизија стигла код Смедерева, прошло је преко завојишта до овога дана 640 рањеника.

а) *У долини Мораве.* Командант Коњичке бригаде наредио је, у 8.25 часова, да 1. батаљон 12. пешад. пука са Шумад. коњ. пуком образује десни одсек под командом команданта Шумад. коњ. пука.

---

[1] У 13.50 часова начелник штаба Шумад. дивизије пита телефоном начелника штаба Одбране Београда: зашто се 3. батаљон 15. пука III позива без наређења вратио у састав Грочанског одсека, открио леви бок и сад је у питању цео положај? Моли, да овај батаљон нападне непријатеља у бок и позадину.

[2] Иначе су све батерије на десној обали Раље „радиле на утврђивању и уређењу положаја."

У 11.20 (12.30) часова достављено је команданту Шумад. коњ. пука наређење команданта дивизије, да ће бити смењен од стране једног коњичког пука Коњичке дивизије и да се по смени одмах крене преко села Колара на Церје, а отуда да врати вод Дринског коњ. пука у свој састав.

Командант Коњичке бригаде известио је команданта дивизије у 13 часова, да према извештају командира чете до Мораве, „непријатељ припрема грађу и бурад на десној обали Мораве код села Драговца, вероватно у циљу подизања моста. Сада, овога часа, у 11.30 часова, непријатељ је на батаљон испалио четири метка из брдског топа, који је поставио на десној обали Мораве.“ И командант Коњичке бригаде вели: „Поводом тога наредио сам команданту десног одсека да са батаљоном, једним ескадроном и водом митраљеза Шумадиског коњичког пука предузме најенергичније мере и по сваку цену спречи прелаз непријатељу код села Драговца, ако покуша.

„Тако исто умолио сам команданта 1. коњичког пука да и он са митраљезима, потребним бројем ескадрона, а ако има и артилеријом, предузме нужне мере да се осујети непријатељу, ако покуша, прелаз преко Мораве код села Драговца.

„Батерији (5. Шумадиској) сам наредио, да нађе елементе и отвори јаку ватру приликом прелаза непријатеља.

„Непријатељ до овога часа није још предузео прелаз.“

Шумад. коњ. пук смењен је у 16.20 часова од стране 3. коњичког пука (са 2. коњичком батеријом), кренуо се у 19.30 и стигао у Коларе у 21 час, одакле је упутио три патроле правцем: село Ландол—Петријево, Сува Чесма—Водањ и Сува Чесма—Мађарска Раван.[1] У 23 часа пук је продужио за Мађарску Раван.

б) *Рад 19. пешад. пука.* У току прошле ноћи ничег значајнијег до обичног пушкарања. 4. батаљон сменио је 2. батаљон.

На десном крилу код села Вранова непријатељска пешадија налазила се на 500 м. и утврђивала, и 4. Шумадиска пољ. батерија са источне ивице Вранова отворила је ватру у 12 часова на ову пешадију, која се појавила у већим групама према 3. чети.

---

[1] Командант 3. коњ. пука вели, по извршеној смени, да се према њему налази непријатељ „у јачини једног батаљона и два митраљеза а на десној обали Мораве, код села Драговца, једна непријатељска батерија.“

Командант Шумад. коњ. пука јавио се телефоном из Мале Крсне у 17.55 часова и командант дивизије наредио му: „Пошто ће ноћас бити извлачење, то ће командант пука из села Живковца да ухвати везу између Дивљачког брда и Мађарске Равни, и да извиђа у правцу села Ландола и Водња. На Пролому треба да је Грочански батаљон.“ Грочански батаљон, то је 3. батаљон 15. пешад. пука III позива, који је био у саставу левог одсека и напустио положај ноћу, 14/15. октобра.

Према центру (3. батаљон) непријатељска пешадија налазила се на 500—600 м. и покушавала да се утврди, али су му ометале наше објавнице, а 4. Шумадиска пољска батерија са источне ивице села Вранова отпочела је у осам часова да дејствује на ову пешадију и ватру прекинула у 8.15; 6. Шумадиска пољ. батерија, са северозападне ивице села Вранова, отворила је ватру у 9.47 на ову пешадију, али је у 10.30 часова била обасута ватром једне хаубичке батерије.[1]

Цело по подне непријатељ је повремено дејствовао митраљезима у циљу да се открију наши стрељачки заклони.

Непријатељска артилерија са прекидима дејствовала је од 10.40 до 18 часова на лево крило 4. батаљона, а нарочито на додирни део овог батаљона са 11. пешад. пуком. Најјаче је дејство било на наше стрељачке заклоне око 11 часова, од стране рововских оруђа, пољске и хаубичке артилерије. Око 16 часова непријатељ је привукао према левом крилу два пољска топа и са даљине 800—900 м. избацио неколико метака на село Раљу.

Ради попуне губитака код 2. и 4. чете 2. батаљона упућено им је по 40 војника из допунске чете.

Губитци: погинуло три, рањено девет војника.

Утрошено: 17.681 метак за пушку и 2750 за митраљез.[2]

в) *Рад 11. пешад. пука.* „Прошле ноћи, у 24 часа, непријатељ је отворио пешадиску, митраљеску и артилериску ватру из својих стрељачких заклона. Одмах затим и његова артилерија тукла је наше положаје јаком ватром.[3]

„Ватра са једне и друге стране трајала је до 1.30 часа, а затим је настало затишје, сем пушкарања из стрељачких заклона са једне и друге стране."

У току дана непријатељ „није предузимао никакав покрет. Било је преко целога дана обострано пушкарање из стрељачких заклона. Његова артилерија тукла је бочном ватром од стране села Липа, а од подне једна његова батерија туче и позадину положаја. Примећено је да наша хаубичка батерија привлачи својим дејством ватру те тешке батерије и тиме смањује жртве код пешадије.

---

[1] Овом приликом рањен је један водни официр, један поднаредник и три војника, а погинуо је један наредник. Обе батерије утрошиле су 33 шрапнела и три разорна зрна.

[2] Командант дивизије обавештен је, да су код погинулих војника нађене званичне књижице, према којима се у Радинцу налазе делови 24. Брандербуршког пука, 6. пешад. дивизије 3. корпуса.

[3] Прошле ноћи, у 24 часа, обасута је 3. Шумадиска пољ. батерија јаком пешадиском и артилериском ватром и један метак тешке артилерије ударио је у батерију, и том приликом рањен један наредник, 2 поднаредника и 4 редова а погинуло 11 и рањено осам коња; три руде пробушене, два паоца на предњем точку изломљена, два предњака избушена парчадима и уништено много ситнијих делова.

„У 16 часова непријатељ је почео убацивати бомбе у наше стрељачке заклоне на даљини од 400 м. Дејство је ових бомби успешно. У сумрак непријатељ није предузимао никакав покрет, и остао је на својим положајима где је и раније био.“

Командант пука цени, да је јачина непријатеља према његовом одсеку „најмање шест батаљона пешадије и десет митраљеза, артилерије има свију врста: брдске, пољске и хаубичке.“

Вод 6. хаубичке батерије у Јелен Долу дејствовао је поглавито на непријатељску хаубичку батерију код села Липа и утрошио 49 разорних зрна.[1] 2. и 3. Шумадиска пољ. батерија слабо су дејствовале, јер је „све било мирно.“ 2. батерија утрошила је четири а 3. батерија 18 шрапнела.

г) **Борба код села Петријева.** Прошле ноћи, око 23 часа, непријатељ је изненада отворио артилериску и пешадиску ватру дуж целог фронта одсека. У исто време непријатељска пешадија кренула се напред, „вероватно у циљу препада и освојења положаја.“

Трупе овог одсека зауставиле су ватром овај непријатељски покрет и он се задржао местимично са јачим и слабијим снагама. „Испред Вучака, ближе коларском путу, дошао је пред наш положај до на 500 м. и утврдио се. Код Петријева и на осталом делу фронта поједине непријатељске трупе ближе су и даље од 200—800 м.“

Док су 3. батаљон код села Вучака и 2. батаљон 10. комб. пука III позива код села Петријева остали на својим положајима за време ове ноћне борбе, дотле се 1. батаљон, који је посео међупростор између ова два села, разбегао, те је командант одсека употребио сву резерву и успео да заузме напуштени положај, пре но што је непријатељ сазнао да је положај напуштен. И овај се батаљон прикупља на Парлогу. На молбу команданта овога одсека од четири часа, командант 5. пешад. пука упутио му Браничевски комбиновани батаљон III позива.

Пошто је положај био стабилизиран, то је распоред овог одсека, око осам часова, био следећи: 3. батаљон појачан са 2. четом 4. батаљона на десном крилу, налазио се јужно код села Вучака; 2. батаљон код села Петријева, а међупростор поселе су 3. и 4. чета 1. батаљона 5. пука и једна чета 4. батаљона 10. комб. пука; у резерви на Парлогу 3. и 4. чета 1. батаљона 5. пука са два митраљеза, две чете 4. батаљона 10. комб. пука и Браничевски комб. батаљон. 1. батаљон 10. комб. пука прикупљао се.

[1] Други вод 6. батерије постављен је такође у току прошле ноћи јужно од села Раље, поред пута Раља—Михајловац. И оба вода имали су задатак: „осматрање и дејство Мала Крсна—североисточна страна села Липа до смедеревског друма.“

До подне водила се жива пешадиска борба код села Вучака и Петријева, и непријатељ се приближавао положају под заштитом јаке артилериске ватре. И командант одсека, у 11.40 часова, извештава, да непријатељ потпомогнут тешком артилеријом а пољском са Павлице наступа у четири стрељачка строја и моли за помоћ у артилерији.

Поводом овог извештаја командант дивизије наредио је, да се команданту одсека упути једна пољска батерија, а команданту 5. пешад. пука да буде спреман и потпомогне леви одсек чим командант левог одсека буде захтевао.[1]

Већ око подне непријатељ почиње јако да бомбардује положај 2. батаљона 10. комб. пука код села Петријева. Под заштитом ове артилериске ватре непријатељска пешадија почиње брзо да се приближује стрељачким заклонима 2. батаљона, употребљавајући и митраљезе.

Око 13 часова бомбардовање је достигло врхунац и непријатељ је извршио јуриш на 1. чету 2. батаљона, која одступи. Одступањем ове чете непријатељ је обухватио леви бок овог батаљони који се поколеба, напусти положај и повуче ка селу Ландолу, где се и задржи. Две суседне чете (2. и 3.) 1. батаљона 5. пука које су биле источно, такође одступе „услед одступања 2. батаљона и иначе из страха од бомбардовања.“ Све се ово брзо и тако нагло одиграло, да командант одсека није био обавештен и сазнао је тек „шаљући ордонанса из резерве.“

Командант одсека известио је телефоном у 13.25 да је примио још непроверени извештај о повлачењу свога 2. батаљона, а у 13.48 часова извештава да је заиста одступио 2. батаљон из села Петријева и да му је упутио помоћ. Командант дивизије телефоном наређује команданту одсека да покуша да задржи свој 2. батаљон и да тражи још један батаљон од команданта 5. пешад. пука. Командант одсека већ се био обратио команданту 5. пешад. пука за помоћ, у 13.30 часова, и хитно му је упућен 4. батаљон.

Командант дивизије обавестио је телефоном, у 13.55, команданта 11. пешад. пука о ситуацији код левог одсека и наредио му: „да води рачуна, па ако буде требало да се повлачи, да буде у реду и да о овоме извести команданта 19. пука.“ У исто време обавештен је и командант 5. пешад. пука и наређено му: да држи батаљон прикупљен док командант дивизије не добије извештај од команданта 10. комб. пука III позива, па ће даље наредити; да буде у вези са командантом 10. комб. пука и да извештава команданта дивизије о ситуацији.

Помоћ 2. батаљону 10. комб. пука III позива код села

[1] Командир 6. Дринске пољске батерије примио је наређење код села Врбовца и кренуо се, али пошто је пало село Петријево, то га је вратио командант левог одсека, и батерија је стигла у свој састав у 19.30 часова.

Петријева није била упућена из резерве у 13.48 часова, како је командант одсека известио, све до доласка 4. батаљона 5. пешад. пука. Тек у 14.45 часова командант левог одсека извештава да је упутио ка селу Петријеву 4. батаљон 5. пука са двема четама (1. и 4.) 1. батаљона 5. пука и два митраљеза, са задатком: да заустави одступајуће делове, да нападне непријатеља и да поврати село Петријево. И командант одсека вели: „Али ови не крену даље од Ландола, већ ме мајор Молеровић (командант 4. батаљона 5. пука) извести, да је непријатељ у јачини два батаљона, да се креће више лево од њих, и да је он заузео северозападну ивицу Ландола и прешао у одбрану."

Командант левог одсека известио је команданта дивизије у 16.45 часова да се непријатељ већ налази на северозападној ивици села Ландола, и командант дивизије наређује му да до мрака обезбеди правац преко Ландола, како би се могле извући трупе; команданту 5. пука у 16.50 часова да потпомогне леви одсек а команданту артилерије код села Врбовца да се обавести: „да ли је могуће да се непријатељ увукао до села Ландола, и да батерије отворе ватру и сузбију непријатеља."

У 17.15 часова наређено и командант 5. пука кренуо се на Парлог са својим 2. батаљоном и водом митраљеза, где је стигао до 18 часова. Командант је на Парлогу затекао свега једну чету 1. батаљона 10. комб. пука, те је упутио једну чету из свога батаљона да заузме и поседне међупростор између ове чете (на путу Смедерево—Коларе) и 3. батаљона 10. комб. пука III позива код села Вучака, јер „непријатељ се налази испред стрељачких заклона на 300—400 м. непознате јачине."

Командант левог одсека известио је у 17.45 часова да се креће за село Ландол са Браничевским комб. батаљоном III позива и двема четама свога 4. батаљона, и да је 5. Дунавска пољ. батерија повучена позади на басамак изнад села Колара. Командант дивизије наређује му да остане код села Ландола и обезеди извлачење.

Ситуација ове вечери на овоме одсеку била је следећа: јужно од Вучака 3. батаљон 10. комб. пука са 2. четом 4. батаљона истог пука. На Парлогу командант 5. пешад. пука са својим 2. батаљоном, водом митраљеза. Код села Ландола посео је источно од пута за Петријево 1. батаљон а западно 4. батаљон 5. пешад. пука. У резерви Браничевски комб. батаљон са двема четама 4. батаљона 10. комб. пука. 2. батаљон 10. комбинованог пука прикупља се у селу Ландолу. Јачина непријатеља отприлике два батаљона, који се овде задржао и утврђује.[1]

[1] Две чете 4. батаљона 10. комб. пука биле су у одсечној резерви, 2. чета придата 3. батаљону истог пука, али се не зна где је четврта чета.

Командант одсека вели, да су трупе „огромно заморене и доста растројене“ а узрок напуштању и што се није могло повратити село Петријево: „губитак Павлице од стране 3. батаљона 15. пука III позива; немогућност издржатиб омбардовање тешком артилеријом; огроман замор трупа а нарочито комбинованог пука III позива, малобројност и слаб квалитет старешина, нарочито подофицира и веома слаба дисциплина уопште.“

4. **Одлука и наређења за повлачење.** У 21.55 часа командант дивизије известио је телефоном команданта армије о ситуацији и о решењу да се у току ноћи повуче на десну обалу реке Раље. Командант армије наређује, да му се учини писмена преставка. И писмена преставка, поднета у 22.30 часова, гласи: „Услед превременог повлачења Грочанског батаљона, леви бок трупа ове дивизије био је откривен, и непријатељ је око 13 часова успео да заузме село Петријево, одакле је продужио покрет ка селу Ландолу и Водњи.[1]

„Трупе 10. пука III позива, које су браниле Петријево, попустиле су услед веома јаког бомбардовања, те сам принуђен да упутим општу резерву — два батаљона, да их прихвати и задржи у чему се и успело, на северозападној ивици села Ландола.

„Како сам на тај начин остао без резерве, а непријатељ је обухватио моје крило и тиме довео у питање благовремено и у реду повлачење, то сам се решио да се у току ове ноћи, 16./17. октобра, пребацим са дивизијом на положаје на десној обали реке Раље. Ову одлуку већ сам авизирао трупама. Молим за одобрење ове одлуке.“

Командант армије одобрио је ову одлуку а сутра дан, у 2.40 часа, примљено је писмено одобрење, с тим да се са „главнином заузме нов положај под заштитом јаке заштитнице, која ће остати на досадањем положају и да се повуче тек кад буде на то приморана борбом.

„Довољном снагом обезбедити правац ка Осипаоници и ступити у везу са одредом Београдске Одбране на Мађарској Равни.“

О решењу за повлачење дивизије одмах је послат команданту Одбране Београда следећи извештај:

„Трупе ове дивизије повућиће се у току ове ноћи, 16/17. октобра, на десну обалу реке Раље, а на линију: Дивљачко брдо — па на исток, Биновац—Дремановац—Горњи Врбовац —Мала Крсна—Драговац до Мораве, са коњичким пуком на Мађарској Равни—Крњи До за одржавање везе са Грочанским одсеком. Молим, да се о овоме извести и командант Грочанског одсека.“

---

[1] У 23.10 часа начелник штаба III армије телефоном саопштава, да ће на Мађарској Равни бити из Одбране Београда три батаљона и два топа.

У 22 часа командант дивизије наредио је писмено телефоном свима потчињеним командантима следеће:

„Услед тога, што је 10. пук III позива известио да је непријатељ заузео село Петријево а његови се делови повукли, тако да је непријатељ продрео до испред села Ландола, решио сам да се дивизија повуче на десну обалу реке Раље, и то главнине у 12 часова, а заштитнице сутра у јутру у три часа."[1]

Командантима је телефоном саопштено из заповести положаје које имају заузети и посести.

Писмена заповест, примљена на новом положају, гласи:

„Пошто је непријатељ успео да јачом снагом заузме село Петријево и да загрози левом боку трупа ове дивизије, то наређујем: да се још у току ове ноћи, 16./17. овог месеца, све трупе ове дивизије повуку на положаје на десној обали реке Раље, које посести на следећи начин:

„1. — 19. пешад. пук поседа одсек од железничке пруге до Локве к. 174 (к. 182, село Горњи Врбовац).

„2. — 11. пешад. пук поседа Дремановац, од Локве к. 174 (182) до Барског потока.

„3. — 5. пешад. пук са комбинованим батаљоном III позива поседа одсек од Барског потока закључно са селом Биновцем (Драјинац поток).[2]

„4. — 10. комбиновани пук III позива поседа Дивљачко брдо, од села Биновца закључно до Царевца потока.

„5. — 12. пешад. пук у општој резерви на северној страни села Другговца.

„6. — Артилерија да се пласира на одсеку према распореду команданта артилерије, коме је зато издато упутство.

„7. — Дрински коњички пук I позива остаће и даље на простору: Мала Крсна (од железничке пруге) до реке Бадрике, где ће и даље одржавати везу, лево са 19. пешад. пуком а десно са Коњичком дивизијом, која ће држати простор од реке Бадрике до Мораве код Драговца и даље Моравом до спрам села Пругова. Батаљон 12. пешад. пука код Мораве спрам села Драговца остаје и даље на досадашњем месту као ослонац коњице.

„8. — Шумадиски дивизиски коњички пук I позива заузеће Крњи До и Мађарску Раван, одакле ће осигурати леви бок трупа ове дивизије и одржавати везу између трупа ове дивизије и Грочанског одсека у правцу Немачке Ливаде.

„9. — Пионирски полубатаљон продужиће и даље утврђивање положаја на десној обали Раље, према упутству команданта инжињерије, а остатак пешадије, који је био привремено придат коњици као појачање, да се до зоре упути у састав њихових команада.

---

[1] Команданту артилерије авизирано је повлачење у 18.30 часова.

[2] Поток Драјинац налази се северно од села Биновца, између Зелен Гл. и к. 175.

„10. — Остале јединице и установе ове дивизије остаће на досадањим својим местима, а дивизиски штаб, команда инжињерије, телеграфско одељење и војна пошта биће у селу Селевцу.

„Повлачење извршити на следећи начин:

а) Сву артилерију одмах повући и поставити је на нове положаје ради евентуалног прихвата осталих трупа у њиховом повлачењу. Обратити нарочиту пажњу на правац од Локме (Парлог) преко Колара, пошто се непријатељске трупе, које су заузеле село Петријево, налазе на простору између Петријева и Ландола.

б) Пешадиски пукови — сем делова 5. пука I позива и 10. пука III позива под командом команданта одсека, који се налазе северозападно од Ландола — отпочеће повлачење на ново одређене им одсеке својим главнинама у поноћ и под заштитом довољно јаких заштитница из пешадије и митраљеза. У ово време укинути пуковске телефонске линије.

в) Заштитнице, као и делови 5. пука I позива и 10. пука III позива код Ландола, заштићаваће повлачење трупа ове дивизије док се не пребаце преко Раље, а затим ће и оне почети повлачење у три часа по поноћи, одржавајући што тешњу међусобну везу. Делови трупа код Ландола, отпочеће повлачење тек кад остале заштитнице буду доспеле на њихову висину.

г) Повлачење извршити у опште у што већем реду и тишини, тако да непријатељ апсолутно не примети наше повлачење.

„Одмах по доласку на нове положаје, да се пукови што пре вежу телефоном са дивизиским штабом и настану, да телефонска линија буде сигурна и исправна. Поред тога положаје што боље утврдити за упорну одбрану, а јединице придате из других пукова не распоређивати у прву линију, већ их прикупити у резерву и очекивати наређење за њихово упућивање у своје команде.

„По завршеном повлачењу поднети ми кратак извештај, о времену пристизања на нови положај и о распореду трупа на истом.

„О пријему ове заповести одговорите одмах."

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 1. **Рад 25. рез. дивизије.** Прошле ноћи, око 23.15 часа, непријатељ је отворио јаку пешадиску ватру на 118. рез. пешад. пук. Убрзо је ватра пренета ка северу. Непријатељ је извршио слабији напад на 83. рез. пешад. пук, али је одбијен помоћу артилерије. Ватра је полагано престала, и око једног часа владао је скоро потпуни мир.

Командант дивизије имао је намеру да овога дана прво заузме село Петријево, а потом Парлог. Заузимање села Петријева поверено је пуковнику фон Пфајлу, коме је, сем њего-

вих трупа, стављен на расположење и 3. батаљон 168. пешад. пука.[1] Напад су имале да потпомажу батерије 1. дивизиона 13. пољ. артилер. пука и 6. батерија 7. тешког арт. пука. Пуковник фон Пфајл оставио је на Југову, у село Удовицима и на Павлици по једну чету, а своја четири батаљона употребио је за обухватни напад са севера на село Петријево, које је око 13 часова и заузето. 1. батаљон 168. пука и 3. батаљон 83. рез. пука намеравали су да одмах крену даље ка југу, али их је пуковник фон Пфајл задржао и наредио да се осигура село Петријево. И већ су Срби извршили противнапад са Парлога. Али кад је непријатељ пришао на 300 м. отворила је пешадија ватру и напад је лако одбијен. У исто време напао је непријатељ отприлике са две чете 12. чету 83. рез. пешад. пука, која је држала село Удовице. Овај је напад пропао услед ватре 1. дивизиона 13. пољ. артил. пука.

Већ овога јутра сумњало се у штабу 25. рез. дивизије, да ли ће у опште бити могуће да се данас изврши и други задатак дивизије, а то је заузимање Парлога. Пошто је заузето село Петријево, требала је артилерија предходно да изврши промену положаја. Киша која је падала без прекида, толико је наквасила земљу, да је сваки покрет био врло тежак а прегруписавање артилерија захтевало је дуже времена. И пошто је командант дивизије ову своју сумњу односно извршења напада ка југу саопштио још пре подне команданту корпуса, то га је у 14 часова известио, да се данас не може извршити напад на Парлог.

Командант корпуса сложио се са овим и у 14.45 наредио командантима дивизија, да припреме напад (закључно са изналажењем елемената код артилерије) на Парлог и околину, и јужно од Врановог брда, тако да се напад може да предузме 17. октобра рано у зору. До овог времена требала је пешадија да приђе ближе непријатељским положајима. И командант дивизије одмах је издао потребна наређења.

После подне кренуо је 83. рез. пешад. пук, у вези са одредом Пфајла, ка југу а 118. рез. пешад. пук остао је на своме досадањем положају.

2. **Рад 6. пешад. дивизије.** Командант 6. пешад. дивизије намеравао је да 16. октобра заузме узвишење јужно од Врановог брда. У овоме циљу требала је пешадија да врши извиђање, а артилерија да заузме нове положаје, у колико је то потребно ради потпомагања пешадије.

Извиђање је показало да је непријатељ јако посео своје стрељачке заклоне јужно од Врановог брда, као и према селу Радинцу. Српски заклони били су скоро потпуно скривени по врзинама, у виноградима и по пољима кукуруза. Извиђачи артилерије само су приближно могли да утврде непријатељски

[1] Састав одреда Пфајла, стр. 231. последњи став.

положај и морали су, под заштитом пешадиских патрола, са телефонима да се прикривено приближе непријатељским положајима. Покушало се осматрање са стране, из села Радинца, али без јачег успеха.

Преко целога дана извијало се, а артилерија мењала положаје, те тако и није дошло до извршења напада од стране 6. пешад. дивизије.

Лево крило одреда ван ден Берга, које је 15. октобра изашло сувише напред, и налазило се у незгодном положају, враћено је пред вече, уз припомоћ артилерије, нешто уназад.

Одред Јагова остао је на овоме дотадањем месту код села Драговца и одбио после подне један слаб непријатељски напад. Према једном примљеном извештају намеравао је командант 11. Баварске пешад. дивизије да подигне мост преко Мораве, не код села Драговца већ код села Брежана.

Одред ван ден Берга сменио је у току дана 3. батаљон 24. пешад. пука и овај је батаљон (са 8. и 10. четом 20. пеш. пука) дошао у дивизиску резерву, на излазу из долине Вучачког потока. 2. батаљон пука Квицова расформиран је и по једна чета дата као попуна сваком пешадиском пуку своје дивизије; 8. чета пука Квицова остала је у саставу одреда Јагова. Из састава корпуса издвојене су: 1. батерија кратких маринских топова и 8. батерија тешких обалских мерзера.

3. **Ситуација у вече.** У току дана подигао је 4. рез. корпус мост преко Мораве код села Брежана, и лево крило корпуса водило је у вече јаку борбу противу непријатеља на линији: к. 215, југоисточно од села Лучице—Мало Црниће —Шапина. 10. рез. корпус одбацио је српске трупе југоисточно од села Смољинца.

Командант армије наредио је за 17. октобар да 3. армиски корпус, 107. пешад. дивизија и 10. рез. корпус продуже напад, а 11. Баварска дивизија и 105. пешад. дивизија да се припреме за напад.

Командант 3. армиског корпуса извештен је у току дана, да је 15. октобра на српској страни поред осталог дејствовала и једна хаубичка батерија 150 м.м. са висова код Шешковца, по једна пољска батерија код села Удовице и Вранова и три дебанжова оруђа код Колара. Изгледало је да се утврђења Подунавља састоје из три испрекидане линије заклона, од којих је последња на вису Грату (?). Одстојање између прве и друге линије било је око 500—600 м., а између друге и треће нешто мање, као и да у опште нема препрека од жица. Висови Подунавља доминирали су висове јужно од реке Раље. Река Раља била је газна, сем у случају нарочито неповољног времена, а јужно од реке налазио се нов непријатељски положај.

Према сагласним исказима заробљених војника, претрпела је српска пешадија, нарочито 5. и 11. пешад. пук I позива, тешке губитке од много надмоћније немачке артилерије. Према

оваквим околностима, намеравао је командант корпуса да непријатељу зада одсудан удар и да успех у оружју искористи за потпун пораз непријатеља безобзирним надирањем.

Извршење овакве операције захтевало је детаљну припрему, како код трупа, тако и са обзиром на снабдевање. Трупу је требало снабдети тако, да она у искоришћавању успеха не буде ометана тешкоћама око снабдевања. Командант 25. рез. дивизије известио је већ у подне, да ће за припремање дивизије за обичан напад требати цео дан 16. октобра, и према томе требало је далеко више за припремање одсудног напада, који је намеравао командант корпуса, док је превожење преко Дунава још увек ометала олуја, која је заиста нешто попустила, тако да је параброд могао да вуче и по један шлеп.

Ноћу, 14./15. октобра, успели су аустро-угарски монитори, да и поред тога што је непријатељ држао обалу између села Винче и Смедерева, продру из горњег Дунава ка XI армији. 16. октобра стигли су и параброди са шлеповима. Командант армије учинио је по тражењу команданта 3. армиског корпуса и ставио му на расположење један параброд. Командант 3. корпуса дао је два шлепа команданту 4. резер. корпуса. И тако је командант 3. армиског корпуса могао да рачуна, да ће од 16. октобра у вече имати на расположењу два параброда и четири шлепа.

Са свега изложеног решио се командант корпуса, да напад одложи за један дан, а то је за 18. октобар

17. октобра после подне требала је пешадија обеју дивизија, под заштитом своје артилерије, да приђе непријатељском положају толико близу, колико да не буде угрожена од стране наше артилерије; предње положаје требало је заузети.

У овоме циљу требала је 6. пешад. дивизија да прикупи главну снагу своје пешадије на месту где намерава да изврши пробој, а источно од железничке пруге да остави само слаба одељења ради заштите артилерије; 25. рез. дивизији придата је 110. тешка батерија 100 м.м., а 6. пешад. дивизији батерија маринских топова 150 мм. 110. тешка батерија требала је да буде постављена у селу Петријеву, како би са запада дејствовала у бок непријатељских заклона на Парлогу и источно. Батерија маринских топова имала је да буде 17. октобра постављена код железничке станице Ковин—Дунавска обала и да оданде гађа Раљу и Малу Крсну; 109. тешка батерија 100 мм. из 6. пешад. дивизије требала је да буде постављена источно од Врановог брда тако, да буде у стању да гађа непријатеља јужно од Врановог брда и да га приликом одступања преко Раље уништи бочном ватром.

ЗАКЉУЧАК

Ове 1915. године, четврте године рата, ступа у борбу противу малене Србије и четврти непријатељ, Немачка, у заједници са Аустро-Угарском и Бугарском. И немачке трупе, вођене из борбе у борбу, из успеха у успех, наоружане свима модерним средствима, ступају први пут у борбу на нашем северном фронту са српском војском, која је стицајем прилика остављена самој себи, оскудна у свакоме погледу, десеткована како у дотадањим борбама тако и од заразних болести.[1]

XI немачка армија врши прелаз на фронт наше III армије. На Смедеревском отсеку прелази 3. Краљевско-пруски армиски корпус. Он ступа обазриво. Још приликом упућивања на српски фронт скренута им је пажња да ће немачке трупе наћи у Србима необично храброг и отпорног непријатеља. У селима у Банату, где је корпус пре прелаза био размештен, владало је опште уверење да прелаз неће успети, у најмању руку да се нико жив неће вратити.

9. октобра 3. армиски корпус врши прелаз у две колоне. Догађаји код Смедерева брзо се одигравају и 25. рез. дивизија није успела у прелазу. 6. пешад. дивизија врши једновремено прелаз у Годомину. Прелаз успева, јер је посада била сувише слаба и изненађена. Према овоме, задатак Смедеревског отсека, да не допусти непријатељу прелаз преко Дунава, није извршен.[2]

9. октобра командат III армије наређује, да се користи свака прилика за прелаз у напад ради пребацивања непријатеља преко Дунава, пошто је непријатељ на десној обали Мораве задржан.[3] Али како је непријатељ на Смедеревском отсеку прешао тек овога дана, то је командант Смедеревског отсека имао да изврши први део задатка, а то је да прво задржи непријатеља по сваку цену, па тек после да предузме мере за извршење другог дела т. ј. да пребаци непријатеља на супротну обалу Дунава, ако би за то имао довољно снаге.

Командант Смедеревског отсека убрзо је дошао до закључка на дан прелаза, да непријатељски прелаз код Смедерева није успео, али да је успео прелаз у Годомину. И ако је дошао до тога закључка, ипак код команданта отсека, све до доласка Шумадиске дивизије I позива, настаје колебање.

---

[1] Шумадиска дивизаја имала је губитака у 1914. години: 197 официра, 732 подофицира, 10 779 каплара и редова. Свега: 11.708.

[2] Заповест команданта III армије од 6. октобра, стр. 48.

[3] Стр. 79

Изгледа, да је утисак догађаја из 1914. године остао код свију сувише јак и веровало се, под тим утиском, да ће ипак главни прелаз бити код Смедерева, па у овом смислу наређује 11. октобра и Врховна Команда.[1]

Несумњиво да је командант отсека предузео прво брзо мере да задржи непријатеља, а кад је дошао до закључка да је тежиште у Годомину да га је тамо и пренео, није искључено да би непријатељ био дуже задржан, али у колико, то би могла само борба да покаже. Обзиром на слаб рад 25. рез. дивизије од 11.—16. октобра, која је имала према себи само трупе III позива, можда би Шумадиска дивизија стигла када су борбе вођене још у Годомину, на Језави и код села Липа, те би се у овој покривеној равници избегла надмоћност непријатељске артилерије.

Појачање, Шумадиска дивизија I позива, стиже када је непријатељ прешао са целокупном снагом на српску обалу Дунава, сем већег броја тешких батерија, од којих су неке пришле обали. Дакле, Шумадиска дивизија стиже кад су трупе Смедеревског отсека биле јако потрешене услед бомбардовања и борбе, и када је требало по сваку цену прво задржати непријатеља, али не на уском простору прелаза, већ на широком борбеном фронту, где није било природних препрека, Дунава и Језаве, и где је браниочево десно крило борбеног фронта у долини Мораве било повучено уназад и на тај начин обухваћен центар (Стризово).

Услед овако затечене тешке ситуације, Шумадиска дивизија утрошена је пре, но што је могла целокупна да предузме макакве офанзивне радње у одбрани, које једино воде успеху, јер је свака пасивна одбрана осуђена на неуспех, било раније или доцније.

И под притиском непријатеља, дивизија се повлачи ноћу, 16/17. октобра, на десну обалу реке Раље.

1. **Бројна јачина** једне и друге стране изнета је напред.[2] Надмоћност корпуса над трупама Смедеревског отсека била је сувише велика, како у јачини трупа, у митраљезима и артилерији, тако и у квалитету. Доласком Шумадиске дивизије појачан је број батаљона, али је ипак остала огромна надмоћност у броју митраљеза и у артилерији.

2. **Командовање**. Састав штаба 3. армиског корпуса омогућавао је правилно вођење корпуса и командовање, јер је корпус располагао свима техничким средствима за командовање и везу, а у своме саставу имао је само целе организоване јединице.

---

[1] Страна 131.—132. Зашто се и Врховна Команда упустила у процену тактичких питања, не зна се. По моме мишљењу, утицај виших претпостављених био је штетан по одлуке команданта одсека, јер су били сувише далеко од места догађаја.

[2] Страна 66. и примедба 1 на стр. 159.

Смедеревски отсек (Одбрана Смедерева) имао је брзо организовани штаб без икаквих техничких средстава, а у своме саставу више јединица без икакве унутрашне органске везе, од којих је половину чинио III позив. Кад је стигла Шумадиска дивизија, половину су сачињавале јединице ван њеног састава, а четвртину III позив, а ово је само слабило њену јачину. Напротив, да је дивизија била цела и само са својим саставом, много би више показала отпорне снаге него додељивањем јединица из других састава. Ово је тешко увек избећи, нарочито је било тешко 1915. године, али треба овоме тежити. Тешко је и за трупе које се додељују, као и за команданта у чији састав улазе.[1]

3. **Наоружање.** Код пешадије било је пет врсти пушака. Српске брзометне мод. 99., рђаво преправљене старе српске једнометне пушке мод. 80, заплењене турске и аустриске пушке, и старе српске једнометне пушке мод. 80. године са црним барутом. Није било никаквих резерава у пушкама, те се нису могле ни занављати.

Услед оскудице у артилерији, морали смо употребити и све старе спорометне топове. Али је и покретљивост наше артилерије била слаба, јер су више од половине батерија биле са волујском запрегом.

Стање на непријатељској страни било је обратно. Биће од интереса да изнесем неколико података са западног фронта, и шта су у стању да ураде велике и богате државе са јако развијеном индустријом.[2]

После извршене индустриске мобилизације у Немачкој, извршила је и Француска и Енглеска. Како је Француска, после битке на Марни 1914. године, изгубила 50% од својих највећих индустриских центара, то су у толико њени напори били несравњено и већи и тежи.

У почетку рата Француска је имала 4000 пољских топова калибра 75 м.м. Већ до 1. јануара 1916. године Француска је изгубила 2967 пољских топова, али је успела, до половине исте године, да располаже са 7533 пољска топа, делом оправљених а делом ново израђених.

Немачка је ступила у рат са 500 тешких батерија. После битке на Марни, августа 1916. године, Немачка је, и поред огромних губитака, располагала са 8614 пољских и 6169 тешких оруђа.

Енглеска војска на француском војишту имала је 29. марта 1916. године само 1200 цеви разног калибра, а већ

---

[1] Правилно је гледиште ђенерала Занантониа, који вели: „Пукови, батаљони и т. д. нису мртве масе, које су се могле по вољи делити, већ органска бића, којима се снага знатно смањи, чим се одвоје извесни делови.“ Улога и Рад 19. пешад. пука I позива у 1914. години страна 303, примедба 1.

[2] Из предавања артилериско-техничког поручника Стјепана А. Ковачића: „*Бројеви из светског рата од 1914—1918. године*,“ одржано марта 1927. године у Крагујевачком Официрском Дому.

августа исте године 2790 пољских и 1500 тешких оруђа. Тада је по енглеским фабрикама било запослено два милиона људи.

4. **Муниција.** У обзир долази само утрошак артилериске муниције, али о томе не достају податци. И зато се не може изнети утрошак муницње непријатељске стране приликом бомбардовања Смедеревског отсека пре прелаза, за време прелаза, као и за време бораба. Једино се зна, да је група Керстена (1. и 2. батерија 3. пољ. артилер. пука) утрошила 11. октобра у борби код села Липа 957 зрна, али недостају податци за групу Шливена (две и по батерије).[1]

Податци за српску страну недостају, и они би показали само нашу беду и сиромаштво. Сиромаштво из 1914. године, када се у буквалном смислу морало водити рачуна о сваком поједином артилерском зрну, није могло бити у многоме поправљено за време затишја. Врховна Команда већ је о овоме обавестила 10. октобра.

Несумњиво, да је утрошак муниције код непријатељске стране у сравнењу са нашим био несразмерно већи. Немачка је била у могућности да снабдева своје трупе и њене су трупе биле на ово и навикнуте. Па ипак се мора претпоставити, да је утрошак на балканском фронту био много мањи него на западном, јер зато није било ни потребе а и дотурање било је теже.

У оскудици ових података наводим из предавања поручника Ковачића неколико цифара са западног фронта, које се у будућности могу очекивати и на балканском фронту.

Француска је за време мира имала у резерви на сваки пољски топ по 1400 зрна, докле Немачка за пољски топ кал. 77 м.м., свега 800 зрна. Француска ратна резерва у експлозиву износила је 800.000 кгр. У случају рата, Француска је предвидела дневну израду зрна за пољ. артилерију 14.000, а за хаубице 155 м.м., свега 450 зрна.

Утрошак муниције на западном фронту био је огроман. Већ 1. августа 1916. године Француска је имала у резерви 10,652.000 зрна за пољску артилерију, и дневна се израда попела на 200.000. Дневна израда за тешку артилерију попела се на 57.500 зрна, а у резерви је тада било 2,642.000 (без источног фронта).

Од 21. до 31. априла 1916. године израђено је у француским фабрикама 200.000 зрна са отровним гасовима, а на крају исте године било је у резерви 1,500.000.

Код Вердена 1916. године падало је просечно дневно за читавих три месеца на фор Во по 10.000 немачких топовских зрна, докле се 22. јуна није сручио читав потоп од 200.000 зрна на фор Тиомон.

Само у току једне недеље, новембра 1916. године, ен-

[1] 19. октобра у борби на десној обали Раље немачка је артилерија утрошила 7977 зрна, готово једино противу 11. и 19. пешад. пука.

глеска је артилерија утрошила 1,200.000 зрна, дакле, 200.000 зрна више, него за првих шест месеци у почетку рата.

5. **У тактичком погледу,** сем раније изнетог:

а) Трупе нису благовремено упознаване са стеченим искуством на западном фронту у тактичком погледу. Услед тога наступило је изненађење код свију бораца, које је скупо стало, а међутим то је било и потребно и могуће.

б) Командант корпуса имао је на расположењу за извиђања ескадрилу аероплана, а за осматрање бојног поља привезане балоне. Све наше ескадриле, услед оскудице у апаратима, стајале су непосредно под Врховном Командом.

Командант Смедеревског отсека имао је на расположењу на дан 9. октобра привезани балон, који је и отишао. Али се он не би могао користити, јер је био без заштите од непријатељских аероплана, те би био врло брзо уништен.

Пре напада и за време напада, непријатељ је стално вршио детаљно борбено извиђање. Извиђање су вршили официри, активни и резервни, и њихови су писмени извештаји кратки, јасни и увек са скицама. Скице нису претрпане непотребним, нити се обраћала пажња на лепоту већ на тачност. Оне се састоје из неколико потеза а ради оријентације, кад год је било могуће, унете су са секције раскрснице путева, састав река, речица, потока или јаруга и т. д. На нашој страни уопште не постоје никакве скице.

в) У нападу код непријатеља види се стално тежња свију, и виших и нижих старешина, за обухватом и за напад у бок.

г) Напад код непријатеља није почињао пре, но што је извршен распоред артилерије и потпуна артилериска припрема. У колико напад не би био припремљен, артилериска припрема поновљена је.

ђ) Непријатељ је бокове увек обезбеђивао степенастим распоредом.

е) На везу, као на битни услов за управу и командовање у борби, непријатељ је обраћао нарочиту пажњу. И за ово је имао на расположењу потребне телефоне (обичне и бежичне) и хелиографе.

Веза између пешадије и артилерије одржавана је код непријатеља помоћу засебних телефона и артилериских одржача веза. Артилерија је имала код пешадије своје одржаче веза и осматраче бојног поља, и осматрачи су прилазили што ближе непријатељском положају, под заштитом пешадиских патрола, са телефонским апаратима.

Наши телефонски апарати били су истрошени и нису се могли занављати; пукови су имали махом запљењене апарате. Телефонске жице биле су махом састављена парчад, и то већином запљењена. Али у свему сувише недовољно. Командант дивизије одржавао је везу са командантима пукова помоћу телефона, а са командантом Дринског коњичког пука у

долини Мораве помоћу ординанаса или преко телефона 12. пешад. пука у Малој Крсни. Артилерија није имала своју засебну везу.

д) И докле је непријатељска артилерија била груписана према циљевима, дотле је наша морала бити разбацана, пошто смо били у одбрани, на широком фронту.

Како је командант у одбрани имао на расположењу само резерву (из пешадије), то је било потребно да има у својим рукама и на своме расположења и јаку артилериску групу у циљу парирања или наношења удара. На нашој страни тога није било. Батерије су задржане далеко позади у резерви (на десној обали Раље).

По моме мишљењу, није постојала толика опасност за батерије са волујском запрегом, те да су се све морале пребацити на десну обалу Раље. Њихова би сигурност била загарантована да су удаљене од пешадије на 2—3 км., само да су у јакој вези са пешадијом и да имају добре осматрачнице. На овај начин биле би у могућности да учествују у пешадиској борби.

ж) Један од битних услова за успех у борби јесте *узајамно и свесрдно залагање и потпомагање суседа у борби.*

Услед јаког бомбардовања Сегде, 14. октобра, напуштен је део стрељачких заклона 3. батаљона 10. комб. пука III позива. Командант 4. батаљона 11. пешад. пука видећи ово, упутио је два вода из резерве да поседну и задрже стрељачке заклоне (стр. 224.—225). Поступак команданта овог батаљона потпуно је правилан, јер је опасност грозила не само за 10. комб. пук већ и за 11. пешад. пук.

Обратан се случај десио 11. октобра. Овога дана 19. пешад. пук води очајну борбу у селу Липама. Непријатељ је обухватио село и својом га артилеријом скоро запалио, докле је 19. пешад. пук био без помоћи артилерије.[1] Дрински коњички пук налазио се тада источно од села Липа, између Бадрике и Мораве.[2] У 17 часова командант коњичког пука извештава команданта Смедеревског одсека: „Један ескадрон

[1] Вероватно да је на село бачено преко 2000 зрна, јер је само група Керстена (две батерије) утрошила 957 зрна, докле је група Шливена (две и по батерије) сигурно утрошила и више.

[2] Где се овај пук налазио овога дана, тешко је рећи. У 12 часова командант овога пука извештава команданта 19. пешад. пука, да се налази на месту „Мртваја—Козјак", мада је лево крило 24. пешад пука прешло преко Козјака још прошле вечери и стигло на Бадрику. У 13.45 часова командант овог пука извештава, да се једна јака непријатељска колона креће из села Шалинца ка селу Брежане, а начелник штаба Смедеревског одсека извештава команданта III армије, у 15.20 часова, да се Дрински коњички пук повукао уз Мораву. Већ у 17 часова командант коњичког пука извештава команданта одсека: „Са пуком сада држим положај северно од Брежанског моста." И због нетачности у извештајима, командант дивизије био је приморан да команданту овог пука нарочито скрене пажњу (стр. 164.—165.).

упутио сам на леви бок непријатеља, који напада на село Липе. Наредио сам му да врши што јачи притисак на бок и потпомогне одбрану села Липа."

Несумњиво, да је тај упућени ескадрон извршио „што јачи притисак на бок" непријатељски, да би такав случај био познат и изнет са непријатељске стране. Намера команданта коњичког пука била је потпуно правилна, само је требало наредити командиру ескадрона, коме је требало придати и вод митраљеза, да *нападне непријатеља у бок*, а не неодређено да врши некакав притисак.

з) *Пешадиска ватра.* У оскудици података једино долази у обзир дисциплина ватре. Ноћу, 15./16. октобра, отворена је ватра на фронту левог пододсека, код 10. комб. пука III позива, па је ватра пренета и на фронт 11. пешад. пука (стр. 256 и 257). Услед ове ватре наступила је паника код 1. батаљона 10. комб. пука, и батаљон је напустио положај.[1] Као узрок овој ватри наводи се, као да је непријатељ покушао напад. Како се ово исто десило и на непријатељској страни и наводе се исти разлози (стр. 262), то значи да ни једна ни друга страна није ни покушала напад, и да узрок лежи у слабој дисциплини ватре.

Овај случај показује, како је врло тешко одржати ватрену дисциплину у борби, нарочито ноћу на блиском одстојању. Међутим, одржавање ватрене дисциплине од огромног је значаја не само за штедњу муниције, коју је врло тешко попунити у борби, јер она обично тада и нестаје, него ускраћује потребан одмор, уноси нервозу како код војника тако и код старешина, па често и панику. Старешине тренутно могу само по јачини ватре да се приближно оријентишу о ситуацији, нарочито када средства за одржавање везе престану да функционишу, а то је био и биће врло чест случај.[2]

[1] Узроци паници разни су. Панику код овог батаљона изазвала је ноћу ватра, али она није била повод за панику код 3. батаљона 15. пешад. пука. И овај је батаљон ноћу, 14./15. октобра, напустио Камен и село Удовице, те су сутра дан немачке патроле нашле положај потпуно напуштен (стр. 247).

[2] Само сталним али правилним вршењем прописане дужности за време обуке у миру и у рату, може се одржати правилна управа и дисциплина ватре. За време мира, нарочито за време ратне службе, здружених вежби и маневара, пуца се а не гађа. Не обраћа се пажња да ли има циља и да ли су војници уочили циљ; да ли је правилно оцењено одстојање и намештена гајка. Обично једном намештена гајка остаје за сва одстојања. Греше који мисле, да се само приликом гађања мора водити строгог рачуна о прописима Наставе за гађање. Више старешине и не силазе са коња да ово лично провере, заборављајући да *једино успешна ватра и јуриш могу да им омогући извршење њихових циљева.*

ГОСУД. ПУБЛИЧНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА РСФСР
№ _____ 194 г.

САДРЖАЈ

	СТРАНА
Предговор ђенерала пешадије фон Лохова	3
Уз ово дело	6
Објашњење	8
Распоред официра 19. пешад. пука I позива на дан 1. октобра	9
I Део. **Затишје**	
1. *Рад од 1. јануара до 26 септембра*	12
2. *Стање 19. пешад. пука I позива*	
а) Морално стање	16
б) Здравствено стање	17
в) Исхрана	19
г) Оружје и материјална спрема	20
3. *Обука и настава*	21
II Део. **Узроци и план непријатељ. напада**	30
III **Концентрација Шумад. дивизије I поз.**	34
Рад 19. пешад. пука	40
IV Део. **Смедеревски одсек**	
Састав Смедеревског одсека (Одбране Смедерева)	43
I **Стање на одсеку до непријатељ. прелаза**	
1. *Процена Смедеревског одсека*	45
2 *Стање на одсеку до прелаза*	47
3. *Спрема и уређење положаја*	50
4. *Трупе и распоред*	52
5 *Непријатељ. припреме за прелаз*	55
РАД НЕПРИЈАТЕЉА	
Састав 3 Краљевско-пруског армиског корпуса	58
а) Припреме	60
б) Рад артилерије на припреми од 6.—8. октобра	64
Поглед на догађаје и рад до 9. октобра	65
Мерзер L/16 кал. 420 мм.	76
II **9. октобра. Прелаз 3. армиског корпуса**	79
1. *Леви пододсек*	81
2. *Десни пододсек (Годомин)*	86
а) Напад Дринског пионирског полубатаљона	87
б) Напад 5. пешад. пука I позива	89
РАД НЕПРИЈАТЕЉА	
1. *25. резервна дивизија*	
а) Припреме и намере команданта	90
б) Прелаз 1. батаљона 168. пешад. пука	90
2. *6. пешадиска дивизија*	
а) План за прелаз	93
б) Почетак прелаза	94
3. *Употреба возова од шлепова. Нове одлуке команданта корпуса*	95
4. *Развој ситуације на десној обали Дунава од 7—12 часова*	97

СТРАНА

5. *Напад 6. пешад. дивизије у подне* 98
6. *Прелав 25. рез. дивизије и прекид напада 6. пешад. дивизије* 101
7. *Ситуација у 18 часова* 103
Поглед на рад овога дана 105

10. октобра. Продужење борбе
1. *Ситуација у току прошле ноћи* 111
2. *Ситуација у току дана* 112
Десни пододсек. а) Борба 5. пешад. пука I позива . . . 112
б) Рад 2. батаљона 5. пешад. пука . . 115
в) Долазак 19. пешад. пука I позива . . 115
Леви пододсек 116

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. *Проширење мостобрана* 117
1. *Ситуација у току ноћи* 118
2. *Одлука команданта корпуса у 13 05 часова* . . . 119
3. *Наступање 25. рез. дивизије* 121
4. *Напад 6. пешад. дивизије* 123
5. *Закључак* 126
Поглед на рад овога дана 127

11. октобра. Пад Смедерева и села Липа
1. *Ситуација у току ноћи* 131
2. *Ситуација у току дана* 131
3. *Обезбеђење прелаза преко Мораве* 132
4. *Десни пододсек.* Борба у селу Липама 134
5. *Леви пододсек.* Пад Смедерева 145

РАД НЕПРИЈАТЕЉА 147
1. *Рад 25. рез. дивизије* 148
2. *Рад 6. пешад. дивизије* 149
а) Ситуација на десном крилу 150
б) Борба код села Липа 150
в) Рад одреда Јагова 153
3. *Ситуација 3. арм. корпуса у вече* 153
Поглед на данашњи рад 153

12. октобра. Борба на Стризову и код села Радинца
Састав Шумадиске дивизије I позива 157
1. *Долазак Шумадиске дивизије I позива* 159
2. *Ситуација у току дана* 162
а) У долини Мораве 164
б) Борба 19. пешад. пука I позива код села Радинца . . 165
в) Борба на Стризову
Рад 5. пешад. пука I позива 172
Рад немачког 64. пешад. пука 175

РАД НЕПРИЈАТЕЉА
1. *Наређења за 12. октобар* 181
2. *Рад 25. резервне дивизије* 181
3. *Рад 6. пешад. дивизије* 182
4. *Ситуација после подне и прва наређења за 13. октобар* . 186
Поглед на данашњи рад 187

13. октобра. Борба у долини Мораве
1. *Заповест команданта дивизије од 8 часова* . . . 193
2. *Ситуација у току дана* 194
а) Борба у долини Мораве 195
б) Рад 19. пешад. пука I позива 198
в) Рад 11. пешад. пука I позива 202
г) Ситуација код левог одсека 203
3. *Уређење позадине* 204

РАД НЕПРИЈАТЕЉА

СТРАНА

1. *Припреме 3. армиског корпуса* 204
2. *Српски противнапад на 25. рез. дивизију* 206
3. *Рад одреда ван ден Берга и Јагова* 207
4. Ситуација 13. октобра у вече 209

Поглед на рад овога дана 210

14. октобра. Борба на Врановом брду

1. *Ситуација у току дана* 214
   а) У долини Мораве 215
   б) Рад 19. пешад. пука I позива 216
   в) Борба на Врановом брду
      11. пешад. пука I позива 218
      64. немачког пешад. пука 221
   г) Рад левог одсека 224
2. *Одлука за повлачење* 225

РАД НЕПРИЈАТЕЉА

1. *Наређења команданта корпуса* 228
2. *Припреме корпуса* 228
3. *Рад 6. пешадиске дивизије* 228
   а) Напад на Враново брдо 228
   б) Рад одреда ван ден Берга и Јагова 231
4. *Рад 25. резервне дивизије*
   а) Наређење команданта дивизије 231
   б) Рад одреда Пфајла 232
   в) Напад 50. рез. пешад. бригаде 232
5. *Ситуација у вече и наређења за 15. октобар* 233

Поглед на рад овога дана 234

15. октобра. 1. *Ситуација у току ноћи* 237
2. *Долазак Коњичке дивизије* 238
3. *Ситуација у току дана* 239
   а) У долини Мораве 241
   б) Рад 19. пешад. пука I позива 241
   в) Рад 11. пешад. пука I позива 245
   г) Рад левог одсека 245

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 1. *Наређења команданта корпуса* . . 246
2. *Рад 25. резервне дивизије* 247
3. *Рад 6. пешадиске дивизије*
   а) Наређење за овај дан 247
   б) Борба око села Радинца 248
   в) Рад одреда Јагова 250
4. *Ситуација у вече* 251

16. октобра. Борба код села Петријева

1. *Ситуација у току прошле ноћи* 252
2. *Осигурање левог бока* 252
3. *Ситуација у току дана* 253
   а) У долини Мораве 254
   б) Рад 19. пешад. пука I позива 255
   в) Рад 11. пешад. пука I позива 256
   г) Борба код села Петријева 257
4. *Одлука и наређења за повлачење* 260

РАД НЕПРИЈАТЕЉА. 1. *Рад 25. рез. дивизије* 262
2. *Рад 6. пешад. дивизије* 263
3. *Ситуација у вече* 264

Закључак 266

Исправке.

Исправке

Страна		Ред	Стоји	Треба
32	одозго	14	—	додати: Скица 1.
37	„	23	искрцани су	укрцани су
51	одоздо	8	к. 188	к. 187
58	„	2	постојао је у корпусу	постојао је нпр. у корпусу
60	„	12 и 13	батерија маузерска	батерија мерзерска
60	„	14 и 15	110. и 7. батерија 9. тешког арт. пука биле су самосталне батерије.	
84	одозго	20	а Расадник су и т. д.	изоставити
89	„	27	а артилерску	и артилериску
89	„	34	Скела	скела
102	„	3	118. пешад. пук	118. рез. пешад. пук
103	одоздо	1	шта би	штаб и
104	одозго	18	118. пук	118. рез. пук
114	„	17	2. батаљона	3. батаљона
115	„	2	су одмах по доласку	су биле
117	„	13	упадном углу	испадном углу
118	одоздо	14	52.	25.
119	одозго	7	183.	83.
143	„	28	до пута Липе—Кауница бара	до раскрснице пута Липе—Кауница бара и друма
147	одоздо	20	(Враново брдо)	(Стризово—Враново брдо).
159	„	6	19 батаљона,	20 батаљона,
164	одозго	1	3. корпуа	3. корпуса
172	„	22	(Крчаник)	(крчаник)
179	„	24	к. 106 (169)	к. 160 (169)
181	одоздо	21	артил. пука	тешког артил. пука
185	„	19	„ „	„ „ „
188	одозго	14 и 13	19. батаљона, 20 митраљеза	20 батаљона, 22 митраљеза

3-00

n .3960178